

e-ISSN 2630-6417

Volume: 8 Issue 55 Year:2022

JOSHAS

International

Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences

**International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal**

EDITOR

Prof. Dr. Danial KIDIRNIAZOV

COMMUNICATION

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

2630-631X

From The Editor / Editorden / О т Р е д а к т о р а

English

JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES journal began its publication in 2015. JOSHAS is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of social sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Turkish

JOSHAS dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış, akademik bir dergidir. JOSHAS, sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları yayınlayan **uluslararası, hakemli ve e-dergidir**.

Şu ana kadar danışma kurulu, yayın kurulu, hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarınız bizimle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız.

Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyuyoruz.

Sosyal bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Русский

Журнал «ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ, ГУМАНИТАРНЫХ И АДМИНИСТРАТИВНЫХ НАУК» начал свою публикацию в 2015 году. JOSHAS - это международный, реферируемый пылкий и онлайн-журнал, который публикует научные исследования в области социальных наук.

Мы хотели бы поблагодарить вас за поддержку нашего консультативного совета, редакционной коллегии и арбитражного совета. Мы также благодарны ученым, которые делят ваше исследование с нами.

Мы осознаем тот факт, что мы будем руководствоваться более сильными шагами в области социальных наук с той поддержкой, которую вы нам дадите в будущем. По этой причине мы имеем честь видеть вас в наших советах по вещанию, консультации или советам.

Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение.

Professor Dr. Danial KIDIRNIAZOV
Editor

Generic Page

JOURNAL ADMINISTRATION / УПРАВЛЕНИЯ ЖУРНАЛОМ / DERGI YÖNETİMİ

Editör/ Editor / Редактор

Prof. Dr. Danial KIDIRNIAZOV Russian Science Academy Mahaçkala, Russian Federation

Disciplines Editor/Disiplin Editörleri/ Редактор дисциплин

Professor Chunxing FAN	Business Administration	Tennessee State University
Professor Junaid M.SHAIKH	Technology	Curtin University of Technology U.
Professor Mahir FISONOGLU	İktisat	Çukurova University
Professor Mehdi TEHRANI	Psychiatry	Columbus State University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Professor Milind SATHYE	Finance	University of Canberra
Ass. Prof. Dr. Fikret SOYER	Sport	Sakarya University
Professor Mieczysław W. SOCHA	Int.Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Pristina University
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Social Sciences	Orleu National Development Inst.
Assoc.Professor Dr. Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University

Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı/ Иностраный язык Лингвист

Dr. Lubof ABRACHAKOVA Siberia Russian Academy of Sciency

Index Supervisor / İndeks Sorumlusu/ Супервизор индекса

Tatiana KORLOVA Kiew / Ukranya

ADVISORY BOARD / КОНСУЛЬТАТИВНАЯ КОЛЛЕГИЯ / DANIŞMA KURULU

Dr. Ablimanat ZHOLDASBEKOV H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University

Dr. Afaq SADIKOVA Baku State University

Dr. Aiman AKYNBEKOVA Talas State University

Dr. Aizhan BAİMUKHAMEDOVA Eurasian Research Institute

Dr. Akhan BİZHANOV Institute of Philosophy, Political Science And Religion Studies

Dr. Altaiy ORAZBAYEVA Kazakhstan Branch of the Moscow State University

Dr. Alia R. MASALIMOVA Al - Farabi Kazak National University

Dr. Abdikalik KUNIMJAN Kazakh State Women's Teacher Training University

Dr. Alla A. TIMOFEVA Vladivostok State University of Economics

Dr. Amanbay MOLDIBAIEV Taraz State Pedagogical University

Dr. Anatoliy LOGINOV Ukraine Shevchenko Lugan National University

Dr. Ansi Rezeda SAFIULLİNA Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University

Dr. A. M. ZHUBANDYKOVA Kazakh State Women's Teacher Training University

Dr. A.S. KIDIRŞAYEV Western Kazakhstan State University

Dr. Assem SAGATOVA Karaganda State Technical University

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA Orleu National Development Institute

Dr. Badriddin MAKSUDOV Tajik National University

Dr. Bahit KULBAEVA S.Baybeşev Aktobe University

Dr. Bakıt OSPANOVA H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University

Dr. Bibiziya KALSHABAYEVA Al-Farabi Kazakh National University

Dr. Botagul TURGUNBAEVA Kazakh State Women's Teacher Training University

Dr. Cynthia CORREA Sao Paulo University

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA Rasulbekov Kyrgyz University of Economics

Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA Vladivostok State University of Economics

Dr. Elmira FARAJULAYEVA Baku State University

Dr. Fujimaki HARUYUKI Tottori University

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA Dosmukhamedov Atyrau State University

Dr. Jenishbek DUYŞHEYEV Toktomamatov International University

Dr. Jun NAGAYASU Tohoku University

Dr. Kalemkas KALIBAEVA Kazakh State Women's Teacher Training University

Dr. Karlıgash BAYTANASOVA Al - Farabi Kazak National University

Dr. Klara PUŞKINA Chuvash State University

Dr. Latkin A. PAVLOVIC Vladivostok State University of Economics

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA Taraz State Pedagogical University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh

Dr. Mahbub Ul ALAM Bangladesh Islami University

Dr. Maira ESİMBOLOVA Kazakhstan Narkhoz University

Dr. Maira MURZAHMEDOVA Al - Farabi Kazak National University

Dr. Maryash KADRALİNOVA Kostanay College of Social Adaptation

Dr. Merina B. VLADIMIROVNA Vladivostok State University of Economics

Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR Kyrgyzstan Elaralık University

Dr. Muhabbat KURBANOVA Tashkent State University

Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ University of Eurasia

Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nina KINDIKOVA	Gorno-Altai State University
Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sungayit State University
Dr. Ramazan KHALIFE	El Ezher University
Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University
Dr. Talantaaly BAKCHİYEV	International Association of Manasologists
Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Dr. Vlademir VISLIVİY	National Technical University of Ukraine
Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Dr. Yang ZİTONG	Wuhan University
Dr. Zaki ALİBAYEV	Bashkir State Pedagogical University
Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
PUBLICATION BOARD / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ / YAYIN KURULU	
Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Dr. Aiman AKYNBEKOVA	Talas State University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University
Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA	K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi
Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dmitriy VASILYEV	Russian Academy of Entrepreneurship
Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Gülbahar ATASEVER	Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Gulsara Asatova	Uzbek State University of Physical Culture and Sports
Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Dr. İlnur ZAKİYEV	Bashkir State University
Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Maryam ARPENTYEVA	Ugra State University
Dr. Rimma PARDABAYEVA	Ufa State University
Dr. Ruzikul MUSTAFAKULOV	Termez State University
Dr. Samarbek OSMONOV	Osh Humanitarian And Pedagogical Institute
Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Dr. Shigeko KAMISHIMA	Sapparo City University
Dr. Şara MAJITAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Takashi HASUNI	Sapparo City University
Dr. Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University
Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Tughral YAMIN	Pakistan National University Of Science
Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Dr. Yoshio KANAZAKI	Tohoku University
Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFEREE LIST / Список судей / HAKEM LİSTESİ	
Prof. Dr. Feride Gökben Hızlı Sayar	Uskudar University
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz University
Associate Prof.Dr. Erdal Taşgın	Selçuk University
Associate Prof.Dr. Fahri Hoşab	Kahramanmaraş Sutcu Imam University
Associate Prof.Dr. Mehmet Fatih Yüksel	Necmettin Erbakan University
Assistan Prof.Dr. Ahmet Turgut	Aksaray University University
Assistan Prof.Dr. Coşkun Dikbiyık	Tekirdag Namik Kemal University
Assistan Prof.Dr. Fatih Yaman	Istanbul Medeniyet University
Assistan Prof.Dr. Koray İlgar	Trabzon University
Assistan Prof.Dr. Melih Balyan	Ege University
Assistan Prof.Dr. Metin Çınaroğlu	Nisantasi University

Assistan Prof.Dr. Muhammet Özer	Usak University
Assistan Prof.Dr. Muhammet Görür	Ankara Hacı Bayram Veli University
Assistan Prof.Dr. Necmettin Gül	Kahramanmaraş Sutcu Imam University
Assistan Prof.Dr. Ramazan Erdoğan	Bitlis Eren University
Assistan Prof.Dr. Savaş Maraşlı	Nevşehir Hacı Bektas Veli University
Assistan Prof.Dr. Sultanbeg Aliev	Kilis 7 Aralık University
Assistan Prof.Dr. Üzeyir Serdar Serdaroğlu	Istanbul University
Phd. Elshad Assadullayev	Istanbul Medeniyet University
Research Assistant Mücahit Dursun	Atatürk University
INDEXED / ИНДЕКС / INDEKSLEK	
ICI World of Journals Index Copernicus	
Root Society for Indexing	
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	
ResearchBible (Academic Resource Index)	
Scientific Indexing Services (SIS)	
Active Search Results Engineer (ASR)	
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)	
I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)	
Society of Economics and Development	

Contents / İçindekiler

Taher Mohamed & Yavuz Demirel Resistance to Change and Change Management in Organizations: A Comparison Study of Libya and Turkey	920-939
Filiz Kutluay Tutar; Erdinç Tutar & Yasin Sever Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Ulusal Kırsal Ağ Yaklaşımı: Türkiye’de Ulusal Kırsal Ağ Projesi Uygulama Örnekleri National Rural Network Approach for Sustainable Rural Development: National Rural Network Project Implementation Examples in Turkey	940-947
Recep Aslan & Zeliha Beyza Taş Peygamberlik Binasını Tamamlayan Tuğla Rivayetinin Sened ve Metin Tahlili Analysis of the Brick Narration Completing the Prophetic Building in Terms of the Text and the Text	948-965
Tuğba Mutlu Bozkurt & Helin Olcay Farklı Branş Öğretmenlerinin Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutumu Attitudes of Different Branch Teachers Towards Playing Digital Games	966-973
Handan Yerli Talas Çeşmeleri The Fountains of Talas	974-984
Ensar Yılmaz Yapısal Özellikleri Açısından Hititlerde Kent ve Kentleşme City and Urbanization in Terms of Structural Characteristics in the Hittites	985-989
Onur Şenel Doğu Asya’da Öz-oryantalizm Dalgası: Japonya, Çin ve Kore Müzik Kültürlerinde Modernleşme İdeolojisi ve Sonuçları The Wave of Self-orientalism in East Asia: Modernization Ideology and Its Consequences in the Musical Cultures of Japan, China, and Korea	990-1007
Muhammet Kocamaz & Murat Erdoğan Covid-19 Pandemi Sürecinde Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılan Öğrencilerin Korku ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi Investigation of the Fear and Depression Levels of Students Attending Physical Education and Sports Class in the Covid-19 Pandemic	1008-1014
Serdar Şahin Bir Kamu Kurumunun Dönüşümü: Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı Tecrübesi A Public Institution’s Transformation: Social Security Institution Provincial Organization Experience	1015-1020
Nuran Korkmaz Yıldırım & Ayça Ferda Kansu Narsistik Kişilik Bozukluğunun Tedavisinde Psikodinamik Terapi Psychodynamic Therapy of Narcissistic Personality Disorder	1021-1028
Arkun Tatar; Aysin Zekioglu & Sami Çamkerten Fiziksel Aktivite, Sorumluluk ve Çok Boyutlu Erteleme İlişkisi Relation of Physical Activity, Conscientiousness and Multidimensional Procrastination	1029-1037

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 920-939

Arrival
06 June 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
63937
Article Serial Number
1

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63937>

How to Cite This Article
Mohamed, T. & Demirel, Y.
(2022). "Resistance to Change
and Change Management in
Organizations: A Comparison
Study of Libya and Turkey",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(55):920-939

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Resistance to Change and Change Management in Organizations: A Comparison Study of Libya and Turkey

Taher Mohamed Yavuz Demirel

Dr., Tobruk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, Tobruk, Libya
Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, Kastamonu, Turkey

ABSTRACT

Change is a critical factor in the success of organizations, due to the rapid development in technology and the work environment. This paper aims to compare the methods that are used in managing change among Libya and Turkey. This involves examining employees' perceptions of resistance to change. A stratified purposive sample consists of 248 managers was selected from the University of Tobruk in Libya (140) and the University of Kastamonu in Turkey (108). The data was collected using a five-point Likert scale questionnaire. The Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), version 21 was employed to assess the reliability and validity of the study instrument. Besides, Pearson correlation analysis, and Regression Analysis, were carried out to analyze the collected data. The findings reveal that the most important cause of employees' resistance change in Libya is the lack of planning for change, and in Turkey is poor communication between management and employees. Concerning the administrative methods to overcome the resistance to change, the findings of both countries showed that the readiness to change is an essential method. Moreover, the study confirms that there are statistical differences in the causes of changes and the administrative methods regarding Libya and Turkey.

Keywords: Change Management, Resistance to Change, Overcome Resistance to Change, Libyan Universities, Turkish Universities

1. INTRODUCTION

Change is an important factor in our lives; people cannot live without a change, especially with the rapid development of technology and means of living. It is common knowledge that organizations are open systems influenced by the surrounding environment. In addition, due to the tremendous development and strong competition among organizations in the business environment, change has become inevitable for the organizations. Thus, organizations need to undergo changes constantly if they want to be competitive. However, there is always resistance to change by employees within an organization. Hence, managing organizational change is the process of planning and implementing change in organizations, in a way that reduces employee resistance to change by studying administrative methods that can be used to overcome the change resistance.

During the past twenty years, there has been an ongoing debate in organizational literature regarding the appropriate approach to administering organizational change (Bhatnagar et al., 2010). Subsequently, the notion that organizations are regularly involved in changes to a greater or lower degree is not novel as changes facilitate work, and reduce costs (Hodges and Gill, 2014). Furthermore, change is not straightforward for some employees. In fact, change is challenging because it affects the organization as it can make usual activities suddenly unusual. Urging employees to adopt change as a positive process for the organization is a complicated task. The key challenge is that there is no effective model to follow when it comes to adapting to change. It is a challenge for managers to convince employees to consider change as a valuable and necessary experience (Ortiz, 2016). The question that arises here is: Why do employees resist change? "There are many causes why employees resist change resulting from the organization's internal forces. The internal forces of an organization are signals produced to change an organization indicating that the change is necessary" (Esparcia and Argente, 2012, p. 4). In general, growth, power, political factors, goals, life-cycle, human resources, decisions, managers' behavior, economic restrictions, mergers and acquisitions of organizations, and crisis play a significant role to build up resistance (Esparcia and Argente, 2012). There are several

different causes behind employees' resistance to change ranging from a straightforward intellectual disagreement to deep-seated psychological prejudices; however, there are many reasons, which cause the employees to resist change that may prevent an organization from making essential changes.

In his book, Kotter (1996) summarized "Leading Change" as it is an eight-phase process including creating the guiding coalition, taking empowering action, developing a vision and strategy, generating short-term wins, anchoring new approaches in the organizational culture, and consolidating gains to produce more change. Dent and Goldberg (1999) believe that the causes behind resistance to change include misunderstanding, surprise, lack of trust, fear of failure, emotional side effects, personality conflicts, threats to job status/security, inadequate training, work group breakup, fear of poor outcomes, faults of change, and uncertainty. To control the resistance to change, leaders must define and persuade employees to accept the new ways as they relate to all the three dimensions. Another cause of resistance to change is when the organization decides to use new technology such as computers, re-engineered processes, or new decision-making models. Such technologies can play a role in creating massive resistance to change because employees resist them out of their fear to lose jobs (Darf, 2009).

Other scholars (e.g., Beer and Mohna, 2000; Allan et al., 2007; Scholar, 2003) state some reasons behind employees' resistance, which include: The belief that the change initiative is a passing stage. The belief that fellow managers or employees are incompetent persons. The loss of control or authority and the loss of job security. Fear of losing social standing or status. Lack of trust in their ability to learn new skills. Lack of trust in their managers. Feeling that the employees will be overloaded with work after applying changes., The belief that the organization will not be able to make more efforts. Moreover, Hiatt and Creasey, (2003) in their study about organizational change, which was presented in the Change Management Learning Center, highlight that the employee side of change is an introduction to change management for managers and executives.

In addition to the previous factors, managers consider certain factors when implementing organizational changes in organizations to deal with the significant effect of changes on both individual and group levels. Individuals in the organization can formally or informally resist change. For instance, labor unions can strongly resist the new ways of action proposed by the senior management. Informal groups also have an impact on creating resistance within the organization. Therefore, change can have impacts on many managerial aspects in organizations, such as organizational culture, work methods, work design, business turnover, communication and system type. Hence, managers' focus can be scattered because of turmoil, discomfort, continuous change, uncertainty, and tensions regarding employees' change resistance.

The reason behind this complicated situation can be attributed to the lack of clarity regarding how managers can maintain their control and leadership effectively. In addition, how a manager can act in different conversations to manage the organization' affairs. Changes that organizations take are a consequence of the rapid development of the external environment of organizations. For example, changes such as global financial crises forced organizations to change their long-established ways of work to adapt to changeable global situations. These uncertain situations have motivated scholars to develop strategies to overcome esistance to change. Kotter and Schlessinger (2008) developed a set of models that can be applied to overcome resistance to change in accordance with certain situations. As shown in table 1.

Table 1. Methods for Dealing with Resistance to Change

No	Approach	Commonly used in situations	Advantages	Drawbacks
1	Education and communication	Lack of data and information, low accuracy, and analysis of information.	Once persuade, employees will often help with the implementation of any further change	Time exhaustion if employees are involved.
2	Participation and involvement	Managers do not have all the information about change, while opponents of change have considerable power to resist.	Individuals who participate will be committed to implementing change, and any relevant information they have will be used for the change programs.	If participants design an inappropriate change plan, it will take a long time to implement it.
3	Facilitation and support	Employees are resistant because of adjustment problems.	There is no other issue besides adjustment problems.	May take much time, capital, and effort but still fail.
4	Negotiation and agreement	A person or a group will clearly lose out in the change, and that person/group has maximum power to resist.	Occasionally, it is easy to avoid considerable resistance.	Can be too expensive in many situations, especially if it pressures other people to negotiate.
5	Manipulation and co-optation	When other processes do not work, or they are expensive.	It may be a quick and inexpensive solution to overcoming resistance to change.	May lead to future problems if employees feel deception.

6	Explicit and implicit coercion	For speed and necessity when the change initiators have high stakes in the business.	Very speedy, easy, and able to overcome resistance to change.	May be risky if it leaves employees angry with the initiators.
---	--------------------------------	--	---	--

Source: Kotter, J. P., & Schlesinger, L. A. (2008). Choosing strategies for change. Harvard Business Review, p. 7.

Thus, this study provides four significant contributions to knowledge. Firstly, it is the first of its kind to compare between two different environments: Libyan and Turkish University environments. Secondly, for the best of the researcher knowledge that most literature relied on the theoretical analysis of the causes behind resistance to change and overcoming resistance to change, this study employs empirical investigation to study this phenomenon. Thirdly, this is one of the few studies that investigate the changing-process in the education sector employees and how they respond to change. Finally, this study provides some solid recommendations that may be useful for both Libyan and Turkish Universities as this study is based on the current employee resistance trends in the universities of Libya and Turkey.

Resistance to change is an essential factor that should be considered before implementing any kind of change process because proper resistance reduction is the key to the success of any new process. Indeed, resistance to change must be seen as a phenomenon that can hinder the change strategy at any time during the change process (Pardo del Val and Martínez Fuentes, 2003). Hence, many factors should be considered to achieve successful change. This study discusses the causes behind organizational change and the resistance elements, change management, and the methods that can be used to overcome the resistance to change. Briefly, the above factors can be summarized in the following questions:

- ✓ Is there a statistically significant relationship between the dimensions of resistance to change and the dimensions of change management?
- ✓ Do the dimensions of management of change have an effect on the dimensions of resistance to change?
- ✓ Is there a statistically significant difference between the dimensions of the resistance to change in Libya and Turkey?
- ✓ Is there a statistically significant difference between the dimensions of change management in Libya and Turkey?

Aims

The aims of the study are:

- ✓ To identify the statistically significant relationship between the dimensions of resistance to change and the dimensions of change management.
- ✓ To identify the dimensions of management of change affect the dimensions of resistance to change.
- ✓ To identify the statistically significant difference between the dimensions of the resistance to change in Libya and Turkey.
- ✓ To identify the statistically significant difference between the dimensions of change management in Libya and Turkey.
- ✓ To provide clues to future work on change.

Hypothesis

The main research hypotheses will be formulated as follows:

- ✓ *H1*: There is a statistically significant relationship between the dimensions of resistance to change and the dimensions of change management.
- ✓ *H2*: The dimensions of management of change affect the dimensions of resistance to change.
- ✓ *H3*: In general, there is a significant relationship between change resistance and change management
- ✓ *H4*: In general, Change management affect resistance to change
- ✓ *H5*: There is a statistically significant difference between the dimensions of the resistance to change in Libya and Turkey.
- ✓ *H6*: There is a statistically significant difference between the dimensions of change management in Libya and Turkey.

2. LITERATURE REVIEW

Through the last twenty years, Resistance to change has grabbed considerable attention from scholars. Kirkman et al., (2000) in their study about resistant to change, attempted to explore why employees resist self-managing work teams (SMWTs). Their investigation was based on examining open-ended employee comments about their top concerns in the transition to teams in two Fortune-50 organizations. The study demonstrates that employees' concerns about change generally result in resistance and in turn, it can cause other negative organizational outcomes such as conflict. The ongoing changes in technology, conflict and resistance are interlinked. Besides, the study supports the findings of previous literature regarding team transitions concerns. For example, the employees' concerns related to procedural and distributive justice, changes in their roles, workloads, and social support. Bovey and Hede, (2001) suggested that management must develop different methods to overcome resistance, especially during the implementation of radical changes as there is a need for giving guidelines and developing interventional strategy. In this regard, Laframboise et al., (2002) recommended that the top management should develop effective communication tools during the change process to deal with the psychological and the economic impacts of changes. Besides, they recommended that there is a need to provide appropriate resources, which play a critical role in overcoming the resistance to change and enhancing the change efforts.

Schuler, (2003) presented the top ten reasons behind resistance to change. These reasons investigate employees' perception regarding the change, such as the risk of change, as the employees feel scared about the changes in the old way of work. In addition, employees fear that they lack competence and skills of performing new duties after implementing changes. Employees also feel that they will have overloaded work schedules. Most importantly, employees have a healthy skepticism about their duties after implementing changes, and they want to be sure that new ideas are suitable for them. Employees also may fear that there are hidden agendas among reformers. Furthermore, employees feel that the proposed changes may threaten their opinions. Moreover, employees anticipate a loss of status or quality of life. Finally, employees genuinely believe that the proposed change is a bad idea.

Another study by Armenakiset el al., (2006) aimed to explain the readiness for organizational change concept and to test how change agents can affect individuals' readiness for organizational change. The study contributes to improve the understanding of change methods in four important ways. Firstly, readiness to change is exactly the opposite of resistance to change. Readiness is described regarding the intentions, attitudes, and beliefs of organizational members. Secondly, the model describing impact strategies is presented, keeping in view trust in the change factor, and personal and social dynamics, which affect the process of creating readiness. Thirdly, by combining insistence and individual readiness to change, suggestions about needed changes, and classification of readiness plans can be offered. Finally, a major multinational corporation's efforts to create readiness for large-scale change have been described.

Regarding readiness assessment, Holt et al. (2007) develop and evaluate an instrument that can be used to assess whether an organization is ready for change at the individual level or not. More than 900 organizations from public and private sectors were examined. The study revealed that the organizations are ready for change. Besides, the study provided other important results, which are: (A) organizations have an ability to apply the proposed change (change-specific activity), and (B) the proposed change is appropriate for the organization, (C) the leaders commit to the proposed amendment (management support), and (D) the proposed change is useful to the organization's members.

Haymes (2008) proposed three basic strategies to overcome resistance to change to acceptance of new technology. First, it must be evident to the user that the proposed technology has the potential to make his/her life easier. Second, the technology must be easy to use to avoid inadequacy. Third, the technology must be essential to the user for his or her business activities. Erwin and Gorman, (2010), conducted a review of the literature related to organizational change to provide practical guidance which can address individuals' resistance to organizational change initiatives. The study revealed that there are three dimensions to individual resistance to change, namely cognitive, affective, and behavioral dimensions. These three dimensions are influenced by a range of factors, such as individual predispositions towards openness and resistance to change, individuals' considerations of threats and benefits of change, and trust in management.

Bateh et al. (2013) argued that understanding resistance might enable managers to reduce conflict and increase collaboration with employees. They concluded that organizational leaders must be trained and educated to overcome resistance to change. Moreover, Bateh et al. (2013) pointed out that there is a need to determine the types of resistance during the changing-process, which can play an important role in determining effective strategies to overcome resistance to change. Regarding employees' response to change. Wittig, (2012) provided a model that illustrates the process of how employees react to change. The study relied on three factors, including communication, employees' emotions and cognitions, and employees' participation in decision making. These three interrelated factors can

explain most of the employees' reactions during organizational change. Wittig, (2012) also provided a guideline about the organizational development of practitioners concerning employees' reactions to change. This guideline recommends that the agents of change must understand the role of success in the change processes.

Bateh et al. (2013) argued that understanding resistance can enable managers to reduce conflict and increase collaboration by employees. The study found that organizational leaders must obtain adequate training to overcome resistance to change. The authors also pointed out that there is a need to determine types of resistance during the changing-process, which can play a key role in determining appropriate solutions. Kılçoğln, and Derya, (2013) conducted an empirical study to investigate in he causes behind in educational Organizations. Constant improvements and various triggers are found as the motives for schools and other educational institutions to implement change. In addition, the study found that although change has been applied for positive reasons such as adapting to volatile environmental conditions, members of the organizations often react to those efforts resistantly. Some common causes behind changing-resistance in schools are the fulfillment of needs, economic effects, selective perception, habit formation, unknown fear, discomfort, and loss of liberty, lack of job security, threats, knowledge/skill obsolescence, organizational structure and limited resources. The study also revealed that school management can use six specific methods to reduce resistance, including education, communication, participation, facilitation and support, negotiation and contracting, manipulation and co-optimization, openness and coercion.

Çalık et al., (2013) studied the relationships between primary school teachers' resistance to change and their self-efficacy levels. The results indicate that all sub-scales of teacher self-efficacy are negatively correlated with resistance to change. The results also revealed that the sub-scales of teachers' self-efficacy were positively correlated with each other. Furthermore, the study indicated that the resistance to change was not significantly predicted by any subclass of teachers' self-efficacy levels. As one potential strategy to deal with resistance to change, Battilana and Caesar, (2013) proposed a relational theory to enhance and strengthen relationships between management and employees. The study argues that strong relationships individual in orgainistions who are uncertain about change (fence-sitters). This can support change agents by providing them awith a reasonable basis to co-opt them. The cooptation can also play an important role in enhancing adoption of change by orginaziations. In contrast, strong relationships have a potential negative impact on individuals who outrightly refuse change when the change diverges a little from institutionalized practices. With more divergent changes, the advantages of strong relationships to resisters can lead to weakening the change agent, which may turn into a liability that reduces the likelihood of change adoption.

Regarding the impact of age on resistance to change, Felix et al., (2013) conducted a Case Study on Cotton Company (COTTCO) in Zimbabwe, the study found that age has a significant impact on resistance to change due to positive correlation exists between the age and the resistance of employees. The study suggests that older employees pose the strongest resistance to change. In addition, the study shows that employees who have above 35 years of age are the most resistant age group within an organization Hon et al., (2014) have found out that the three contextual variables showed a moderately negative relationship with resistance to change and creativity. The results indicate that successfully managing human resources and practices can possibly mitigate the detrimental effects of resistance to change on creativity. Kerman and Öztop, (2014) investigates public employees' perception towards management of organizational change. The findings indicated that management of organizational change has an impact on the perception of employees towards change. In particular, it has been observed that the management of organizational change is an important factor affecting employees' perception towards organizational change, and it is likely to increase their support to the change process.

Regarding the influence of change on productivity, Masunda (2015), found that employees understand the importance of change. However, resistance emanated mainly because of lack of communication, lack of participation and involvement of employees, concerns about lack of skills and capabilities, and fear of moving from their current position to a new position and new systems. The study also revealed that employee productivity is not affected during the resistance to change. Communication, leadership and management support and commitment, and employee participation and involvement are central factors to the success of overcoming resistance and managing change.

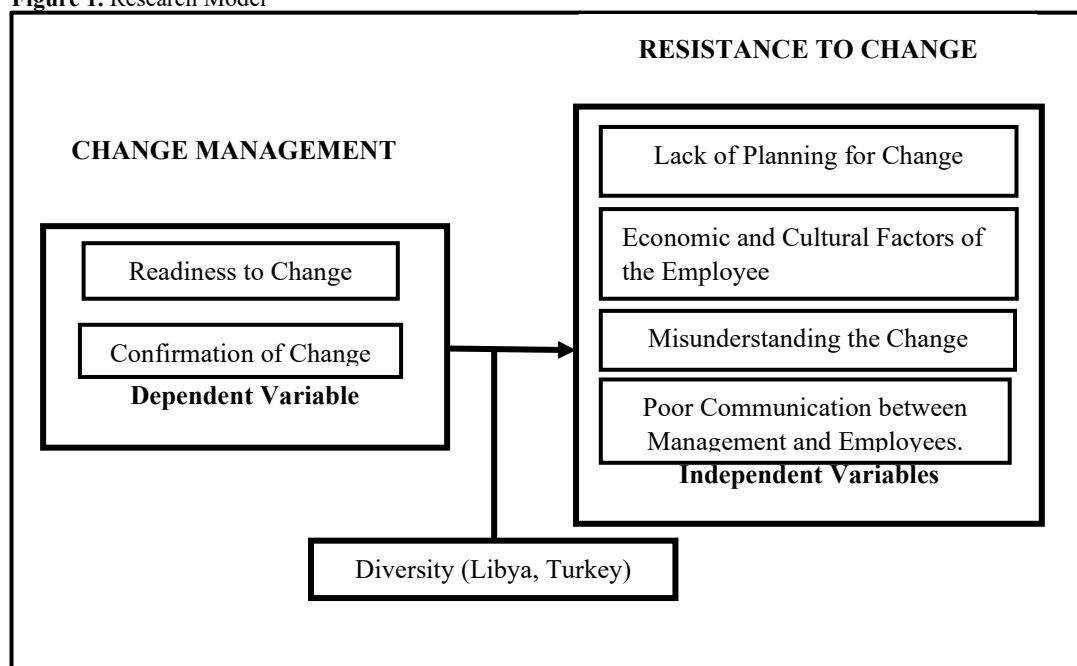
Concerning employees' motives to adopt, change et al., (2016) found that employee openness to change is relatively high, while the most significant motives of resistance to change are the feeling of insecurity, due to fear of losing their position and the sense of challenging their current status quo. According to Appelbaum et al., (2017), a high level of resistance to change as a result of inappropriate information sharing, an inadequate understanding of the need for change, lack of communication and trust in management. The findings also indicate that a significant influence of fear of job loss and uncertainty as the reason to resist change. Kupresakovic, (2018) conducted a study to examine employees' resistance to organizational change (Doctoral dissertation, National College of Ireland). The findings indicate a significant influence of fear of job loss and uncertainty as the reason to resist change.

It can be concluded from the previous literature that change management has become a fundamental element in organizations due to its influence on individual performances. The relevant literature describes successful and unsuccessful change management initiatives. The relevant literature also provides insights into the nature of change management and its most common elements. The most common themes include resistance to change, readiness to change, leadership effectiveness, and reasons behind employees' resistance to organizational change, and methods to overcome the phenomenon of resistance. Hence, after reviewing the change management literature, this study identifies a clear gap in the literature that need to be bridged. This theoretical gap is that the majority of literature mainly have focused on change management in developed countries and neglected their counterparts in the developing world. Thus, this study differs to other studies in the field as it seeks to determine the relationship between the causes behind employees' resistance to the process of change and methods to overcome it.

3. RESEARCH MODEL

The research model of this study illustrates the key stages for designing the current study. It includes four stages: causes, resistance, methods, and non-resistance. The causes create employees' resistance to organizational change and administrative methods, which lead to non-resistance. As shown in Figure 1:

Figure 1. Research Model

4. METHODOLOGY

Since the present study seeks to test hypotheses regarding a natural phenomenon, the positivist paradigm is the appropriate research paradigm. Thus, the quantitative research strategy was selected to conduct the empirical investigation of the current study. In conclusion, the study relies on the background of a strong theory about change management, and it also relies on quantitative data used in the analysis, through the collection of data from the participants and analyzed by the SPSS software. The following subsections discuss the data collection and analysis procedures, and report the findings of the data analysis.

4.1. Sampling Techniques in Libya and Turkey

In this study, both Convenience and Purposive sampling procedures were used. The selection of these sampling procedures is attributed to many reasons as follows:

- ✓ The study is based on purposive sampling to select managers who influence decision making for change.
- ✓ Using purposive sampling saves time, effort, and cost.
- ✓ Because of the difficulties in obtaining a sample framework, convenience sampling was used.
- ✓ The use of a convenience sample depends on the freedom to participate in answering the questionnaire, which makes the answers more reliable.

- ✓ The researcher is working as a lecturer at the University of Tobruk in Libya and currently, a PhD student at the University of Kastamonu in Turkey. Therefore, the researcher can easily use of purposive and convenience sampling.

4.1.1. Population and Sample in Libya and Turkey

As mentioned, this study is conducted in two countries i.e. Libya and Turkey. Therefore, the study comprised two populations. Managers who are working at the University of Tobruk. For the purpose of this study, the targeted sample included all 154 managers (Documentation and Information Management _ University of Tobruk 2017). The sample size is determined by the table of both Krejcie and Morgan (1970), which showed different sizes of the samples corresponding to different sizes of the population. Another table was used for easy referencing of sample size determination (see, Bartlatt et al., 2001; Alkindy et al., 2016). Specifying the sample size 108; however, with increased responses and participation from the participants, the sample size rose to 148 participants. Second, in Turkey, the target population consist of all the managers who are working at Kastamonu University. The size of the population is 120 (Documentation and Information Management _ University of kastamonu 2017). The size also was determined by the table presented by Krejcie and Morgan (1970). Using which, a person can specify the sample size (92); however, with increased participation, the sample size rose to 108). Table 2 shows a classification of the study samples for both countries Libya and Turkey.

Table 2. Population and Sample Study in Libya and turkey

No	Function	Libya	Turkey
1	General Manager	20	16
2	Department Manager	25	8
3	Head of Department	70	57
4	Dean	13	13
5	Technical	13	13
6	Service/ Maintenance	13	13
Total		154	120

4.2. Data Collection

There are two systematic stages related to data collection at the Libyan university as follows: Firstly, the researcher submitted a written request accompanied by the questionnaire to the dean of the University of Tobruk in Libya, presenting the application of the field study at the university. The researcher then obtained the approval one month before the data collection. Secondly, the scale forms were distributed to the managers under study in the morning during the working hours in Libya from 8:30 am to 2:00 pm, the period of distribution and collection of forms took 10 days. Later, the researcher encountered a problem while collecting all the questionnaires within the same period because limited time was allowed to collect data for field study in Libya. The researcher initially received (100) filled-in questionnaires, so, in order to increase the response rate, the researcher redistributed questionnaires to obtain more questionnaires both by post and through e-mail.

Regarding the Turkish sample, the researcher took three steps to gather data from the Turkish university; at first, the researcher submitted a written request to the dean of the University of Kastamonu. It was accompanied by the questionnaire, which was translated in the Turkish language. Secondly, the scale forms were distributed to the managers in the morning and afternoon; therefore, the researcher had more freedom to collect data as the Turkish university operated from 8:30 am to 5:30 pm. Thirdly, the scale forms were distributed to managers during the official working hours so that a sufficient number of managers can be approached. The researcher distributed all the questionnaire forms directly among the participants.

4.2.1. The Scale of Study in Libya and Turkey

To identify the managers' views on employees' resistance to change and change management methods at both Libyan and Turkish universities, we developed the causes scale according to the recommendations by Hajjaj, (2009). The scale is divided into three sections: The first section relates to demographic variables (gender, age, marital status, working hours per day, length of service, and level of formal education etc.). The second section relates to the causes of employees' resistance to change. The third section relates to the administrative methods to overcome resistance to change. This scale has forty-eight questions asked based on a Likert scale, including 21 questions for causes behind employees' resistance to change, and 17 questions about the administrative methods to overcome resistance to change. Although there was no time limit, the respondents were expected to complete the questionnaire within 15 minutes. The range of the scale is 5 for "strongly agree", 4 for "agree", 3 for "neither agree nor disagree", 2 for "disagree," and 1 for the "strongly disagree." The scale was based on the sample mean and standard deviation to determine the causes behind employees' resistance to change, and the administrative methods to overcome it. The highest grade of the

scale must be interpreted as a level of causes behind employees' resistance to change, and the administrative methods to overcome it.

4.3 Data Analysis and Results

Statistical Package for the Social Sciences (SPSS version 21) was used to analyze the collected data. The SPSS software has been widely used in social research through testing reliability and validity, Pearson correlation and Regression Analysis for hypotheses testing. In this study.

4.3.1. Tests of Reliability and Validity

4.3.1.1. Factor Analysis (Validity Analysis for Scales)

Resistance to change

Table 3 shows the rotated component matrix analysis. This matrix contains the factor loadings for each item or question of each variable in the research model. The exploratory factor analysis was conducted using Principal Component Analysis (PCA) with Varimax and Kaiser Normalization having eigenvalue criteria more than 1, and factor loadings above 0.50 were used for identifying the factor loadings. As a cross-factor loading value above 0.50 (Han, 2009) was used to eliminate the cross-factor loadings. As shown in table 3, there is no cross-factor loading. The results revealed four factors. The first factor has high factor loadings for five questions, which are Q1, Q2, Q3, Q4, and Q5, and their factor loadings range was 0,731; 0,696; 0,7330; 0,732; 0,544. The second factor is loaded by four questions, which are Q6, Q7, Q8 and Q9, as their factor loadings range was 0,587; 0,747; 0,733 and 0,725. The third factor is loaded by four questions, which are Q11, Q12, Q13, Q14 and Q15, as their factor loadings range was 0,599; 0,714; 0,799; 0,604 and 0,639. The fourth factor is loaded by five questions, which are Q17, Q18, Q19, Q20, and Q21, as their factor loadings range was 0,654; 0, 652; 0,777; 0,793 and 0,699. Overall, these results indicate that all questions have high factor-loading values except Q10 and Q16, which have been dropped because of their very low factor-loading values.

The next phase is to look at the content of items or questions that load into the four factors in order to identify common themes. The questions Q1, Q2, Q3, Q4 and Q5, load onto the first factor; therefore, the researcher might label these factor as "lack of planning for change." The second factor was loaded by questions Q6, Q7, Q8 and Q9, the researcher labeled this factor as "economic and cultural factors of the employee." The third factor was loaded by the questions Q11, Q12, Q13, Q14 and Q15, which were labeled as "misunderstanding about the change." The fourth factor was loaded by the questions Q17, Q18, Q19, Q20, and Q21, which were labeled as "Poor Communication between Management and Employees." All of the above, shown in Table 3.5, which illustrates the rotated component matrix of causes behind employees' resistance to change.

Table 3. Rotated Component Matrix of Causes Behind Employees' Resistance to change

Rotated Component Matrix				
	Component			
	1	2	3	4
Q1		,731		
Q2		,696		
Q3		,733		
Q4		,732		
Q5		,528		
Q6			,587	
Q7			,747	
Q8			,733	
Q9			,725	
Q11				,599
Q12				,714
Q13				,799
Q14				,604
Q15				,639
Q17	,654			
Q18	,652			
Q19	,777			
Q20	,793			
Q21	,699			

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
 a. Rotation converged in 8 iterations.

Management change

Similar to the method used to validate resistance to change, table 4 shows the rotated component matrix analysis for change management. Obviously, there is no cross-factor loading. The results revealed existence of two factors. The first factor with high factor loadings that has fourteen questions: Q22, Q23, Q24, Q25, Q26, Q27, Q28, Q29, Q33, Q34, Q35, Q36, Q37, and Q38, and their factor loadings are 0,607; 0,716; 0,807; 0,743; 0,758; 0,825; 0,568; 0,510; 0,671; 0,737; 0,542; 0,675; 0,640 and 0,657. The second factor is loaded by three questions, which are Q30, Q31 and Q32, as their factor loadings are 0,752; 0,841 and 0,830. Overall, there was no question dropped from the analysis due to all factor-loading values were above the threshold of this test. The next phase is to evaluate the content of items or questions that load onto the fourteen factors to identify the common themes. The questions: Q22, Q23, Q24, Q25, Q26, Q27, Q28, Q29, Q33, Q34, Q35, Q36, Q37, and Q38 load onto the first factor; therefore, the researcher might have labeled this factor as "readiness to change." The second factor was loaded by questions Q30, Q31 and Q32, which were labeled as "confirmation of change results."

Table 4. Rotated Component Matrix of change management

Rotated Component Matrix	Component	
	1	2
Q22	,607	
Q23	,716	
Q24	,807	
Q25	,743	
Q26	,758	
Q27	,825	
Q28	,568	
Q29	,510	
Q30		,752
Q31		,841
Q32		,830
Q33	,671	
Q34	,737	
Q35	,542	
Q36	,675	
Q37	,640	
Q38	,657	
Extraction Method: Principal Component Analysis.		
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.		
a. Rotation converged in 3 iterations.		

4.3.1.2 Reliability Analysis for Scale

The current study used the Cronbach's coefficient alpha to assess the internal consistency of research model. For resistance to change: (Q1, Q2, Q3, Q4, Q5, Q6, Q7, Q8, Q9, Q11, Q12, Q13, Q14, Q15, Q17, Q18, Q19, Q20, Q21), (0,90%). Change Management: (Q22, Q23, Q24, Q25, Q26, Q27, Q28, Q29, Q30, Q31, Q32, Q33, Q34, Q35, Q36, Q37, Q38), (0,927%). Hence, all Cronbach's alpha values were the greater than acceptable level, which is 0,60. Therefore, the current study's scales reveal a high degree of the internal consistency.

Table 5. Reliability Statistics

Scale	Reliability Statistics
Dimensions	Cronbach's Alpha
Resistance to Change	0,903
Change Management	0,927

4.3.2 Demographic Characteristics of the Respondents

Table 6 shows the demographic characteristics of the Libyan and Turkish respondents. Both Libyan and Turkish respondents were classified into the following seven groups according to their gender, marital status, age group, educational level, function, working hours per day and length of service.

Out of the 248 Libyan and Turkish respondents, the largest gender group in both Libyan and Turkish was men (94,3%, 132 men) and Turkish (82,4% or 89 men). Thus, the women participants in both Libyan and Turkish groups were a small percentage of the total sample. This is because the majority of the managers who are working for universities in both countries are men. Likewise, similar trend can be noticed in the marital status, as the married respondents were far more in both Libyan (88,6%), and Turkish (85,2%) samples compared with single and widowed respondents (11,4% Libyan respondents and 14,8% Turkish respondents). Regarding the respondents' ages, 31-35 was the

dominant age group in both samples as it consisted of 29,3% of the Libyan respondents and 25% of the Turkish respondents.

The educational level of the majority of the Turkish respondents was PhD (56,5%), while most of the Libyan respondents had a master's degree (42,1%). This may indicate that there are more opportunities to accomplish a PhD degree in Turkey compared to Libya as Tripoli University is the only PhD degree awarding institution. However, on the functional level, the majority of the Turkish and Libyan respondents had the same departmental levels. The Libyan heads of department constituted 40% of the total sample. Similarly, the Turkish heads of department comprised 49,1% of the total sample. Concerning the working hours per day, they are a significant difference between both countries. The majority of Libyan employees (71,77%) work less than 8 hours per day, while the majority of the Turkish employees (66,7%) work from 8 to 10 hours per day. Likewise, it can be noticed that the dominant length of service variable in the Libyan setting is from 0 to 5 years that forms 33,6% of the total sample, while the length of service variable in the Libyan university is from 5 to 10 years (25,9%).

Table 6. Demographic Characteristics of Libya and Turkey

Demographic Variables	Demographic Characteristics of Libyan Respondents, Sample Size =140			Demographic Characteristics of Turkish Respondents, Sample Size =108	
	Within Variables	N	%	N	%
Gender	Male	132	94,3	89	82,4
	Female	8	5,7	19	17,6
Marital status	Married	124	88,6	92	85,2
	Female	16	11,4	16	14,8
Age	(20 - 25) years	6	4,3	2	1,9
	(26 - 30) years	26	18,6	9	8,3
	(31 - 35) years	41	29,3	27	25
	(36 - 40) years	37	26,4	22	20,4
	(40 - 45) years	19	13,6	22	20,4
	(46 - 50) years	7	5	12	11,1
	Above 50	4	2,9	14	13
Educational level	High School	4	2,9	1	0,9
	Bachelor's Degree	47	33,6	6	5,6
	License Degree	16	11,4	25	23,1
	Master's Degree	59	42,1	15	13,9
	PhD Degree	14	10	61	56,5
Function	General Manager	34	24,3	17	15,7
	Department Manager	13	9,3	14	13
	Head of Department	56	40	53	49,1
	Dean	12	8,6	12	11,1
	Technical	15	10,7	5	4,6
	Service/ Maintenance	10	7,1	7	6,5
Working hours per day	Less 8	108	77,1	12	11,1
	(8 - 10)	15	10,7	72	66,7
	(10 - 12)	11	7,9	20	18,5
	Above 12	6	4,3	4	3,7
	Length of service	(0 - 5) years	47	33,6	13
(5 - 10) years.		44	31,4	28	25,9
(10 -15) year		29	20,7	22	20,4
(15 - 20) years		10	7,1	15	13,9
(20 - 25) years		2	1,4	15	13,9
25 years and older		8	5,7	15	13,9

4.3.3 Hypotheses Test

The criteria used to test the hypothesised relationships between the study variables are illustrated in table 7.

Table 7. Hypothesis testing and analysis:

Hypotheses	Tests
H1: There is a statistically significant relationship between the dimensions of resistance to change and the dimensions of change management	Pearson Correlation Analysis
H2: The dimensions of management of change have an effect on the dimensions of resistance to change.	Regression Analysis
H3: In general, there is a significant relationship between change resistance and change management	Pearson Correlation Analysis
H4: In general, Change management have an effect on resistance to change	Regression Analysis
H5: There is a statistically significant difference between the dimensions of the resistance to change in Libya and Turkey.	T-test

H6: There is a statistically significant difference between the dimensions of change management in Libya and Turkey	T-test
--	--------

The Relationship between Dimensions of Change Resistance and Dimensions of Change Management

The first hypothesis of the study is H1: There is a significant relationship between the dimensions of resistance to change and the dimensions of change management. First of all, this study mainly aims to investigate sufficient variability in the measures of the study's variables by demonstrating the means and standard deviations of each variable, as shown in table 8. Specifically, it can be seen that the means of lack of planning for change (Mean = 3.590; Std. Deviation=0.78467) and poor communication between management and employees (Mean = 3.5533; Std. Deviation=0.81343), resistance to change (Mean = 3.4597; Std. Deviation=0.68731) and Misunderstanding the Change (Mean = 3.3075; Std. Deviation=0.98443) are greater than the means of confirmation of change results (Mean = 2.1841; Std. Deviation=0.88047), change management (Mean = 1.9153; Std. Deviation=0.64751) and readiness to change (Mean = 1.8577; Std. Deviation=0.67138). This implies that lack of planning for change, poor communication between management and employees and resistance to change play key roles in creating change resistance.

Table 8. Resistance to change and dimensions / mean and standard deviation values for change management and dimensions

Descriptive Statistics			
Dimensions	Mean	Std. Deviation	N
Lack of Planning for Change	3,5904	,78467	248
Economic and Cultural Factors of the Employee	3,3281	,97699	248
Misunderstanding the Change	3,3075	,98443	248
Poor Communication Between Management and Employees	3,5533	,81343	248
Readiness to Change	1,8577	,67138	248
Confirmation of Change Results	2,1841	,88047	248
change management	1,9153	,64751	248
Resistance to change	3,4597	,68731	248

Table 9 depicts that the bivariate correlation matrix of all the study variables. It is obvious that all the study variables are positively and negatively correlated with each other. In particular, the Correlation's coefficients ranged from - 0.591 to + 0.979, and some of them are highly significant at the 0.001 level. In particular, the lack of planning for change is positively correlated with economic and cultural factors of the employee (2) ($r = 0.440$, $p < 0.01$), misunderstanding the change ($r = 0.456$, $p < 0.01$), poor communication between management and employees ($r = 0.530$, $p < 0.01$), and resistance to change ($r = 0.739$, $p < 0.01$). While, lack of planning for change is negatively correlated with readiness to change ($r = -0.438$, $p < 0.05$), confirmation of change results ($r = -0.444$, $p < 0.01$) and change management ($r = -0.481$, $p < 0.01$). However, it can be noticed that readiness to change, confirmation of change results and change management are negative with lack of planning for change, economic and cultural factors of the employee, misunderstanding the change and poor communication between management and employees. Thus, based on the findings of the bivariate correlation matrix, there is negative rises in the readiness to change. Confirmation of change results and change management is likely explained by the negative increase in lack of planning for change, economic and cultural factors of the employee, misunderstanding the change and poor communication between management and employees.

Table 9. Pearson Regression Analysis

Correlations									
		1	2	3	4	5	6	7	8
Lack of Planning for Change (1)	r	1							
Economic and Cultural Factors of the Employee (2)	r	,440	1						
	p	,001							
Misunderstanding the Change (3)	r	,456	,521	1					
	p	,001	,001						
Poor Communication Between Management and Employees (4)	r	,530	,499	,383	1				
	p	,000	,000	,000					
Readiness to Change (5)	r	-,438	-,325	-,264	-,511	1			
	p	,000	,000	,000	,000				
Confirmation of Change Results (6)	r	-,444	-,494	-,336	-,495	,520	1		
	p	,000	,000	,000	,000	,000			
change management (7)	r	-,481	-,396	-,306	-,555	,979	,684	1	
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000		
Resistance to change (8)	r	,739	,770	,709	,777	-,525	-,591	-,590	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	248	248	248	248	248	248	248	248

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-ended).
 * . The correlation is significant at the 0.05 level (2-ended)

The Dimensions of Management of Change have an Effect on the Dimensions of Resistance to Change.

Regression analysis results are given to test the hypothesis H2: The dimensions of change management have an effect on the dimensions of resistance to change. As a result of the analysis, it has been determined that change management dimensions (Readiness to Change, Confirmation of Change Results), change resistance dimensions (Lack of Planning for Change, Economic and Cultural Factors of the Employee, Misunderstanding the Change, and Poor Communication between Management and Employees) are affected.

The Change Management have an effect on Lack of Planning for Change

Before testing the first hypothesis, the regression model was evaluated by R^2 , ANOVA F and Durbin Watson Statistic. As depicted in table 10, the value of R^2 is 0.256, as R^2 designates that approximates 26% of changes in the value of the lack of planning for change that can be attributed to readiness to change, confirmation of change results. Such percentage shows that there is a good Goodness-of-Fit for the first regression model of the first hypothesis. The result of R^2 is supported by the value of ANOVA F , which is ($F = 42.215$), that is significant at 0.01 level. Consequently, there is a good Goodness-of-Fit for the first regression model of the first hypothesis. In addition, the rule of thumb indicates that when Durbin Watson Statistic is close to 2, which results in accepting the null hypothesis of no autocorrelation in the sample (Marsh, Cormier, & Cormier, 2001). Thus, the model has enough structure to represent the data adequately. Based on Table 10, the first hypothesis is completely supported, as the Standardized Coefficient (β) of confirmation of change results is significant ($\beta = -0.264$, $p < 0.01$) and the Standardized Coefficient (β) of readiness to change is significant ($\beta = -0.332$, $p < 0.01$). Therefore, both confirmation of change results and readiness to change have negative impacts on the lack of planning for change.

Table 10. The Change Management have an effect on Lack of Planning for Change

Model Summary ^b						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson	
1	,506 ^a	,256	,250	,67945	1,676	
a. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
b. Dependent Variable: Lack of Planning for Change						
ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	38,977	2	19,488	42,215	,000 ^b
	Residual	113,104	245	,462		
	Total	152,080	247			
a. Dependent Variable: Lack of Planning for Change						
b. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error			
1	(Constant)	4,784	,138		34,758	,000
	Confirmation of Change Results	-,264	,058	-,296	-4,593	,000
	Readiness to Change	-,332	,075	-,284	-4,405	,000
a. Dependent Variable: Lack of Planning for Change						

The Change Management have an Effect on Economic and Cultural Factors of the Employee

Before testing the second hypothesis, the regression model was evaluated by R^2 , ANOVA F and Durbin Watson Statistic. As shown in Table 11, the value of R^2 is (0.250), as R^2 designates that approximates 25% of changes in the value of the economic and cultural factors of the employee that can be attributed to readiness to change, confirmation of change results. Such percentage shows that there is a good Goodness-of-Fit for the second regression model of the second hypothesis. The result of the R^2 is supported by the value of ANOVA F , which is ($F = 40.861$), that is significant at the 0.01 level. Consequently, there is a good Goodness-of-Fit for the first regression model of the first hypothesis. In addition, the rule of thumb indicates that when Durbin Watson Statistic is close to 2, which results in accepting the null hypothesis of no autocorrelation in the sample (Marsh et al., 2001). Thus, the model has enough structure to represent the data adequately. Based on the results in table 11, the second hypothesis is almost completely supported, as the Standardized Coefficient (β) of confirmation of change results is significant ($\beta = -0.494$, $p < 0.01$). In contrast, the Standardized Coefficient (β) of readiness to change is insignificant ($\beta = -0.137$, $p > 0.01$). That is, only confirmation of change results has a negative impact on the economic and cultural factors of the employee.

Table 11. The change management has an effect on Economic and Cultural Factors of the Employee

Model Summary^b						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson	
1	,500 ^a	,250	,244	,84947	1,728	
a. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
b. Dependent Variable: Economic and Cultural Factors of the Employee						
ANOVA^a						
Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	58,971	2	29,485	40,861	,000 ^b
	Residual	176,792	245	,722		
	Total	235,763	247			
a. Dependent Variable: Economic and Cultural Factors of the Employee						
b. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
Coefficients^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,660	,172		27,079	,000
	Confirmation of Change Results	-,494	,072	-,445	-6,864	,000
	Readiness to Change	-,137	,094	-,094	-1,450	,148
a. Dependent Variable: Economic and Cultural Factors of the Employee						

The Change Management have an Effect on Misunderstanding of Change

Before testing the third hypothesis, the regression model was evaluated by R^2 , ANOVA F and Durbin Watson Statistic. As illustrated in table 12, the value of R^2 is 0.124, as R^2 designates that approximates 13% of changes in the value of the misunderstanding the change can be attributed to readiness to change, confirmation of change results. Such percentage shows that there is a good Goodness-of-Fit for the first regression model of the third hypothesis. The result of R^2 is supported by the value of ANOVA F , which is ($F = 17.299$), which is significant at the 0.01 level. Consequently, there is a good Goodness-of-Fit for the third regression model of the third hypothesis. In addition, the rule of thumb indicates that when Durbin Watson Statistic is close to 2, which results in accepting the null hypothesis of no autocorrelation in the sample (Marsh et al., 2001). Hence, the model has enough structure to represent the data adequately. Based on table 12. The third hypothesis is completely supported, as the Standardized Coefficient (β) of confirmation of change results is significant ($\beta = -0.304$, $p < 0.01$) and the Standardized Coefficient (β) of readiness to change is significant ($\beta = -0.180$, $p < 0.01$). Therefore, both confirmation of change results and readiness to change have negative impacts on misunderstanding of change.

Table 12. The change management have an Effect on misunderstanding of change

Model Summary^b						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson	
1	,352 ^a	,124	,117	,92527	1,766	
a. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
b. Dependent Variable: Misunderstanding the Change						
ANOVA^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	29,620	2	14,810	17,299	,000 ^b
	Residual	209,749	245	,856		
	Total	239,369	247			
a. Dependent Variable: Misunderstanding the Change						
b. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
Coefficients^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,306	,187		22,972	,000
	Confirmation of Change Results	-,304	,078	-,272	-3,879	,000
	Readiness to Change	-,180	,103	-,123	-1,756	,080
a. Dependent Variable: Misunderstanding the Change						

Change Management have an Effect on Poor Communication between Management and Employees

Before testing the fourth hypothesis, the regression model was evaluated by the R- Squared (R^2), ANOVA F and Durbin Watson Statistic as shown in the Table 13, it can be seen that the value of R Squared ($R^2=0.333$), as R^2 designates that approximates 33% of changes in the value of the Poor Communication Between Management and Employees can be attributable to readiness to change, and confirmation of change results. Such percentage shows that there is a good Goodness-of-Fit for the fifth regression model of this hypothesis. The result of the R- Squared is supported by the value of ANOVA F , which is ($F=61.234$), that is significant at the 0.01 level. Consequently, there is a good Goodness-of-Fit for the third regression model of the third hypothesis. Besides, the rule of thumb indicates that when Durbin Watson Statistic is close to 2, which results in accepting the null hypothesis of no autocorrelation in the sample (Marsh et al., 2001). That is, the model has enough structure to represent the data adequately. Based on Table 13, the third hypothesis is completely supported, as the Standardized Coefficient (β) of confirmation of change results is significant ($\beta= -0.290$, $p<0.01$) and the Standardized Coefficient (β) of readiness to change is significant ($\beta= -0.422$, $p<0.01$). That is, both confirmation of change results and readiness to change have negative impacts on the Poor communication between management and employees.

Table 13. The change management have an Effect on Poor Communication between Management and Employees

Model Summary ^b						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson	
1	,577 ^a	,333	,328	,66689	1,819	
a. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
b. Dependent Variable: Poor Communication Between Management and Employees						
ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	54,468	2	27,234	61,234	,000 ^b
	Residual	108,963	245	,445		
Total		163,430	247			
a. Dependent Variable: Poor Communication Between Management and Employees						
b. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results						
Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,970	,135		36,785	,000
	Confirmation of Change Results	-,290	,056	-,314	-5,136	,000
	Readiness to Change	-,422	,074	-,348	-5,696	,000
a. Dependent Variable: Poor Communication Between Management and Employees						

The Change Management have an Effect on Resistance to Change in General

In the study, regression analysis was conducted to test the hypothesis of to H4: Change management, in general, affects the resistance to change an which was developed to show the effect of change over the resistance to change, the regression model was evaluated by the R- Squared (R^2), ANOVA F and Durbin Watson Statistic as shown in table 14, it can be seen that the value of R Squared ($R^2=0.414$), as R^2 designates that approximates 41% of changes in the value of the resistance to change can be attributable to readiness to change, and confirmation of change results. Such percentage shows that there is a good Goodness-of-Fit for the fifth regression model of the fifth hypothesis. The result of the R- Squared is supported by the value of ANOVA F , which is ($F=86.601$), that is significant at the 0.01 level. Consequently, there is a good Goodness-of-Fit for the third regression model of the third hypothesis. In addition, the rule of thumb indicates that when Durbin Watson Statistic is close to 2, which results in accepting the null hypothesis of no autocorrelation in the sample (Marsh et al., 2001). That is, the model has enough structure to represent the data adequately. Based on Table 14, the third hypothesis is completely supported, as the Standardized Coefficient (β) of confirmation of change results is significant ($\beta= -0.340$, $p<0.01$) and the Standardized Coefficient (β) of readiness to change is significant ($\beta= -0.305$, $p<0.01$). That is, both confirmation of change results and readiness to change have negative impacts on the resistance to change.

Table 14. The Change Management have an effect on Change to Resistance

Model Summary ^b							
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson		
1	,644 ^a	,414	,409	,52821	1,753		
a. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results							
b. Dependent Variable: Resistance to change							
ANOVA ^a							
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
1	Regression	48,325	2	24,162	86,601	,000 ^b	
	Residual	68,358	245	,279			
	Total	116,683	247				
a. Dependent Variable: Resistance to change							
b. Predictors: (Constant), Readiness to Change, Confirmation of Change Results							
Coefficients ^a							
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		t	Sig.
		B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	4,770	,107			44,575	,000
	Confirmation of Change Results	-,340	,045	-,436		-7,608	,000
	Readiness to Change	-,305	,059	-,298		-5,209	,000
a. Dependent Variable: Resistance to change							

Resistance to Change Perception by Turkey and Libya

According to the table 15, it can be noticed that according to the Libyan data, it can notice that there are significant differences between Libyan and Turkey in terms of lack of planning for change, economic and cultural factors of the employee, misunderstanding the change, poor communication between management and employees and resistance to change. It can be easily observed that the means of lack of planning for change (3.750), economic and cultural factors of the employee (3.451), misunderstanding the change (3.451), poor communication between management and employees (3.635) and resistance to change (3.57), are more significant than the means of in the Turkish Data, the differences are significant the 0.01 level or 0.05 level.

Table 15. Change the perception of resistance by Turkey and Libya

Independent Samples Test						
	Nationality	N	Mean	Std. Deviation	t	P
Lack of Planning for Change	Libya	140	3,7500	,79282	4,356	,001
	Turkey	108	3,2944	,84652		
Economic and Cultural Factors of the Employee	Libya	140	3,4514	,95642	2,472	,014
	Turkey	108	3,1426	,99946		
Misunderstanding the Change	Libya	140	3,4518	,95204	2,661	,008
	Turkey	108	3,1204	,99853		
Poor Communication Between Management and Employees	Libya	140	3,6357	,80654	2,155	,032
	Turkey	108	3,4056	,86832		
Resistance to change	Libya	140	3,5786	,68144	3,157	,002
	Turkey	108	3,3056	,66693		

Perception of Change Management by Turkey and Libya

There is a statistically significant difference between the dimensions of change management in Libya and Turkey. According to the table 16, there are significant differences between Libya and Turkey regarding confirmation of change results, readiness to change and management change. It is clear that the means of confirmation of change results (2.36), readiness to change (1.96) and management change (2.03) are more significant than the means of the Libyan Data, and the differences are significant the 0.01 level or 0.05 level.

Table 16. Change management based on the perception of Turkey and Libya

Independent Samples Test						
	Nationality	N	Mean	Std. Deviation	t	p
Confirmation of Change Results	Libya	140	2,0476	,84967	-2,819	,005
	Turkey	108	2,3611	,89201		
Readiness to Change	Libya	140	1,7745	,56258	-2,241	,026
	Turkey	108	1,9656	,78011		
Management change	Libya	140	1,8227	,55711	-2,595	,010
	Turkey	108	2,0354	,73409		

Table (17) illustrates the results of dimensions of change resistance and change management, it can be noticed that according to the Libyan and Turkish data, the most important causes to resistance against the change processes, arranged according to their means are: **(1)** lack of planning for change (3,45), **(2)** poor communication between management and employees (3,55), **(3)** important employee's economic and cultural factors (3,32). Furthermore, **(4)** misunderstanding about the change process (3,30), in general resistance to change (3.45). They are highly important causes behind resistance to change in the Libyan and Turkish universities because their means are more significant than the mean of the Likert scale, which are 3 at 0,01 significance level (2-tailed).

Table 17. Dimensions of change resistance and change management

Descriptive Statistics		
Dimensions of Change Resistance and Change Management	Mean	Std. Deviation
Resistance to Change	3.45	.687
Lack of Planning for Change	3,59	,784
Poor communication between Management and Employees	3,55	,813
Important Employee's Economic and Cultural Factors	3,32	,976
Misunderstanding about the change process	3,30	,984
Change Management	1.91	.64751
Confirmation of Change Results	2,18	,880
Readiness to Change	1,85	,671

Concerning the administrative methods, the most important administrative methods to overcome the resistance to change in Turkey as depicted in table 18 along with their means: (1) readiness to change (1,91) and (2) confirmation of change results (1,85). Furthermore, it is obvious that all the important administrative methods in the Libyan and Turkish institutions are greater than the mean of Likert scale, which is 3 at 0,01 significance level (2-tailed); therefore, the Libyan and Turkish respondents agree that the two important methods to overcome resistance to change are readiness for change and the confirmation of change results.

In short, all hypotheses of the study were accepted. First, there is a significant relationship between the dimensions of change resistance and the dimensions of change management. Second, the change management dimensions have an effect on the change resistance dimensions. Thirdly, there is a statistically significant difference between the change in resistance size in Turkey and Libya. Fourth, there is a statistically significant difference between the change management dimensions in Turkey and Libya. On the other hand, there are many important reasons for the change in resistance of workers in Libya and Turkey. Similarly, Libya and Turkey have many important administrative methods can be used to overcome the resistance to change. Table 18 provides a summary of the results of hypotheses testing.

Table 18. Summary of hypothesis presentations

Hypotheses	Hypothesis Result
H1: There is a statistically significant relationship between the dimensions of resistance to change and the dimensions of change management.	Supported
H2: The dimensions of management of change have an effect on the dimensions of resistance to change.	Partially supported.
H3: In general, there is a significant relationship between change resistance and change management.	supported.
H4: In general, Change management have an effect on resistance to change.	Partially supported.
H5: There is a statistically significant difference between the dimensions of the resistance to change in Libya and Turkey.	supported
H6: There is a statistically significant difference between the dimensions of change management in Libya and Turkey.	supported

5. DISCUSSION

This study provides some contributions to knowledge. One important outcome of our study is identifying the causes behind resistance to change, such as a lack of team members' social support. This result is consistent with the study that was conducted by Kirkman et al., (2000). This study also examined the resistance of teams by employees, which is similar to resistance to change that our study aimed to investigate. In addition, our study examined the appropriate methods to overcome resistance to change within organizations. There is prior research that has investigated this notion, for example, Bovey and Hede (2001) suggested that management must develop different methods to overcome resistance to change. The study investigated the relationship between irrational ideas, emotions and resistance to change.

Furthermore, although there is an agreement with the existing literature regarding reasons behind resistance to change, our results are not completely compatible with the findings of some other studies. For example, Laframboise et al. (2002) recommended that the top management should develop effective communication tools during the change process. Also, they suggested that there is a need to provide appropriate resources to overcome resistance to change

and enhancing the change efforts. Schuler, (2003) mentioned several reasons behind resistance to change such as adherence to old methods, lack of readiness, and lack the competence to change. Thus, some of the causes are incompatible with the findings of our study. For example, change may be a bad idea in the daily life of an individual but not for the employees. Moreover, Holt (2007) suggested that employees influence readiness to change, which is consistent with the current study. The study also found a set of factors which affect the management change in terms of factor analysis. These factors include the effectiveness of change, appropriateness, management support, and personality. Some of these factors are consistent with our study.

Concerning change management strategies, our study agrees with other prior studies that have investigated employees' resistance and strategies to overcome it. For example, Hayimes (2008) presented concepts to deal with employees' resistance to change. Erwin and Gorman (2010) provided substantial practical guidance on overcoming resistance to change in several peer-reviewed journals from 1998 to 2009. They discussed the role of cognitive, affective, and behavioral dimensions of individuals' resistance to change and how it is influenced openness, individuals' perceptions of threats and benefits of change, communication, understanding, participation, trust in management, management styles, and the nature of relationships with the change agents. Besides, our findings are consistent with the study of Wittig, (2012) regarding the methods to overcome resistance to change in terms of participation in decision-making and communication support. The results of this study are also consistent with the studies of Battilana and Casciare, (2013) and Felix et al., (2013) which show that the understanding of resistance may enable managers to reduce conflict and increase collaboration. To meet these challenges, leaders must be trained and educated to overcome resistance to change.

As our study is focused on change management in the educational sector, our results are consistent with the study of Kılıçoğlu and Derya (2013). Kılıçoğlu and Derya (2013) conducted a study on resistance to change and ways of reducing resistance in educational institutions. They found that there are some common causes behind resistance to change in schools. these causes are inadequate fulfillment of needs, economic issues, employees' perceptions, discomfort or loss of liberty, fear of the unknown, and job security in the past, threats to power or prestige, knowledge and/or skill obsolescence, changes in organizational structure, and limited resources. According to Kılıçoğlu and Derya (2013), school managements can use six specific methods to reduce resistance, which are information dissemination, negotiation and contracting opportunities, facilitation and support, participation, manipulation, co-optimization, and coercion. Hence, their results are in good agreement with the current study. Our study also agrees with the study of Çalik et al. (2013) who studied the relationship between primary school teachers' resistance to change and their self-efficacy. The results revealed that the sub-scales of teacher self-efficacy were positively correlated with each other. Moreover, regression analysis indicated that the resistance to change was not significantly correlated with any subclass of teacher self-efficacy levels.

Regarding leadership style needed to deal with resistance to change, our study agrees with Hon et al., (2014) who claimed that three variables, including modernity climate, leadership style, and coworker characteristics, help managers overcome resistance to change. They found a negative relationship between resistance to change and creativity. Furthermore, they indicated that successful HRM practices might mitigate the detrimental effects of resistance to change on creativity, which is consistent with the current study in terms of leadership style and coworker characteristics. However, they differ with the current study in terms of modernity climate as a tool to overcome resistance. Kerman and Öztop (2014) observed that management of organizational change is an important factor that affects employees' perception toward organizational change, and it is likely to increase their support in the change process. The current study is in accordance with Masunda, (2015); Stavros vd, (2016); Appelbaum, (2017); Kupresakovic, (2018) regarding employee's resistance to organizational change. These patterns include the lack of participation of employees in the process of change, fear of the unknown, loss of work, lack of control and lack of confidence in management, poor of communication.

6. MANAGERIAL IMPLICATIONS

The results of the current study may help to implement change in universities successfully. The recommendations that this study provided can be applied while managing change in universities. Managers should focus on effective change management that involves all the employees. Universities can first invest time to inform employees about the benefits of change, and the importance of implementing new ways to make progress keeping in view how to manage the planned changes. Universities should allow employees to participate in the planning and implementation phases of change, which helps to identify the requirements for bringing change. This will ultimately reduce employees' resistance to change. The results of this study supported the hypotheses of all nine research questions. They show how important readiness to change and confirmation of change results are successful change management methods for Libyan and Turkish universities. These methods reduce employees' resistance to change. Universities in Libya and Turkey need to focus on creating a suitable climate for their employees. Thus, participation/involvement of

employees in the decision making specifically about the change processes supports achieving successful changes. Since most of the Libya population is young, they are less likely to resist change as compared to older employees.

This study will benefit Libyan and Turkish universities by enhancing the understanding of readiness to change through understanding the reasons behind employees' resistance to change and the administrative methods and change policies to overcome resistance to change. This study also contributes to the existing literature by providing a research-based approach to change management literature. This study provides unbiased and neutral processes of the theoretical foundations of the relationship between the causes behind employees' resistance to change and methods to overcome it.

This study also provides an insight into the relationship between the causes behind resistance to change and the demographic variables. In addition, this study provides a better understanding of causes behind resistance to change and overcoming resistance to change in the Libyan and Turkish public sector universities. Furthermore, this study identifies opportunities for improvement and strategies to overcome resistance to change in the public sector universities of Libya and Turkey particularly the University of Tobruk, Libya, and the University of Kastamonu, Turkey. Moreover, several recommendations were proposed to help institutional managers overcome resistance to change while implementing change initiatives in Libya and Turkey.

7. LIMITATION AND FUTURE RESEARCH

There are Four limitations for this study. firstly, this study is limited to Tobruk University, which is located in the Eastern part of Libya. It was chosen because the eastern part of Libya is stable and comparatively peaceful. The Kastamonu University, on the other hand, is the alma mater of the researcher, so it was chosen because of considerations such as time, effort, and cost. Thus, future research can apply the research model in other settings and countries. Secondly, this study deals with limited questions about the causes behind employees' resistance to organizational change and the methods of overcoming resistance to change. Other causes or methods are beyond the scope of the study. Therefore, researchers can conduct further research to investigate other causes of resistance to change and other methods to address it.

Thirdly, the research population consists of all the managers working at the Tobruk of University and the University of Kastamonu, Turkey. The managers selected have the following roles/designations: Director General, Head of the Management, Dean, and Head of the Department, Office Manager, and Unit Manager. In Libya, only 140 managers were selected to collect the data, and in Turkey, only 108 managers were selected. This was the maximum data we could collect, which can be a limitation in terms of sample size. Finally, the researcher includes open-ended questions about the causes behind resistance to change and administrative methods to overcome resistance to change to understand the phenomena, but the response was feeble. A majority of respondents did not answer the questions and repeated the same answer for causes and administrative methods mentioned in the questionnaire. Therefore, the researcher did not include those responses, which may be one of the limitations of the study.

9. RECOMMENDATIONS

Based on the results of this study, we formulate some recommendations for higher education practitioners. First, the results found a certain level of resistance to change in both research samples. Therefore, the causes for the resistance to change should be clearly defined, and administrative decisions should be taken and implemented forth solution of these issues. Effective change should be based on planned change management. Hence, managers should plan before implementing organizational change. Training managers and change leaders should develop a clear plan for a convenient change process. The training should involve contents on how to support employees during the change and allow them to share their ideas about the change and its benefits.

In addition, managers should treat their employees with appreciation and respect, and motivate their feeling that they an important part in achieving successful change. According to the existing change management literature, most organizations are consistently facing resistance to change, and universities are no exception. Therefore, organizations should constantly develop plans and strategies to reinforce their jobs and employees' skills.

ACKNOWLEDGEMENTS

This study was supported by Tobruk University/ Libya.

REFERENCE

1. Al Kindy, Adil Mohamed., Shah, Ishak Mad., and Jusoh, Ahmad (2016). Consideration and Methodological Approaches in Studying Transformational Leadership Impact on Work Performance Behaviors. *International Journal of Advanced Research* 4(1), 889- 907.

2. Allen, J., Jimmieson, N. L., Bordia, P., and Irmer, B. E. (2007). Uncertainty during organizational change: Managing perceptions through communication. *Journal of change management*, 7(2), 187-210.
3. Appelbaum, S. H., Cameron, A., Ensink, F., Hazarika, J., Attir, R., Ezzedine, R., & Shekhar, V. (2017). Factors that impact the success of an organizational change: a case study analysis. *Industrial and Commercial Training*, 49(5), 213-230.
4. Armenakis, A. A., Harris, S. G., & Mossholder, K. W. (2006). Creating readiness for organizational change. *Org Dev & Trng*, 6E (Iae), 298
5. Armenakis, A. A., Harris, S. G., and Mossholder, K. W. (2006). Creating readiness for organizational change. *Org Dev and Trng*, 6E (Iae), 298
6. Barlett, J. E., Kotrlik, J. W., and Higgins, C. C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. *Information technology, learning, and performance journal*, 19(1), 43.
7. Bateh, J., Cataneda, M. E., Farah J. E. (2013). Employees' resistance To Change. *International Journal of Management Information Systems*, 17 (2), 113-116
8. Battilana, J., and Casciaro, T. (2013). Overcoming resistance to organizational change: Strong ties and affective cooptation. *Management Science*, 59(4), 819-836.
9. Beer, M., and Nohria, N. (2000). Cracking the code of change. *If you read nothing else on change, read these best-selling articles*, 15.
10. Bhatnagar, J., Budhwar, P., Srivastava, P., and Saini, D. S. (2010). Organizational change and development in India: A case of strategic organizational change and transformation. *Journal of Organizational Change Management*, 23(5), 485-499.
11. Bovey, W. H., and Hede, A. (2001). Resistance to organizational change: the role of cognitive and affective processes. *Leadership and Organization Development Journal*, 22(8), 372-382.
12. Çalık, T; Koşar, S., Kılın Ç; Ali, Ç; Er, E. (2013). The Relationship between Primary School Their Self-Efficacy. Uşak University. *Journal Social Scieals*, 6(4), 1-16.
13. Daft, R. L., Murphy, J., and Willmott, H. (2009). *Organization theory and design*. Cengage learning EMEA.
14. Dent, E. B., and Goldberg, S. G. (1999). Challenging "resistance to change". *The Journal of applied behavioral science*, 35(1), 25-41.
15. Erwin, D. G., and Garman, A. N. (2010). Resistance to organizational change: linking research and practice. *Leadership and Organization Development Journal*, 31(1), 39-56.
16. Esparcia, S., and Argente, E. (2012, July). Forces that drive organizational change in an adaptive virtual organization. In *Complex, Intelligent and Software Intensive Systems (CISIS), 2012 Sixth International Conference on* (pp. 46-53). IEEE.
17. Felix, C., Vhuramayi, C., Martin, C., and Nyasha, M. (2013). Impact of age on employees' resistance to change. A case study Cotton Company (COTTCO) in Zimbabwe. *Greener journal of business and management studies*, 3(9), 386-392
18. Hajjaj, K. (2009). *Resistance of workers to organizational change in the Palestinian ministries in the Gaza Strip*. Al-Arhar University, Gaza, Palestine.
19. Han, J. (2009). *Supply Chain Integration, Quality Management and Firm Performance in the Pork Processing Industry in China*: Wageningen Academic Publishers
20. Haymes, T. (2008). The three-e strategy for overcoming resistance to technological change. *Educause Quarterly*, 31(4), 67-69.
21. Hiatt, J., and Creasey, T. J. (2003). *Change management: The people side of change*. Prosci.
22. Hodges, J., and Gill, R. (2014). *Sustaining change in organizations*. Sage.
23. Holt, D. T., Armenakis, A. A., Feild, H. S., and Harris, S. G. (2007). Readiness for organizational change: The systematic development of a scale. *The Journal of applied behavioral science*, 43(2), 232-255.
24. Hon, A. H., Bloom, M., and Crant, J. M. (2014). Overcoming resistance to change and enhancing creative performance. *Journal of Management*, 40(3), 919-941.

25. Kerman, U., & Öztop, S. (2014). Public Employees Perception toward Management of Organizational Change. *Journal O Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 1(19), 89-112.
26. Kettinger, W. J., Teng, J. T., and Guha, S. (1997). *Business process change: a study of methodologies, techniques, and tools*. *MIS quarterly*, 55-80.
27. Kılçoğln, G., & Derya, Y. (2003). Resistance to change and ways of reducing resistance in educational organizations, *international association of social research*, 1(1), 14-21
28. Kirkman, B., Jones, R. G., and Shapiro, D. (2000). Why do employees resist teams? Examining the "resistance barrier" to work team effectiveness. *International Journal of Conflict Management*. 11(1). 74-93.
29. Kotter, J. P. (1996). *Leading change*. Harvard business press.
30. Kotter, J. P., and Schlesinger, L. A. (2008). *Choosing strategies for change*. In *Readings in Strategic Management*. Harvard business review.
31. Kupresakovic, P. (2018). An examination of Employees' resistance to organizational change (Doctoral dissertation, National College of Ireland).
32. Laframboise, D., Nelson, R. L., and Schmaltz, J. (2002). Managing resistance to change in workplace accommodation projects. *Journal of Facilities Management*, 1(4), 306-321.
33. Marsh, L. C., Cormier, L. M. D. R., & Cormier, D. R. (2001). *Spline Regression Models*: SAGE Publicatio
34. Ortiz, C. A. (2016). *The psychology of lean improvements: Why organizations must overcome resistance and change the culture*. Productivity Press.
35. Pardo del Val, M., and Martínez Fuentes, C. (2003). Resistance to change: a literature review and empirical study. *Management decision*, 41(2), 148-155.
36. Rahi, S. (2017). Research design and methods: A systematic review of research paradigms, sampling issues and instruments development. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 6(2), 1-5
37. Schuler, A. J. (2003). Overcoming resistance to change: Top ten reasons for resistance to change. *Retrieved September 24, 2, 2014*.
38. Stavros, D., Nikolaos, B., George, A., & Apostolos, V. (2016). Organizational change management: delineating employee reaction to change in SMEs located in Magnesia. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 5(1), 309.
39. Wittig, C. (2012). Employees' reactions to organizational change. *Od practitioner*, 44(2), 23-28.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 940-947

Arrival
23 June 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
63696
Article Serial Number
2

DOI NUMBER

<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63696>

How to Cite This Article

Kutluay Tutar, F., Tutar, E. &
Sever, Y. (2022).

"Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma
İçin Ulusal Kırsal Ağ Yaklaşımı:
Türkiye'de Ulusal Kırsal Ağ
Projesi Uygulama Örnekleri",
Journal Of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(55):940-947

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Ulusal Kırsal Ağ Yaklaşımı: Türkiye'de Ulusal Kırsal Ağ Projesi Uygulama Örnekleri

National Rural Network Approach for Sustainable Rural Development: National Rural Network
Project Implementation Examples in Turkey

Filiz Kutluay Tutar Erdinç Tutar Yasin Sever

Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
Yüksek Lisans Öğrencisi., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, Niğde, Türkiye

ÖZET

Kırsal kalkınma kavramı; kır ve kent yerleşimleri arasındaki farkın azaltılmasını, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler aracılığıyla kırsal kesimin katılım ve katkılarının artırılmasını, ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan kırsal kesimin yaşam standartlarının yükseltilmesinin sağlanmasını, kırsal kesimin dengeli ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanması ile ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesini hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda; kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasını sağlamak, kır ve kent yerleşimleri arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel farkları azaltmak, kırsal alanların varlığının devam ettirilmesini sağlamak amacıyla Ulusal Kırsal Ağ oluşturulmuştur.

Bu çalışmada; kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması amacıyla oluşturulan Ulusal Kırsal Ağ ve Ulusal Kırsal Ağın Türkiye'deki uygulamaları hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Kırsal Ağ, Yerel Kalkınma, İpard, Leader, Türkiye

ABSTRACT

Rural development concept; It aims to reduce the difference between rural and urban settlements, to increase the participation and contribution of rural people through non-governmental organizations and local governments, to increase the living standards of rural people with limited economic and social opportunities, to ensure balanced and sustainable development of rural areas and to improve their economic and social conditions.

In accordance with this purpose; The National Rural Network was established in order to ensure the implementation of rural development policies, to reduce the social, economic and cultural differences between rural and urban settlements, and to ensure the continuation of the existence of rural areas.

In this study; information will be given about the applications of the National Rural Network and the National Rural Network, which were created to ensure the sustainable development of rural areas, in Turkey.

Keywords: National Rural Network, Local Development, İpard, Leader, Turkey

1. GİRİŞ

Dünya'da küreselleşmenin etkisiyle sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan değişimler kırsal alanda da değişim yapılmasını gerekli kılmış, bu gereklilik sonucu kırsal kalkınma politikaları yapılanma sürecine girmiştir.

Kırsal alan politikaları içerisinde önemli bir yere sahip olan tarım sektöründe yaşanan sorunlar, kırsal alanlarda artan yoksulluk, kır ve kent yerleşimleri arasındaki gelişmişlik düzeyi arasındaki farkın fazla olması, kırsal alanlarda yer alan doğal kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesi kırsal alan politikaları arasındaki farklılıkların artmasına neden olmaktadır.

Kır ve kent yerleşimleri arasındaki farkın azaltılması, sosyal, ekonomik ve toplumsal koşulların iyileştirilmesi, toplumun dengeli ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanması, çeşitli nedenlerle farklılaşan kırsal kalkınma politikalarının yerel ihtiyaçlara göre düzenlenerek etkin şekilde uygulanmasının sağlanması, yerel halkla işbirliği içerisinde tecrübelerin paylaşılarak kırsal alanların imkanlarının ve koşullarının en üst düzeye çıkarılması amacıyla Ulusal Kırsal Ağ oluşturulmuştur.

Ulusal Kırsal Ağ; İPARD programının ülke genelinde yaygınlaşmasını sağlayarak program doğrultusunda başarılı sonuçlar alınacak uygulama örneklerinin artırılması amacıyla kurulmuştur. Genel amacı, ülke genelinde yerel bölgesel düzeyde ayırım gözetilmesinin ülkenin bir bütün olarak kalkınması amacıyla ulusal düzeyde bir kırsal ağ oluşturmaktır. Bu kırsal ağın oluşturulması için paydaşlar arasında işbirliği, güven ve birliktelik genel anlayış olarak benimsenmiştir.

Bu çalışmamızda küreselleşmenin etkisiyle tüm Dünya'da yaşanan değişimler sonucunda yerel düzeyde de değişim ve kalkınmanın sağlanarak sürdürülebilir bir gelişme düzeyinin yakalanması adına oluşturulmuş bulunan Ulusal

Kırsal Ağ, Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, katılım öncesi yardım aracının kırsal kalkınma bileşeni olan IPARD programı, kırsal ekonominin kalkındırılması için faaliyetler arasındaki bağlantılar anlamına gelen, yerel toplulukların kendi yerel kalkınma süreçlerine katılmalarını sağlamak amacıyla geliştirilmiş yenilikçi bir yaklaşım olan LEADER Tedbiri ve Ulusal Kırsal Ağın Türkiye'deki başarılı uygulamaları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

2. KIRSAL KALKINMADA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YEREL KALKINMA STRATEJİLERİ

2.1. Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Yeni Kırsal Paradigma

Sürdürülebilir kalkınma; bugünkü mevcut kaynakların gelecekte kullanılmasını sağlayarak ülkenin büyümesini, gelişmesini ve en sonunda da kalkınmasını sağlamaktır. Kavram olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı Birleşmiş Milletlerin kurulması ve çevre ile ilgili çalışmalar yapması sonucu ortaya çıkmış, Birleşmiş Milletler bünyesinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) kurulmasıyla da sürdürülebilir kalkınma yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Sürdürülebilir kırsal kalkınma; insan, çevre, doğal kaynaklar, gelir artışı gibi faktörlerin sürdürülebilir kullanımı ile insanların sürdürülebilir bir yaşama sahip olabilmesi için yaşam standardının yükseltilmesi anlamına gelmektedir.

20. yüzyılda Dünya'da yaşanan küreselleşmenin etkisiyle sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan değişimler kırsal alanda da değişim yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde yerel alanlarda tarım dışı faaliyetler gelişmiş, yerel alanların içeriği değişmiş, üretim yapan bir alandan tüketim yapan bir alana doğru dönüşüm gerçekleşmiş, tarım sektöründen hizmet sektörüne doğru bir geçiş yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda da kırsal alan kavramında ve politikalarında değişim yaşanmış, kırsal kalkınmaya yönelik amaç, hedef ve araçlara yönelik yaklaşımlarda değişiklik olmuştur. Bu değişiklikler Tablo 1'de detaylı olarak ele alınmıştır.

Tablo 1. Yeni Kırsal Paradigmaları (Yeniçül, S. B.2017, s.18)

	ESKİ YAKLAŞIM	YENİ YAKLAŞIM
AMAÇ	Eşitliği sağlamak, çiftlik geliri, çiftliklerin rekabet edebilirliği.	Kırsal alanların rekabet edebilirliği, yerel varlığın değerlendirilmesi, kullanılmayan kaynaklardan fayda sağlama.
ANA HEDEF SEKTÖR	Tarım	Kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesi: kırsal turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi vb.
TEMEL ARAÇLAR	Teşvikler	Yatırımlar
AKTÖRLER	Ulusal Yönetimler, çiftçiler.	Yönetimin her düzeyi:Ulusal üstü, ulusal, bölgesel ve yerel, yerel paydaşlar (kamu. özel ve sivil toplum kuruluşları)

2.2. İpard Programı ve Leader Tedbiri

IPARD, Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, katılım öncesi yardım aracının kırsal kalkınma bileşenidir. IPARD, Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikası, kırsal kalkınma politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarını ve bu kapsamda politika geliştirilmesini desteklemeyi amaçlamaktadır. Avrupa Birliği, aday konumunda olan ülkelere adaylık süreci boyunca yardımcı olmak için, katılım öncesi mali yardım programını oluşturmuştur. Türkiye, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı olan IPA'nın desteklerinden yararlanmak için IPARD programını hazırlamış olup Avrupa Komisyonu tarafından 25 Şubat 2008 tarihinde, Türkiye'deki Yüksek Planlama Kurulu tarafından da 30 Aralık 2009 tarihinde onaylanmıştır. IPARD ile ilgili uygulamalar hızla devam etmekte olup 2012 yılı itibariyle 20 ilde devam eden uygulamalar, Avrupa Komisyonu'nun 25 Temmuz 2013 tarihli yetki devri kararı ile 42 ilde uygulanır hale gelmiş olup her geçen gün uygulanan il sayısında artış olmaktadır. (<https://ipard.tarim.gov.tr/>).

3. TÜRKİYE'DE ULUSAL KIRSAL AĞ YAKLAŞIMI

Kırsal kalkınma; ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın dikkate alınmasını gerektiren dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dinamik yapı, kırsal kalkınma politikalarının geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmalara ve programlara yansımakta olup kırsal kalkınmanın sağlanması ve sorunların çözümüne yönelik Ulusal Kırsal Ağ oluşturulmuştur. Ulusal Kırsal Ağ sayesinde birbirleriyle ilişkili kişi, kurum ve kuruluşlar bir araya gelmekte ve etkileşimde bulunmaktadır.

Ağ kavramının Avrupa çapında politika aracı haline gelmesi 1991-1993 yılları arasında uygulamalı olarak başlatılan LEADER yaklaşımıyla yakından ilişkilidir. Zaman içerisinde kırsal kalkınmaya yönelik paydaşların ağlar şeklinde organize olması LEADER'ın ötesine geçerek yaygınlaşmış ve ağ faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla yerel düzeyde Ulusal Kırsal Ağ (UKA) ve Avrupa Birliği çapında Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (ENRD) ortaya çıkmıştır.

3.1. Kırsal Kalkınma Politikalarının Geliştirilmesine Yönelik Bilgi Üreten ve Paylaşan Bir Merkez: Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (ENRD)

Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (ENRD), kırsal kalkınma politikasının, programlarının, projelerinin ve diğer girişimlerin pratikte nasıl çalıştığı ve daha fazlasını başarmak için nasıl geliştirilebilecekleri hakkında bilgi alışverişi için bir merkez olarak hizmet vermektedir. 4 ana hedefi bulunmaktadır. Bunlar;

- ✓ Paydaşların kırsal kalkınmaya katılımını artırmak;
- ✓ Kırsal Kalkınma Programlarının (RDP'ler) kalitesini artırmak;
- ✓ Kırsal Kalkınma politikasının yararları hakkında daha iyi bilgilendirmek;
- ✓ Kırsal Kalkınma Programlarının (RDP'ler) değerlendirilmesini desteklemek.

ENRD, 2008 yılında Avrupa Komisyonu, Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü (DG AGRI) tarafından kurulmuştur. Avrupa Kırsal Ağlar Meclisi ve Yönlendirme Grubu tarafından yönetilmekte ve bir takım kırsal kalkınma paydaş grubunu bir araya getirmektedir. Bu paydaşlar ise şunlardır; Ulusal Kırsal Ağlar (NRN'ler);RDP Yönetim Otoriteleri ve Ödeme Yapan Kurumlar; Yerel Eylem Grupları (LAG'ler);Avrupa Örgütleri; Tarımsal Danışmanlık Hizmetleri; Tarım ve Kırsal Araştırmacılar. (https://enrd.ec.europa.eu/about/brief_en)

2008 yılından itibaren tüm AB ülkelerinde ve ortak programlar yürüten Türkiye ve Sırbistan gibi ülkelerde kurulan Ulusal Kırsal Ağlar, ENRD altında faaliyet göstermekte ve AB tarım politikalarının önemli bileşenleri olarak görev üstlenmektedirler. Kırsal ağ oluşumu, kırsal kalkınma politikalarının daha etkin ve katılımcı biçimde uygulanmasını, diğer ağlarla yakın ilişkiler geliştirmesini, özellikle tecrübe paylaşımı ve sınır ötesi iş birliklerinin tesis edilip geliştirilmesini, bu yolla iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir(<https://uka.tarimorman.gov.tr/About>). Kırdan kente yapılan göçler sonucunda hem kentte hem de kırdan birçok sorun yaşanmıştır. Bu sorunların yaşandığı dönemlerde ülkede planlama alanında birçok yeni gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye; planlı döneme girmiş ve beş yıllık kalkınma planlarıyla yaşanan bu sorunlara yönelik çözüm yolları aramıştır. 1963 yılında birinci beş yıllık kalkınma planıyla başlayıp en son 2019 yılında yayımlanan on birinci kalkınma planıyla devam eden beşer yıllık dönemlerle kırsal alana yönelik politikalar geliştirilmiş, sorunlara yönelik çözüm yolları belirtilmiş, kalkınmaya yönelik çalışmalar sürdürülebilir yerel kalkınma amacıyla yürütülmüştür.

3.2. Türkiye'de Kalkınma Planları Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Stratejileri

Ülkemizde kırsal kesimin yaşam standardının yükseltilmesi, sosyal ve ekonomik olarak gelişmişlik düzeyinin artırılması, bölge halkının sorunlarının ortaya çıkarılarak çözüm yolları bulunması, bölgesel gelişmişliğin sağlanması adına beşer yıllık dönemler halinde günümüze kadar 11 kalkınma planı hazırlanmış olup kırsal kalkınmanın sağlanması adına hazırlanan 11 kalkınma planında yer alan amaçlar şunlardır:

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal kesimin dağınık yerleşiminden dolayı gelişmesini olumsuz etkileyen sorunların giderilmesine yönelik çalışmaların yapılması amaçlanmaktadır.

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; küçük toplum birimlerinde girişimciliğin geliştirilmesi ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması amaçlanmaktadır.

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal yerleşimin dağınık halde olması kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak görülmüş, merkezden kırsal yerleşimlere götürülen yol, su, elektrik vb. hizmetlerde aksaklıklara neden olmuştur. Bu nedenle bu sorunun çözümüne yönelik olarak merkez köyler yaklaşımı politika olarak benimsenmiştir.

1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal kesimin çok sayıda ve dağınık bir yapıda olması kırsal kesime götürülen hizmetlere aksamalara neden olmuş, bu durumun hayat şartlarının iyileşmesine

sınırlama getirmesi sonucu yatırımların etkinliği azalmıştır. Bu nedenle bu sorunların çözümüne yönelik merkez köyler belirlenmiş, merkez köyler aracılığıyla hizmet götürülmeye çalışılmıştır.

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal yerleşmeye yönelik özel bir düzenleme yapılmamış olup merkez köylere vurgu yapılarak hizmetlerin merkez köyler aracılığıyla yerine getirileceğinin üzerinde durulmuştur.

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal kesimde yaşayan insanların ürettiği malların değerlendirilmesi ve gelirinin yükseltilmesi amacıyla gerekli önlemlerin alınması, kırsal kesimde yaşayanlara ek gelir imkanları yaratmak amacıyla tarım dışı iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesine ağırlık verilmesi, kırsal alanda mahalli hizmetlerin verimliliğini artırmak için ilçe özel idarelerinin kurulması amaçlanmaktadır.

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal sanayinin desteklenmesi, kırsal alandaki bütün köylere içme suyu götürülmesi, kırsal alanda yeniden yerleşim uygulamalarına belirlenen politikalar doğrultusunda hız verilmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde nüfus ve işsizlik ile ilgili sorunların kalıcı çözümü noktasında yerel kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilmesinin sağlanması, tarım alanlarında yeni projeler üretilmesi amaçlanmaktadır.

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal alanda istihdamın artırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirini artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarının sağlanması amaçlanmaktadır.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal kesimin en önemli ekonomik faaliyeti olan tarım sektöründeki nispi verimsizlik sorunlarının azaltılması için; arazi toplulaştırma çalışmalarının hızlandırılması, üretici örgütlenmelerinin güçlendirilmesi, kırsal kesimde gelir getirici faaliyetlerin destelenerek girişimciliğin teşvik edilmesi, kırsal alanda e-ticaret kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetlerinin ve kırsal alanda tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelik insan kaynaklarının geliştirilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında; kırsal kesimdeki asgari refah düzeyinin ülke ortalamasına yaklaştırılması, kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunması ile kırsal kesimde iş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkanlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulmasının sağlanması amaçlanmaktadır. (<https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>)

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması adına hazırlanan 11 kalkınma planı incelendiğinde bu planların temel amacının güçlü bir Türkiye oluşturmak, rekabete dayalı üretim sayesinde verimliliği artırmak, nitelikli insan gücüne sahip olarak güçlü bir toplum oluşturmak, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olmak, kırsalın yaşam standardını yükseltmek olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. IPARD Programında Kırsal Ağ

Ulusal Kırsal Ağ; IPARD programının ülke genelinde yaygınlaşmasını sağlayarak program doğrultusunda başarılı sonuçlar alınacak uygulama örneklerinin arttırılması amacıyla oluşturulan, yerel kesimin ekonomik, sosyal, kültürel vb. yönden geri kalmışlıklarının azaltılması için çalışan, yerel kesimin sürdürülebilir kalkınmasını amaçlayan bir yapıdır. Genel amacı, ülke genelinde yerel bölgesel düzeyde ayırım gözetilmesinin ülkenin bir bütün olarak kalkınması amacıyla ulusal düzeyde bir kırsal ağ oluşturmaktır. Bu kırsal ağın oluşturması için paydaşlar arasında işbirliği, güven ve birliktelik genel anlayış olarak benimsenmiştir (<https://ipard.tarim.gov.tr/ukatr>). IPARD programı içerisinde yer alan kırsal ağ ise LEADER yaklaşımı doğrultusunda kurulmuş, yerel eylem gruplarının kendi aralarında iş birliğinin geliştirilmesini, Avrupa Kırsal Ağı (ENRD) ile paydaşlar arasında tecrübelerinin paylaşılmasının sağlanmasını ve başarılı uygulama örneklerinin yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.

Ulusal Kırsal Ağın Temel Stratejisi;

- ✓ Hedef grupları ve hedef gruplara hangi yollarla ulaşılabileceğini belirlemek,
- ✓ Başlangıçta ve gelecek zamanda ne tür konulara odaklanacağını belirlemek,

- ✓ Organizasyonlar belirlemek,
- ✓ Tanıtım çalışmalarına ağırlık vermek ve tanınırlığının artırılmasına yönelik web sitesi oluşturmak,
- ✓ Çalışmalar sonucu elde edilen sonuçları ifade etmektir.

Ulusal Kırsal Ağın başlıca aktiviteleri şunlardır:

- ✓ Kırsal kalkınma programlarının fark yaratan ve uygulanabilir iyi proje örneklerinin toplanması ve yaygınlaştırılması,
- ✓ Tematik çalışma grupları, seminerler, eğitimler, çalıştaylar, bilgilendirme toplantıları, odak grup faaliyetleri ile bilgi ve deneyimlerin paylaşılması,
- ✓ Tanıtım materyallerinin hazırlanması ve dağıtılması,
- ✓ Yerel eylem grupları arasında iletişim ağı kurularak işbirliğinin kolaylaştırılması,
- ✓ Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (ENRD) ve diğer ağlar ile işbirliği aktivitelerinde Türkiye'nin temsil edilmesi,
- ✓ Belirlenen sorunlara ortak çözümler aranması.

Ulusal Kırsal Ağ; kırsal kalkınmaya dahil olan tüm kurumlar, odalar, üniversiteler, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, yerel eylem grupları, çiftçiler ve kırsal girişimcilerin temsilcilerinden oluşmaktadır.

Ulusal Kırsal Ağ; üç dönemden oluşmaktadır. Bunlar; başlangıç dönemi, uygulamaya başlama dönemi ve olgunluk dönemidir.

Başlangıç döneminde paydaşları belirlemek, temel stratejiyi oluşturmak ve bütçeyi belirlemek oldukça büyük öneme sahiptir. Bu dönem içerisinde kırsal ağa ait temel strateji belirlenir, hedef gruplar tespit edilir, eylem planı oluşturularak bütçe çalışmaları yapılır. Bu dönem içerisinde Kırsal Kalkınma Avrupa Ağı olan ENRD ile bağlantı kurulması oldukça önemlidir.

Uygulamaya Başlama Döneminde görünürlük ve temel bilgilerin oluşturulması noktasında işinde uzman deneyimli kişilerin çalışmalara dahil edilmesi çok önemlidir. Bu dönemde paydaşların konuya ilgisinin artırılması, ileri düzeyde temel bilgi oluşturulmasına çalışılmalı, bu konuda temel eğitimler verilmelidir. Ayrıca Kırsal Kalkınma Avrupa Ağı olan ENRD'de aktif olarak yer alınmasına çalışılması, işbirliği gerçekleştirilmeli, kırsal kalkınma noktasında paydaşlardan geri dönüş alınmalı, yeni bir eylem planı hazırlanarak yeni bir bütçe oluşturulmalıdır.

Olgunluk Döneminde paydaş sayısının artırılması çalışmalarına ağırlık verilmeli, özgün konularda çalışma grupları oluşturulmalı, işbirliğinin artırılmasına çalışılmalı, gelecekteki kırsal kalkınma görüşmeleri için bir araç oluşturulmalı ve ulusal kırsal ağ gelecekte de dikkate alınmalıdır.

3.4. Türkiye'de Ulusal Kırsal Ağ Ve Örnekleri

Yereldeki değişimin kırsal topluluklar tarafından başlayacağı fikriyle harekete geçen Ulusal Kırsal Ağ, yerel topluluğun bilgi, deneyim ve yerel kaynaklarının kullanılması kalkınmasını öngörmektedir.

Kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasını sağlamak, kırsal alanların varlığının devam ettirilmesini sağlamak amacıyla Ulusal Kırsal Ağ; 28.11.2017 tarihinde Ankara'da kamuoyuna ve ilgili paydaşlara tanıtılmış olup bu amaç doğrultusunda Manisa, Samsun, Mardin ve Şanlıurfa'da bölgesel toplantılar gerçekleştirilmiştir.

GÜLANTA Projesi

Ülkemizde gül ve lavantanın ana yerleşim yeri Isparta olup bu bitkiler birçok alanda kullanılmaktadır. Bu alanlarda gül ve lavantanın işlenmesi sonucu Isparta'nın tıbbi ve aromatik bitki merkezi konumuna getirilmesi, gül ve lavantanın üretiminin bilimsel çalışmalarla geliştirilip ticari faaliyetlerde kullanılması sonucu bölgenin gelişimine katkı sağlaması, gül ve lavantanın tüm dünyaya duyurulması adına GÜLANTA Projesi geliştirilmiştir. Bu projenin amacına ulaşması adına Ulusal Kırsal Ağ Projesi kapsamında GÜLANTA (Gül- Lavanta) Farkındalık Atölyesi çalışması Isparta'nın Güneykent Beldesi ve Kuyucak Köyünde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya birçok kamu kurum ce kuruluşlarıyla ilgili paydaşlar katılmıştır. GÜLANTA; gül ve lavantanın birleşimi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de gül ve lavanta konusunda yapılan bütün çalışmalar GÜLANTA adı altında toplanmış olup bu konu ile ilgili çalışmaya gül ve lavantanın tabiat aracılığıyla doğal olarak bir araya geldiği Isparta'da başlanmıştır. Bu proje kadınların kurduğu kooperatifler tarafından desteklenmiş, kadınların ekonomik olarak ailelerine destek olmalarının yanında gül ve lavanta turizminin gelişerek devlet desteğiyle tüm Dünya'ya tanıtılmasında da büyük katkıları bulunmaktadır. Bu proje ile gül ve lavanta yağı geleneksel olarak gülhaneler ve imbikhanelerde damıtılmış, son zamanlarda ticareti genelde fabrikalarda yapılmasına rağmen geleneksel yöntemin devam ettirilmesi için 9 adet

Gülhane açılmıştır. Proje kapsamında gül yağı, gül parfümü, gül lokumu, gül şerbeti, gül kolonyası, lavanta yağı gibi birçok ürün elde edilmekte ayrıca sağlık açısından da faydaları göz önünde bulundurularak ilaç yapımında da kullanılmaktadır.

Manisa OBASYA Turizmi Geliştirme Kooperatifi

Tarımda ön planda olan, sanayi sektöründe uluslararası tanınırlığa sahip olan Manisa ilinde, kırsal turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlamak adına OBASYA Turizmi Geliştirme Kooperatifi kurulmuştur. Kooperatif bölgede yer alan Aigai Antik Kentini, Türkmen Şelalesini, Anıt Ağaçlarını ve diğer pek çok doğal güzellikleri ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır.

Samsun Kuzey Süt Çiftliği ve Butik Otel Projesi

Kuzey Süt Çiftliği Projesi; 2015 yılında TKDK'nın destekleri sonucunda 1.2 Milyon TL hibe ve toplam 2.9 Milyon TL yatırım ile kurulan profesyonel bir işletmedir. Bu proje ile bölgede sürdürülebilir kalkınma adına önemli bir adım atılmış, bölgenin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Samsun'da TKDK'nın destekleriyle hayata geçirilen 2'inci proje Butik Otel Projesi'dir. Hollanda'da yaşayıp ülkemize dönen kadın bir girişimci tarafından hayata geçirilen proje ile bölgede yaşayan kadınlara iş imkanı tanınarak bölgesel gelişime katkı sağlamıştır.

Sürdürülebilir yerel kalkınmanın sağlanması amacıyla yönelik olarak yapılan bu projeler; kır ve kent yerleşimleri arasındaki farkın azaltılması, kırsal kesimin yaşam standardının yükseltilmesi ile sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesi adına örnek teşkil etmektedir.

4. SONUÇ

Dünya'da küreselleşmenin etkisiyle sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan değişimler kırsal alanda da değişim yapılmasını gerekli kılmış, bu gereklilik sonucu kırsal kalkınma politikaları yapılanma sürecine girmiştir. Kırsal alan politikaları içerisinde önemli bir yere sahip olan tarım sektöründe yaşanan sorunlar, kırsal alanlarda artan yoksulluk, kır ve kent yerleşimleri arasındaki gelişmişlik düzeyi arasındaki farkın fazla olması, kırsal alanlarda yer alan doğal kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesi kırsal alan politikaları arasındaki farklılıkların artmasına neden olmaktadır. Kır ve kent yerleşimleri arasındaki farkın azaltılması, sosyal, ekonomik ve toplumsal koşulların iyileştirilmesi, toplumun dengeli ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanması, çeşitli nedenlerle farklılaşan kırsal kalkınma politikalarının yerel ihtiyaçlara göre düzenlenerek etkin şekilde uygulanmasının sağlanması, yerel halkla işbirliği içerisinde tecrübelerin paylaşılarak kırsal alanların imkanlarının ve koşullarının en üst düzeye çıkarılması amacıyla ulusal kırsal ağ oluşturulmuş, IPARD programının ülke genelinde etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması ile uygulamada başarılı sayılabilecek uygulama örneklerinin artırılması amacıyla kurulmuştur.

IPARD Programı'nın 2014-2020 yıllarını kapsayan ikinci dönem programında LEADER Tedbiri önemli bir yer tutmaktadır. LEADER Tedbiri kapsamında yerel kesimin ihtiyaçlarının tespit edilerek ihtiyaçlarına çözüm yolları bulunması adına yerel eylem grupları oluşturulmuştur. LEADER programının öğrenilmesi ve yerel eylem derneklerinin kurulması amacıyla ilk olarak Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi ile Çorum'un İskilip ilçesinde çalışmalar pilot uygulama şeklinde yürütülmüştür. Bu çalışmalara zamanla hız kazandırılarak 2015 yılı itibarıyla Ankara, Amasya, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Kastamonu, Manisa, Ordu ve Samsun illerine yaygınlaştırılmıştır. LEADER yaklaşımı hakkında bilgilendirilmenin artırılıp farkındalığın sağlanması adına 2021 yılında 15 IPARD ili için daha çalışmalar başlatılmış, söz konusu çalışma ile 15 IPARD ilinde 60 adet YEG kurulmuş ve taslak Yerel Kalkınma Stratejileri hazırlanmıştır. Şuan aktif olarak toplamda 27 IPARD ili sürdürülebilir yerel kalkınmanın sağlanması adına faaliyetlerine devam etmektedir.

Ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması adına kırsal kesimin kalkınmaya dahil edilmesi hayati öneme sahiptir. Kırsal kesimin kalkınması yerel kesimin kalkınmasını, yerel kesimin kalkınması bölgesel kalkınmayı, bölgesel kalkınmanın sağlanması da ulusal kalkınmayı sağlayacak ve küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin birbiriyle etkileşiminin arttığı dış dünyada ülkemiz önemli bir yere sahip olacaktır. Ülkemizin sürdürülebilir yerel kalkınmasının sağlanması ve yerel kalkınmanın daha da güçlü hale getirilmesi adına; yerel eylem gruplarının kurulmasına hız verilmesi, yerel eylem gruplarının yerel kalkınmaya olan etkilerinin artırılması, kırsal alanda farklı sektörlerle işbirliği içerisine girilmesi, kırsal alanda iş olanaklarının artırılması, kırsal alanda sektörel çeşitliliğin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Furat,M.(2013).Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma. Gaziantep University Journal of Social Sciences. 12(3), 589-610.
2. Olgun,F.Z. ve Sevilmiş,G.(2018). AB'de LEADER Yaklaşımı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Tarım Ekonomi Dergisi. 24(1), 99-108.

3. Taşcıoğlu, Y ve Sayın, C. (2010). Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Girişimi (Leader) ve Türkiye'deki Uygulamaları. Türkiye IX. Tarım Ekonomi Kongresi.
4. Üzümcü, T.P., Çelik, A., Özkul, E. (2016). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Yavaş Şehir Anlayışı: Kandıra Örneği. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi. 6(2), 41-51.
5. Yenigül, S.B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Planlama Dergisi. 27(1), 16-25.
6. <https://uka.tarimorman.gov.tr/Default> (Erişim Tarihi: 05.06.2022)
7. <http://www.uka.org.tr/> (Erişim Tarihi: 05.06.2022)
8. <https://ipard.tarim.gov.tr/ukatr> (Erişim Tarihi: 05.06.2022)
9. <https://ipard.tarim.gov.tr/LeaderTr> (Erişim Tarihi: 05.06.2022)
10. <https://www.tkd.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 07.06.2022)
11. <https://ab.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 07.06.2022)
12. <https://www.avrupa.info.tr/tr> (Erişim Tarihi: 08.06.2022)
13. https://enrd.ec.europa.eu/about/brief_en (Erişim Tarihi: 09.06.2022)
14. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (Erişim Tarihi: 10.06.2022)

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 948-965

Arrival
29 June 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
63796
Article Serial Number
3

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63796>

How to Cite This Article
Aslan, R. & Taş, Z. B. (2022).
"Peygamberlik Binasını
Tamamlayan Tuğla Rivayetinin
Sened ve Metin Tahlili", Journal
Of Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):948-965

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Peygamberlik Binasını Tamamlayan Tuğla Rivayetinin Sened ve Metin Tahlili

Analysis of the Brick Narration Completing the Prophetic Building in Terms of the Text and the Text

Recep Aslan Zeliha Beyza Taş

Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Gaziantep, Türkiye
Doktora Öğrencisi., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye

ÖZET

Peygamberler, insanlar içinden seçilmiş fakat insanlarda bulunmayan bir donanıma sahip kılınmışlardır. Bundan dolayı peygamberleri insanüstü görmek yanlış olduğu gibi, sıradan bir beşer olarak da görmek doğru değildir. Tarihde insanlara yol göstermiş olan bütün peygamberleri Allah (c.c.) görevlendirmiştir. Bunun tabii sonucu olarak da gönderilen tüm ilahi mesajlar, pek çok yönden birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bu çalışma "Peygamberlik binasını tamamlayan tuğla hadisi" ile ilgili rivayetlerin amel edilebilir olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Makalede ilgili rivayetlerin sened ve metin tetkiki/tenkidi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Hadis, Sened, Metin, Tahlil, Tenkid

ABSTRACT

Prophets, were chosen among human being to not have. Therefore, it is wrong to regard prophets as an extraordinary man, it is not appropriate to regard them as ordinary people. The Exalted God has charged all prophets who have guided the mankind history. As a natural result of this, all sent messages are similar each other at a lot of points. This study was carried out to determine whether the narrations about the brick hadith completing the prophetic building are actionable. In the article, the proof and text criticism/examination narrations were criticized.

Keywords: Prophethood, Hadith, Deed, Text, Analysis, Criticism

1. GİRİŞ

Peygamberler insanlık tarihi boyunca ulaşabildikleri insanları hak yola davet etmiş ve bu konuda onlara örnek olmuştur. Yüce Allah Kur'an'da belirttiği gibi insanlığın var oluşundan beri peygamberler göndermiş, insanları, onlar aracılığıyla doğruyu benimsetip o doğrultuda yaşamaya çağırmıştır. İslâm'ın ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'de kendilerine peygamber gönderilmemiş hiçbir insan toplumu bulunmadığını insanların dikkatine sunmuştur: "Geçmiş her millet/ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı peygamber bulunagelmıştır."¹; "Allah'a andolsun ki senden önceki ümmetlere de peygamber göndermişsinizdir."² Bütün peygamberler Allah'ın dinini tebliğ, emir ve yasaklarını topluma açıklama, öğretme ve bunları bizzat kendi hayatında uygulayarak yaşama geçirme hususunda insanlara model olmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'e göre nübüvvet insanlık ile başlayan Hz. Peygamber (s.a.v.) ile biten bir müessesesidir: "O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonucusudur."³ Nübüvvet silsilesinde peygamberler arasında mesaj ve faaliyet bakımından benzerlik ve birbirini onaylama söz konusudur. Bu bağlamda Kur'an'da "kendilerine verilen kitap ve hikmeti doğrulayan bir elçi geldiğinde ona inanma ve yardım etme konusunda söz alındığı, onların bunu kabul ettikleri ve şahit oldukları bildirilir."⁴ Hz. Peygamber'in risaleti ve O'na indirilen vahiy nübüvvet silsilenin devamı ve nihayetidir: "Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Nitekim İbrâhim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a, esbâta (torunlara), İsâ'ya, Eyyûb'e, Yunûs'a, Hârûn'a ve Süleymân'a vahyettik. Dâvûd'a Zebûr'u verdik."⁵ Bu ve benzeri ayetlerde, nebevi gelenekte bir sürekliliğin olduğu belirtilir. Hz. Peygamber

¹Kur'an-ı Kerim Meâli, Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2009), el-Fâtır 35/24.

²el-Nahl 16/63.

³el-Ahzâb 33/40.

⁴el-Âl-i İmrân 3/81.

⁵en-Nisâ 4/163.

nübüvvet silsilesinin son halkası olarak kendinden önce var olan nebevi öğretiyi tasdik etmiştir: “*Sana vahyettiğim kitap kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak gelen hakikattir.*”⁶

Hz. Peygamber bazı hakikatleri sahâbîlere anlatırken mecaz, benzetme, kinaye gibi çeşitli edebi sanatlar kullanmıştır. Makalede ele alacak hadiste de peygamberlik müessesesi bir binaya benzetilmiştir. Bu benzetmeyle peygamberlik müessesesi, tarih boyunca tuğlalar misâli olan peygamberlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir bina olarak görülmüştür. Hz. Peygamber diğer peygamberlerle aynı kaynaktan beslendiği, aynı amaç ile gönderildiği ve aynı mesajları tebliğ ettiği için ortaya konulan “din” tek bir ustanın inşa ettiği güzel ve mükemmel bir binaya benzetilmiştir. Gelen her peygamber binanın duvarını konulan birer tuğla Hz. Peygamber de konulan en son ve boşluğu tamamlayan tuğladır. “Peygamberlik binasını tamamlayan tuğla” hadisi peygamberlik müessesesini temsili bir teşbihle anlatmıştır. Bu edebî üslûb ile insanlara açık mesajlar vermiştir.

1.1. Hadisin Metni

Peygamberlik binasını tamamlayan tuğla ile ilgili hadis tespitlerimize göre sahâbeden Übey b. Kâ'b (v. 33/654), Ebû Hureyre (v. 58/678), Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693), Câbir b. Abdullah (v. 78/697) tarafından rivayet edilmiştir. Her sahâbîden de değişik râvîler nakletmiştir. Hadis genellikle manen kısmen de ziyadelerle rivayet edilmiştir. Bu sebeple hadisin farklı lafızlarla gelen metinleri mevcuttur. Makalede farklı sahâbîlerden gelen söz konusu rivayetler zikredilecektir. İlgili rivayetler manayı değiştirmeyecek bazı ilavelerle nakledilmiş olsa da hadisin ortak metni şu şekildedir:

مثلي و مثل الأنبياء من قبلي كمثل رجل ابنتي بيوتا فأحسنها وأكملها وأجملها، ألا موضع لبنة من زاوية من زواياها. فجعل الناس يطوفون، ويعجبهم البنين فيقولون: ألا وضعت هاهنا لبن فبتم بنيانك، فقال محمد النبي صلى الله عليه وسلم: فكنتم أنا اللبنة

“Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke şuraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

2. HADİSİN RİVAYETLERİ

2.1. Übey b. Kâ'b Senedi

✓ Birinci Rivayet⁷

Abdurrahmân b. Mehdî > Ebû Âmir > Züheyr > Abdullâh b. Muhammed b. Akîl > Tufeyl b. Ebî Kâ'b > Übey b. Kâ'b: Allah Râsülü şöyle buyurdu: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumu gibidir: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

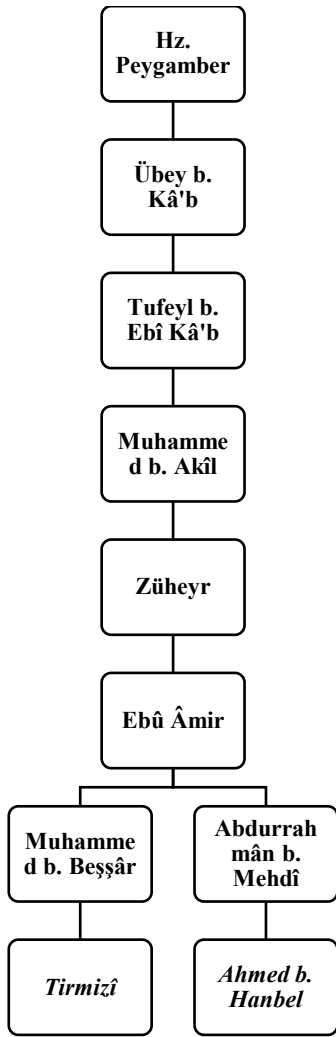
✓ İkinci Rivayet⁸

Muhammed b. Beşşâr > Ebû Âmir > Züheyr > Abdullâh b. Muhammed b. Akîl > Tufeyl b. Ebî Kâ'b > Übey b. Kâ'b: Allah Râsülü şöyle buyurdu: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir bina yapan adamın durumuna benzer: Adam, binayı gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu binayı beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

⁶ el-Fâtır 35/31.

⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Ma'bûd Abdülkerim (Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 1429/2008), 9/4947 (No. 21634).

⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü'l-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1416/1996), “Menâkıb” 1 (No. 3613).

2.2. Ebû Hureyre Senedi

✓ Birinci Rivayet⁹

Abdurrezzâk b. Hemmâm > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre: Ebû Kâsım şöyle buyurdu: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı.

“-İşte o tuğla benim.”

✓ İkinci Rivayet¹⁰

Affân > Abdurrahmân b. İbrâhim > el-Alâ' b. Abdurrahmân > Abdurrahmân b. Ya'kûb > Ebû Hureyre: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bana altı şey verildi: Bana cevamiu'l-kelim verildi. Düşmanımın kalbine korku salmakla yardım olundum. Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı. Bana ganimetler helâl kılındı. Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. Peygamberlerin sonuncusuyum. Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu bir adamın yaptığı saraya benzer: Adam sarayı güzel ve mükemmel yapmış ancak bir köşeye bir tuğla koymamış. İnsanlar saraya bakıyor ve “Bu ne güzel bir saray ama keşke şuraya bir tuğla konulsaydı” diyorlardı. Ben ancak o tuğlayım, ben ancak o tuğlayım.”

✓ Üçüncü Rivayet¹¹

Fellâs > Ebû Muâviye > el-A'meş > Zekvân b. Semmân > Ebû Hureyre: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Peygamberlerin durumu, bir bina yapan adamın durumu gibidir: Adam, binayı gayet güzel, zarif ve mükemmel

⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1709 (No. 8231).

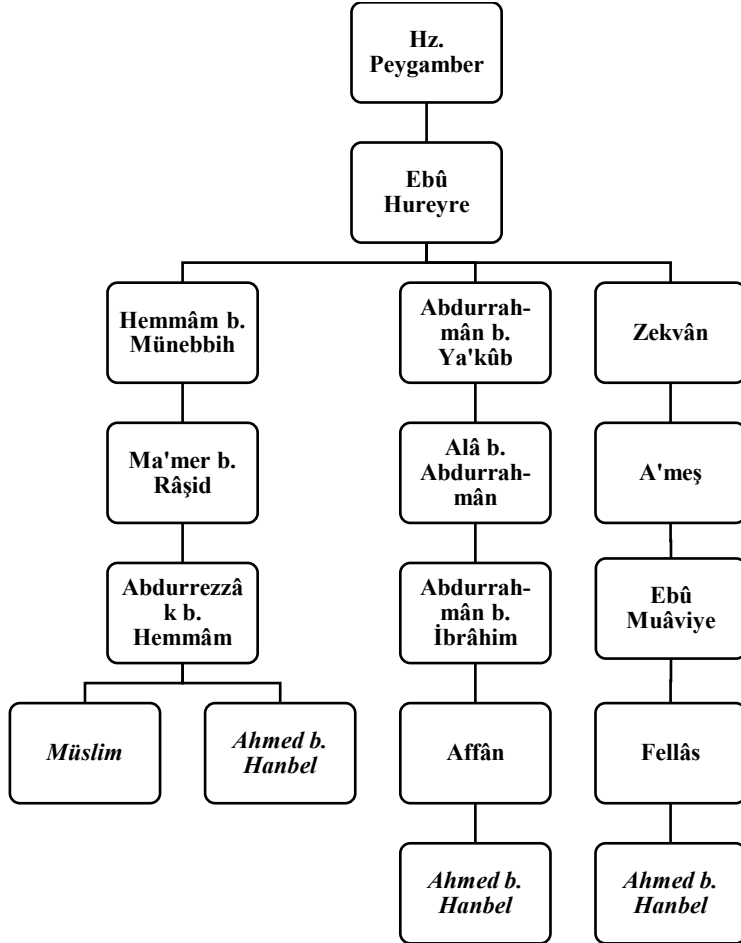
¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1956 (No. 9461).

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/90 (No. 9151).

yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu binayı beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

✓ *Dördüncü Rivayet*¹²

Abdurrezzâk b. Hemmâm > Ma'mer > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre: Nebî şöyle buyurdu: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarîf ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

2.3. Ebû Saîd El-Hudrî Senedi

✓ *Birinci Rivayet*¹³

Ebû Muâviye > el-Â'meş > Zekvân b. Ebî Salîh > Ebû Saîd el-Hudrî: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve peygamberlerin durumu bir ev yapan adamın durumu gibidir: Adam evi bir tuğla hariç tamamlar. Ben o tuğlayı tamamlamak için geldim.”

✓ *İkinci Rivayet*¹⁴

Ebû Muâviye > el-Â'meş > Zekvân b. Ebî Salîh > Ebû Saîd el-Hudrî: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve peygamberlerin durumu bir ev yapan adamın durumu gibidir: Adam evi bir tuğla hariç tamamlar. Ben o tuğlayı tamamlamak için geldim.”

✓ *Üçüncü Rivayet*¹⁵

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > Ebû Küreyb > Ebû Muâviye > el-Â'meş > Zekvân b. Ebî Salîh > Ebû Saîd el-Hudrî: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve peygamberlerin durumu, bir saray yapan adamın durumuna

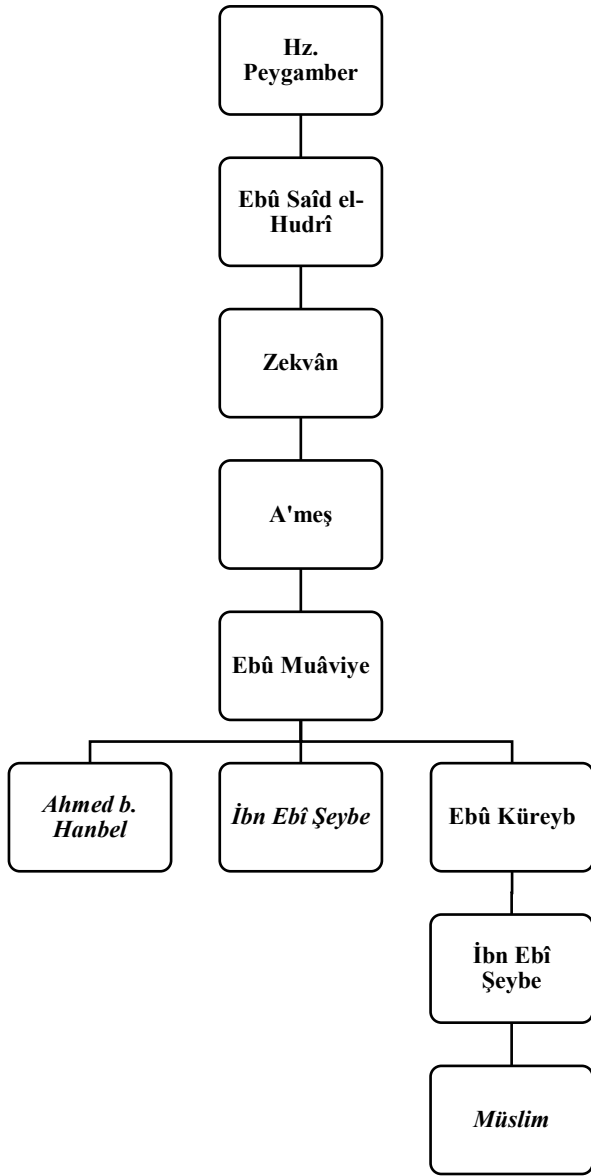
¹²Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahih-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Dârü'l-İhyâ el-Kütübü'l-Arabiyye, 1413/2010), “Fedâil”, 5963.

¹³Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe Abdullah Muhammed el-Absî, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avâme (Riyad: Dârü'l-Kabile, 1427/2006), “Fedâil” 10 (No. 32429).

¹⁴Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/2293 (No. 11225).

¹⁵Müslim, “Fedâil”, 2286.

benzer: Adam, sarayı gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu sarayı beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

2.4. Câbir b. Abdullah Senedi

✓ Birinci Rivayet¹⁶

Selim b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah: Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Benim ve önceki peygamberlerin durumu bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam evi zarif, kusursuz ve güzel bir şekilde yapmıştır. Fakat bir tuğla koymamıştır. Evin içine girip bakan insanlar “Bu konulmayan tuğla hariç ne güzel bir ev!” demişler. “-Ben konulacak olan tuğlayım, ben peygamberlerin sonuncusuyum.”

✓ İkinci Rivayet¹⁷

Affân > Süleymân b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

¹⁶Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlîsi, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin (Kahire: Dâru Hicr, 1419/1999), 3/333 (No. 1894).

¹⁷İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, “Fedâil”, 10 (No. 32430).

✓ Üçüncü Rivayet¹⁸

Affân > Selim b. Hayyân > Saïd b. Minâ > Câbir b. Abdullah: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

✓ Dördüncü Rivayet¹⁹

Muhammed b. Sinân > Selim b. Hayyân > Saïd b. Minâ > Câbir b. Abdullah: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı.

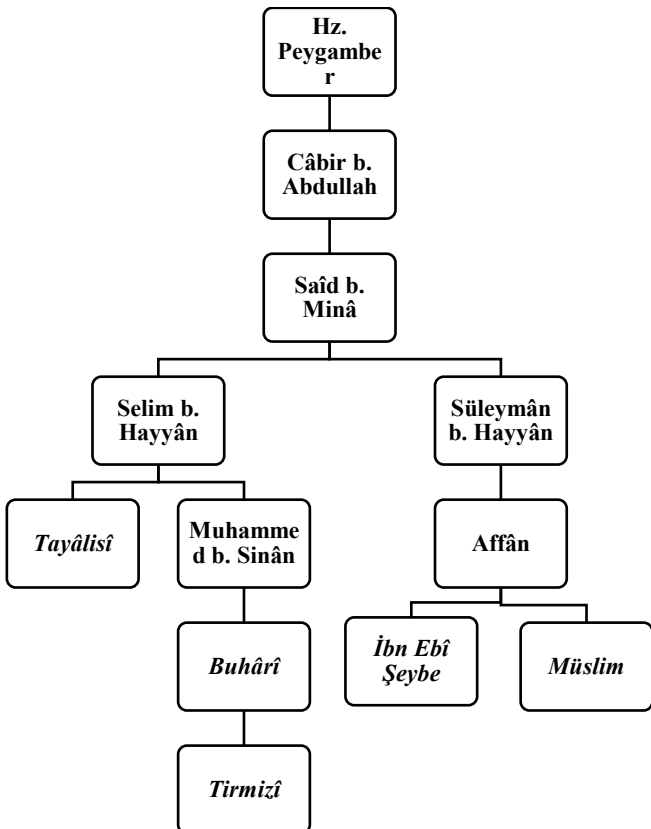
“-İşte o tuğla benim.”

✓ Beşinci Rivayet²⁰

Affân > Süleymân b. Hayyân > Saïd b. Minâ > Câbir b. Abdullah: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan adamın durumuna benzer: Adam, evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak köşelerden birini boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar. Fakat “Keşke buraya bir tuğla daha konulsaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”

✓ Altıncı Rivayet²¹

Muhammed b. Sinân > Selim b. Hayyân > Saïd b. Minâ > Câbir b. Abdullah: Nebî şöyle buyurmuştur: “Peygamberlerin durumu bir bina yapan adamın durumuna benzer: Adam, binayı gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış ancak bir köşeyi boş bırakmıştır. Gelip dolaşan insanlar bu binayı beğeniyorlar. “Keşke bir tuğla daha konulsaydı” diyorlardı.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/3142 (No. 15117).

¹⁹Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002), “Menâkıb”, 18 (No. 3534).

²⁰ Müslim, “Fedâil”, 2287.

²¹ Tirmizî, “Emsâl”, 2 (No. 2862).

3. HADİSİN İSNAD TENKİDİ

Rivayetlerin isnad tenkidinde cerh ve ta'dil kitaplarından yararlanılacaktır. Öncelikle râvîlerin hayatları araştırılıp, senedlerin muttasıl olup olmadığı, münekkidlerin râvîler hakkında cerh ve ta'dil ifadeleri ele alınacaktır. Son değerlendirme olarak da senedlerin sıhhati hakkında hükme varılacaktır.

3.1. Übey b. Kâ'b Rivayeti

✓ *Birinci İsnad:*

Ahmed b. Hanbel > Abdurrahmân b. Mehdî > Ebû Âmir > Züheyr > Abdullâh b. Muhammed b. Âkil > Tufeyl b. Ebî Kâ'b > Übey b. Kâ'b...

Abdurrahmân b. Mehdî (v. 198/814)

Asıl adı Abdurrahmân b. Mehdî b. Hasan b. Abdurrahmân'dır. Lakabı, "el-Hâfız"; künyesi, "Ebû Saîd" nisbesi, "el-Basrî"dir. Basra'da vefat etmiştir. İbn Hacer (v. 852/1448), onun için "*sika, sebt, hâfız*" tâ'dil lafızlarını kullanmıştır. ²² İbn Hibbân (v. 354/965), "*Sikât*" adlı eserinde yer vermiştir.²³

Ebû Âmir (v. 204/820)

Asıl adı Abdulmelik b. Amr'dır. Lakabı, "Hâfız" künyesi, "Ebû Âmir"dir. Basra'da dünyaya gelmiştir. Haris b. Ammâr'ın kölesidir. 9. tabakadaki bir râvîdir. İbn Hacer, "*sika*"; Zehebî (v. 748/1347), "*hâfız*" olduğunu ifade etmişlerdir. Basra'da vefat etmiştir. Hişâm b. Sâd ve Kesir b. Amr b. Avf ondan hadis rivayet etmiştir. Onun da Ali el-Medîni'den rivayetleri vardır.²⁴

Züheyr (v. 162/779)

Adı Züheyr b. Muhammed'dir. Künyesi, "Ebû el-Münzîr"dir. Şam, Hicaz, Mekke, Medine ve Tunus şehirlerinde ikâmet etmiştir. İbn Hacer, Zehebî gibi hadis bilginleri tarafından güvenilir olarak tanınmıştır.²⁵ Amr b. Şuayb ondan hadis rivayetinde bulunmuştur. Velid b. Müslim'den rivayetleri vardır.²⁶

Abdullâh b. Muhammed b. Âkil (v. 142/760)

Asıl adı Abdullâh b. Muhammed b. Âkil b. Ebû Tâlib b. Abdulmuttalib'tir. Künyesi, "Ebû Muhammed" olup Kureyşlilerin Haşimoğulları koluna mensuptur. Hire'de ikâmet etmiştir. Medine'de vefat etmiştir. İbn Hacer, "*saduk*" İbn Ebû Hâtim (v. 327/939) ve Irakî (v. 806/1404) "*leyyinu'l-hadis*" değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.²⁷

Tufeyl b. Ebî Kâ'b (v. 90/709)

Adı Tufeyl b. Ebî Kâ'b'dır. "Ebû Batn" adıyla şöhret bulmuştur. Künyesi ve lakabı "Ebû Batn"dır. Ensardandır. Medine'de dünyaya gelmiştir. En yakın arkadaşı Abdullah b. Ömer b. Hattâb'dır. İbn Sa'd (v. 230/845), Zehebî, İbn Hacer gibi âlimler tarafından güvenilir kabul edilmiştir.²⁸ Ondan oğlu Übey b. Kâ'b ve Abdullah b. Ömer rivayette bulunmuşlardır.²⁹

Übey b. Kâ'b (v. 32/653)

Asıl adı Ebû'l-Münzîr Übey b. Kâ'b b. Kays el-Ensârî'dir. Hz. Peygamber'in vahiy kâtibidir ve Kur'ân-ı Kerîm hizmetinde bulunan bir sahâbîdir. Künyesi, "Ebû't-Tufeyl" ve "Ebû Münzîr"dir. Baba tarafından nesebi Kays Ubeyd b. Zeyd b. Muâviye b. Amr b. Mâlik b. Neccâr'dır. Annesinin adı Süheyl'dir. Ebû Talhâ'nın kız kardeşi olup Neccâr kabilesindedir.³⁰

Übey b. Kâ'b'ın "Seyyidü'l-Kurrâ", "Seyyidü'l-Müslimîn" ve "Seyyidü'l-Ensâr" olmak üzere üç lakabı vardır. Bu lakablar ona Müslüman olduktan sonra sahâbîler arasındaki fazileti ve Kur'ân ilimlerine olan derin bilgisinden dolayı

²²Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl el-Askalânî, *Takribü't-tehziib*, nşr. Muhammed Avvâme (Haleb: y.y. 1986), 1/601.

²³Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Seyyid Şerafeddin Ahmed (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1975), 8/373.

²⁴Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: y.y., 1952), 5/359. Ayrıca bk. Recep Aslan, *İhvân-ı Safâ ve Hadis* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017), 120-121.

²⁵İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 1/640.

²⁶İbn Hacer, *Tehziibü't-tehziib* (Beyrut: y.y., 1984), 1/640.

²⁷İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/153.

²⁸İbn Hacer, *Takrib*, 5/452.

²⁹İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/489.

³⁰Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye ts.), 1/49.

verilmiştir. ³¹ Medine’de ilk yazı bilenlerden olup küçük yaşlarda Tevrat ve İncil okumuştur. ³² Übey b. Kâ’b hicri 32 senesinde Medine’de vefat etmiştir.

Sened Tenkidi

Hadis, “Übey b. Kâ’b” tarafından merfû olarak nakledilmiştir. Hadis, “an” lafzı ile rivayet etmiştir. Ravilerin çoğu güvenilirdir. Sadece Abdullah b. Muhammed b. Âkil için “*sadûk ve leyyinü’l-hadis*” ifadeleri kullanılmıştır. Fakat hakkında bu ifade kullanılan râvîlerin hadisleri itibar için alınabilir. Senedin muttasıl olması ve râvîlerin çoğunun sika olması hadisin “sahih” olduğunu göstermektedir.

✓ İkinci İsnad:

Tirmizî > Muhammed b. Beşşâr > Ebû Âmir > Züheyr > Abdullâh b. Muhammed b. Âkil > Tufeyl b. Ebî Kâ’b > Übey b. Kâ’b...

Muhammed b. Beşşâr (v. 252/866)

Asıl adı Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. Dâvûd b. Keysân el-Abdî Bündâr’dır. Künyesi, “Ebu Bekr” nisbesi, “el-Basrî”dir. ³³ Hocaları Muhammed b. Cafer Gundâr, Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Sâid el-Kattân, Affân b. Müslim’dır. Talebeleri ise Kütüb-i Sitte müellifleri, İbrâhim b. İshâk, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeym’dır. ³⁴ Zehebî, onun için “*sıdk ve saduk*”³⁵; İbn Hacer, “*sika*”³⁶ ta’dil ifadelerini kullanmışlardır.³⁷

Ebû Âmir, Züheyr, Muhammed b. Âkil, Tufeyl b. Ebî Kâ’b ve Übey b. Kâ’b adlı ravîler hakkında bilgiler, Übey b. Kâ’b rivayetinin birinci isnadında geçmiştir.

Sened Tenkidi

Hadis, “Übey b. Kâ’b” tarafından merfû olarak nakledilmiştir. Hadis, “*haddesenâ*” edâ sigası kullanılarak nakledilmiştir. Züheyr, Abdullâh b. Muhammed b. Âkil Tufeyl b. Ebî Kâ’b “an” lafzı ile rivayet etmiştir. Ravilerin çoğu sikadır. Yukarıda geçtiği gibi sadece Abdullah b. Muhammed b. Âkil için “*saduk ve leyyinü’l-hadis*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeler hadisin sahihliğine gölge düşürmüş olsa da klasik hadis usûlünde “hasen” kategorisinde değerlendirilmektedir. Senedde ittisal açısından bir problem bulunmamaktadır.

3.2. Ebû Hureyre Rivayeti

✓ Birinci İsnad:

Ahmed b. Hanbel > Abdurrezâk b. Hemmâm > Ma’mer > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre...

Abdurrezâk b. Hemmâm (v. 211/826)

Asıl adı Abdurrezâk b. Hemmâm b. Nâfi’ el-Himyeri’dır. Nisbesi, “el-Yemânî”, künyesi, “Ebû Bekr”dir. Etbâu’t-tabînin küçüklerindedir. Hicri 211 senesinde Yemen’de vefat etmiştir. ³⁸ Hocaları Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübarek, Ma’mer b. Râşid, Mâlik’dır. Talebeleri, Ahmed b. Sâlih el-Mısırî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Mâin’dır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi ondan hadis nakletmiştir. Hakkında Ahmed b. Hanbel (v. 241/856), “*sahih ve esbat*”; İbn Ebî Şeybe (v. 262/876), “*sebt*”; Ebû Zür’a (v. 264/878), “*sika*”³⁹; Zehebî, “*hâfizu’l-kebir, hadis âlimi*”⁴⁰; Buhârî (v. 256/870) “*sika*”⁴¹ ve İbn Hacer, “*sika, hâfiz, imam*”⁴² lafızlarını kullanarak değerlendirme yapmışlardır.

Ömrünün sonlarına doğru âmâ olmuş ve bundan sonra hafizasından yaptığı rivayetleri karıştırmaya başlamıştır. Bu dönemde kendisine telkin yapılmış ve bu telkinleri kabul etmiştir. Fakat telkin kabul ettikleri hadisler kitabında yoktur. Nesâî (v. 303/916), ömrünün sonunda kendisinden yapılan rivayetler için “*fihi nazar*” ifadesini kullanmıştır.

43

³¹Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Gayetü’l-nihâye* (Mısır: y.y., 1933), 1/31.

³²Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (Beyrut: y.y., 1957), 2/353.

³³Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, nşr. Seyyid Hâşim en-Nedvî (Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-İlmiyye, 2010), 1/49.

³⁴Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* (Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-İlmiyye, ts.), 1/237.

³⁵Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz* (Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-İlmiyye, 1992), 2/511.

³⁶İbn Hacer, *Takrib*, 2/58.

³⁷Bk. Aslan, *İhvân-ı Safâ ve Hadis*, 124-125.

³⁸İbn Sa’d, *Tabakat*, 5/548.

³⁹Ebû’l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuûf b. Abdurrahmân b. Yusuûf el-Mizzî, *Tehzibü’l-kemâl*, (Beyrut: Dâru’l-Risâletü’l-Alemiyye, 1400/1980), 18/57.

⁴⁰İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 6/38.

⁴¹Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 6/130.

⁴²İbn Hâcer, *Tehzibü’l-tehzib*, 6/230.

⁴³Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, nşr. Ali Muhammed Muavad (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1995), 4/154.

Ma'mer (v. 154/771)

Asıl adı Ma'mer b. Râşid el-Ezdî el-Huddânî'dir. Künyesi, "Ebû Urve" nisbesi, "el-Basrî'dir. Hicri 96 senesinde Basra'da dünyaya gelmiştir. Hicri 154 senesinde Yemen'de vefat etmiştir. Etbau't-tabînin büyüklerindedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivayet etmiştir. ⁴⁴ Hocaları, Eyyüb es-Sehtiyânî, Salih b. Keysân, Amr b. Dinâr, Katâde, Hemmâm b. Münebbih, Şihâb ez-Zührî'dir. Talebeleri, "-Hammâd b. Zeyd, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Abdurrezâk b. Hemmâm-"dır. ⁴⁵

Yahyâ b. Maîn (v. 233/848), "sika"; İbn Ebû Hâtim, "sâhihu'l-hadis"; İbn Ebî Şeybe, "sika, sebt"; Nesâî, "sika" ifadeleri ile ta'dil etmişlerdir. ⁴⁶ Zehebî, onun için "Yemen'in âlimi, imam, hüccet" ifadelerini kullanmıştır. ⁴⁷ İbn Hibbân, "Sikat" adlı eserinde zikretmiştir. ⁴⁸

Hemmâm b. Münebbih (v. 132/750)

Asıl adı Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî'dir. En çok hadis rivayet eden sahâbî olan Ebû Hureyre'nin seçkin talebelerindedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden tamamı ondan hadis rivayetinde bulunmuştur. Âlimler onun güvenilirliği konusunda ittifak etmişlerdir. Bize kadar ulaşan ilk yazılı vesikası olarak takdim edilen "es-Sahîhatü's-sahîha" Hemmâm b. Münebbih'in hocası Ebû Hureyre'den yazmış olduğu 139 hadisi ihtiva etmektedir. ⁴⁹

Ebû Hureyre (v. 58/678)

Asıl adının ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. İsmi Abdurrahmân b. Sahr, İbn Ganem, Abdülşems, Abdullah, Âmir, Berîr, Abd, Ganem, Amr, Saîd olduğuna dair nakiller vardır. Cahiliye döneminde isminin "Abdülşems" künyesinin, "Ebû'l-Esved" olduğu Hz. Peygamber'in ise ismini "Abdullah" künyesini ise "Ebû Hureyre" olarak değiştirdiği bilinmektedir. Hicri 58 yılında vefat etmiştir. Hz. Peygamber'den 5374 hadis rivayet etmiş ve müksirun sahâbîlerin ilkidir. ⁵⁰

Sened Tenkidi

Hadis, "Ebû Hureyre" tarafından merfû olarak rivayet edilmiştir. "Haddesenâ" eda sigası ile nakledilmiştir. Râviler hakkında tedlis iddiası yoktur. Tamamı güvenilir râvilerdir. Senedi muttasıldır. Bu sebeple hadis "sahih"tir.

✓ İkinci İsnad:

Ahmed b. Hanbel > Affân > Abdurrahmân b. İbrâhim > Alâ b. Abdurrahmân > Abdurrahmân b. Yakûb > Ebû Hureyre...

Affân (v. 220/835)

Asıl ismi Affân b. Müslim b. Abdullah el-Bâhlî'dir. Künyesi, "Ebû Osman es-Saffâr" nisbesi, "el-Basrî'dir. Hicri 220 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi kendisinden hadis rivayet etmiştir. ⁵¹ Hocaları, Şu'be b. Haccâc, Hammâd b. Seleme, Hemmâm b. Yahyâ'dır. Talebeleri, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Kuteybe b. Saîd Ali el-Medîni'dir. ⁵² İbn Sa'd, "sebt, sika, hüccet" ⁵³; İbn Ebû Hâtim, "sika, mütkin" ⁵⁴; Zehebî, "hâfiz, sika, sebt, mütkin" ⁵⁵ ifadelerini kullanarak değerlendirme yapmışlardır.

Abdurrahmân b. İbrâhim (v. ?)

Asıl adı Abdurrahmân b. İbrâhim el-Kâss'dır. Nisbesi, "el-Kirmânî", "el-Medenî'dir. ⁵⁶ İbn Ebû Hâtim, "leyse bi kâvî"; Ebû Zür'a, "lâ be'se bih" ⁵⁷; Ahmed b. Hanbel, "leyse bihî be's" ⁵⁸; ifadeleri ile hem ta'dil hem de tazif etmişlerdir.

⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, 5/546.

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 18/307.

⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-tehzi'b*, 10/220.

⁴⁷ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1/190.

⁴⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/154.

⁴⁹ Zehebî, *Siyeru'l-âlimi'n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut-Hüseyn el-Esed (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 5/312.

⁵⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/578.

⁵¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7/72.

⁵² Hâtib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdat*, 5/351.

⁵³ İbn Sa'd, *Tabakat*, 7/298.

⁵⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve 't-ta'dil*, 7/30.

⁵⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/81.

⁵⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5/257.

⁵⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve 't-ta'dil*, 5/211.

⁵⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/401.

Alâ b. Abdurrahmân (v. 132/750)

Asıl adı Alâ b. Abdurrahmân b. Yakûb el-Hırâkî'dir. Künyesi, "Ebû Şibl" nisbesi, "el-Medîni"dir. Tabiinin küçüklerindedir. Kendisinden Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi rivayette bulunmuşlardır. ⁵⁹ İbn Ebû Hâtim, "*sika, sahih*"⁶⁰ Zehebî, "*hâfiz ve Medine'nin hadis âlimlerinden biri*"⁶¹; İbn Hâcer, "*saduk ve bazen vehm sahibidir*"⁶²; Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdurrahmân babasından nakille "*sika*"; Yahyâ b. Maîn, "*leyse bi şey*"; ifadeleri ile değerlendirmişlerdir. ⁶³ İbn Hibbân "*Sikât*" adlı kitabında zikretmiştir.⁶⁴

Ebü'l-Alâ' (v. 115/734)

Asıl adı Abdurrahmân b. Yakûb el-Cüheni el-Medîni'dir. Künyesi, "Ebû'l-Alâ" nisbesi, "el-Medîni"dir. "Alâ b. Abdurrahmân'ın" babasıdır. Hicri 115 senesinde vefat etmiştir.⁶⁵ Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Zehebî ve İbn Hacer "*sika*" ifadesi ile ta'dil etmişlerdir. ⁶⁶ İbn Hibbân "*Sikât*" adlı kitabında ona yer vermiştir.⁶⁷

Ebü Hureyre hakkında bilgi, Ebû Hureyre rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadisi râviler "*an*" lafzı ile merfû olarak rivayet etmişlerdir. Buhârî'nin "*et-Târihu'l-kebir*" ve İbn Ebû Hâtim'in "*el-Cerh ve't-ta'dil*" adlı eserlerinde Abdurrahmân b. İbrâhim el-Kâss'ın talebesi olarak geçen Affân isminin "Affân b. Müslim" olduğu ifade edilmektedir. İbn Şâhin'in "*Târihu esmâi's-sikât*" adlı eserinde Affân'ın "Affân b. Hilâl" olduğu belirtilmiştir.⁶⁸ Kaynaklarda Affân b. Müslim'in Abdurrahmân b. İbrâhim el-Kâss isimli hocasına aynı şekilde Affân b. Müslim isimli talebesine rastlamadık. Kanaatimizce burada Affân b. Müslim ile belirtilen râvî Affân b. Hilâl'dir. Sadece İbn Ebû Hâtim bu râvîyi zikrettiği için "meçhul-i ayn" bir râvî olduğu ortaya çıkmaktadır.

Abdurrahmân b. İbrâhim hakkında hem ta'dil hem cerh ifadelerinin kullanılması bu râvinin rivayetinin itibar için alınabileceğini ortaya koymaktadır. Affân ile aralarında hoca-talebe ilişkisinin olmaması senedde bir tedlis olabileceği ihtimalini göstermiştir. Senedinin muttasıl olmasına rağmen râvilerden Affân'ın bilinmemesi ve Abdurrahmân b. İbrâhim'in hakkında ta'dil ifadeleri ile birlikte cerh ifadelerinin de kullanılması bu rivayetin zayıf olduğunu göstermiştir. Fakat bu rivayet sika râvilerin rivayetine aykırı olmadığı için "hasen" olarak değerlendirilebilir.

✓ *Üçüncü İsnad:*

Ahmed b. Hanbel > Fellâs > Ebû Muâviye > A'meş > Zekvân > Ebû Hureyre...

Fellâs (v. 249/863)

Asıl adı Amr b. Ali b. Bahr el-Fellâs el-Bâhili es-Sayrafi'dir. Künyesi, "Ebû Hafs"dır. Hicri 160 senesinde Basra'da dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda "Sekkâ" lakabıyla da anıldığı zikredilse de bu lakabın dedesi muhaddis Bahr b. Kenîz'e ait olduğu belirtilmektedir. Fellâs küçük yaşta hadis tahsiline başlamıştır. Hocaları, Hammâd b. Zeyd, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Tayâlisî'dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı ondan hadis rivayet etmişlerdir. ⁶⁹ Nesâî, İbn Hibbân ve Darekutnî (v. 385/995) onun güvenilir olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁰

Ebü Muâviye (v. 195/811)

Asıl adı Muhammed b. Hâzim'dir. Suayr İbn Hıms'ın kabilesi olan Benî Amr b. Sa'd b. Zeyd Menât b. Temîm'in mevlâsıdır. ⁷¹ Künyesi, "Ebû Muâviye" lakabı, "ed-Darîr"dir. Kendisine Arapça'da "görme duyusunu kaybeden kişi", "âmâ" anlamına gelen bu lakap gözleri görmediği için verilmiştir. ⁷²

⁵⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 6/509.

⁶⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/357.

⁶¹ Zehebî, *Tezkira*, 1/135.

⁶² İbn Hacer, *Tehzib*, 1/763.

⁶³ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 22/187.

⁶⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, 5/247.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, 5/309.

⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzib*, 1/596.

⁶⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, 5/109.

⁶⁸ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bağdâdî, *Târihu esmâi's-sikât*, thk. Subhî es-Sâmerai Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984), 1/144.

⁶⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-sağîr*, thk. Muhammed el-Caferî (Beyrut: Dârü'l-Lü'lü'e, 1986), 2/388.

⁷⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/247.

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, 6/364.

⁷² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, *Kitabuhu et-Târih*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: y.y., 1979), 4/309.

Ebû Muâviye hicri 113 yılında doğmuştur.⁷³ Hocaları, İbrâhim b. Tahmân, Süleymân el-A'meş, Süheyl b. Salih, Şube b. Haccâc, Abdurrahmân b. İshâk el-Kûfî ve Hişam b. Urve'dir.⁷⁴ Talebeleri, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni, İshâk b. Rahûye, İbn Ebî Şeybe Yahyâ b. Maîn ve Kuteybe b. Saîd'dir.⁷⁵

Ahmed b. Hanbel babasının Ebû Muâviye için şöyle dediğini belirtir: “*Ebû Muâviye A'meş'in rivayetlerini çokca tekrar ettiğinden A'meş'in hadisi dilimde acı kan gibi bir tat bıraktı*” derdi.⁷⁶ Zehebî, “*sika, sebt*”⁷⁷ ve İclî (v. 261/875) “*sika*”⁷⁸ ta'dil lafızlarını kullanmışlardır.

A'meş (v. 148/766)

Asıl adı Süleymân b. Mihrân el-Kâhîlî el-Kûfî'dir. Künyesi, “Ebû Muhaddir”dir. Ebû Muâviye'nin hocalarındandır. Ebû Muâviye ondan bin altı yüz hadis ezberlemiştir. Zehebî, “*imâm, şeyhu'l-İslâm ve hâfız*” ta'dil lafızlarını kullanmıştır.⁷⁹ İbn Hacer, “*sika ve hâfız*” olduğunu fakat “*tedlis*” yaptığını ima etmiştir.⁸⁰

Zekvân (v. 101/720)

Asıl adı Zekvân b. Abdillâh et-Teymî'dir. Künyesi, “Ebû Salih” tir. Tabiinin büyüklerindedir. Hz. Ömer devrinde doğmuştur. Cüveyriye bint. A'meş'in mevlâsıdır. Kufe'ye zeytinyağı ve tereyağı götürüp sattığı için “*Zeyyât*” ve “*Semmân*” lakablarıyla anılmıştır. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Âişe, Abdullah b. Ömer gibi sahâbîlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden oğulları Süheyl, Salih ve Abdullah ile A'meş, Abdullah b. Dînâr, Zührî ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.⁸¹

Medine'nin ileri gelen âlimlerinden biri olan ve rivayetleri Kütüb-i Sitte de yer verilen Zekvân'ı Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'â ve Ebû Hâtim “*sika*” olarak değerlendirmişlerdir.⁸² Zehebî, “*sika âlimlerden biridir ve ondan daha güçlü olan da vardır*”⁸³; İbn Hacer, “*sadûk olduğunu ve ömrünün sonuna doğru hafızasının kötüleştğini*” bildirmişlerdir.⁸⁴

Ebû Hureyre hakkında bilgi, Ebû Hureyre rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, “*sema*” yoluyla rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde kopukluk yoktur. Merfûdur. Ravîlerin sika olduğuna dair ittifak vardır. Sadece İbn Hacer, A'meş için tedlis yaptığını ima etmiştir. Fakat bunda kesinlik bulunmadığından hadisin “*sahih*” olduğu kanaatindeyiz.

✓ *Dördüncü İsnad:*

Müslim > Abdurrezzâk b. Hemmâm > Ma'mer b. Râşid > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre...

Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Hemmâm b. Münebbih, Ebû Hureyre adlı ravîler hakkında bilgiler, Ebû Hureyre rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, “*haddesenâ*” eda sigası ile nakledilmiştir. Bu seneddeki ravîlerin durumları neticesinde isnadın güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca isnadın ittisal şartını sağlandığından dolayı rivayet “*sahih*” olduğunu göstermektedir.

3.3. Ebû Saîd el-Hudrî Rivayeti

✓ *Birinci İsnad:*

İbn Ebî Şeybe > Ebû Muâviye > A'meş > Zekvân > Ebû Saîd el-Hudrî...

⁷³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1/74.

⁷⁴ Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 31/198.

⁷⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 24/125.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel marifetu'r-ricâl*, thk. Vasiyullah İbn Muhammed Abbas (Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001), 1/362.

⁷⁷ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3/533.

⁷⁸ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Marifetu's-sikât*, thk. Abdulfâlim Abdulazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1985), 2/236.

⁷⁹ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 2/224.

⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 254. Ayrıca bk. Aslan, *İhvân-ı Safâ ve Hadis*, 69-70.

⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, 5/301-302.

⁸² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/450-451.

⁸³ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 2/243.

⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 295.

Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/694)

Asıl adı Sa'd b. Mâlik b. Sinân olup Hazrec kabilesine mensuptur. Suffe ehlinde olan ve hadis hafızlarından sayılan Ebû Saîd el-Hudrî Hz. Peygamber'in vefatından sonra 64 yıl daha yaşamış ve bu süre zarfında Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zeyd b. Sâbit gibi sahâbilerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Câbir b. Abdillâh, Saîd b. Müseyyeb, Atâ b. Yesâr, Hasan el-Basrî gibi âlimler hadis almıştır.⁸⁵ Medine'de hicri 74 yılında vefat etmiştir.⁸⁶

Ebû Muâviye, A'meş, Zekvân adlı raviler hakkında bilgiler, Ebû Hureyre rivayetinin üçüncü isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, "Ebû Saîd el-Hudrî" tarafından merfû olarak rivayet edilmiştir. "*Haddesenâ*" rivayet lafzı ile nakledilmiştir. Muttasıldır. Râvîlerden A'meş hakkında İbn Hacer tedlis yaptığını ima etmiştir. Diğer râvîler güvenilirdir. Hadis "sahih" şartlarını taşımaktadır.

✓ *İkinci İsnad:*

Ahmed b. Hanbel > Ebû Muâviye > A'meş > Zekvân > Ebû Saîd el-Hudrî...

Ebû Muâviye, A'meş, Zekvân adlı raviler hakkında bilgiler, Ebû Hureyre rivayetinin üçüncü isnadında; Ebû Saîd el-Hudrî hakkında bilgi ise Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, eda sigalarından "*semâya*" delalet etmektedir. "A'meş, Zekvân ve Ebû Saîd el-Hudrî" "*an*" lafzı ile nakletmiştir. Muttasıldır. Râvîlerden A'meş hakkında İbn Hacer tedlis yaptığını ima etmiştir. Diğer râvîler sika olup hadis "sahih"tir.

✓ *Üçüncü İsnad:*

Müslim > İbn Ebû Şeybe > Ebû Küreyb > Ebû Muâviye > A'meş > Zekvân > Ebû Saîd el-Hudrî...

Ebû Bekr b. Ebû Şeybe (v. 235/850)

Asıl adı Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe İbrâhim el-Absî el-Kûfî'dir. Künyesi, "Ebû Bekr"dir. Küçük yaşta hadis tahsiline başlayan ve on dört yaşında Kâdi Şerîk b. Abdullâh'tan hadis dersi alan İbn Ebû Şeybe, hadisin yanı sıra tefsir ve tarihle de ilgilenmiştir. Hadis sahasında kaleme aldığı "*el-Musannef*" adlı eseri ile tanınmıştır. Kufe, Basra, Rey ve Bağdat ile Hicaz bölgelerinde eğitimine devam etmiştir. Abdullah b. Mübarek, Hâlef b. Halife, Cerîr b. Abdulhamîd, Süfyân b. Uyeyne gibi muhaddislerden hadis almıştır. Talebeleri arasında Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'â, İbn Mâce, Ebû Ya'lâ gibi hadis âlimleri bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn "*sadûk*"; İclî ve İbn Ebû Hâtim "*sika*"; Ebû Zür'â ise "*hâfiz*" ifadeleri ile ta'dil etmişlerdir.⁸⁷ İbn Hibbân, "*Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir.⁸⁸

Ebû Küreyb (v. 247/862)

Asıl adı Muhammed b. Alâ b. Küreyb el-Hemedânî'dir. Künyesi, "Ebû Küreyb" nisbesi, "el-Hemedânî"dir. Kufelidir. İbn Hacer, "*sika ve hâfiz*"⁸⁹ ve İbn Ebû Hâtim, "*sadûk*"⁹⁰ ta'dil lafızlarını kullanmışlardır. İbn Hibbân "*Sikât*" adlı eserinde yer vermiştir.⁹¹

Ebû Muâviye, A'meş, Zekvân adlı raviler hakkında bilgiler, Ebû Hureyre rivayetinin üçüncü isnadında; Ebû Saîd el-Hudrî hakkında bilgi ise Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, eda sigalarından "*semâya*" delalet etmektedir. A'meş, Zekvân ve Ebû Saîd el-Hudrî "*an*" lafzı ile nakletmiştir. Hadisin sened zincirinde kopukluk yoktur. Râvîlerden A'meş hakkında ta'dil edici ifadeler kullanılmakla beraber İbn Hacer tedlis yaptığını ima etmiştir. Bu tenkitler rivayetin sıhhatini zayıflatmaktadır. Hadis âlimlerinin bazılarına göre tedlis yaptığı bilinen kimsenin rivayeti kabul edilemez. Fakat A'meş'in güvenilir bir ravî oluşu ve diğer râvîlerin sika olduğununun bilinmesi hadisin "sahih" olduğunu göstermektedir.

⁸⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 3/169.

⁸⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/93.

⁸⁷ Hâtib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, 10/66-67; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 11/125.

⁸⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/358.

⁸⁹ İbn Hacer, *Takrib*, 500.

⁹⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8/52.

⁹¹ İbn Hibbân, *Sikât*, 9/105.

3.4. Câbir b. Abdullah Rivayeti

✓ Birinci İsnad:

Tayâlisî > Selim b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah...

Selim b. Hayyân (v. ?)

Asıl adı Selim b. Hayyân b. Bistâm'dır. Nisbesi, "el-Basrî"dir. Babası Abdurrahman Selim b. Hayyân'dır. Hakkında İbn Hacer, "sika" ve Zehebî, "sadûk" ta'dil lafızlarını kullanmışlardır. Muhammed b. Hilâl, Saîd b. Mina, İkrime b. Halîd, Amr b. Dînâr, Katade, Muhammed b. Ziyâd adlı muhaddislerden hadis almıştır. Tayâlisî, Abdurrahman b. Mehdî, Affân b. Müslim, Yezîd b. Hârûn adlı âlimler ise ondan hadis nakletmişlerdir.⁹² İbn Hibbân "Sikât" adlı kitabında onu zikretmiştir.⁹³

Saîd b. Minâ (v. 120/738)

Adı Saîd b. Minâ'dır. Künyesi, "Ebû Velîd" nisbesi, "el-Mekkî" veya "el-Medenî"dir. İbn Hacer ve Zehebî onu güvenilir olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁹⁴ Câbir b. Abdullah ve Ebû Hureyre'den hadis rivayet etmiştir. Selim b. Hayyân, Hanzale b. Ebû Süfyân, Muhammed b. İshâk kendisinden hadis nakletmişlerdir.⁹⁵

Câbir b. Abdullah (v. 78/698)

Asıl adı Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm'dır. Künyesi, "Ebû Abdurrahman" veya "Ebû Muhammed" nisbesi, "el-Ensârî" veya "es-Selemî"dir. Medine'de dünyaya gelmiştir. Babası Uhud Gazvesinde ilk şehid düşen sahâbî "Abdullah b. Amr b. Harâm", annesi Hz. Peygamber'e biat eden kadın sahâbîlerden "Enise bint. Amine"dir.⁹⁶

Câbir b. Abdullah, küçük olmasına rağmen Hz. Peygamber ile birçok gazveye katılmış ve vaktinin büyük bir kısmını onun yanında geçirerek ondan hadis işitmiştir. Kaynaklar Mescid-i Nebevî'de daima onun yanında hadis dinlemek isteyen bir ilim halkası olduğundan bahseder. En çok hadis rivayet eden sahâbîlerden biridir.⁹⁷

Sened Tenkidi

Hadis, "Câbir b. Abdullah" tarafından merfû olarak nakledilmiştir. "An" rivayet lafzı ile nakledilmiştir. Senesinde kopukluk yoktur. Râvîlerin tamamı sika olduğundan sıhhat şartlarına göre hadis "sahih"tir.

✓ İkinci İsnad:

İbn Ebî Şeybe > Affân b. Müslim > Süleymân b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah...

Süleymân b. Hayyân (v. 190/806)

Asıl adı Süleymân b. Hayyân'dır. Lakabı, "el-Ahmer" künyesi, "Ebû Halîd" nisbesi, "el-Ezdî" veya "el-Kûfî"dir. İbn Hacer ve Zehebî onun için "sadûk" değerlendirmesi yapmışlardır.⁹⁸ İbn Ebû Hâtim, "sadûk" ta'dil lafzını kullanmıştır.⁹⁹ İbn Hibbân "Sikât" adlı eserinde zikretmiştir.¹⁰⁰

Affân b. Müslim adlı ravî hakkında bilgi, Ebû Hureyre rivayetinin birinci isnadında; Saîd b. Minâ ve Câbir b. Abdullah hakkında bilgiler, Câbir b. Abdullah rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, "an" rivayet lafzı ile aktarılmıştır. Muttasıldır. Râvîlerin tamamı sika olduğundan hadis "sahih"tir.

✓ Üçüncü İsnad:

Ahmed b. Hanbel > Affân b. Müslim > Selim b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah...

Affân b. Müslim adlı ravî hakkında bilgi, Ebû Hureyre rivayetinin birinci isnadında; Selim b. Hayyân, Saîd b. Minâ ve Câbir b. Abdullah hakkında bilgiler, Câbir b. Abdullah rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

⁹² Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 11/348.

⁹³ İbn Hibbân, *Sikât*, 6/435.

⁹⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 389.

⁹⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/61.

⁹⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2/207.

⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb* (Haydarabad: y.y., 1925), 2/43.

⁹⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/406.

⁹⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/106.

¹⁰⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, 6/395.

Sened Tenkidi

Hadis, “*haddesenâ*” rivayet lafzı ile aktarılmıştır. Saîd b. Mîna ve Câbir b. Abdullah hadisi “*an*” rivayet lafzı ile hadisi nakletmişlerdir. Muttasıldır. Râvîlerin tamamı güvenilir olduğundan hadis “sahih”tir.

✓ *Dördüncü İsnad:*

Buhârî > Muhammed b. Sinân > Selim b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah...

Muhammed b. Sinân (h. 222/837)

Adı Muhammed b. Sinân’dır. Künyesi, “Ebû Bekr” nisbesi, “el-Basrî”dir. İbn Hacer, “*sika ve sebt*”¹⁰¹; Zehebî ve İbn Ebû Hâtim “*sadûk*” ta’dil lafızlarını kullanmışlardır.¹⁰² İbn Hibbân, “*Sikât*” adlı eserinde yer vermiştir.¹⁰³ Muhammed b. Sinân; İbrâhim b. Tahmân, Cerîr b. Hazîm, Rebî’ b. Abdirrahmân, Selim b. Hayyân, Şerîk b. Abdullah’dan hadis almıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı ve Tayâlisî ondan hadis almışlardır.¹⁰⁴

Selîm b. Hayyân, Saîd b. Minâ ve Câbir b. Abdullah hakkında bilgiler, Câbir b. Abdullah rivayetinin birinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, “*an*” rivayet lafzı ile aktarılmıştır. Muttasıldır. Râvîlerin tamamı sika olduğundan “sahih”tir.

✓ *Beşinci İsnad:*

Müslim > Affân b. Müslim > Süleymân b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah...

Affân b. Müslim adlı ravî hakkında bilgi, Ebû Hureyre rivayetinin birinci isnadında; Saîd b. Minâ ve Câbir b. Abdullah hakkında bilgiler, Câbir b. Abdullah rivayetinin birinci isnadında; Süleymân b. Hayyân hakkında bilgi ise Câbir b. Abdullah rivayetinin ikinci isnadında geçmektedir.

Sened Tenkidi

Hadis, “*haddesena*” rivayet lafzı ile aktarılmıştır. Hadis muttasıldır. Râvîlerin tamamı sika olduğundan sahihtir.

✓ *Altıncı İsnad:*

Tirmizî > Muhammed b. İsmâil > Muhammed b. Sinân > Selim b. Hayyân > Saîd b. Minâ > Câbir b. Abdullah...

Muhammed b. İsmâil (v. 256/870)

Asıl adı Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Buhârî’dir. Künyesi, “Ebû Abdullah”dır. “*el-Câmiu’s-sahîh*” kitabının sahibidir.¹⁰⁵ Buhârî, Buhara şehrinde 13 Şevval 194 hicri yılında Cuma günü cuma namazından sonra dünyaya gelmiştir.¹⁰⁶

İmam Buhârî’nin babası hadis ilminde ileri seviyede bir âlimdi. Babası İmâm Mâlik’in de öğrencisidir. Ebû Muâviye, İmâm Mâlik, Hammâd b. Zeyd gibi âlimlerden hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁰⁷

Buhârî, küçük bir çocuk iken babası vefat etmiştir. Annesi onu iyi bir evlat olarak yetiştirmiştir. Akli ermeye başladığı yaşta hadis ezberleri yapmış, ezberlerini tahkik etmiş, sahih ve sahih olmayanları ayırmıştır. Bu ilim ona babasından miras kalmıştır.¹⁰⁸ Buhârî’nin hocaları, Yahyâ b. Yahyâ, İbrâhim b. Musa, Hasan el-Basrî’dir.¹⁰⁹ Talebeleri ise Nesâî, Tirmizî, Dârimî, Musa b. Hârûn, Ahmed b. Ubeyd’dir.¹¹⁰ Buhârî, h. 256 yılında Buhara şehrine yakın Hartenk köyünde 62 yaşında vefat etmiştir.¹¹¹

Selim b. Hayyân, Saîd b. Minâ ve Câbir b. Abdullah hakkında bilgiler, Câbir b. Abdullah rivayetinin birinci isnadında; Muhammed b. Sinân hakkında bilgi ise Câbir b. Abdullah rivayetinin dördüncü isnadında geçmektedir.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 852.

¹⁰² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 7/279.

¹⁰³ İbn Hibbân, *Sikât*, 9/79.

¹⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 25/320.

¹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 24/430.

¹⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 24/438.

¹⁰⁷ Abdusselam Mübârektürî, *Siretu’l-imâm el-Buhârî* (Mekke: Darû’l-A’lane’l-Fevaid, 2001), 57.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, 12/392.

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, 11/415.

¹¹⁰ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 24/470.

¹¹¹ Abdusselam Mübârektürî, *Siretu’l-imâm el-Buhârî*, 193.

Sened Tenkidi

Hadis, “*haddesenâ*” rivayet lafzı ile aktarılmıştır. Saîd b. Minâ ve Câbir b. Abdullah “*an*” rivayet lafzı ile nakletmişlerdir. Hadis muttasıldır. Râvîlerin tamamı sika olduğundan “sahih”tir.

DEĞERLENDİRME

“Peygamberlik binasını tamamlayan tuğla” hadisi ile alakalı bu makalede, rivayetleri bir araya getirilmiş toplam on beş sened ve yirmi sekiz ravi değerlendirmeye alınmıştır. Hadis Übey b. Kâb, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Câbir b. Abdullah gibi meşhur sahâbilerden rivayet edilmiştir. Bu hadislerden “*Übey b. Kâ'b rivayetinde*” Tirmizî'nin “*Sünen*” adlı eserinde bir hasen hadis, Ahmed b. Hanbel'in “*Müsned*” adlı eserinde bir sahih hadis olmak üzere toplam iki rivayet bulunmaktadır. “*Ebû Hureyre rivayetinde*” Müslim'in “*Sahih*” adlı eserinde bir hasen hadis ve bir sahih hadis, Ahmed b. Hanbel'in “*Müsned*” adlı eserinde iki sahih hadis olmak üzere toplam dört rivayet bulunmaktadır. “*Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde*” Müslim'in “*Sahih*” adlı eserinde bir sahih hadis, Ahmed b. Hanbel'in “*Müsned*” adlı eserinde bir sahih hadis, İbn Ebî Şeybe'nin “*Musannef*” adlı eserinde bir sahih hadis olmak üzere toplam üç rivayet bulunmaktadır. “*Câbir b. Abdullah rivayetinde*” Buhârî'nin “*Sahih*” adlı eserinde bir sahih hadis, Müslim'in “*Sahih*” adlı eserinde bir sahih hadis, Tirmizî'nin “*Sünen*” adlı eserinde bir sahih hadis, Ahmed b. Hanbel'in “*Müsned*” adlı eserinde bir sahih hadis, İbn Ebî Şeybe'nin “*Musannef*” adlı eserinde bir sahih hadis, Tayâlisî'nin “*Müsned*” adlı eserinde bir sahih hadis olmak üzere toplam altı rivayet bulunmaktadır.

Rivayetlerin isnad tenkidinde sened bakımından zayıf hadise rastlamadık. Zayıf gibi görünen hadisleri de başka hadisler desteklediğinden hasen olarak değerlendirdik.

Ravi değerlendirmelerinde eğer cerh ifadesi varsa ve sika râvîye muhalif değilse bu rivayetin hasen olduğuna karar verdik. Cerh ifadesi yoksa râvînin adaletine hükmederek rivayetin sihatine karar verdik.

4. HADİSİN METİN TAHLİLİ VE TENKİDİ

İncelediğimiz hadisin farklı tarikleri arasında bir takım lafız farklılıkları bulunmaktadır. Hadislerin lâfzen rivayetin yanında mana rivayetinin de caiz olmasından dolayı rivayetlerde lafız farklılıklarının olması kaçınılmazdır. Hadisin çeşitli senedlerini karşılaştırdığımızda genel itibariyle manayı değiştirecek lafız farklılıkları bulunmamaktadır. Mesela “*دار*” (ev) yerine bazı rivayetlerde “*بيت*” (ev, mesken) bazı rivayetlerde ise “*قصر*” (saray) lafızları kullanılmıştır. Ayrıca “*وضع*” (boş bırakmak) fiili yerine bazı rivayetlerde “*ترك*” (terk etmek) fiili kullanılmıştır. Bazı rivayetlerde “*طاف*” (dolaşmak) fiili kullanılmışken bazı rivayetlerde “*دخل*” (girmek) fiili kullanılmıştır. Ayrıca bazı rivayetlerde “*ما احسن هذا القصر*” (bu saray ne güzel bir yapı) veya “*ما احسن هذا الدار*” (bu ev ne güzel) gibi lafızlar metne eklenmiştir. Bazı rivayetlerde rivayetin metni “*فكنت انا اللبنة*” (İşte o tuğla benim) veya “*فانا موضع اللبنة*” (Ben konulan tuğlayım) lafızları ile bitmişken bazı rivayetlerde bu lafızlara ek olarak “*جنت فخرت الانبياء*” (Ben hatemu'l-nebi olarak gönderildim) veya “*ختم بي الانبياء*” (Ben peygamberlerin sonuncusuyum) lafızları ile bitmiştir. Hadis rivayetleri arasında en dikkat çeken lafız farkı “*فضلت على الانبياء بست*” (Diğer peygamberlerden farklı olan altı şey ile gönderildim) rivayetidir. Bu rivayet Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farklı altı özelliğinden bahsedilmiştir.

Hadis, çeşitli tariklerden gelen metinleri incelendiğinde, kelime farklarını dikkate alınmazsa, genel itibariyle şu şekildedir: “*Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu bir ev yapan şu adamın durumuna benzer: Adam evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış, ancak köşelerden birinde bir tuğla yerini boş bırakmıştı. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar fakat “Keşke şuraya bir tuğla daha konulsaydı bina tamamlansaydı!” diyorlardı. “-İşte o tuğla benim.”*”

Hadisin farklı metinleri, farklı senedleri dikkate alınarak incelendiğinde eş anlamlı veya yakın kelimelerden oluşmakta, bu farklılıkların da mânâda bir değişiklik meydana getirmedeği görülmektedir.

Bir hadisin farklı rivayetlerinde lafız farklılıklarının olması, her zaman mânâ ile rivayete delalet etmez. Bu durum Hz. Peygamber'in ashâbına aynı manaya gelen farklı lafızları öğretmiş olmasından da kaynaklanmış olabilir.¹¹² Bunun yanında, bazı ilmî mütalaalarda yer aldığı üzere, bir hadisin yazılı kaynaklarında, bilhassa ilk dönem kaynaklarında, ilk yazılı kaynaklar olan sahâbî sahîfelerinde lafzen rivayet edilmiş olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir.¹¹³ Bu sebeple, lafzen rivayet değerlendirmesinde, bir hadisin ilk dönem yazılı kaynaklarda yer alan lafızları dikkate veya merkeze alınmalıdır.

“*Peygamberlik binasını tamamlayan tuğla*” hadisi zamanın tahribatından kurtularak günümüze kadar ulaşmış, vesika değeri taşıyan ve Ebû Hureyre'nin bazı rivayetlerini içeren Hemmâm b. Münebbih Sahîfesi'nde (*es-Sahîfetu's-*

¹¹² Muhammed b. İdris eş-Şafi'î, *er-Risâle* (Riyad: Daru Künuzi İşbilya, 2020), 279-283.

¹¹³ Bk. Fahri Hoşab, “Sahâbî Sahîfelerinin Lâfzen Rivâyet Açısından Değeri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (2018), 95.

Sahîha) kayıtlıdır.¹¹⁴ Söz konusu hadis, bazı kaynaklarda *es-Sahîfetu's-Sahîha* adlı eserdeki lafızlarla birebir aynı, bazı kaynaklarda manayı değiştirmeyen müradif lafız farklılıkları ile yer almaktadır.¹¹⁵

5. RİVAYETLERİN KUR'ÂN-I KERİM İLE BÜTÜNLÜĞÜ

Ashâb Hz. Peygamber'den sonraki dönemde ondan gelen hadislerde ayrılığa düştüklerinde ilk önce Kur'ân-ı Kerim'e başvurmuşlardır. Öyle ki ayrılığın ortaya çıkmasıyla ashâbın uyguladığı ilk yöntem, hadisi Kur'ân'a arz etmek olmuştur. Aynı şekilde Kur'ân ile çelişki halinde bir rivayetle karşılaştıkları zaman ölçülü davranmışlar ve hadisi araştırmak yoluna gitmişlerdir.¹¹⁶ Yani İslâm'ın ilk yıllarından beri hadis âlimlerinin metin tenkidinde başvurdukları en önemli yöntemlerden birisi Kur'ân'a arz olmuştur.¹¹⁷

Hadiste Hz. Peygamber'in son peygamber olduğu ve kendisinden sonra peygamber gelmeyeceği ve nübüvvet silsilesinin sonuncusu olduğu ifade edilmiştir. Bu hadisi destekleyen ayetler ise Ahzâb 33/40, Fâtır 35/31 ve En'âm 6/92'dir:

*"Muhammed içinizden herhangi bir adam değildir. O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur."*¹¹⁸ İlgili ayetin tefsirine baktığımızda "hatemünnebiyyin" ifadesi iki anlama işaret etmektedir. Yani Hz. Muhammed (s.a.v.) hem peygamberleri sona erdiren son peygamberdir, peygamberlerin en sonuncusudur, hem de bütün peygamberleri destekleyen ilahî bir mühürdür.¹¹⁹

*"Sana vahyettiğimiz hikmet kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak gelen hakikattir."*¹²⁰ Bu ayette kitapların en seçkininin Kur'ân-ı Kerim, peygamberler içinde en seçkininin Hz. Peygamber olduğu vurgusu yapılmıştır.¹²¹

*"Bu sana indirilen ve kendinden öncekileri doğrulayan kitaptır."*¹²²

Yukarıdaki ayetlerden açıkça anlaşılan; Hz. Peygamber'in peygamber geleneğinin doğal bir devamı olmasına bağlı olarak, getirdiği ilahi öğretinin temel hususiyetlerinin kendinden önce gönderilmiş nebevî öğretiyi ikrar etmesidir. Hz. Peygamber gönderilmiş diğer peygamberler gibi olduğu ve nübüvvet silsilesinin son halkasını oluşturduğu vurgulanmıştır.

6. HADİSİN DİĞER HADİSLERLE BİRLİKTE ANLAŞILMASI

Hadisin hadisle şerhi/açıklaması bağlamında rivayetlerin birbirini açıkladığı ve doğru anlamaya yardımcı olduğu bilinmektedir. Sünnet bir bütün olup her bir rivayet, onu oluşturan parçalardır. Bir bütünü oluşturmalarından dolayı rivayetler arasındaki bağlantı ve ilişki önemlidir. Bu noktadan hareketle, bir hadisin anlaşılmasındaki diğer bir ilke de "hadisin diğer hadislerle uygunluğu"dur. Ashâb-ı Kirâm bir hadis hakkında çelişki olunca müşkili halletmek için Kur'ân-ı Kerim'e sonra Hz. Peygamber'in sözüne başvuruyorlardı.

Hz. Peygamber'in sünnetine ve hadislerine baktığımızda *"Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu bir ev yapan şu adamın durumuna benzer: Adam evi gayet güzel, zarif ve mükemmel yapmış, ancak köşelerden birinde bir tuğla yerini boş bırakmıştı. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar fakat "Keşke şuraya bir tuğla daha konulsaydı bina tamamlansaydı!" diyorlardı. İşte o tuğla benim."* hadisini zahiren ve mana yoluyla destekleyen birçok rivayetin olduğunu görmekteyiz.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Benden sonra herhangi bir peygamber gelmemiştir."*¹²³

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Benden sonra peygamber yoktur."*¹²⁴

Bu iki rivayette Hz. Peygamber kendisinin son peygamber olduğunu ve kendisinden sonra yeni bir peygamber gelmeyeceğini ifade etmiştir. Netice itibarıyla burada verilen örnekler rivayeti mana yönüyle desteklemektedir.

¹¹⁴Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn Münebbih* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 111.

¹¹⁵Lafız aynılığı, farkları ve ziyadeleri için bk. Buhâri, "Menâkıb", 18 (No. 3534); Müslim, "Fedâil", 2286, 2287, 5963; Tirmizî, "Menâkıb", 1 (No. 3613), "Emsâl", 2 (No. 2862); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/1709 (No. 8231), 2/1956 (No. 9461), 5/2293 (No. 11225), 6/73142 (No. 15117), 9/4947 (No. 21634), 16/90 (No. 9151); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 10 (No. 32429, 32430); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/333 (No. 1894); Nesâî, "Suret-i Ahzâb" 6 (No. 11422).

¹¹⁶ Mustafa Ertürk *Metin Tenkidi: Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 70-78; Recep Aslan, *Sünnetin Günümüze Taşınması*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 136-137.

¹¹⁷ Enes Büyüksöylü, *Hataen ve Umurarak Yapılan Şeylerde Hesap Sorulamayacağını Bildiren Hadisin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 156.

¹¹⁸ el-Ahzâb 33/40.

¹¹⁹ Elmalî Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam&Emin Işık&Abdullah Yücel (İstanbul: Azim Yayıncılık, 1998), 6/321.

¹²⁰ el-Fâtır 35/31.

¹²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/387.

¹²² el-En'âm 6/92.

¹²³ Müslim, "Fedâil", 124.

¹²⁴ Müslim, "Fedâil", 22, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/259, 398, 412.

7. SONUÇ

Hadis ilminde bir hadisin sıhhatinin belirlenmesi için o hadisin önce isnad sonra da metin tahlilinin yapılması gerekmektedir. Araştırmaya tabi tuttuğumuz “*peygamber binasını tamamlayan tuğla*” hadisine dair rivayetlerin Kütüb-i Sitte ve diğer hadis eserleri çerçevesinde ve hadis usûlü yöntemlerine göre isnad ve metin değerlendirmeleri yapılmıştır. Ele almış olduğumuz bu hadislerde hadisin sıhhatine zarar verecek herhangi şazz ve illetli bir durumla karşılaşmamıştır. İncelemesi yapılan on üç rivayetin râvî tespiti için öğrenci-hoca ilişkisi dikkate alınmıştır. İsnad tabloları oluşturularak tüm isnadların muttasıl ve merfû olarak nakledildiği tespit edilmiştir. İsnadlarda geçen 29 râvînin adalet ve zabt açısından istisnalar dışında yeterli niteliklere sahip oldukları belirlenmiştir. Bazı tariklerde yer alan “Abdurrahmân b. İbrâhim el-Kâss” ve “Affân b. Müslim” ismindeki râvîler hakkında tedlis yaptıklarına dair bilgiler mevcut olsa da bu bilgiler senedlerin genel sıhhat durumlarını etkileyecek seviyede değildir.

Lafız ve mana açısından mukayese yaptığımız on üç rivayet metninin râvîlere aidiyeti tespit edilmiş, herhangi bir problemle karşılaşmamıştır.

Bu araştırmada özellikle, bütün peygamberlerin Yüce Allah’ın emri ile insanlar arasından seçilip birer elçi olarak gönderildiklerine, vazifelerinin insanları iyiliğe, hayra, doğruya, güzelliğe çağırmak olduğuna, onlara bilmediklerini öğretip örnek olduklarına hangi zaman ve mekânda gelirse gelsin her peygamberin muhteşem ve mükemmel İslâm binasını birer tuğlası olduklarına, Hz. Peygamber’in de bu binayı tamamlayan tuğla ve mührü olduğuna vurgu yapılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Ma’bûd Abdulkerim. 12 Cilt. Lübnan: Dârü’l-Minhâc, 1. Basım, 1429/2008.
2. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-İlel marifetü’r-ricâl*. thk. Vasiyullah İbn Muhammed Abbas. 3 Cilt. Riyad: Dârü’l-Hânî, 2. Basım, 2001.
3. Aslan, Recep. *İhvân-ı Safâ ve Hadis*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
4. Aslan, Recep. *Hadislerin Günümüze Taşınması*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
5. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu’l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1. Basım, 1422/2002.
6. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu’l-kebir*. nşr. Seyyid Hâşim en-Nedvî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-İlmiyye, 1. Basım, 2010.
7. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu’l-sagîr*. thk. Muhammed el-Caferi. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Lü’lüe, 1986.
8. Büyüksoylu, Enes. *Hatâen, Unutarak ve Zorlanılarak Yapılan Şeylerden Hesap Sorulamayacağını Bildiren Hadisin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
9. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî. *Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebeü’l-Asriyye, 1. Basım, 1432/2011.
10. Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve’t-ta’dil*. 9 Cilt. Beyrut: y.y., 1952.
11. Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’ân Dili*. sad. İbrahim Karaçam&emin Işık&Abdullah yücel. 10 Cilt. İstanbul: Azim Yayınları, 1998.
12. Ertürk, Mustafa. *Metin Tenkidi: Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Baskı, 2011.
13. Hâtib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kitabü’l-İlmiyye, ts.
14. Hamidullah, Muhammed. *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn Münebbih*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.
15. Hoşab, Fahri. “Sahâbî Sahîfelerinin Lâfzen Rivâyet Açısından Değeri”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (2018), 93-105.
16. İbn Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Gayeü’n-nihâye*. Mısır: y.y., 1933.

17. İbn Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, ts.
18. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebü'l-Fadl el-Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. nşr. Muhammed Avvâme. Haleb: y.y., 1986.
19. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebü'l-Fadl el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Risâletü'l-Alemiyye, 1984.
20. İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Seyyid Şerafeddin Ahmed. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975.
21. İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bağdâdî. *Târîhu esmâi's-sikât*. thk. Subhî es-Sâmeraî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
22. İbn Şeybe, Ebû Bekr Abdullah Muhammed el-Absî. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. Riyad: Dâru'l-Kabile, 1427/2006.
23. İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Salîh. *Marîfetu's-sikât*. thk. Abdulâlîm Abdulazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1981.
24. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
25. Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusûf b. Abdirrahmân Yusûf. *Tehzîbu'l-kemâl*. 35 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâletü'l-Alemiyye, 1400/1980.
26. Mübârektûrî, Abdusselam. *Siretu'l-İmâm el-Buhârî*. Mekke: Dâru'l-A'lane'l-Fevaid, 2001.
27. Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Dâru'l-İhyâ el-Kütübü'l-Arabiyye, 1. Basım, 1431/2010.
28. Şafi'î, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. Riyad: Daru Künuzi İşbilya, 2020.
29. Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Mâruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1416/1996.
30. Yahyâ b. Ma'in, Ebû Zekeriyâ. *Kitabuhu et-Târîh*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. 4 Cilt. Mekke: y.y., 1979.
31. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
32. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-i'tidâl*. nşr. Ali Muhammed Muaved. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
33. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd-Hüseyn el-Esed. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 966-973

Arrival

03 July 2022

Published

31 AUGUST 2022

Article ID

63875

Article Serial Number

4

DOI NUMBER

<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63875>

How to Cite This Article

Mutlu Bozkurt, T. & Olcay, H. (2022). "Farklı Branş Öğretmenlerinin Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutumu", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(55):966-973

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Farklı Branş Öğretmenlerinin Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutumu¹

Attitudes of Different Branch Teachers Towards Playing Digital Games

Tuğba Mutlu Bozkurt Helin Olcay

Dr. Öğr. Üyesi., Bitlis Eren Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Bitlis, Türkiye
Yüksek Lisans Öğrencisi., Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor ABD, Bitlis, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada, farklı branş öğretmenlerinin dijital oyun oynamaya yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubunu Bitlis ilinde MEB'na bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin 71'i kadın (%47,0), 80'i erkek (%53,0) olmak üzere toplam 151 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada nicel yöntemlerden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma da veri toplama aracı olarak, "Kişisel Bilgi Formu", ve "Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma da verilerin analizi SPSS 22 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular öğretmenlerin cinsiyet, branş, dijital oyun oynama süresi, düzenli spor yapma durumu ve fiziksel aktivite süresi değişkenlerine göre analiz edilmiştir. Sonuç olarak; yapılan analizi sonucunda, farklı branşa sahip öğretmenlerin puan ortalamaları ile dijital oyun oynamaya yönelik tutum toplam ortalaması arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Yapılan Tukey testi sonucunda; Sözel branş derslerine giren öğretmenlerin (Türkçe, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Felsefe) puan ortalaması, Özel yetenek derslerine giren öğretmenlerin (Beden Eğitimi, Resim Eğitimi, Müzik Eğitimi, Özel Eğitim) puan ortalamasından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca cinsiyet, düzenli spor yapma durumu ve fiziksel aktiviteye katılım süresi değişkenleri ile ölçek toplam puan arasında yapılan analiz sonucunda anlamlı farklılık tespit edilmezken; dijital oyun oynama süresi değişkeni arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Farklı Branşlar, Öğretmenler, Dijital Oyun, Dijital Oyun Oynama Tutumu

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the attitudes of different branch teachers towards playing digital games. The research group consists of a total of 151 teachers, 71 (47.0%) female and 80 (53.0%) male teachers working in public schools affiliated to the Ministry of National Education in the province of Bitlis. In the research, the survey model, which is one of the quantitative methods, was used. "Personal Information Form" and "Attitude Scale Towards Digital Gaming" were used as data collection tools in the research. The analysis of the data in the research was made with the SPSS 22 statistical package program. The findings obtained from the research were analyzed according to the variables of teachers' gender, branch, duration of playing digital games, regular sports and duration of physical activity. As a result of the analysis, a significant difference was found between the average scores of teachers from different branches and the total average of their attitudes towards playing digital games. As a result of the Tukey test; It was concluded that the average score of the teachers who took the verbal branch courses (Turkish, Literature, Social Studies, Philosophy) was higher than the average score of the teachers who took the Special talent courses (Physical Education, Painting Education, Music Education, Special Education). In addition, while there was no significant difference as a result of the analysis made between the variables of gender, regular sports and participation time in physical activity and the total score of the scale; a significant difference was found between the variable of digital game playing time.

Keywords: Different Branches, Teachers, Digital Game, Digital Game Playing Attitude

1. GİRİŞ

Günümüz toplumunun teknoloji çağı olarak adlandırılmasında önemli rolü olan bilgisayar ve internet kullanımı, günlük hayatı birçok yönden etkilemektedir. Ayrıca, teknolojiye ulaşım maliyetinin düşmesi, internetin gitgide yaygınlaşması, dijital araçlara ulaşımın kolaylaşması ve dijital araçların çeşitliliğinin artması gibi nedenlerle dijital oyunlara erişim artmaktadır (Dijital Oyun Raporu, 2019; Kol, 2017; Palaiologou, 2016). Dijital oyunlar; çevrimdışı ya da çevrimiçi olarak oynanabilmektedir (İrmak & Erdoğan, 2016). Bilgisayarda, oyun konsollarında, cep telefonlarında yer alan (Rideout ve ark., 2010), genelde tek başına oynanan, başlangıç ve sonu sınırlı süreye sahip oyunlar olsalar da kimi zaman birden fazla kullanıcının karşılıklı oynamasına imkân veren ve rekabete dayanan oyunlar olarak da ifade edilmektedir (Söylemez, 2021). Dijital oyunlar; bilgisayar tabanlı, metin ya da görsellik üzerine inşa edilmiş, bilgisayar ya da oyun konsolu gibi elektronik platformlar üzerinde bir veya birden fazla kişinin fiziksel ya da çevrimiçi ağ üzerinden birlikte kullanabildiği bir eğlence ve boş zaman aktivitesi, yazılımdır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016).

Dijital oyunlar bireylerin gün içerisindeki tavır ve davranışları üzerinde bazı olumlu katkılar sağlamaktadır. Örneğin; kişiler dijital oyunlar aracılığı ile sıkıntı ve stresten uzaklaştırarak iş hayatlarındaki motivasyonlarının artmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca bu katkılardan bazılarını değinecek olursak, stratejik düşünme, hızlı ve doğru karar verme, problem çözme, teknoloji eğilimi ve teknolojiyi kullanma becerisini de bunlardan birkaçı olarak belirtilebilir (Tüzün, 2002; Tarhan & Nurmedov, 2011; Akçay & Özcebe, 2012; Şahin & Tuğrul, 2012). Bunların aksine dijital oyunların olumsuz yanlarına değinmek gerekirse; dijital oyunlar, sosyal hayata yeteri kadar vakit ayıramamaya, aile ve arkadaş ilişkilerinin bozulmasına kadar birçok faktör ile hayatın akışını etkileyebilmektedir (Uzunoglu, 2021).

¹ Bu makale Bitlis Eren Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

Bilgisayar ve internet kullanımını sınırlandıramayan bireyler dijital ortamın cazibesine kapılarak vaktinin çoğunu dijital ortamlarda ve dijital oyunlarla geçirmektedir (Sezgin ve ark., 2011). Bununla birlikte dijital oyunların kişinin günlük yaşam içerisindeki bilişsel, duyuşsal ve davranışlarını etkilemesi akıllara tutumu ve dijital oyun oynamaya yönelik tutumu getirmektedir.

Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik durum, vaka ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilim olarak tanımlanmaktadır. Bir tutum, kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını birbirleriyle uyumlu kılarak etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 1988; Başaran, 1990; Feldman 1993). Başka bir deyişle; tutum, bireyin herhangi bir durum, olay veya nesneyle ilgili olarak sahip olduğu tepki eğilimi olarak da ifade edilmektedir (Temizkan, 2008). Ayrıca tutumlar tam olarak geliştiği taktir de, bireyi davranışa hazırlayan, bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme haline de dönüşebilmektedir. Böylece bireyin çevresindeki çeşitli objelere beslediği duyguları, o obje hakkındaki düşüncelerine ve gene o objelere karşı davranışlarında bir devamlılık hali ve düzen içinde görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 1989).

Dijital oyun oynamaya yönelik tutum ise, bireylerin kafasını boşaltma isteği, eğlence arayışı içinde oluşu, asosyal hayat tarzından uzaklaşma isteği, çevresinden kaçma arzusu, yaşadığı hayatta ulaşamadıklarına dijital alanda uygulamak istemesi oluşturmaktadır (Demir & Bozkurt, 2019). Tutumlar bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak üç alt boyuttan meydana gelmektedir ve bu alt boyutlar birbiri içine girerken, hareketli bir döndü halindedir (Tavşancıl, 2014). Bu bağlamda öğretmenlerin gerek okul hayatındaki ders yoğunluğuna, gerekse öğrenciler ile olan diyaloglarına, gerekse de veli ile aralarındaki ilişkilerin de yoğun bir tempo ile karşılaşabilmektedirler. Bu durumda öğretmenlerin kafa dağıtma arzusu ve rahatlama ihtiyacı için dijital oyunlara yönelme isteği akıllara gelmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda farklı branştaki öğretmenlerin dijital oyun oynamaya yönelik tutum ile hangi branştan öğretmenlerin ne sıklıkla dijital oyunlara yöneldiği ve ayırdıkları zamanı araştırmak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Farklı öğretmen branşlarının dijital oyun oynamaya yönelik tutumunun incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, nicel yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. “Geçmişten günümüze halen devam etmekte olan bir olgu ya da olayı olduğu gibi resmetmeyi hedefleyen ve çalışmaya konu olan durum için, kişinin ya da nesnenin, var olduğu gibi betimlenmeye çalışıldığı” yöntem çeşiti tarama modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2014)

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, 2021-2022 eğitim ve öğretim döneminde, Bitlis ilinde MEB’na bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin 71’i kadın (%47,0), 80’i erkek (%53,0) olmak üzere toplam 151 gönüllü öğretmenden oluşmaktadır. Öğretmenlerin demografik değişkenlerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Değişkenlerine İlişkin Frekans Tablosu

Değişken		f	%
Cinsiyet	Erkek	80	53,0
	Kadın	71	47,0
Düzenli spor yapma	Evet	65	43,0
	Hayır	86	57,0
Dijital Oyun Oynama Süresi	30 dk. ve daha az	97	64,2
	31-60 dk.	35	23,2
	61-90 dk. ve fazla	19	12,6
Fiziksel Aktivite Katılım Süresi	30 dk. ve daha az	58	38,4
	31-60 dk.	53	35,1
	61-90 dk. ve fazla	40	26,5
Branş	Sözel dersler	69	45,7
	Sayısal dersler	38	25,2
	Özel yetenek dersleri	44	29,1
Toplam		151	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırma yer alan öğretmenlerin % 53,0’ının erkek, % 47,0’ının kadın olduğu; % 43,0’ının düzenli spor yaptığı, % 57,0’ının düzenli spor yapmadığını; dijital oyun oynama süresi % 64,2’sinin 30 dk. ve daha az, % 23,2’sinin 31-60 dk., % 12,6’sının 61-90 dk. ve fazla olduğu; fiziksel aktiviteye katılım süresi % 38,4’ünün 30 dk. ve daha az, % 35,1’inin 31-60 dk., % 26,5’inin 61-90 dk. ve fazla olduğu; branşı % 45,7’sinin sözel dersler, % 25,2’sinin sayısal dersler ve % 29,1’inin özel yetenek dersleri olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” oluştururken; ikinci bölüm, geçerlik ve güvenilirliği yapılmış “Dijital Oyun Oynama Tutum” ölçeği oluşturmaktadır. Ölçeklerin güvenilirlik katsayıları Tablo 2’de verilmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Öğretmenlerin cinsiyet, düzenli spor yapma durumu, dijital oyun oynama süresi, fiziksel aktiviteye katılım süresi ve branş değişkeni gibi demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

2.3.2. Dijital Oyun Oynama Tutumu Ölçeği (DOOTÖ)

Demir ve Bozkurt (2019) tarafından geliştirilen “Dijital Oyun Oynama Tutumu Ölçeği”; “Bilişsel”(5 madde), “Duyuşsal”(5 madde) ve “Davranışsal” (8 madde) olmak üzere toplam 3 alt boyut ve 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, “Hiç katılmıyorum”(1) ifadesinden “Tamamen katılıyorum” (5) ifadesine doğru 5’li likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 18, en yüksek puan 90’dır. DOOTÖ’nün 2., 3., 5., 6., 7., 10. ve 18. maddeleri ters kodlanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı, “Bilişsel Alt Boyut” için .90, “Duyuşsal Alt Boyut” için .81 ve “Davranışsal Alt Boyut” için .91 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin bütünü için iç tutarlılık katsayısı .82’dir. Bu çalışmada ise, ölçeğin bütününe ilişkin iç tutarlılık katsayısı .90, “Bilişsel Alt Boyut” için .69, “Duyuşsal Alt Boyut” için .65 ve “Davranışsal Alt Boyut” için ise .83 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerin Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler	Chronbach's Alpha (α)	Madde Sayısı
Bilişsel Alt Boyut	,69	5
Duyuşsal Alt Boyut	,65	5
Davranışsal Alt Boyut	,83	8
Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam	,90	18

Alanyazında Özdamar tarafından belirlenen güvenilirlik değerleri; $0,00 < \alpha < 0,40$ “güvenilir değil”, $0,41 < \alpha < 0,60$ “düşük güvenilirlik”, $0,61 < \alpha < 0,80$ “orta düzeyde güvenilir”, $0,81 < \alpha < 1,00$ “yüksek düzeyde güvenilir” olarak verilmiştir (Özdamar, 1999). Tablo 3 incelendiğinde chronbach alpha (α) değerlerinin güvenilirlik için yüksek düzeyde yeterli olduğu görülmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın analiz işlemine başlamadan ilk olarak, normallik, homojenlik, doğrusallık ve durağanlık gibi varsayımların sağlanıp sağlanmadığına bakılmalı, ayrıca belirtilen bilgilerden hareketle hangi istatistiksel analizlerin kullanılması gerektiği noktasında istatistiksel bilgi dokümanlarının incelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Tozoğlu & Dursun, 2020). Verilerin analizinden önce, veri analizinde kullanılacak istatistiksel testlere karar vermek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri Tablo 3’te bulunmaktadır. Elde edilen değerler incelendiğinde; verilerin (-1,5 ile +1,5) arasında bulunması, veri setinin normal dağıldığını ve parametrik testler tercih edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Tabachnick ve Fidel, 2013). Veriler SPSS 22 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesi için betimsel istatistikler yapılmıştır; frekans (f), yüzde (%), ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (ss) tercih edilmiştir. İki değişkenin karşılaştırılabilmesi için “Bağımsız Örneklemeler için T-Testi”, üç ve daha fazla olan değişkenlerin analizinde “Tek Yönlü Varyans Analizi ANOVA” kullanılırken; bir farklılaşma olması halinde, farklılığın hangi gruptan kaynaklandığı “Tukey HSD” testi kullanılırken, değişkenler arasındaki ilişkiyi, yönünü ve düzeyini belirlemek için ise “Linear Regresyon Analizi” kullanılmıştır.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Betimsel Analiz

Alt Boyut	n	Min.	Max.	$\bar{X}$	Ss	Medyan	Skewness	Kurtosis
Bilişsel Alt Boyut	151	6,00	25,00	15,91	4,01	17,00	-,253	-,185
Duyuşsal Alt Boyut	151	5,00	23,00	14,74	3,94	15,00	-,621	,622
Davranışsal Alt Boyut	151	8,00	40,00	20,86	7,25	21,00	,198	-,804
Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam	151	23,00	80,00	51,51	9,52	51,00	,061	,717

Dijital Oyun Oynamaya Tutum Ölçeği alt boyutlarından elde edilen ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalamanın “Davranışsal Tutum” alt boyutunda ($\bar{X}=20,86\pm 7,25$), en düşük ortalama değerinin “Duyuşsal Tutum” alt boyutunda ($\bar{X}=14,74\pm 3,94$) olduğu görülmektedir.

3. BULGULAR

Farklı öğretmen branşlarının dijital oyun oynamaya yönelik tutumunun incelenmesi amacıyla, bazı değişkenler aracılığı ile yapılan araştırmada elde edilen bulgular tablolar şeklinde sunulmaktadır.

Tablo 4. Cinsiyete Değişkenine İlişkin T-test Analizi

Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Bilişsel Alt Boyut	Erkek	80	16,43	3,76	149	1,71	,08
	Kadın	71	15,32	4,22			
Duyuşsal Alt Boyut	Erkek	80	14,95	3,73	149	,68	,49
	Kadın	71	14,50	4,18			
Davranışsal Alt Boyut	Erkek	80	21,43	7,38	149	1,03	,30
	Kadın	71	20,21	7,11			
Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam	Erkek	80	52,82	9,51	149	1,80	,07
	Kadın	71	50,04	9,38			

Tablo 4’te verilen analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin cinsiyetleri ile Dijital Oyun Oynamaya Tutum ölçeğinden almış oldukları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Düzenli Spor Yapma Değişkene İlişkin T-testi Analizi

Ölçek	Düzenli Spor Yapma	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Bilişsel Alt Boyut	Evet	65	15,53	3,97	149	-,99	,31
	Hayır	86	16,19	4,04			
Duyuşsal Alt Boyut	Evet	65	14,16	3,64	149	-1,55	,12
	Hayır	86	15,17	4,13			
Davranışsal Alt Boyut	Evet	65	20,84	6,73	149	-,02	,98
	Hayır	86	20,87	7,66			
Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam	Evet	65	50,55	9,39	149	-1,08	,28
	Hayır	86	52,24	9,60			

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin düzenli spor yapma değişkeni ile Dijital Oyun Oynamaya Tutum ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki T-testi sonuçlarına göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 6. Dijital Oyun Oynama Süresi Değişkene İlişkin ANOVA Analizi

Ölçek	Dijital Oyun Oynama Süresi	n	$\bar{X}$	Ss	f	p	Tukey
Bilişsel Alt Boyut	30 dk. ve daha az ¹	97	16,17	3,89	1,87	,15	
	31- 60 dk. ²	35	14,80	4,04			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	19	16,63	4,34			
Duyuşsal Alt Boyut	30 dk. ve daha az ¹	97	14,61	4,14	,14	,86	
	31- 60 dk. ²	35	14,88	4,07			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	19	15,10	2,57			
Davranışsal Alt Boyut	30 dk. ve daha az ¹	97	18,28	6,62	21,76	,00*	3>2>1
	31- 60 dk. ²	35	25,34	6,76			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	19	25,73	4,35			
Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam	30 dk. ve daha az ¹	97	49,08	9,00	10,42	,00*	3>2>1
	31- 60 dk. ²	35	55,02	10,0			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	19	57,47	6,14			

*($p<0,05$)

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin dijital oyun oynama süresi değişkeni ile Dijital Oyun Oynamaya Tutum ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki ANOVA sonuçlarına göre, “Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam” ve “Davranışsal” alt boyutunda anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan TUKEY testi sonuçlarına göre; dijital oyun oynama süresi 61-90 dk. ve daha fazla olan öğretmenlerin ortalama puanlarının, 31-60 dk. ile 30 dk. ve daha az olan öğretmenlerin ortalama puanlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Fiziksel Aktiviteye Katılım Süresi Değişkene İlişkin ANOVA Analizi

Ölçek	Fiziksel Aktiviteye Katılım Süresi	n	$\bar{X}$	Ss	f	p	Tukey
Bilişsel Alt Boyut	30 dk. ve daha az ¹	58	16,27	4,14	1,66	,19	
	31- 60 dk. ²	53	16,26	3,91			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	40	14,92	3,87			
Duyuşsal Alt Boyut	30 dk. ve daha az ¹	58	14,20	4,30	,87	,41	
	31- 60 dk. ²	53	15,13	3,72			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	40	15,00	3,69			
Davranışsal Alt Boyut	30 dk. ve daha az ¹	58	19,65	7,61	1,31	,27	
	31- 60 dk. ²	53	21,71	5,67			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	40	21,47	8,46			
Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplam	30 dk. ve daha az ¹	58	50,13	9,50	1,36	,25	
	31- 60 dk. ²	53	53,11	8,44			
	61-90 dk. ve daha fazla ³	40	51,40	10,74			

Tablo 7’de verilen analiz sonuçlarına göre fiziksel aktiviteye katılım süresi değişkeni ile Dijital Oyun Oynamaya Tutum ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki ANOVA testi sonuçlarına göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 8. Branş Değişkenine İlişkin ANOVA Analizi

Ölçek	Branş	n	$\bar{X}$	Ss	f	p	Tukey
Bilişsel Alt Boyut	Sözel dersler ¹	69	16,44	3,44	1,17	,31	
	Sayısal dersler ²	38	15,60	4,52			
	Özel yetenek dersleri ³	44	15,34	4,36			
Duyuşsal Alt Boyut	Sözel dersler ¹	69	15,31	3,65	1,60	,20	
	Sayısal dersler ²	38	14,57	3,58			
	Özel yetenek dersleri ³	44	13,97	4,58			
Davranışsal Alt Boyut	Sözel dersler ¹	69	22,26	6,80	2,71	,06	
	Sayısal dersler ²	38	20,34	7,72			
	Özel yetenek dersleri ³	44	19,11	7,26			
Dijital Oyun	Sözel dersler ¹	69	54,02	8,90	5,18	,00*	1>3
Oynamaya Tutum	Sayısal dersler ²	38	50,52	8,53			
Toplam	Özel yetenek dersleri ³	44	48,43	10,36			

Tablo 8 incelendiğinde, verilen analiz sonuçlarına göre branş değişkeni ile Dijital Oyun Oynamaya Tutum ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki ANOVA sonuçlarına göre, “Dijital Oyun Oynamaya Tutum Toplamında” anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan TUKEY testi sonuçlarına göre; sözel derslere giren öğretmenlerin dijital oyun oynama tutum ortalama puanlarının, özel yetenek derslerine giren öğretmenlerin puan ortalamasından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma grubunu Bitlis ilinde MEB’e bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin 71’i kadın (%47,0), 80’i erkek (%53,0) olmak üzere toplam 151 gönüllü öğretmenden oluşmaktadır. Bu çalışmada farklı öğretmen branşlarının dijital oyun oynamaya yönelik tutum düzeylerini incelemek için cinsiyet, düzenli spor yapma durumu, dijital oyun oynama süresi, fiziksel aktiviteye katılma süresi ve branş değişkenlerine göre analiz edilerek incelenmiştir.

Cinsiyet değişkeni analiz sonuçlarına göre; farklı branş öğretmenlerin dijital oyun oynamaya yönelik tutum puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Cinsiyet değişkeninin dijital oyun oynamaya yönelik tutum üzerinde anlamlı farklılık oluşturmaması hem tutum üzerinde, hem de dijital oyun oynamak için etkili bir değişken olmadığını düşündürmüştür. Çünkü dijital oyun oynamaya yönelik tutumu belirleyecek olan kadın-erkek olma durumu değil, bireyin içinde bulunduğu bilişsel, duyuşsal ve davranışsal halinden olduğu düşünülmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda örneklem grubu olarak öğretmenlerin dijital oyun oynamaya yönelik tutumunu inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak dijital oyun, dijital oyun motivasyonu ve dijital oyun bağımlılığı konularını inceleyen çalışmalar mevcuttur. Arslan (2020)’de yapmış olduğu çalışmada üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerini incelemiş olup, araştırma bulgularını destekler nitelikte cinsiyet değişkeni ile arasında anlamlı farklılığa ulaşamamıştır. Araştırma bulgularından farklı sonuçlara ulaşan; İşçi ve Yeşiltaş (2020) araştırmalarında erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre dijital eğitsel oyunlarla daha çok ilgilendikleri tespit edilmiştir. Sherry ve ark., (2003)’te yaptığı çalışmada erkeklerin kadınlara oranla daha çok dijital oyun oynadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Dijital oyun oynama süresi değişkeni analiz sonuçlarına göre; farklı branş öğretmenlerin dijital oyun oynamaya yönelik tutum puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Dijital oyun oynama süresi değişkeninin dijital oyun oynamaya yönelik tutum ölçeği toplam puanının ve davranışsal alt boyutunda anlamlı farklılık oluşturması, bireylerin tutum ve davranışlarının dijital oyun oynama süresine göre şekillendiğini düşündürmektedir. Dijital oyun oynamaya daha fazla zaman ayıran öğretmenlerin tutum düzeylerini de etkilediği ve dijital oyun oynamayı daha çok sevdiği, bu yüzden daha fazla vakitlerini oyun oynayarak geçirdikleri düşünülmektedir. İlgili literatüre bakıldığında ise yine dijital oyun oynamaya yönelik tutum üzerine yapılan çalışmalara rastlanmadığı için motivasyon ve bağımlılık alanında yapılan araştırmalar incelenmiştir. Demir ve Cicioğlu, (2019)’da yapmış oldukları çalışmada, fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu ile dijital oyun oynama motivasyonu arasındaki ilişkiyi incelemiş ve dijital oyun oynama süresi değişkeni ile istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından farklı olarak; Hazar ve ark., (2017) yapmış oldukları çalışmada dijital oyun oynama süresinin fiziksel aktivite düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan bir çalışmada, bilgisayar oyunu oynama süresinin ilköğretim kademelerinde çalışanlarda artış gösterirken, üniversite düzeyinde azaldığı bulunmuştur (Sherry ve ark., 2003).

Fiziksel Aktiviteye Katılım Süresi Değişken analiz sonuçlarına göre; farklı branş öğretmenlerin dijital oyun oynamaya yönelik tutum puan ortalamaları arasında ölçek ve alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki yapılan analiz sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Günümüz şartları düşünüldüğünde iş stresi, yoğun tempo ve yeterli enerji bulamamaları, bireyleri fiziksel aktiviteye katılım kadar ulaşımı kolay olan dijital oyunlara sevk ettiği düşünülmektedir. Dijital oyun oynamaya yönlendiren merak ve ilginin benzer şekilde fiziksel aktiviteye katılım için de geçerli olduğu akla gelmiştir. Dijital oyun oynamaya yönelik tutum çalışmaları yetersiz olduğu izin bağımlılık ve motivasyon araştırmaları üzerinden tarama yapılmıştır. Çalışmamızı destekler nitelikte Hazar ve ark., (2017) günlük ortalama dijital oyun oynama süresi değişkenine göre, fiziksel aktivite düzeyi toplam puanının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaştığı tespit edilmiştir. Ulaştığımız sonuçların aksine Demir ve Cicioğlu, (2019)'da lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada fiziksel katılım motivasyonu ile dijital oyun oynama motivasyonu arasında anlamlı fark tespit ederken yine Altay ve Haluk, (2022)'de yaptıkları araştırmada fiziksel aktiviteye katılma motivasyonu ile dijital oyun oynama motivasyonu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit ettikleri görülmektedir.

Düzenli spor yapma değişkeni incelendiğinde; öğretmenlerin düzenli spor yapma değişkeni ile Dijital Oyun Oynamaya Tutum ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki analiz sonuçlarına göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Elde edilen sonucun öğretmenlerin çalışma saatlerinden dolayı, düzenli fiziksel aktiviteye zaman ayıramaması ve dijital oyun oynamayı alışkanlık haline getiremeyip yalnızca boş vakitlerinde stres atmak için başvurmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sonuca rağmen, araştırmamızdan farklı olarak, Hazar ve ark., (2017) yapmış oldukları çalışmada düzenli olarak spor yapmayan öğrencilerin ortalamalarının, düzenli spor yapan öğrencilerden daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin branş değişkeni incelendiğinde; analiz sonuçlarına göre branş değişkeni ile Dijital Oyun Oynamaya yönelik Tutum ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki analiz sonuçlarına göre, "Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutum" ölçeği genel toplamında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan TUKEY testi sonuçlarına göre; sözel derslere giren (Türkçe, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Felsefe) öğretmenlerin dijital oyun oynama tutum ortalamalarının, özel yetenek derslerine giren (Beden Eğitimi, Resim Eğitimi, Müzik Eğitimi, Özel Eğitim) öğretmenlerin puan ortalamasından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle, öğretmenlerin sözel derslerin monotonluğundan ya da devamlı olarak konuşma halinde, zihnen hissedilen yorgunluktan kurtulmak için olduğu düşünülmektedir. Sözel derslerin (Türkçe, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Felsefe) verdiği rahavetten kurtulmak, zihin boşaltmak ve düşünmeden yapılan eylemler, öğretmenleri stres atmak ve kafa dağıtma arzusuyla dijital oyunlara daha fazla zaman ayırdıkları düşünülmektedir. Ayrıca sözel derslere giren öğretmenlerin (Türkçe, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Felsefe) dijital oyunlara fazla vakit ayırmalarının bir başka nedeni olarak ise, değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte öğrencilere eğitim esnasında hem eğitmek hem de eğlendirmek olduğu akıllara gelmektedir. Dijital eğitsel oyunların eğitimde kullanılmasına ilişkin birçok araştırma yapılmış ve çoğunun da sözel derslere yönelik olduğu tespit edilerek, araştırma sonuçlarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir (Gözüm & Kandır, 2020; Homer ve ark., 2018; Kutner ve ark., 2008; Küçükali, 2015; Ramos & Melo, 2019). Bununla birlikte Tüzün ve Özdiç (2010)'da yaptığı çalışmada, eğitim amaçlı kullanılabilip kullanılamayacağı öğretmen adaylarına sorulmuş ve %89'u kullanılabileceğini belirtmiştir.

Sonuç olarak; farklı branşlardan olan öğretmenlerden sözel ders grubuna giren öğretmenlerin (Türkçe, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Felsefe) lehinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca Dijital oyun oynama süresi en fazla olan grubun dijital oyun oynamaya yönelik tutum puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak cinsiyet, düzenli spor yapma ve fiziksel aktiviteye katılım süresi değişkenleri puan ortalamalarında anlamlı farklılığa ulaşılamamıştır. Dijital oyunlar, bilgisayar oyunları, gerek öğretmenlerin stres atma (Durdu ve ark., 2004), gerek eğlenmek amacıyla oynanması (Horzum, 2011), gerek ders öğretiminde, gerekse de ders tekrarı ve pratiklerinde olsun eğitim-öğretim sürecinde olumlu katkıları olan bir etkinlik olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Altay, A., & Koç, H. (2022). Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu İle Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Arasındaki İlişkinin Kadın Ve Erkek Öğrenciler Arasındaki Farklılıklar Açısından İncelenmesi. Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 2(1), 45-60.
2. Budak, K. S. (2020). Okul öncesi dönem çocukları için dijital oyun bağımlılık eğilimi ölçeğinin ve dijital oyun ebeveyn rehberlik stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi, problem davranışlarla ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
3. Çetin, E. (2013), Tanımlar ve temel kavramlar, Eğitsel dijital oyunlar. Ocak, M.A. (Ed.), Ankara: Pegem Akademi.

4. Demir, G. T., & Bozkurt, T. M. (2019). Dijital oyun oynama tutumu ölçeği (DOOTÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-18.
5. Demir, G. T., & Bozkurt, T. M. (2019). Dijital oyun oynama tutumu ölçeği (DOOTÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-18.
6. Demir, Ü. Dijital Oyun Kullanımı ve Aile İletişimi: Çanakkale'de Üniversitede Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(56), 121-141.
7. Dijital Oyun Raporu (2019). Dijital Oyun Raporu- Güvenli İnternet Merkezi <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/RjARy.pdf> sayfasından 15.05.2022 tarihinde erişim erişim sağlanmıştır.
8. Dönel Akgül, G. (2020). Fen bilgisi öğretmen adaylarının eğitsel dijital oyunlar ve kodu uygulamasına yönelik görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 8(2), 101-120.
9. Durdu, P.O., Hotomaroğlu, A. ve Çağıltay, K. (2004). Türkiye'deki öğrencilerin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri: ODTÜ ve Gazi Üniversitesi öğrencileri arası bir karşılaştırma. *Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim Konferansı'nda sunulan bildiri*, Ankara.
10. Gözüm, A. & Kandır, A. (2020). Okul öncesi çocukların dijital oyun oynama sürelerine göre oyun eğilimi ile konsantrasyon düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 82-100.
11. Hazar, Z., Demir, G., Namlı, S., & Türkeli, A. (2017). Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ve fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(3), 320- 332.
12. Homer, B. D., Plass, J. L., Raffaele, C., Ober, T. M. ve Ali, A. (2018). Improving high school students' executive functions through digital gameplay. *Computers & Education*, 117, 50-58.
13. Horzum, M.B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 36 (159), 56-68.
14. Irmak, A. Y., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 128-137.
15. Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 26. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
16. Kol, S. (2017). *Erken çocuklukta teknoloji kullanımı*. Pegem Akademi: Ankara.
17. Kutner, L.A., Olson, C.K., Warner, D.E. and Hertzog, & S.M. (2008). Parents' and sons' perspectives on video game play: A qualitative study. *J Adolesc Res.* 23(1),76-96.
18. Küçükali, A. (2015). Çocukların oyun oynama hakkı ve değişen oyun kültürü. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 1-14.
19. Özdamar, L. (1999). A genetic algorithm approach to a general category project scheduling problem. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part C (Applications and Reviews)*, 29(1), 44-59.
20. Palaiologou, I. (2016). Children under five and digital technologies: implications for early years pedagogy. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(1), 5- 24. doi: 10.1080/1350293X.2014.929876.
21. Ramos, D.K. and Melo, H.M. (2019). Can digital games in school improve attention? A study of Brazilian elementary school students. *J. Comput. Educ.* 6, 5–19.
22. Rideout, V. J., Goehr, U. G., & Roberts, D. F. (2010), *Generation M2 : Media in the lives of 8-to 18-yearolds*. Menlo Park, CA: Henry J. Kaiser Family Foundation. Retrieved March 1, 2010, from <http://www.kff.org/entmedia/upload/8010.pdf>.
23. Sezgin, E., Ekiz, M. A., & Sevim, K. (2021). Genç Ve Yetişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığına İlişkin Farkındalık Düzeyi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 87-97.
24. Sherry, J.L., deSouza, R., Greenberg, B.S., & Lanchlan, K. (2003). Video games uses and gratifications as predictors of use and game preference among different age cohorts. Paper presented at Mass Communication Division, International Communication Association Conference, San Diego, CA.

25. Söylemez, A. (2021). Bilişsel davranışçı oyun terapisi temelli psiko-eğitim programının çocuklarda şiddet içerikli dijital oyun bağımlılığı ve saldırganlık düzeylerine etkisi. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
26. Tabachnic, B. & Fidell, L., (2013). Using Multivariate Statistics (Sixth Ed.) Pearson, Boston.
27. Temizkan, M. (2008). Türkçe öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerine bir araştırma. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(3), 461-486.
28. Tüzün, H. & Özdiç, F. (2010). Öğretmen adaylarının bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve tercihlerine yönelik bir durum çalışması, Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu II, 16-18 Mayıs 2010, Ankara.
29. Tozoğlu, E. & Dursun, M. (2020). Spor Bilimlerinde Bilimsel Araştırma Süreci, Editör; Gökmen, Ö. Spor & Bilim, Efe Akademi Yayınevi. İstanbul. S.7-23.
30. Uzunoğlu, A. (2021). Dijital Oyun ve Bağımlılık. Yeni Medya, (11), 116-131.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 974-984

Arrival
05 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
63912
Article Serial Number
5

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63912>

How to Cite This Article
Yerli, H. (2022). "Talas
Çeşmeleri", Journal Of Social,
Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):974-984

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Talas Çeşmeleri

The Fountains of Talas

Handan Yerli

Dr.

ÖZET

Su, insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli unsurlardan biridir. Yaşamı sürdürebilme ihtiyacı tarih boyunca, insanoğlunun su kaynakları yakınlarına yerleşmesine neden olmuştur. Türk mimarisinde sokak dokusu içerisindeki en küçük yapılardan biri olan çeşme, sosyal yaşamdaki yeri ve fonksiyonuyla mimarlık tarihi içerisindeki önemini sürekli korumuştur. Çeşmeler hayır amaçlı yapıldıkları gibi, aynı zamanda dönemin mimari üsluplarını taşıyan, meydanları süsleyen, sesi ve görüntüsü ile estetik değer taşıyan, halkın su ihtiyacını karşılayan sanat eserleridir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte hızlı gelişen kentleşme ve evlere şebeke suyunun gelmesiyle önemini yitirmiştir. İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan su ihtiyacını karşılayan çeşme yapılarının bazıları günümüzde yol yapım çalışmaları ve kentleşmeden dolayı yok olmuş, bazıları da bakımsız ve yok olma tehlikesi altındadır. İç Anadolu Bölgesinde bulunan Kayseri ilinin güneydoğusunda yer alan ilçesi Talas, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışmada Kayseri'nin Talas ilçesinde yer alan altı çeşme kronolojik olarak incelenmiştir. Tamamı 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başına tarihlendirilen çeşmeler bağımlı, tek cepheli ve tek kemerli olarak inşa edilmiştir. Günümüze ulaşan çeşmelerden dördü yarım daire kemerli, ikisi ise kemersizdir. İncelenen çeşmelerin kitabeleri dayanaklı bir malzeme olan beyaz mermer üzerine yazılmıştır. Kitabeli bulunmayan bir çeşme ise kaynaklardan ve benzerlerinden yararlanılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın amacı, Talas çeşmelerini belgelemek ve çeşmelerin hem kendi içindeki gelişimini hem de Türk çeşme mimarisindeki yerini belirlemeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, Talas, mimari, Talas Çeşmeleri

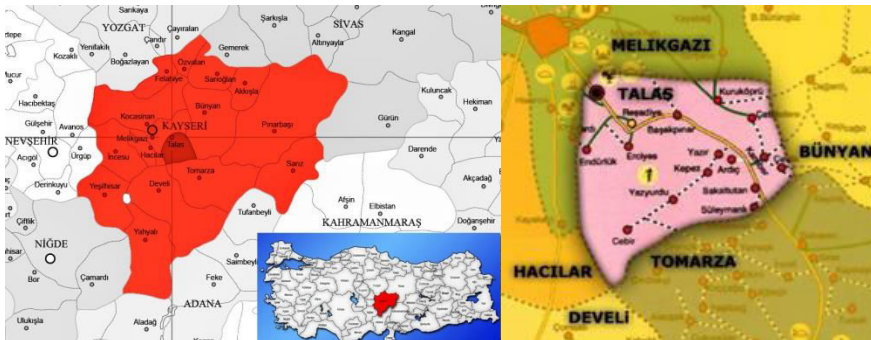
ABSTRACT

The water is one of the most important elements that human beings need to survive. The need to sustain life has caused human beings to settle near water resources throughout history. The fountain, which is one of the smallest structures in the street texture in Turkish architecture, has always preserved its importance in the history of architecture with its place and function in social life. Fountains are not only made for charitable purposes, but also are works of art that carry the architectural styles of the period, adorn the squares, have aesthetic value with their sound and appearance, and meet the water needs of the people. It has lost its importance with the rapid development of urbanization and the arrival of mains water to the houses with the Republican period. Some of the fountain structures that meet the water need, which is one of the basic needs of people, have disappeared due to road construction works and urbanization, and some of them are neglected and in danger of extinction. Talas, a town in the southeast of Kayseri province in the Central Anatolia Region, has hosted many civilizations throughout history. In this study, six fountains in the Talas district of Kayseri were examined chronologically. The fountains, all of which are dated to the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, were built as dependent, single-sided and single-arched. Of the fountains that have survived to the present day, four have semicircular arches and two are without arches. The inscriptions of the examined fountains were written on a durable material, white marble. A fountain that does not have an inscription has been tried to be dated by using sources and the like. The aim of our study is to document the Talas fountains and to try to determine both the development of the fountains and their place in Turkish fountain architecture.

Keywords: Fountain, Talas, Architecture, The Fountains of Talas

1. GİRİŞ

Talas, Kayseri ilinin güneybatısında ve il merkezine 7 km uzaklıkta Kayseri'nin merkez ilçesi olup, doğusunda Tomarza ve Bünyan, batısında Hacılar, kuzeyinde Melikgazi ve güneyinde Develi ilçeleri yer almaktadır. Talas'ın tarihi M.Ö. 1500 yıllarına kadar gitmektedir ve tarih boyunca Mazaklar, Kapadokyalılar ve Romalılar gibi çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (Özsoy,1993: 32).

Harita 1. Kayseri Talas ilçe haritası (<https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-54998/talas.html>)

Talas ilçesi Aşağı Talas ve Yukarı Talas olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1071 yılında Türklerin Anadolu'ya giriş yapması ile birlikte Talas'ın kültürel çeşitliliği artmış, bu çeşitlilik ilçenin kentsel dokusuna da yansımış, Yukarı Talas'ta ağırlıklı olarak Ermeniler ve Rumların, Aşağı Talas'ta ise Müslümanların yaşamasına zemin hazırlamıştır

(Yılmaz,2005:20). Aşağı Talas bölgesi Tablakaya Mahallesi, Han Mahallesi, Harman Mahallesi ve Kçüköy Mahallesi olmak üzere dört adet mahalleden oluşmaktadır.

Bu çalışmada Kayseri'nin Talas ilçesinde yer alan altı çeşme incelenecektir. Bu çeşmeler mimari açıdan tanıtılarak su mimarisi içerisindeki yerleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Harita 2. Talas Çeşmelerinin Bulunduğu Yerler 1.Talas Esmâ Hanım Çeşmesi 2. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi 3.Talas Meydan Çeşmesi 4. Talas Harman Camisi Çeşmesi 5. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi 6.Talas Salih Ağa Çeşmesi (https://www.talas.bel.tr/images/ustmenu/20220310092503_0.jpg)

2. TALAS ÇEŞMELERİ

2.1. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi

Talas ilçesi Han Mahallesi Beydağı Sokağında Han Camisi'nin güneydoğusunda yer alan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Çeşme nişinin ortasında günümüzde yerinde olmayan celi sülüs hatla yazılmış altı satırlık kitabelinden yapının H. 1303/M. 1885 tarihinde Ramazan ayında Hacı Ahmed Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Türkmen,1997:163).

“Kitabenin Okunuşu:

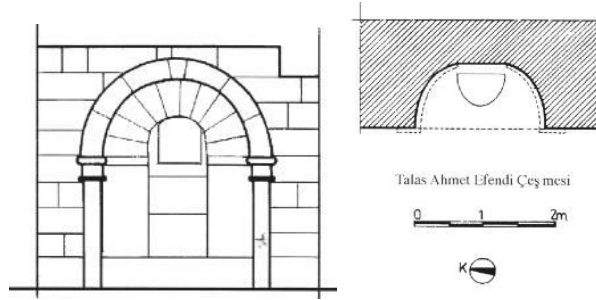
*Es'edahü
Hâci Ahmed Efendi Eyledi bu çeşmeyi inşâ
Mücerred maksadı istihsâl-ı rızâ-yı kibriyâ
Abdest alub şu için kimseden
Bir fatiha ile üç ihlâs ve du'â eyler bi'rica
Sene Selâse ve selâse mietin ve elf min
Ramazan
1303 (Türkmen,1997:163).”*

Resim 1. Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Kitabe (Özbek ve Aslan,2008:1188)

Sokak boyunca devam eden duvar içine yerleştirilmiş, konumuna göre bağımlı çeşmeler grubuna giren çeşme 3.80 m. x 2.35 m. ölçülerinde, yarım daire kemerli ve tek yüzlüdür. 1.60 m. derinliğe sahip olan çeşme nişinin üzerini örten yarım daire kemer, iki yanda kare kesitli iki ayak üzerine oturmaktadır. Çeşme nişini örten yarım kubbe tarzındaki örtüsü, taşların bir merkezden dağılan ışınlar şeklinde yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur. Çeşme nişinin orta kısmında 47 cm x 48 cm. ölçülerinde mermer kitabesi (Türkmen,1997:163) bulunurken günümüzde yerinde yoktur. Çeşme kesme taştan yapılmıştır ve çeşmede herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Tek lüleli olan çeşmenin musluğu bulunmamaktadır.

Resim 2. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi

Şekil 1. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Çizim (Denktaş,2000:118)

2.2. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi

Talas ilçesi Ali Saib Paşa sokağında Ali Saib Paşa Camisi'nin kuzeybatı köşesinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Çeşmenin nesih hatla yazılmış, iki mısradan oluşan üç satırlık kitabesine göre banisinin Ali Saib Paşa olduğu ve H.1304/M.1886 (Türkmen,1997:162) tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 3. Ali Saib Paşa Çeşmesi Kitabesi

“Kitabenin Okunuşu:

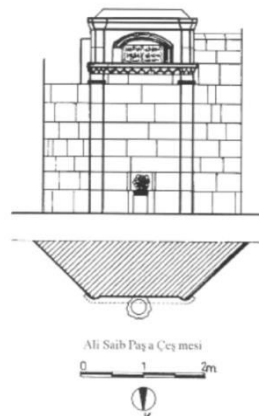
*Neb'-i cud-i kerem cüy har-u şan-i himem
Ya'ni ser-asker-i ekrem Ali Sa'ib Paşa
Mühter-i Kevser altafını icra eyler
Hâk-ı Pakize intisaba iddi'a reva
İşte tarih-i selis akdıkça gürler
Tatlı su eyledi icra 'Ali Sa'ib Paşa
Sene 1305 (Türkmen,1997:162)”*

Talas Ali Saib Paşa Camisi'nin avlu duvarında bulunan, konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme, 3.38 m. x 1.65 m. ölçülerinde boyuna dikdörtgen formlu ve tek yüzlüdür. Kemerli bulunmayan çeşmenin cephesi iki yanda duvar içinde sütuncelerle sınırlandırılmış ve üst kısımda bulunan silme kuşağı ile cephe iki bölüme ayrılmıştır. Sütuncelerin üst kısmında yatay kademeli silmeli ve altında dişler yer alan dikdörtgen bir niş yer almakta ve onun üst bölümünde basık kemerli bir kitabelik nişi bulunmaktadır.

Alt kısmı sarkıtlarla hareketlendirilen silmenin üst kısmında kalın profillerle çevrili olup öne doğru taşıntı yapan mermer kitabe yer almaktadır. Tek lüleye sahip olan çeşmenin ayna taşı altı yapraklı bir rozetle bezenmiştir. Çeşmede kesme taş malzeme cephelerde, mermer ise kitabede, ayna taşında ve su yalağında kullanılmıştır.

Resim 4. Ali Saib Paşa Çeşmesi

Şekil 2. Ali Saib Paşa Çeşmesi çizim (Denktaş,2000:120)

2.3. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi

Talas ilçesi Kîçiköy mahallesinde bulunan Ali Saib Paşa sokağının sonunda çukurda yer almaktadır. Günümüzde kullanılmamaktadır.

Çeşme nişi içerisinde bulunan sülüs hatlı üç satır ikişer mısradan oluşan mermer kitabesinden çeşmenin Esmâ Hanım için H.1305/M.1886-87 yılında Ali Saib Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 5. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi Kitabesi

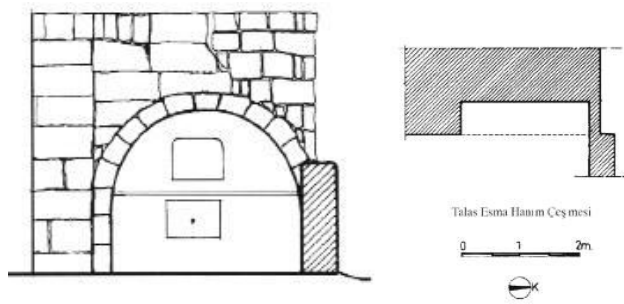
“Kitabenin Okunuşu:

*Mader-i Sa'ib 'Ali Paşa Sebl-i hanelerden
Hak yolunda yaptı halledehü ba'de'l-intikal
Taşnegan içdikçe şu, mü'minler aldıkça vuzu'
Eylesinler ruhına bi'rahmetle sir-ab-ı cemal
Hameden Muhtar Efendi bi duş tarih-i tamam
Kıldı Esmâ Hanım ücra beldeye ma'-i zülal
Sene 1305(Türkmen,1997:162)”*

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubuna giren çeşme 3.06 m.x2.55 m. genişliğinde tek kemerli, enine dikdörtgen formlu, tek yüzlüdür. Güney yönündeki evin duvarına eklenen çeşmenin nişi 1,56 m. derinliğe sahiptir. Yarım daire basık kemerli çeşmenin mermerden inşa edilmiş olan ve etrafı bitkisel bezeme ile süslenen ayna taşı onarım sırasında sonraki yıllarda güneye kaydırılmıştır (Türkmen,1997:162). Çeşme nişinin içerisinde mermer kitabesi bulunmaktadır. Tamamen kaba yonu taştan inşa edilen çeşmenin ayna taşı ve kitabesinde mermer malzeme kullanılmıştır.

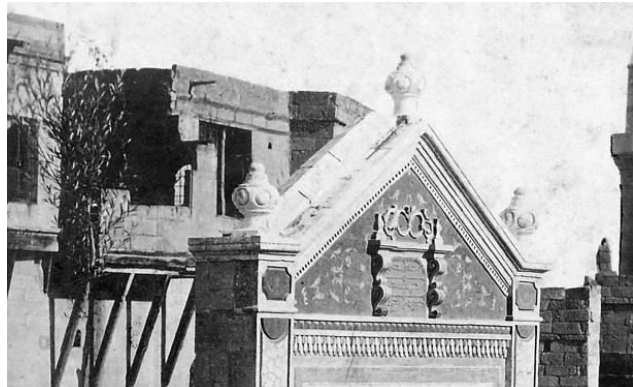
Resim 6. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi

Şekil 3. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi (Denktaş,2000:124)

2.4. Talas Meydan Çeşmesi

Talas ilçesi Kışıköy Mahallesi Ali Saib Paşa sokağının girişinde yer alan Talas Meydan çeşmesi, günümüzde kullanılmaktadır. Çeşme 1968 yılına kadar 20 m. daha güneydeyken, 1968 yılından sonra günümüzdeki yerine taşınmıştır (Talas Belediyesi, 2018: 51).

Resim 7. Talas Meydan Çeşmesinin Eski Yeri ve Eski Hali (<https://twitter.com/slmhkt/status/947401243013599233/photo/1> erişim.03/06/2022)

Çeşmenin üçgen alınlığının ortasında sülüs hatla yazılmış, ikişer mısradan oluşan üç satırlık mermer malzemeden yapılmış kitabesinden H.1305(M.1887) yılında inşa edildiği, banisinin Ali Saib Paşa olduğu ve babası İbrahim Efendi adına yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Türkmen,1997,164.)

Resim 8. Talas Meydan Çeşmesi Kitabesi

“Kitabenin Okunuşu:

*Valid-i Sa'ib 'Ali Paşa sephed leşkerleri
Bundan evvel kıldı rahmet-gah-ı Mevlaya Nisab
Yadigar-ı müminine olsun deyü bu çeşmeyi
Yapdurub dahası Nam etdi ile yevmel-Hisab
Geldi bala-yı hakikatinden tarih için
Ayn-ı rahmet o yaptı İbrahim Efendi için sevap
Sene 1305 (Türkmen,1997,164.)”*

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme, 5.00 m.x3.60 m. ölçülerinde boyuna dikdörtgen formlu, kemersiz, tek yüzlü ve üçgen alınlıklıdır. Çeşmenin dikdörtgen cephesi iki yanda plasterlerle sınırlandırılırken, çeşmenin üst kısmı da üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Çeşmenin cephesi beş sıra silme kuşağı ile iki bölüme ayrılmıştır. Alt kısımda aynalık bulunurken, üst kısımdaki üçgen alınlığında iki yanda S şeklinde ikişer konsol ile sınırlandırılmış, üst kısmında kenger motifleri yer alan 49 cm. x 62,5 cm ölçülerinde mermer kitabesi bulunmaktadır. Çeşme tümüyle düzgün kesme taştan, su yalağı, kitabesi ve ayna taşı mermerden yapılmıştır. Çeşmenin tek lüleli ayna taşı çeşme formunda düzenlenmiştir. Çeşmenin barok tarzdaki süslemeleri oldukça gösterişlidir.

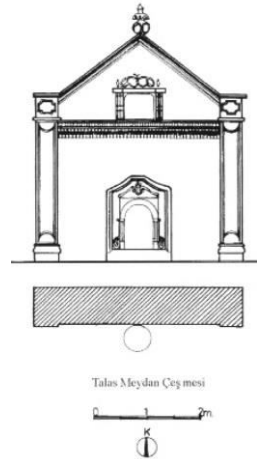
Resim 9. Talas Meydan Çeşmesi Genel Görünüm

Resim 10. Talas Meydan Çeşmesi Süsleme Detay

Resim 11. Talas Meydan Çeşmesi Ayna Taşı

Şekil 4. Talas Meydan Çeşmesi Çizim (Denktaş,2000:127)

2.5. Talas Harman Camisi Çeşmesi

Talas ilçesi Harman mahallesinde, Talas Harman Camisi'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

Çeşmenin nişinin üst bölümünde bulunan kitabesinde “Maşallah”, “hüve'l hallâku'l-bâkî”, “sene” yazmaktadır. Ancak kitabesinde “sene” kelimesi yazmasına rağmen, inşa tarihi ya da bani isminin yer almamasından dolayı yapının inşa tarihi için kesin bir şey söylenememektedir. Kitabenin her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş birer gülbezek bulunmaktadır.

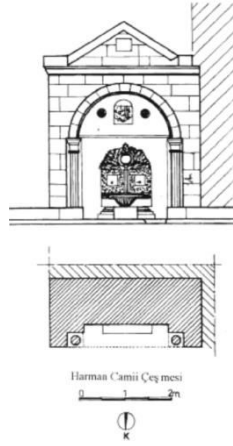

Resim 12. Harman Çeşmesinin Kemerli

Resim 13. Harman Çeşmesi Kitabesi

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme, 4.50 m. x 3,26 m. ölçülerinde dikdörtgen prizmatik bir görünüme sahip, tek kemerli, tek yüzlü ve üçgen alınlıklıdır. 1.50 m. derinliğe sahip yarım daire kemerli nişin kemerleri iki yanda yer alan sekizgen kesitli iki sütun gövdesinin üzerindeki kademeli silmeli sütun başlıklarına oturmaktadır. Üstteki silme ve çeşmenin yarım daire kemerli profillerle hareketlendirilmiştir ve kemerin ortasında bitkisel bezemeli kahverengi renkli kilit taşı bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmında bezemesiz bir üçgen alınlık yer almaktadır.

Resim 14. Talas Harman Çeşmesi Genel Görünüm Şekil 5. Talas Harman Çeşmesi Çizim (Denktaş,2000:128-129)

Çeşmenin mermerden yapılmış, bitkisel bezemelerle süslenmiş ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşında iki lüle varken daha sonra bu iki lüle iptal edilerek ortasına yeni bir delik açılarak üzerine musluk yerleştirilmiştir.

Ayna taşının üzerinde bulunan yüksek kabartma şeklindeki akant yaprakları ile süslü kahverengi taş da oldukça gösterişlidir. Çeşmenin mermer malzemeden yapılmış su yalağının etrafı da profillerle hareketlendirilmiştir. Çeşme tamamen düzgün kesme taştan, su yalağı ve ayna taşı ise mermerden yapılmıştır.

Resim 15. Harman Çeşmesinin Ayna Taşı

Resim 16. Harman Çeşmesinin Ayna Taşı Üzerindeki Süsleme

Çeşmenin kitabesinde tarih yazmaması sebebiyle inşa tarihi kesin olarak bilinmediğinden, çevresindeki benzer çeşmelere bakılarak tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Talas ilçesindeki üçgen alınlıklı çeşmelerden Talas Meydan Çeşmesi 1887 yılında, Talas Salih Ağa Çeşmesi ise 1926 yılında inşa edilmiştir. Bunlara dayanarak Talas Harman Camisi Çeşmesinin de 19.yüzyıl sonları ya da 20.yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Denktaş,2000:129).

2.6. Talas Salih Ağa Çeşmesi

Talas ilçesinde, Tablakaya Mahallesi, Çeşme sokağının köşesinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

Çeşmenin üçgen alınlığında bulunan yuvarlak çerçeve içine alınmış nesih hatla yazılmış beş satırlık mermer kitabesinden H.1344(M.1926) yılında “Balcı Halil oğlu Salih Ağa” tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 17: Talas Salih Ağa Çeşmesi Kitabesi

“Kitabenin Okunuşu:

Hüve'l-hallaku'l-baki
Balcı Halil oğlu Salih Ağa
Sahibü'l-hayrat maksudu bi'riza i
Allah bulmaktır min feyzihi necat
1344/1926(Türkmen,1997:164)”

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme 4.50 m x 5.58 m. ölçülerinde boyuna dikdörtgen formlu, yarım daire kemerli, tek yüzlü ve üçgen alınlıklıdır. Çeşme nişinin derinliği 0,88 m. dir. Çeşmenin üst kısmındaki yarım daire kemer, iki yanda iki ayak üzerine oturmaktadır. Bu iki ayak üzerindeki başlıklardaki profilli silmeler ile çeşmenin cephesi üç bölüme ayrılmıştır. Alt kısımda tek lüleli, çeşme şeklinde düzenlenmiş ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşının altında su yalağı bulunmaktadır.

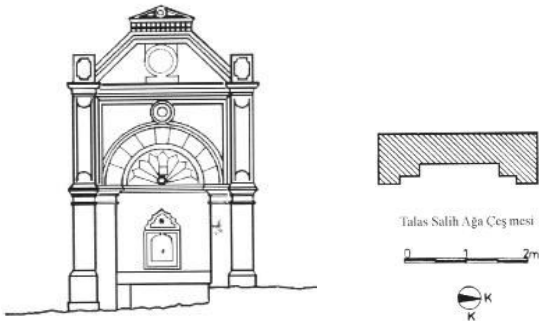

Resim 18.Salih Ağa Çeşmesi Üçgen Alınlık

Resim 19.Salih Ağa Çeşmesi Yuvarlak Kemer Nişi

Çeşmenin yarım daire kemer nişinin iç kısmı ortada sekizgen bir kırmızı taşın etrafında beyaz ve siyah renkli mermerlerin dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle oluşan yelpaze benzeri bir süslemeyle bezenmiştir. Çeşmenin yarım daire kemerinin üzeri ise kırmızı ve beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Kemerin kilit taşının üzerinde de kabartma şeklinde yapılmış iç içe dört daire motifi yer almaktadır. Çeşmenin üçgen alınlığının ortasında yuvarlak formlu mermer malzeme üzerine yazılmış inşa kitabesi bulunmaktadır. Üçgen alınlığın üzerine yatay bir taş konulmuş ve bu taş silmeler ile altı bölüme ayrılarak her bölümün içerisi haça benzeyen motifler ile bezenmiş, bu yatay taşın üzerine de minyatür bir üçgen alınlık şeklinde tepelik yerleştirilmiştir. Çeşmenin ayna taşı, kitabesi, yarım daire kemer nişinin içerisindeki yelpaze benzeri süslemede mermer, diğer bölümlerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Şekil 6 .Talas Salih Ağa Çeşmesi Çizim(Denktaş,2000:136)

Resim 20. Talas Salih Ağa Çeşmesi

3. DEĞERLENDİRME

Çeşmeler ile ilgili yapılan yayınlarda bakıldığında araştırmacılar tarafından çeşmelerin farklı özellikleri dikkate alınarak değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Çeşmeler Semavi Eyice tarafından inşa edildikleri yere göre (Eyice,1993:277-288), Yılmaz Önge tarafından çeşmelerin gelişimleri yüzyıllara göre (Önge,1997:1-39), Celal Esat Arseven tarafından buldukları yerlere göre (Arseven,1950:488-491), Ayla Ödekan tarafından ise cephe kompozisyonuna ve buldukları yerlere göre sınıflandırılmıştır (Ödekan, 1992: 281-297). Bu çalışmada Talas Çeşmeleri Ayla Ödekan'ın tipolojisine uygun olarak değerlendirilerek "Buldukları Yere Göre Çeşmeler" ve Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler" başlıkları altında incelenecektir (Ödekan, 1992: 281-297).

3.1. Buldukları Yere Göre Çeşmeler

Talas'ta incelediğimiz bütün çeşmeler bağımlı çeşmeler grubuna girmektedir. Bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilen çeşmelere örnek olarak Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi, Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi ve Talas Esmâ Hanım Çeşmesi verilebilir. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi, Ali Saib Paşa Camisi'nin avlu duvarı ile, Talas Esmâ Hanım Çeşmesi arkasında bulunan evin duvarı ile, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi ise bahçe duvarı ile birlikte inşa edilmiştir. Herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmelere örnek olarak, Talas Meydan Çeşmesi, Talas Harman Camisi Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmesi verilebilir.

3.2. Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler

Talas'taki çeşmeler çoğunlukla tek kemerli inşa edilmişlerdir. Talas çeşmelerinden Talas Harman Camisi Çeşmesi, Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi, Talas Salih Ağa Çeşmesi ve Talas Esmâ Hanım Çeşmesi yarım daire kemerlidir. Anadolu'daki yarım daire kemer formlu çeşmelere birkaç örnek olarak Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi(19.yy sonu),Kayseri Hatın Tekin Çeşmesi(19.yy), Kayseri Hasbülbül Sokak Çeşmesi (19.yy), Kırşehir Ahi Evren Çeşmesi(19.yy), Kırşehir Susuz Çeşme(19.yy)(Tay,2011:217),Çankırı Balıklıpınar Çeşmesi(1851)(Bayhan-Salman,2009:32), Afyon Yeni Çeşme(20.yy)(Karasu,2006:162) verilebilir.

Resim 21. Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi

Resim 22. Kayseri Hasbülbül Sokak Çeşmesi

Resim 23. Kayseri Hatın Tekin Çeşmesi

Genellikle 19.yy da karşımıza çıkan nişsiz düz cephe çeşmeler grubuna örnek olarak Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi verilebilir. 19.yy da karşımıza çıkan üçgen alınlıklı çeşme düzenlemesi Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Harman Camisi Çeşmesinde görülmektedir. Üçgen alınlıklı çeşme düzenlemesi Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi, Diyarbakır Aslanlı Çeşme(19.yy sonu),İstanbul Mehmet Ağa Çeşmesi, Konya Şeref Şirin Çeşmesi(Karpuz ve Dülgerler,2006:329.) Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesinde de görülmektedir.

Resim 24. Diyarbakır Aslanlı Çeşme

Resim 25. İstanbul Mehmet Ağa Çeşmesi

Resim 26. Konya Şeref Şirin Çeşmesi

Resim 27. Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi

3.3. Malzeme ve Teknik

Talas çeşmelerinin ön cephelerinde sadece Talas Esmâ Hanım Çeşmesi'nin ön cephesinde kaba yonu taş kullanılırken, diğerlerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmelerin kitabelerinde ve ayna taşlarında mermer malzeme kullanılmıştır. Talas Harman Camisi Çeşmesi'nin ayna taşı ve su yalağı kısmında devşirme malzeme kullanılmıştır.

3.4.Yapı Elemanları:

3.4.1. Duvar

Talas çeşmeleri genellikle arka cephelerde duvarla sınırlandırılmıştır. Talas Esmâ Hanım Çeşmesinde ise çeşme niş kemeri iki yanda duvarlara oturmaktadır.

3.4.2. Ayak ve Sütunlar

Talas Salih Ağa Çeşmesi Çeşme niş kemerinin tek parça taş ayaklara otururken, Talas Harman Camisi Çeşmesi, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi kemerleri sütuncelere oturmaktadır.

3.4.3. Kemerler

Çeşmelerin üçünde yarım daire kemer, Talas Esmâ Hanım Çeşmesinde yarım daire basık kemer kullanılmıştır. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi ve Talas Meydan Çeşmesi dışındaki bütün çeşmelerde kemer yer almaktadır.

3.4.4. Üst Örtü

19.yüzyıldaki mimari akımların etkisiyle Anadolu'da da üçgen alınlıklı çeşmeler inşa edilmiştir. Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Harman Camisi Çeşmesi, üçgen alınlıklı çeşmelerin Talas'taki örnekleridir. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesinin üst örtüsü ise harpuşta biçimlidir. Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi ve Talas Esmâ Hanım Çeşmesinin üzeri düz dam ile örtülüdür.

3.4.5. Ayna Taşı

Talas çeşmelerinin ayna taşları Talas Harman Camisi Çeşmesi hariç tek lülelidir. Talas Harman Camisi Çeşmesinin ayna taşında iki lüle varken daha sonra bu iki lüle iptal edilerek ortasına yeni bir delik açılarak üzerine musluk yerleştirilmiştir. Ayna taşları Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi hariç mermerden yapılmıştır. Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesinin ayna taşı kesme taştan yapılmıştır. Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmesinin ayna taşları çeşme formunda düzenlenirken, Ali Saib Paşa Çeşmesinin ayna taşının üzerindeki lüle deliklerinin çevresi bitkisel motiflerle bezenmiştir.

3.4.6. Su Yalakları

Temel hatlarıyla çeşmelerde mutlaka olması gereken fakat aynı zamanda en çok yıpranan, değiştirilen ya da yok olan yapı elemanı olan su yalaklarıdır. Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Ali Saib Paşa Çeşmesinin mermer malzemeden yapılmış su yalakları kurna şeklinde ve zemine gömülü inşa edilmiştir. Talas Harman Camisi Çeşmesinin iki ayak üzerine oturan mermer su yalağı devşirme malzemeden yapılmıştır. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi ve Hacı Ahmet Efendi Çeşmelerinin su yalağı günümüze ulaşmamıştır. Salih Ağa Çeşmesinin su yalağı ise günümüzde yenisiyle değiştirilmiştir.

3.5. Kitabeler

Talas çeşmelerinin kitabeleri mermer üzerine yazılmış ve çoğunlukla çeşme nişi ve üçgen alınlığın ortasına yerleştirilmiştir. Kitabelerde yazı türü olarak Nesih, Sülüs, Celi Sülüs hatları kullanılmıştır. Talas çeşmelerinin kitabelerinin beş tanesinde çeşmeyi inşa ettiren kişinin adı yazılmıştır. Talas Hacı Ahmet Efendi çeşmesinin kitabesi günümüzde yerinde bulunmamaktadır. Talas Harman Camisi Çeşmesinin kitabesinde inşa tarihi ya da banî ismi yer almamaktadır.

3.6. Süsleme

Talas Çeşmelerinde süsleme unsuru olarak profilli silmeler, üçgen alınlıklar, gülbezeler, bitkisel kompozisyonlar görülmektedir. Talas Harman Camisi Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmelerinin saçak kısımları ve çeşme kemeri üzeri profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Geç dönemde inşa edilen Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi, Talas Harman Camisi Çeşmesinin üzeri üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmesinin alınlıklarının üzerinde tepelik yer almaktadır. Talas Harman Camisi Çeşmesinin kitabesinin her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş birer gülbezek bulunmaktadır. Talas Meydan Çeşmesinin barok tarzındaki süslemeleri oldukça gösterişlidir. Ayna taşı çeşme şeklinde düzenlenmiş ve yanlarda ikişer konsol yer alan kitabesinin üzerinde kenger yaprakları bulunmaktadır. Talas Salih Ağa Çeşmesinin üçgen alınlığının üzerindeki yatay

taş silmelerle altı bölüme ayrılmış ve her bölümün içi haça benzeyen motiflerle süslenmiştir. Çeşmenin yarım daire kemer nişinin iç kısmı ortada sekizgen bir kahverengi taşın etrafında beyaz ve siyah renkli mermerlerin dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle oluşan yelpaze benzeri bir süslemeyle bezenmiştir. Çeşmenin yarım daire kemeri kırmızı ve beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Kemerin kilit taşının üzerinde de kabartma şeklinde yapılmış iç içe dört daire motifi yer almaktadır. Talas Harman Camisi çeşmesinin ayna taşı bitkisel motiflerle süslenmiş, ayna taşının üzerinde bulunan kahverengi taş yüksek kabartma şeklindeki akant yaprakları ile süslüdür. Çeşmenin mermer yalağının etrafı da profillerle hareketlendirilmiştir. Çeşme tamamen düzgün kesme taştan yapılmış olup, yalağı ve ayna taşı mermerden yapılmıştır. Ali Saib Paşa Çeşmesinin ayna taşı altı yapraklı bir rozetle bezenmiş, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesinin nişini örten yarım kubbe tarzındaki örtüsü, taşların bir merkezden dağılan ışınlar şeklinde yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur. Aynı düzenleme Kayseri Gevher Nesibe Çeşmesi ve Kayseri Göllü Çeşmede de karşımıza çıkmaktadır (Türkmen,1997:163;Yörükoğlu,1988,81-94). Talas Ema Hanım Çeşmesinde ise herhangi bir süsleme ögesi yer almamaktadır.

Resim 28. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi

Resim 29. Kayseri Gevher Nesibe Çeşmesi

Resim 30. Kayseri Göllü Çeşme

Tablo 1. Talas Çeşmelerinin Değerlendirilmesi

Çeşmenin adı	İnşa Tarihi	Kitabe	Bağımlı Çeşme	Tek Cepheli	Yuvarlak Kemerli	Kemersiz	Ayna taşı	Su yalağı	Üçgen ahlık
Talas Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi	1885	-	x	x	x	-	x	-	-
Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi	1886	x	x	x	-	x	x	x	-
Talas Ema Hanım Çeşmesi	1886-1887	x	x	x	x	-	x	-	-
Talas Meydan Çeşmesi	1887	x	x	x	-	x	x	x	x
Talas Harman Camisi Çeşmesi	19.yy sonu	-	x	x	x	-	x	x	x
Talas Salih Ağa Çeşmesi	1926	x	x	x	x	-	x	x	x

4.SONUÇ

Araştırmamız sonucunda Talas'ta altı çeşme tespit edilmiştir. Günümüze sağlam olarak ulaşan çeşmelerden Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi, Talas Harman Camisi Çeşmesi günümüzde kullanılırken, Talas Ema Hanım Çeşmesi, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi, Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi günümüzde kullanılmamaktadır. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi hariç günümüzde Talas çeşmelerinin hepsinde mermer kitabe yer almaktadır. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesinin ise kitabesi yerinden sökülerek çalınmış ve çeşme günümüzde oldukça bakımsız durumdadır. Talas Harman Camisi Çeşmesi dışındaki çeşmelerin hepsinin kitabesinde inşa tarihi ve bani ismi bulunmaktadır. Buna göre Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi, Talas Ema Hanım Çeşmesi ve Talas Meydan Çeşmesinin banisinin Ali Saib Paşa, Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesinin banisinin Hacı Ahmed Ağa ve Talas Salih Ağa Çeşmesinin banisinin ise Balcı Halil oğlu Salih Ağa olduğu anlaşılmaktadır.

Talas çeşmelerinin tümünün buldukları yerlere göre bağımlı çeşmeler sınıfına girdiği anlaşılmaktadır. Bu gruba giren çeşmelerden bazıları bitişik oldukları yapıyla birlikte inşa edilmişken, bazıları ise şu an buldukları yere daha sonra inşa edilmiştir. Çeşmelerin konumlarına bakıldığında günümüzde Eski Talas olarak adlandırılan dört mahallede yer aldıkları görülmektedir. Talas Ema Hanım Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi Kçüköy mahallesinde, Talas Salih Ağa Çeşmesi Tablakaya mahallesinde, Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Han mahallesinde, Talas Harman Camisi Çeşmesi ise Harman mahallesinde bulunmaktadır. Bu durumdan anlaşıldığı üzere çeşmeler sadece insanların temel ihtiyaçlarından biri olan su ihtiyacını gidermekle kalmayıp, aynı zamanda mimari özellikleri ile kentlerin ya da mahallelerin estetik açıdan güzelleşmesini de sağlamıştır.

Kemer formlarına göre çeşmelerin üçünde yarım daire kemer formu, Talas Esmâ Hanım Çeşmesinde yarım daire basık kemer formu görülmektedir. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi ve Talas Meydan Çeşmesinin kemeri bulunmamaktadır. İncelenen çeşme örneklerinde çoğunlukla düzgün kesme taş kullanıldığı bir örnekte de kaba yonu taş kullanıldığı tespit edilmiştir. Mermer malzemenin kitabeler ve ayna taşında yoğunlaştığı, Talas Harman Camisi Çeşmesinde devşirme malzemenin kullanıldığı belirlenmiştir. Çeşmelerin tümünde ayna taşı bulunduğu, Talas Esmâ Hanım Çeşmesi ve Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi hariç diğer dört örnekte ise su yalağının yer aldığı anlaşılmıştır.

Talas çeşmelerinin tümü tek yüzlü ve tek cepheli olarak inşa edilmiştir. Tüm çeşmelerin kitabelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Talas çeşmelerinde süsleme unsuru olarak çoğunlukla profilli silmeler kullanılırken, 19.yüzyılda mimaride kendisini gösteren batı etkisi çeşmelerde de görülmektedir. Bunun Anadolu'daki yansıması olarak Talas'taki bazı çeşmelerde gülbezek, kenger ve akant yaprakları süslemede yerini almıştır. Talas Salih Ağa Çeşmesinde renkli taş süsleme dikkat çekmektedir. Çeşmelerin üçünde ise 19.yüzyıl batı etkisi olan üçgen alınlığın yer aldığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak incelememiz sonucunda tespit ettiğimiz altı çeşme, kapladıkları alan bakımından küçük boyutlu mimari eserler olsalar da yapıldıkları dönemdeki sanatsal anlayışın çeşmeler üzerindeki etkisini göstermesi sebebiyle önemlidir. Çeşmeler özgün mimarileri ile kültürel mirasımızın eşsiz sembolleridir. Cumhuriyet dönemiyle her eve su gelmesiyle birlikte asli fonksiyonunu yerine getiremeyen ve imar faaliyetleri ile zamanla birer birer ortadan kaybolan çeşmelerden sokak dokusunda ayakta kalmayı başarabilenler korunması gerekli kültürel eserlerin en önemlileri arasındadır.

KAYNAKÇA

1. Arseven, C.E. (1950), "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, 1:488-491.
2. Bayhan, A. & Salman, F.(2009)."Çankırı/Bayramören-Yurtpınar Köyü'ndeki Balıklı Pınar", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 23: 27-38.
3. Denктаş, M.(2000). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, Kayseri: Kıvılcım Yayınevi, 118-119.
4. Eyice, S.(1993)."Çeşme", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, 8: 277-278,İstanbul.
5. İnternet, (<https://twitter.com/slmhktn/status/947401243013599233/photo/1>), Erişim:03/06/2022.
6. İnternet, (<https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-54998/talas.html>), Erişim:15/06/2022.
7. İnternet. (https://www.talas.bel.tr/images/ustmenu/20220310092503_0.jpg),Erişim:15/06/2022.
8. İnternet,(https://3.bp.blogspot.com/GNXn9Tkfoo/XF9MQ2uNyHI/AAAAAAAAAv30/OnIFQulBfiYIzbfciIUZUmfZAKRLx-3TACLcBGAs/s1600/talas_kayseri.jpg), Erişim:15/06/2022.
9. Karasu, G.(2006)."Afyon Çeşmeleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
10. Karpuz, H.- Dülgerler, O. N.(2006), *Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi*, Sanatta Anadolu Asya ilişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Ankara,317-319.
11. Ödekan, A.(1992), *Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme*, Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul,281-297.
12. Ödekan, A.(1993)," Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 488-491.
13. Önge, Y.(1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1-39.
14. Özbek, Y.-Aslan, C.(2008), *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, C.III, Kayseri.
15. Özsoy, H.(1996), *Dünden Bugüne Talas*, Talas Belediyesi Kültür Yayınları no.1, Kayseri: Çınar Ajans.
16. Talas Belediyesi (2018) *Talas Faaliyet Raporu*, Kayseri,51.
17. Tay, L.(2011),"Kırşehir Çeşmeleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4: 204-221.
18. Türkmen, K.(1997), "Talas'ta Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 26:154-192.
19. Yılmaz, N.(2005),"Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.20.
20. Yörükoğlu, Ö.(1987), *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri: Beğendik Kültür Hizmetleri Serisi, 81-94.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 985-989

Arrival
06 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
63941
Article Serial Number
6

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63941>

How to Cite This Article
Yılmaz, E. (2022). "Yapısal
Özellikleri Açısından
Hititlerde Kent ve
Kentleşme", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):985-989

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

Yapısal Özellikleri Açısından Hititlerde Kent ve Kentleşme

City and Urbanization in Terms of Structural Characteristics in the Hittites

Ensar Yılmaz

Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Kent krallıkları ile partikularist bir görünüm sergileyen Anadolu'da Hititler'in merkezi bir devlet oluşturma sürecini başlatması, MÖ 17. yüzyılda, bugünkü Çorum ili sınırları içindeki Boğazköy'ü (Hattuşa kentini) başkent olarak belirlemesine tekabül eder. Merkezi devlet sınırları içinde sosyal, siyasi ve dini yapılarını yansıtan pek çok kent kuran Hititler'in sözkonusu dönemdeki kentleşme süreçleri, kendilerinden sonraki toplumlara da etkilemiş, bu toplumların kentleşme süreçlerine de damgasını vurmuştur. Dolayısıyla bizlere bıraktığı bu mirasın yapısal özelliklerini incelemek sadece o dönemi değil, günümüz kentlerini de kavrayabilmek açısından büyük bir öneme sahiptir. Anadolu coğrafyasında imparatorluk tipi ilk devlet örgütlenmesini hayata geçiren toplum olarak bilinen Hititler'de, gelişmiş bir siyasal yapının yanı sıra; canlı ve etkin bir kentsel yaşantı, çağının çok ötesinde bir diplomatik işleyiş, mesleki ve sosyal katmanlaşma ile artı-ürünün dağıtımının gerçekleştirildiği devasa ve alabildiğine renkli pazaryerlerinin bulunduğu bir ekonomik ve ticari sistem de yaratılmıştır. Fakat kentler, surlarla çevrili bir alandan ibaret değildir, daha çok geniş sınırları olan yerleşim yerleridir ve teokratik-monarşik bir yönetim sisteminin hâkim olması nedeniyle salt idari bir kimlik değil, dini bir kimlik de taşımaktadır. Ayrıca kentler, din adamları, yöneticiler ve halkın bir arada yaşadığı yerleşim birimleri de olmamıştır; sıradan halk diye tabir edilebilecek insanlar yaşamlarını küçük köy topluluklarında idame ettirmiştir. İktisadi yapısını tarım ve hayvancılığın belirlediği Hitit uygarlığında kentlerin ortaya çıkışı, öncelikle coğrafi ve fiziksel özelliklere, diğer bir deyişle güvenlik ve maiyet kaygılarına göre biçimlenmiştir. Sonrasında ise iktisadi ilişkilerin üzerine siyasi-kültürel bir yapının kurulduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Kent, Kentleşme

ABSTRACT

The fact that the Hittites initiated the process of forming a central state in Anatolia, which had a particularist image with its city kingdoms, corresponds to the 17th century BC when Boğazköy (the city of Hattusa), within the borders of today's Çorum Province, was designated as the capital. The urbanization processes of the Hittites, who established many cities reflecting their social, political, and religious structures within the borders of the central state, also affected the societies that followed them and left their marks on the urbanization processes of these societies. For this reason, examining the structural characteristics of this heritage left to us has great importance in terms of understanding not only that period but also today's cities. The Hittites, known as the society that implemented the first empire-type state organization in the Anatolian geographical area, had a vibrant and active urban life, a diplomatic operation far beyond its time, professional and social stratification, and an economic and commercial system with huge and colorful marketplaces where surplus-products were distributed was also created as well as a developed political structure. However, cities are not just an area surrounded by walls, they are settlements that have wide borders, and have not only an administrative identity but also a religious identity with the dominance of a theocratic-monarchical management system. Also, cities were not the settlements where cities, clergy, administrators, and people lived together and people, who could be called ordinary people, continued their lives in small village communities. The emergence of cities in the Hittite civilization, whose economic structure was determined by agriculture and animal husbandry, was primarily shaped according to geographical and physical characteristics, in other words, concerns on security and livelihood. It is understood that a political-cultural structure was built later on in economic relations.

Keywords: Hittites, City, Urbanization

1. GİRİŞ

Kent, bir yönüyle ticari emtianın, ihtiyaçların ve üretim araçlarının bir araya geldiği, yüksek beğenilerin simgelendiği mekânlar olarak değerlendirilirken; bir başka yönüyle ise, işbölümü ve dayanışma gibi kavramlarla da ilişkilendirilir (Pustu, 2006: 130). Fakat aynı zamanda kent kavramı, kapılarından geçilerek içine girilebilen, insanların sokak ve meydanlarında gezinebileceği, kuleleri ve surlarının kuşattığı, kapalı devre bir örgütlenmenin de adıdır (Düger, 2004: 15-16). Kent tanımında kültürel unsurların ön plana çıkarılması ise, "medeniyet" kavramı ile özdeşleştirilmesinden ileri gelmektedir. Buradaki ana karakteristik, kent kavramının medeniyeti oluşturan ve koruyan bir yapıda olmasıdır (Niray, 2002: 3). Meseleye kent ve kentleşme kavramları üzerinden bakıldığında, kentlerin, merkezi bir yerleşim biriminin sosyal, iktisadi, siyasi ve coğrafi niteliklerini tanımladığı; kentleşmenin ise, genel anlamıyla bu olguların değişim süreçlerine işaret ettiği görülmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca çok sayıda medeniyetin yerleşim yeri olarak tercih ettiği Anadolu'da (Metin & Lamba, 2016: 156), kurumları, kanunları ve belli bir yaşama biçimiyle ilk derli toplu ve düzenli medeniyetin Hititler olduğu kabul edilmektedir (Eyüboğlu, 1997: 44). Hititler, Anadolu coğrafyasının toplumsal, kültürel ve siyasal anlamda örgütlenmiş en eski halkıdır (Düger, 2004: 33); kent krallıkları ile parçalı ve dağınık bir görünüm sergileyen Anadolu'da ilk merkezi devleti yaratma sürecini ise, MÖ 17. yüzyılda Çorum ili sınırları içindeki, bugün Boğazköy olarak bilinen Hattuşa kentini başkent olarak belirlemesiyle başladığı bilinmektedir (Sevinç, 2008: 13). Hititler,

devlet sınırları dahilinde toplumsal, siyasal ve dini yapılarını yansıtan pek çok kent de inşa etmiştir (Atilla, 2018: 698).

İlk başlarda Kaneş, Hattuşa, Zalpa ve Kussara gibi yerleşim birimlerinde kent devletleri şeklinde siyasi örgütlenmeler oluşturan (Altunok, 2019: 149) Hititler'in tarihi, farklı kaynaklarda farklı dönemlere ayrılabilir de genel hatlarıyla üç dönemde ele alınır. Bunların ilki, MÖ 1650–1500 yıllarını kapsayan Eski Krallık Dönemi'dir; ikinci devresi MÖ 1500–1430/1420 yıllarını içeren Orta Krallık Dönemi'dir; MÖ 1430–1200 yılları arasındaki üçüncü devre ise, İmparatorluk Dönemi olarak adlandırılmaktadır (Altunok, 2019: 149-150).

Şüphesiz ki sözkonusu dönemde ortaya çıkan kentler ve kentleşme süreçleri Hititler'den sonraki topluluklara da yansiyacak ve kentleşme süreçlerine de yön verecektir. Öte yandan, Hititler'in kentsel mirasının yapısal özelliklerini etraflıca incelemek, günümüz kentlerini anlamamızı da kolaylaştıracaktır.

2. COĞRAFI VE FİZİKİ YAPI

Anadolu coğrafyasında ilk kentlerin ortaya çıkması ve tarihsel süreçte kentler sistemi ile mekânsal niteliklerinin oluşması ve dönüşümünde de belirleyici olan birtakım unsurlar bulunmaktadır. Doğu Akdeniz havzasındaki özel konumu itibarıyla Anadolu, binlerce yıldır bazı sebeplerle gerek doğudan batıya, gerek batıdan doğuya gerçekleşen göç hareketleri için bir yol kavşağı fonksiyonu taşımaktadır; Hitit İmparatorluğu'nun da oluşması bu göç hareketleri neticesinde kent devletlerinin konfederasyon şeklinde bir araya gelmeleriyle gerçekleşmiştir (Kejanlı, 2005: 92-93).

Anadolu'ya nereden geldiği ya da geliş yönleri tam olarak kestirilemeyen Hititler'in, yine de Anadolu'nun yerli halkı olmadığı ve dışarıdan geldikleri konusunda genel bir fikir birliği vardır. Bu fikir birliğinin temelinde ise, Hititler'in Anadolu halkıyla uzun yıllara dayanan yaşamsal bir birlikteliğinin olmasıdır; bu sayede halkı iyice tanıyıp organize edebilecek kadar yeterli bir birikime kavuşmuşlardır (Sevinç, 2008: 12).

MÖ 2. bin yılda Kızılırmak çevresine yerleşen Hititler, Anadolu uygarlığının temeli sayılmaktadır. İlk Hitit krallığının kurulması, MÖ 1650–1600'lerde, ismi Hattuşalı anlamına gelen Hattuşili tarafından, bugünkü Çorum sınırları içindeki Boğazköy-Hattuşa'da gerçekleştirilmiş; MÖ 13. yüzyıla gelindiğinde ise yakın doğunun hatırı sayılır imparatorluklarından biri olmuştur (Düger, 2004: 33).

Yerleşim yerlerini birtakım fiziki özellikleri dikkate alarak seçen Hititler, kentleri akarsuların yakınına kuruyor, kent alanını ise iklim yapısına göre belirliyordu; arazi seçiminde de fazla hasat toplayabilecekleri ve sulu tarım yapabilecekleri alanlar belirleyici oluyordu. Öte yandan, kentleri coğrafi açıdan dağ ve tepelerin çevrelediği, diğer kentlerle koordinasyonun kesilmeyeceği ve hâkimiyetin tam anlamıyla kurulabileceği güvenli noktalarda oluşturmuyordu (Atilla, 2018: 705-706).

Anadolu'da belirgin bir yerleşim türünü fiiliyata geçirmeyen Hititler'de kentler, genellikle “höyük” üzerine inşa edilmiştir. Bir başka deyişle, kendinden önceki uygarlıkların kurduğu yapıları değerlendiren Hitit Devleti, inşa ettiği yeni yapılarla Hititleştirmiş, kendisine özgü kılmıştır. Kentlerin sınırlarına baktığımızda ise, filolojik verilere göre, surların dışında kalan belli bir alanın idari sınırlar dahilinde olduğu anlaşılmaktadır (Atilla, 2018: 710). Dolayısıyla Hitit toplumunda kent kavramının surlarla sınırlı olmadığını, çok daha geniş bir alana yayıldığını söylemek mümkündür (Atilla, 2018: 724).

Hitit kent mimarisinin anıtsal özelliği ise en doğru ve en iyi ifadesini başkent Hattuşa veya bugünkü Boğazköy'de bulur. (Düger, 2004: 35). Hattuşa kenti Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir'den oluşmaktadır; şehrin çevresi oval şeklinde, sandık duvar tekniğiyle inşa edilmiş surlarla kuşatılmıştır ve bu surlar 6 kilometre uzunluğundadır (Karadeli, 2016: 5).

Klasik kentlere özgü düzenli bir planlamanın olmadığı Hattuşa'da, bütün yapı arazilerinin özel mülkiyete göre şekillendiği, evlerin ve yapı odalarının dış konutlarının da bu doğrultuda konumlandırıldığı görülmektedir. Caddelerde ve sokaklarda, kimi hallerde evlerde de bulunan, atık suyun geçtiği bir kanalizasyon sistemi vardır (Düger, 2004: 35-36). Atık su ve temiz su problemine büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. Çok sayıda sokağın orta yerinde itinayla kurulmuş, üzeri taşlarla döşeli geniş drenaj kanalları bulunmaktadır; bu kanallara karşılıklı olarak evlerden kirli suları atan kil borular veya daha küçük kanalların bağlandığı görülmektedir. Sözkonusu işleyiş, bize, tipik bir yerel yönetim örgütlenmesi olduğunu kanıtlar niteliktedir (Macquenn, 2001: 87-88).

Kent çevresinde ekilebilir arazinin çokluğu göze çarpmaktadır; kent kapılarının önünde ise gölet, baraj ve su kanalları karşımıza çıkmaktadır. İÖ 16. yüzyıl sonlarında kurulan, Kuşaklı-Sarissa'nın Kuzeybatı Kent Kapısı'nın önünde yer alan baraj, ülkemizin en eski barajı olma özelliğini korumaktadır. Araştırmalar göstermiştir ki, halkın içme suyu ihtiyacı barajlara bağlanan kil borular aracılığıyla karşılanmış, kentin çeşitli noktalarına taşınmıştır (Karadeli, 2016: 6).

Başkent Hattuşa’da bazı önemli yapılara rastlanmıştır; Hitit İmparatorluk Çağı’nda inşa edilen bu yapılar, Anadolu mimarlık tarihi bakımından alabildiğine kıymetlidir. Büyük bölümü Büyük Kral IV. Tudhaliya döneminden günümüze değin ulaşan kıymetli yapılar arasında kraliyet konutlarının yanı sıra, surlar ve tapınaklar da yer almaktadır (Salihoğlu & Demirarslan, 2018: 1763-1764).

Yerleşim birimlerini oluştururken bölgenin coğrafi yapısı ve özellikle de topografyasından yararlanan Hititler’de, bu durum, günümüzde Boğazkale, Ortaköy ve Kuşaklı höyük olarak anılan kentlerde de (Hattuşa, Şapinuwa ve Sarissa’da) açık bir biçimde gözlemlenmektedir. Buradan, Hititler’in sözü edilen kentlerde sadece yaşamakla kalmadığı, bölgenin topografyasını kendi gereksinimlerine göre değerlendirdikleri de anlaşılmaktadır (Bahar & Turgut & Küçük, 2018: 408).

3. SOSYO-EKONOMİK YAPI

Hititler Anadolu coğrafyasının en kadim uygarlıklarından biri olmasının yanında, ekonomik açıdan da en gelişkin uygarlıkların başında gelmektedir. Ekonomik gelirlerin büyük kısmını coğrafi yapısı nedeniyle tarımsal faaliyetten elde etmiştir ve tarım Hititler’in en büyük gelir kaynakları arasında yer almıştır. Tarımsal faaliyet ile geçinen insanlar, yaşamlarını toprağa bağımlı bir biçimde sürdürmüşlerdir (Deniz, 2015: 238). Kentlere kimliğini veren, Hititçe çiviyazım belgelerine göre, yetiştirilen ürünlerdir; sözgelimi Wiyanawanda “şarap kenti” olarak nitelendirilirken (Atilla, 2018: 723), Halappa ise “tuzcular”ın yaşadığı yer olarak bilinmektedir (Atilla, 2018: 724).

Hitit metinleri incelendiğinde, tarım ve hayvancılık eksenli ekonomisi nedeniyle en küçük biriminin “ev” olduğu görülür. Çünkü ev, aile üyelerinin bir arada olduğu bir “yuva”dan ziyade, bizatihi bütün üyelerinin içinde bulunduğu bir üretim mekanizmasıdır (Sevinç, 2008: 17) ve doğrudan doğruya tapınağa, saraya ya da asil zümreden birine bağlıdır (Sevinç, 2018: 18).

Ekonomik anlamda “ev”ler arasında hiyerarşik bir yapıdan da söz etmek mümkündür. Sözgelimi kimi küçük evler büyük bir evin çatısı altında bir araya gelip onun bünyesinde üretim yaparken, küçük veya büyük herhangi bir “ev” ise direkt olarak saray veya tapınağa ya da asillerden rastgele birine bağımlı olabilmektedir (Sevinç, 2018: 17-18).

Hitit Krallığı ve kralları için en ciddi gelir kaynaklarından biri de kazanılan savaşlardır. Elde edilen zaferler ülkeye sadece ganimetler ve armağanlar getirmez, aynı zamanda devletin ekonomik temeli olan tarımsal üretim için zaruri olan insan emeğini de getirir, dahası kraliyet ailesinin üyelerine ya da kritik mevkiilerdeki kişilere de araziler sağlardı (Altunok, 2019: 151). Ekonomik ve sosyal yaşamı istikrarlı bir yapıya kavuşturmak için çaba sarf eden Hititler, devleti merkezi bir şekilde yönetirken, bir yandan da merkezi yönetimin etkili olmasına odaklanmıştır (Deniz, 2015: 238).

Halkına toprağı işletmek üzere geçici olarak veren devlet için bu kişiler, elde ettikleri gelire askerlerin yemek ve askeri alandaki gereksinimlerini karşılamakla yükümlüydüler. Devletin kamusal alandaki işleri için görevlendirilen halk, böylelikle toprağa bağı hale getirilmişti (Deniz, 2015: 238). Hititler’de tarımsal faaliyetin bu denli güçlü olmasının temel nedeni, Anadolu’da coğrafi şartların elverdiği ölçüde çiftlikler kurmasıdır. Bu çiftliklere bakıldığında, tahıl ürünlerinden sebze, meyveden evcil hayvanlara değin ihtiyaç duyulacak her şeyin bulunduğu görülmektedir (Deniz, 2015: 242).

Hititler’de toprağın işletilmesiyle sağlanan kârın büyük bir kısmına vergilendirme yoluyla el koyan merkezi otorite, yüksek gelir getirecek arazileri de saray, tapınak veya asil zümrelerin işletimine vermiştir (Sevinç, 2008: 30). Hitit döneminde sosyal sınıflar da ekonomik açıdan mevcut durumları ekseninde biçimlenmiş; kişilerin sosyal yaşamdaki konumlanışları da sınıfsal yapılarına göre belirlenmiştir (Deniz, 2015: 238). Sosyal yaşamı bütünüyle düzenleyecek şekilde –aile ilişkilerini de kapsayan– kanunlar çıkarılmış, iktisadi ve toplumsal yapı merkezi yönetimin kararları doğrultusunda şekillendirilmiştir (Sevinç, 2008: 13).

Mesleki açıdan da katmanlaşan Hitit toplumunda, meslek grupları incelendiğinde, alabildiğine geniş bir işbölümünün olduğu göze çarpar: Askerler, tüccarlar, görev tanımları detaylı bir şekilde yapılmış saray çalışanları, maden işleyicileri, köylüler ve zanaatkarlar gibi değişik meslekler mevcuttur (Altunok, 2019: 151). Sadece bu kadar da değil; ayrıca, marangozlar, çömlekçiler, doktorlar, kapıcılar, ayakkabıcılar, taş işçileri, terziler, erkek ve kadın meyhaneciler, bekçiler, balıkçılar, açıcılar, yapıcılar ve çirpıcılar da bulunmaktadır (Sevinç, 2018: 22).

Mısır ve Mezopotamya’yla ekonomik ilişkiler kuran Hitit toplumunda başkent Hattuşaş bir ticaret merkezidir ve kervanların uğrak yeri haline gelmiştir. Ticari yaşamın çok hareketli olduğu Hititler’de, geniş bir tüccar kesimi de bulunmaktadır. Tarım, hayvancılık ve madencilik alanında gelişmiş bir seviyede olan Hititler’de (Deniz, 2015: 241), ayrıca uluslararası ticaretin gerçekleştirildiği bir pazar sistemi de yaratılmıştır (Altunok, 2019: 151).

Hititler’de ticari yaşam, üç merkezden yürütülmektedir. Bunların başında Karum olarak adlandırılan, içinde tüccarların olduğu bir yerleşim yeri gelmektedir; burada bir yandan diledikleri gibi, özgürce yaşayan tüccarlar, diğer

yandan ticari faaliyetlerini sürdürmektedir. İkinci yer ise, misafir ya da konuk anlamındaki Vabartum'dur (Vebartum); bu tür yapıları da sonraki süreçlerde kervansaraylar olarak görmekteyiz. Üçüncü alan ise, yerel pazarlardır ve diğer alanlar gibi uluslararası ya da bölgeler arası bir faaliyetten ziyade, daha sınırlı bir yapıya sahip, yerel ürünlerin satıldığı alanlardır. Sözelimi, dönemin ticaret merkezlerinden biri olan Kültepe'deki kazılarda, Anadolu mimarisine özgü nüveler barındıran Karum ve Vabartum örnekleri bulunmuştur (Altunok, 2019: 151).

4. SİYASİ VE KÜLTÜREL YAPI

Hitit Devleti, çağdaşlarına oranla daha gelişmiş bir askeri ve idari yapı taşısa da mutlak monarşiyle yönetiliyordu; MÖ 17. yüzyıldan 12. yüzyılın başına değin geçen süreçte en az 26 kral tespit edilmiştir. Ancak yine de kimi kaynaklara göre, Hititler'in egemenliği altındaki devletlere birtakım esneklikler sağladığı, bu nedenle federal bir yapıya sahip olduğu öne sürülmektedir. Hitit devlet sisteminin dinle olan ilişkisinin de, esneklik politikası nedeniyle öteki toplumların inançlarına ve tanrılarına hoşgörülü olmasıyla sonuçlandığı varsayılmaktadır (Altunok, 2019: 152).

Hititler'de toplumsal piramidin zirvesinde kral, kraliçe ve kraliyet ailesi yer alırdı. Devlet kademesinde en üst görevlerde de çoğunlukla asiller bulunurdu. Saray ve asiller grubu, ilginçtir ki Eski Krallık Dönemi'nin en erken dönemlerinde dahi örgütlü hareket edebiliyordu. Dahası, bir bölümü Hattuşa'nın dışındaki diğer kentlerde yaşıyor, buldukları yerin yönetimini üstlenebiliyor, kimi zaman da merkezi idareye başkaldırarak karşı çıkabiliyordu (Sevinç, 2008: 23-24). Hititler'de asilleri ve üst tabakayı saymazsak, halk, köleler ve hürler şeklinde iki katmandan oluşmaktadır (Sevinç, 2008: 25-26).

Hitit toplumunda kentlerin yönetim biçimi teokratik-monarşiydi, bu nedenle çoğu kentin salt idari değil, dini bir kimliği de vardı. Ne var ki bütün kentlerin temelinde dini motifler bulunsa da, bazıları daha değişik bir görünüm sergileyebiliyordu. Örneğin, bir ya da daha fazla tanrıya adanmış kentlere "kutsal kent" denilirken; çeşitli dinsel ayinlerin, tapma ve tapınma ritüellerinin gerçekleştirildiği kentler de "kültkent" olarak adlandırılıyordu (Atilla, 2018: 719).

Başkent Hattuşa, Hitit krallarının ikamet merkeziydi ve her zaman idari kimliğiyle ön plandaydı. Diğer tüm kentlerin dini, askeri ve idari açıdan bağlı bulunduğu tek birim vardı, o da Hattuşa'ydı. Hitit toplumunda yerleşim yerlerinin "kent kimliği" edinmesi uzun bir zaman dilimine yayıldığı gibi, değişik birçok etmenin etkileşimi sonrası gerçekleşebilmiştir. Elbette ki uzun yıllara dayanan bir kültürel birikim sözkonusudur, gerek kentlerin, gerekse kent kimliklerinin oluşma sürecini de bu birikim belirlemiştir. Öte yandan, Hititler'in değişik coğrafyalarda inşa ettiği kentler de kendilerine özgü bir karakter taşımışlardır (Atilla, 2018: 718).

Ancak Hitit medeniyetinin oluşumunda bir tek Anadolu'nun yerli kültürleri değil, Eski Mezopotamya'nın kültürel mirası da büyük öneme sahiptir. Bunda Hititler'in Eski Krallık Dönemi'nden itibaren düzenlediği askeri seferlerin payı büyüktür; bugünkü Suriye topraklarının kuzeyine yönelik yapılan bu seferler, onları bölge halkı olan Hurrilere götürmüş, Hurri halkının aracılığıyla da Eski Mezopotamya'nın zengin kültürel mirası Hitit devlet ve toplum yapısına dahil olmuştur (Sevinç, 2008: 13).

Hititler'in idari yapısında memur sayısının yanı sıra, yerleri ve pozisyonları da büyük öneme sahipti; çünkü memuriyet salt idareyle sınırlandırılmaz, askeri ve dini işleri de içerirdi (Metin ve Lamba, 2016: 159). Öteki sosyal tabakalara göre en seçkin grubun ise, dini ve siyasi üstünlük de taşıyan, başta Tabarna ve Tavananna olmak üzere kraliyet mensupları olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal tabakalaşma bakımından ise halkın üç ana gruba ayrıldığı Hitit toplumunda, sınıfsal ayrımın antik kölecilikteki kadar keskin ve net olmadığını ifade etmek gerekir. Bu sistemde de devlet, toprağın sahibi olarak özgür köylünün ya da kölenin yarattığı artı-ürüne el koymaktadır belki ama, yine de onların asgari düzeyde geçimlerini sağlamalarına imkân vermektedir (Altunok, 2019: 150).

Sözkonusu sosyal tabakalara bakıldığında, ilk grubun, vergi veren özgür insanlardan (tüccarlar, soylular, zanaatkarlar ve köylüler) oluştuğu görülmektedir. Hititler'de soylu ya da elit olarak görülebilecek insanlara yönelik bir sınıfsal tanımlama yoktur. Çünkü onlar da tüccarlar, zanaatkarlar ya da tarım ve hayvancılık yapan köylülerle beraber özgür insanlar sınıfındaydı ve aynı yasalara tabiydi (Altunok, 2019: 150).

Köleler, ikinci grubu oluşturuyordu; alınıp satılabiliyorlar, hatta kiralanabiliyorlardı. Özgür insanlar gibi geniş haklardan yoksun olan bu grubun, ayrıca vücutlarında kölelik işareti de bulunmaktaydı. Ancak bu sosyal yapıda kölelerin dahi kimi hakları, farzı misal yerli kadınlarla evlenebilme olanakları vardır. Yine Hitit tabletlerinden anlaşılmaktadır ki, hem soylu sahiplerine, hem de saray ve tapınaklara hizmet etme yükümlülüğü olan köleler vardır ve bunlar sadakat, özen ve hijyen gibi kurallara da uymak durumundadır (Altunok, 2019: 150-151).

5. SONUÇ

Anadolu coğrafyasında imparatorluk tipi ilk devlet örgütlenmesini hayata geçiren toplum olarak bilinen Hititler'de, gelişmiş bir siyasal yapının yanı sıra; canlı ve etkin bir kentsel yaşantı, çağının çok ötesinde bir diplomatik işleyiş,

mesleki ve sosyal katmanlaşma ile artı-ürünün dağıtımının gerçekleştirildiği devasa ve alabildiğine renkli pazaryerlerinin bulunduğu bir ekonomik ve ticari sistem de yaratılmıştır. Öte yandan, tarih ve yazının gelişmiş örneklerini veren, kanun ve talimatlardan hareketle hukuk düzeni kuran, anıtsal yapılar ve kanalizasyon sistemleri yaratan Hititler, medeniyetin diğer önemli göstergelerini de içlerinde taşımış, çağının çok ötesine geçerek kendilerinden sonra gelen Anadolu medeniyetlerini ve bilhassa da daha batıdaki toplumları büyük oranda etkilemişlerdir (Altunok, 2019: 156).

Devlet sınırları dahilinde toplumsal, siyasi ve dini yapılarını temsil eden çok sayıda kent de inşa eden Hitit uygarlığında (Atilla, 2018: 698), kentlerin ortaya çıkış süreçlerinde belirleyici olanın, coğrafi ve fiziki yapılarla güvenlik ve geçinme kaygısını giderici yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Sonrasında ise iktisadi ilişkiler üzerine kurulan siyasi-kültürel bir yapının varlığı sözkonusudur.

KAYNAKÇA

1. Altunok, M. (2019). “Hititler: Boğazköy’den Yükselen Bir Yönetim Güneşi”, Akademik Hassasiyetler Dergisi, 6 (11), 147-160.
2. Atilla, N. (2018). “Hititler’de Kent ve Kent Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme”, Tarih Okulu Dergisi, (36), 698-732.
3. Bahar, H. & Turgut, M. & Küçük, B. (2018). “Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir Mesafe Önerisi”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (39), 403-424.
4. Demirarslan, D. & Salihoğlu, E. F. (2018). “Hitit Uygarlığında Büyük Tapınak Mimarisi ve Etkileri”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (3), 1763-1777
5. Deniz, A. (2015). “Anadolu Tarihinde Hititler’in Sosyo-Ekonomik Yaşantısı”, Journal of Turkish Studies, 10 (2), 235-248.
6. Düger, Y. (2004). Geçmişten Günümüze Anadolu’da Kentlerin Evrimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
7. Eyüboğlu, İ. Z. (1997). Anadolu Uygarlığı. Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
8. Karadeli, L. (2016). “Yeni Bir Hitit Kenti Kuşaklı-Sarissa”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
9. Kejanlı, T. (2005). “Anadolu’da İlk Yerleşmeler ve Kentleşme Eğilimleri”, Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 4 (1), 89-97.
10. Macquenn, J.G. (2001). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu (Çev. Esra Davutoğlu), Arkadaş Yayınları, Ankara.
11. Metin, H. & Lamba, M. (2016). “Hititler’den Roma İmparatorluğu’na Kadar Anadolu Uygarlıklarında Yönetim Yapısı”, Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, 12 (27), 155-174.
12. Niray, N. (2002). “Tarihsel Süreç İçerisinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9), 209-226.
13. Pustu, Y. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine”, Sayıştay Dergisi, (9), 1-27
14. Sevinç, F. (2008). “Hititler’in Anadolu’da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistemi”, SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (17), 11-32.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 990-1007

Arrival
10 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
64023
Article Serial Number
7

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64023>

How to Cite This Article
Şenel, O. (2022). "Doğu Asya'da Öz-oryantalizm Dalgası: Japonya, Çin ve Kore Müzik Kültürlerinde Modernleşme İdeolojisi ve Sonuçları", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(55):990-1007

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open
access, peer-reviewed
international journal.

Doğu Asya'da Öz-oryantalizm Dalgası: Japonya, Çin ve Kore Müzik Kültürlerinde Modernleşme İdeolojisi ve Sonuçları

The Wave of Self-orientalism in East Asia: Modernization Ideology and Its Consequences in the Musical Cultures of Japan, China, and Korea

Onur Şenel

Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, Sinop, Türkiye

ÖZET

Modernleşmedeki başarıları açısından Doğu Asya'nın önde gelen ülkeleri olarak kabul edilen Japonya, Çin ve Kore, 20. Yüzyıldan itibaren bilim ve teknolojide Batılı güçlere yaklaşıma başlarken kendi kültürlerine yönelik önemli bir dönüşüm sürecini de göze almışlardır. Bu süreçte yeni ideolojinin bir simgesi olarak gördükleri müzikte değişim arayışı çoğunlukla kendi kültürlerini Batının gözünden yargılamaya dayalı öz-oryantalist bir tavırdan hareketlenmiş, Batılı görünüme kavuşma ideali geleneksel müzikleri değiştirdiği kadar müziğin tanımını ve toplumsal görünümünü de biçimlendirmiştir. Modernleşmeyi birbirleriyle ilişki olarak deneyimleyen bu ülkeler ortak tarihlerinin yanında kendilerine özgü toplumsal ve siyasi olayların sonucu olan farklı deneyimler de geçirmiştir. Bununla birlikte müzikte modernleşme uğraşının sonuçları bu üç ülke için oldukça benzer kalmış ve 19. Yüzyıldan itibaren maruz kaldıkları özoryantalizm dalgası kendi müzik kültürlerinin görünümü 21. Yüzyılda bile etkilemeye devam ederek Batı müziği ve bu müziğin unsurlarının yerel kültürün parçası olacak şekilde içselleştirilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda bu makalede, Doğu Asya'da modernleşme ideolojisinin kökeni ve zaman içindeki evrimi ile bu ideolojinin müzikteki yansımaları öz-oryantalizm kavramı çerçevesinde sorgulanarak, kendilerine özgü modernleşme deneyimleri yaşayan Japonya, Çin ve Kore'nin ulusal müzik hareketleri, geleneksel müziklere yönelik reform çabaları, yeni müzik idealleri ve müzik eğitimi hedefleri ile 19. Yüzyılda müzikte ortaya çıkan modernleşme dalgasının bu ülkeler üzerinde devam etmekte olan sonuçları ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Doğu Asya, Müzik, Öz-Oryantalizm, Modernleşme

ABSTRACT

While Japan, China, and Korea, which are considered the leading countries of East Asia in terms of their achievements in modernization, have, since the 20th century, begun to approach the Western powers in science and technology, they have also risked a significant transformation process in their own cultures. In this process, the search for change in music, which they regard as a symbol of the new ideology, has mostly been driven by a self-orientalist attitude based on the judgment of their own cultures through the eyes of the West. Additionally, the ideal of attaining a Western appearance has not only changed their traditional music but also shaped the definition and social appearance of music. These countries experiencing modernization in relation to each other have had different experiences as a result of their idiosyncratic social and political incidents as well as their common history. Moreover, the results of the struggle for modernization in music have remained quite similar for these three countries. The wave of self-orientalism they have been exposed to since the 19th century has continued to affect their musical cultures even in the 21st century. Accordingly, this has led to the internalization of Western music and its elements as part of the local culture. In this context, this study investigates the origins and evolution of modernization ideology in East Asia and its reflections on music within the framework of the concept of self-orientalism. This study discusses the national music movements in Japan, China, and Korea, which have experienced their own unique modernization experiences, their efforts to reform traditional music, their new musical ideals and goals in music education, and the ongoing consequences of the 19th century's wave of modernization in music within these countries.

Keywords: East Asia, Modernization, Music, Self-Orientalism

1. GİRİŞ

19. yüzyıl Doğu Asya'nın geleneksel müzik kültürleri için yeni bir dönemin başlangıcını ifade eder. Bu yüzyılda ilk olarak Japonya'da ortaya çıkan modernleşme hareketleri zaman içinde Japonya'nın etki alanında bulunan Çin ve Kore gibi ülkelere de sıçrayarak bu ülkelerin siyasal, kültürel ve toplumsal yapısında bir dönüm noktası yaratmıştır. Her biri kendi içinde farklı deneyimlere sahip olan Japonya, Çin ve Kore 19 ve 20. Yüzyıldaki müzikte modernleşme hareketlerinin şekli ve içeriği bakımından önemli benzerlikler taşır. Bu benzerliklerin temelinde yeni dönemi temsil etmeye uygun görülen Batı müziğinin geleneksel müzik türlerinden daha üstün, daha bilimsel, daha incelikli ve daha seçkin görülmesi yatmaktadır. Batının Doğuya üstün gelmesini sağlayan bilimsel ve askeri seviyenin Batılı düşünce yapısından ve bu düşüncenin filizlendiği kültürel atmosferden kaynaklandığına inanılmıştır. Başka bir deyişle Batının sahip olduğu teknoloji ve refaha ulaşmanın yolunun Batılı gibi düşünmek, Batılı gibi giyinmek ve Batılının estetik zevklerine sahip olmayı gerektirdiği; Batı karşısındaki mağlubiyetlerin, kadim geleneklerin çağ dışılığını ve yeni dönemde yerleri olmadığını kanıtladığı düşünülmüştür. Bu dönemde Batı müziği bir estetik zevk olmaktan çok Batılı tipte bir toplum yaratmanın aracıdır. Batılılaşmayı modernleşme ile özdeşleştiren bu düşünceye göre modern yaşamın ve yüksek kültürün simgesi olarak görülen Batı müziği, yeni çağa uyum çabasının sembolik bir göstergesi olarak

toplumun dönüştürülmesinde öncelikli bir role sahiptir. Bu dönüşüm sürecinde yönetici kesimlerin ve yeni dönemin aktörlerinin genel kanısı geleneksel müzik türlerinin tasfiyesi ya da dönemin ruhuna uygun şekilde yapılandırılmasının zorunlu olduğudur. Böylece Batı müzik kültürüne ait kavramlar geleneksel türlerin yerine geçmeye ya da bu türleri dönüştürmeye başlamıştır.

Doğu Asya toplumlarının modernleşme çağında hâkim olan düşünce Doğu - Batı ilişkilerinin yorumlanmasında sıklıkla gündeme gelen öz-oryantalizm kavramı çerçevesinde açıklanabilmektedir. Oryantalizm, Avrupa'nın Doğu fikri (Said; 1998: 9) olarak tanımlanırken Öz-oryantalizm, Doğunun kendi kültürünü Avrupa'nın Doğu fikriyle yargılaması olarak ifade edilebilir. Kendi kültürünü Batılı üstün değerler sistemine göre yorumlayan ve aydın ya da elitler aracılığıyla Batı'nın hegemonyasını kabul etmiş ve Batı'nın gücüne gönüllü olarak teslim olmuş Doğulu özne söz konusudur (Etkind, 2007'den aktaran, Bezci ve Çiftçi, 2012: 143). Müzik modernleşmesi bağlamında öz-oryantalizm, Batı müziğinin bilimin sanat üzerindeki tezahürlerinden biri olduğunu kabul ederek "geri kalmış" ve eski dönemi hatırlatan müzik türleri üzerinde egemenlik kurmasına yönelik bir güdüdür. Bu süreç, eski türlerin tamamen ya da kısmen terkini veya Batı müziğinin standardı olan ancak "çağa uygunluk" ile açıklanan nitelikler bakımından süzgeçten geçirilmesini kapsamaktadır. Burada söz konusu olan yalnızca bir müziğin yerine bir başkasının getirilmesinden ziyade bir müzik kültürünün ve kavramsal yapısının bir başkasıyla değiştirilmesidir. Geleneksel müziğin tonal ve ritimsel yapısı, icra ve sunum biçimleri, eser ve çalgı nitelikleri, temsil gelenekleri, müziğin öğrenimi ve aktarımına ilişkin gelenekler, icranın bağlamı, müziğin ve müzisyenlerin statüleri bu dönemde önemli değişiklikler geçirmiştir.

Japonya, Çin ve Kore'de deneyimlenen modernleşme süreci tüm dünyada Batı kültürünün baskısı ile karşılaşan toplumların deneyimleri ile önemli paralellikler taşımakla birlikte bu toplumların Batı müziğini özümseme veya sentezleme biçimleri ile modernleşme hareketlerine verdikleri tepkiler kendilerine özgüdür. Benzer koşullar altında benzer amaçlarla çıkılan yolda toplumların siyasi ve kültürel şartları önemli farklılıklar da yaratmıştır. Japonya'nın Asya'nın ve Doğu dünyasının ilk modern gücü olarak yükselişi, tüm Doğu Asya'yı etkisi altına alışı ve hegemonik konumu; Çin'in devrim ve komünizm deneyimi; Kore'nin Japonya tarafından işgali, bağımsızlık sonrası bölünmesi ve iki farklı ideoloji ile yönetilmesi gibi tarihsel olaylar bu toplumların kültürel farklılıklarıyla birleşince özgün deneyimler oluşturmuştur. Bu bağlamda bu bölümde Japonya, Çin ve Kore'de müzikte modernleşme hareketlerinin altında yatan siyasi ve öz-oryantalist düşünce yapısı, reformların benzerlik ve farklılıkları ile modernleşme süreçlerinin etkileri günümüze kadar ulaşan sonuçları ele alınacaktır.

2. DOĞU ASYA'DA MODERNLEŞME İDEOLOJİSİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

19. Yüzyılda Batı toplumlarının Bilim ve teknolojiye ulaştığı noktadan habersiz kendi hallerinde geleneksel bir yaşam süren Doğu Asya toplumları Batının askeri gücü karşısında boyun eğerek kapılarını yeni bir çağa açmışlardır. Batılı güçler için cazip bir pazar durumunda olan bu ülkeler yalnızca sanayi devriminin olağanüstü teknolojisi ile değil aynı zamanda binlerce yıllık geleneklerini sorgulamalarına yol açan Batı kültürü ile de karşılaşmışlardır. Bu zamana kadar sınırlı bir ölçekte kalan misyonerlik hareketleri ve tüccarlar dışında Batı kültürü ile temas etmemiş bu toplumlar hızla yeni tanıdıkları bu kültürü özümseme gayretine düşmüşlerdir. Dünyada kimi koloni idaresinin kimi de tavizkar kapitülasyonların altında ezilmekte olan benzer durumdaki toplumlar gibi Doğu Asya toplumlarının da öncelikli sorunu ülkelerini sömürgeci güçlere karşı savunabilmek ve bağımsız kalmalarına yetecek güce ulaşabilmektir. Bunun için toplumların geri kalmışlığının sebebi olarak görülen her şey modern ve çağa uygun olanla değiştirilmelidir.

Modernleşme toplumun bağımsızlık ve refaha ulaşmasının biricik yolu olarak kabul edilmişti. Dolayısıyla bu ülkeler içinde buldukları duruma; modernleşmeyi bir ulusal proje olarak benimseyerek sistematik bir plan ile devlet kontrolünde yürüten Japonya, modernleşme talebinin elitler ya da halk hareketleri ile ivme kazandığı Çin veya modernleşme dürtüsünü Japon işgal güçlerinin baskısı sonucunda harekete geçiren Kore'de görüldüğü gibi farklı tepkiler vermişlerdir. Bununla birlikte temel güdeleri ve eylemleri benzerdir. Toplumun refahı için modernleşme ve bununla eş anlamlı olarak görülen Batı kültürü benimsenecek, yalnızca bilim, ordu, yönetim gibi alanlarda değil toplum yaşamı ile ilgili her alanda Batılı düşünce yapısı ve batı estetiği kabul görecektir.

20. yüzyılda Asya'nın Batılı modeli olarak örnek gösterilen ve modernleşme hareketlerinin en yoğun ve en hızlı gerçekleştiği ülke olan Japonya, kısa zaman içerisinde antik zamanlarda Doğu Asya kültürlerinin merkezi olan Çin'in konumuna yükselmiş, Asya tarihinin ve Doğu Batı ilişkilerinin kırılma noktasını oluşturmuştur. Japonya'nın modernleşme öyküsü gerek Doğu toplumlarının Batıyla karşılaşması açısından sıra dışılığı gerekse Batı düşüncesinin Doğu Asya'daki taşıyıcısı olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Tokugawa döneminde (1600-1868) iç savaşlarını sona erdirerek belirli bir istikrar sağlayan Japonya'da dış ticaret ve misyonerliğin yasaklanması zaten bir ada toplumu olarak dış bağlantısı asgari olan ülke için tam izolasyon durumu oluşturmuştur. Toplumsal sınıfların değişmeye başladığı, barışçıl dönem sebebiyle samurayların önemini kaybedip tüccarların önem kazandığı, Tokyo, Kyoto, Osaka gibi merkezlerde yeni bir şehir kültürünün yükselmeye başladığı bu dönem Batılı güçler ile yapılan

ezici anlaşmalar ile giderek dengesizleşmiş ve yeni bir döneme yol açmıştır. Japon kültürüne “kara gemiler” olarak geçen ve ülke tarihinde yeni bir sayfa açan olay, 1853 yılında Amerikan donanmasının ülkenin dış ticarete açılması talepleri ile Japon limanlarını baskı altına alması ve güç kullanılacağı tehdidinin gösterilmesidir. Bu tehdit farklı ülkeler tarafından tekrarlanacaktır. Gördükleri zırlı gemiler karşısında, başa çıkamayacakları bir düşmanla karşılaştıklarını anlayan Japonlar için içinde buldukları düzeni sorgulama süreci böylece başlamış olur. Nihayetinde, yüzyıllardır ülkenin ruhani lideri konumunda sembolik bir güce sahip imparator samuray sınıfından destekçileri ve Batılı güçlerin yardımıyla 1868 yılında Shogun iktidarını devirerek yönetimi eline alır. Böylece Japon ve Asya modernleşmesinin miladı sayılan Meiji dönemi başlamış olur. Ulusal istikrar ve güce kavuşmanın yolunun modernleşmeden geçtiği ve modernleşmenin bir ulusal güvenlik sorunu olarak görüldüğü bu dönemin düşüncesi “savunmacı modernleşme” olarak adlandırılmıştır (Ward ve Rustow, 1964: 438). Hızlı bir yapılanma ile ordusunu ve eğitimini modernize eden Japonya 1895’de Çin, 1905’te de Rusya’yı mağlup ederek bölgenin ve dünyanın önemli bir gücü haline gelecek, modernleşme tecrübesini işgal ettiği Doğu Asya ülkelerine de aktaracaktır. Japonya’nın 20. Yüzyıldaki görünümü hem Batı hem de diğer Asya ülkeleri açısından “bir başarı öyküsüdür”. Batılı olmayan bir ülkenin modernleşme sayesinde Batı ile boy ölçüşebileceği düşüncesi Japonya ile başlamış ve Japonya bir rol model olarak gösterilmiştir.

19. yüzyılda ekonomik ve siyasi taviz talepleri Çin’in de karşı karşıya olduğu sorunlardır. Batının askeri gücüne boyun eğilmesi burada da yeni bir dönem başlatmıştır. 1840 yılındaki afyon (opium) savaşında İngiltere’ye karşı alınan mağlubiyetin ardından ülke Batıya açılır (Chen, 1988’ten aktaran, Kang 2009: 18-19). 1860’da Fransa ve İngiltere’ye bir kez daha yenilen ve yabancı güçler tarafından kuşatılan Çin, daha sonra Tongzhi Restorasyonu (1862-1874) olarak bilinen ancak Meiji ile kıyaslandığında başarısız kabul edilen kısa bir dönem geçirmiştir. 1895’te Japonlara karşı alınan küçük düşürücü mağlubiyetten¹ sonra 1900 yılında boksörler ayaklanması olarak bilinen ve çok uluslu güçlerle yapılan savaşın yine kaybedilmesiyle Batılı tarzda reform ihtiyacı düşüncesi güçlenmiştir. 1911 yılında ise Japonya ile benzer şekilde modernleşme yanlıların gücü ele geçirdiği bir iktidar değişimi söz konusu olur (Holcombe, 2021: 233-274). Bu değişimde rol oynayan Çinliler Japonya’nın performansından etkilenmiş ve onu örnek almaya başlamıştır. Çoğu Japonya’da eğitim almış bu kişiler ülkeyi benzer bir modernleşme süreci içerisine sokmak istemektedir. 1911 yılındaki devrimle imparatorluk rejimine son veren hareketin lideri olan Yi Xian Sun (Sun Yat Sen) Japonya ve Amerika’da eğitim almış ve batılı tipte bir demokrasi ve modernleşme inşa etme amacındadır (Kang, 2009: 19). Özellikle 4 Mayıs 1919 tarihinde yapılan ve Çin’in Shandong eyaleti üzerindeki haklarının Japonya’ya devredilmesine karşı çıkan bir öğrenci gösterisinden yola çıkarak kısa zaman içinde geniş çaplı bir toplumsal harekete dönüşen 4 Mayıs hareketi Batı tipi toplum yaratma taleplerinin zirvesini teşkil ederek kültür alanında yeni bir dönem başlatır. Yeni dönemin sloganı “yeni gençlik” için “bilim ve demokrasidir (Chiang, 2017: 37; Everet, 2004: 6-7; Holcombe, 2021: 276). Batılılaşma Çin’in özgürlüğü ve refahı için hayati önemde görülmektedir (Shi’den aktaran, Tang, 2016: 8).

Kore, dış baskı ile modernleşmeye zorlanan bir başka Doğu Asya ülkesidir. Japonya ve Çin de olduğu gibi yabancı güçler ile tavizkar ticaret anlaşmaları imzalamak durumunda kalır. Yine Japonya’nın Edo (Tokugawa) dönemi ve Çin’de ki Qing hanedanı (1757- 1843) dönemi ile benzer bir politikanın güdüldüğü Yi hanedanının izolasyon dönemi (1637-1886) sona erer. 1876’da Japonya ile 1880’lerde Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Rusya gibi Batılı ülkelerle anlaşmalar imzalanır (Kim, 2018: 183). Japonya 1910 yılında Kore’yi ilhak ederek kontrolü eline geçirir ve kendi deneyiminden daha ağır bir süreci Kore’ye yaşatır. Kore’nin “uygarlaştırılması” projesi yürürlüğe konulur. Kore dilinin yasaklanması gibi önemli kısıtlamalar getirilerek Kore kültürü ciddi şekilde baskılanır (Oh, 2013: 19-23). Ülkede Japon ve Batı tarzı bir yönetim anlayışı yerleştirilmeye çalışılır (Gökçe ve Gökmen, 2016: 95-97). Feodal ve tarımsal ekonomik sistemden sanayi toplumuna dönüş süreci başlatılır (Kim, 183). Bu dönemde Kore’de Batılılaşma Japonlaşma ile eş anlamlı hale gelmiştir. Bu durum işgalin sona erdiği 1945 yılına kadar sürer.

3. MODERNLEŞMENİN ŞAFAĞI: MEJİ JAPONYA’SININ DÜŞÜNSEL ATMOSFERİ

19 ve 20. Yüzyılda Doğu Asya’daki modernleşmenin düşünsel atmosferini anlamak için sürecin başladığı ve yayıldığı yer olan Japonya’daki duruma bakmak gerekir. Meiji döneminin ideolojisi en iyi bir şekilde Meiji andı olarak geçen ve dönemin ilkelerini ortaya koyan ifadelerde görülür. Buna göre geçmişin kötü gelenekleri kaldırılacak, ülke doğa yasaları üzerine kurulacak ve tüm dünyadan bilgi toplanacaktır. Batı ile mücadele etmek için uygarlık ve aydınlanma yolu izlenecektir (Varley, 2000: 238; Esenbel, 2012:162-164). Bu ifadelerde görüldüğü üzere Batı kültürünün üstünlüğü ve kültürel geri kalmanın sorumlusunun geleneksel kültür olduğu düşünülmekte, Said’in deyimiyle Batılı toplumların Avrupalı olmayan bütün diğer kültürlerden ve halklardan üstün olduğu şeklindeki düşünsel hegemonya görülmektedir (Said, 1998: 19). Burada doğa yasaları olarak ifade edilen şey Batı biliminin bir sonucu olan ve modernleşme ile birlikte benimsenecek ve geleneksel uygulamanın yerine konulacak olan yasalardır.

¹ Çin ordusu Japon ordusundan altı kat, donanması ise iki kat büyüktür. Mağlubiyet sonrasında ağır bir tazminat yükü altında kalır (Helcombe, 2021: 246).

Yine tüm dünya ile kast edilen şey modernleşmiş dünya, başka bir ifade ile Avrupa kültürüdür. Avrupa ile aradaki coğrafi mesafe de önemli görülmemektedir, önemli olan düşünsel olarak Avrupalı olabilmektir. Dolayısıyla dönemin sloganı; “Asya’dan ayrıl ve Avrupa’ya gir” olarak belirir. Ulusal kimliğin yeniden inşasında Japonya ile Asya kültürleri arasında bir sınır çizilmek istenirken dâhil olunmak istenen yer Avrupa kültürüdür (Ishii ve diğerleri, 2005: 71). Böylece yeni dünya düzenine uyum için ideolojik bir yapı olarak Avrupa merkezli bir model seçilmiştir. Batı kültürü bir sosyal değişim aracı olarak kullanılmış, Batılılaşma, modernleşme ve kültürün yeniden kodlanması için tüm imkânlar kullanılmıştır (Herd, 2004: 40-41).

Meiji modernleşmesi temelde milliyetçi bir tavrıdır. Ülkenin bağımsızlığa ve refaha ulaşması amaçlanırken tam bir asimilasyondan ziyade bir ölçüde Japon kimliğini yansıtan bir modernleşme arzulanacaktır. Burada ölçüyü belirleyen şey modernleşmeye uyum kapasitesidir. Batılılaşma, modern bilimin doğal bir sonucu olarak görüldüğünden geleneksel kültürün batılılaşması bir asimilasyondan çok bilimsel zemine oturtulması olarak kabul edilmektedir. Hedeflenen, “Batı teknolojisi” ile “Japon ruhu” nu birleştirmektir. Buradaki milliyetçi söylem ileride daha da şiddetlenerek “japonizm” idealine dönüşecek ve Japonya’nın 1930-1945 arası döneminde Batı karşıtlığına varacaktır (Ishikawa, 2002: 282). Ancak Japonya Batılı güçler ile savaş içinde olduğu dönemlerde bile Batı karşıtlığını Bilimin, tekniğin ya da bunlarla şekillenen yeni kültürün reddi noktasına getirmemiştir. Bu anlamda Meiji döneminin düşünsel atmosferi Japonya’nın günümüze kadar gelen tarihi açısından etkileri halen devam eden bir olgudur.

Meiji döneminde müzik toplumun Batılı bir görünüme kavuşması açısından hayati önemde görülmekle birlikte Japon kültürünün temelinde yer alan konfiçyusçu öğreti bakımından da önemli bir role sahiptir. Müzik insanın ahlaki eğitimi açısından değerli bir araç olarak görüldüğünden toplumun dönüştürülmesinde öne çıkan bir unsurdur (Miller'dan aktaran Day, 2013: 268). Bu sebeple geleneksel müzik dönemin ideolojisine uygun bir şekilde yeniden yapılandırılırken, Batılı tipte kurumlar ve eğitim modelleri getirilmiş, Batı müziği geleneksel müzikle ile sentezlenmeye çalışılmıştır (Tsukahara, 2013: 223-238). Burada söz edilmesi gereken bir nokta Meiji döneminde imparatorun geleneksel müzik kültürleri içerisinde gagakuya² ayrı bir önem atfetmesidir. Kelime anlamı “zarif, seçkin” olan ve yüzyıllar süren bir geleneğin devamı olan bu müzik türü Şinto inancı bağlamında imparatoru temsil etmekte ve kendisinin bir simgesi olarak görülmektedir. Bu sebeple Meiji dönemi ile son bulan Shogun rejiminin aristokratlarına hitap eden müzikli Noh tiyatrosu dışlanırken, gagaku desteklenmiş hatta sıradan halkın izleyemediği bu tür ilk kez halka açılmıştır. Bununla birlikte bu siyasi tavır modernleşme açısından gagakuyu dokunulmaz yapmaz. Tür bir süzgeçten geçirilmekle birlikte Gagaku müzisyenleri aynı zamanda imparatorun bandosunda görev alacak ve Batı müziği öğrenmeleri için okula gönderilecektir (Şenel, 2019: 101).

Meiji döneminin düşünsel yapısı diğer Doğu Asya ülkelerinde de yankılanması bakımından bir tür örnek olaydır. Her ülke bir dönem bir ölçüde aynı atmosferi solumuş ve politikalarına bu düşünceyle yön vermiştir. Çin’de aynı düşünce yapısıyla, bin yıldır egemen olan ve sanattan, eğitim ve politikaya kadar her alana nüfuz etmiş Konfiçyusçu düşünceler eleştirilmeye başlanmış, klasik edebiyatın yazı dili günlük konuşma diline çevrilmiştir (Chiang, 2017: 37-38). Çin geleneklerinin çoğu ortadan kaldırılmış, saç ve giyim tarzları bile Batıdan örnek alınmaya başlanmıştır (Holcombe, 2021: 274). Öyle ki Çin’deki komünist parti iktidarı döneminde dahi Meiji düşüncesinin yankıları görülür. Meiji’nin iktidarı ele geçirmesinden yaklaşık doksan yıl sonra, 1956 yılında Çin lideri Mao Zedung “müzik işçilerine” seslendiği konuşmasında modern kültürde Batı standartlarının Çin’den yüksek olduğunu kabul etmek gerektiğini ve Çin tıbbının Batı tipi doktorlar elinde geliştiği gibi Çin müziğinin de Batı müziği eğitimi almış kişiler elinde gelişeceğini belirtmektedir (Ouyang, 2012: 160). Kore’de 20. Yüzyılın sonlarında bile aynı atmosfere tanık olmak mümkündür. Geleneksel Kore müziğinin Batı müziğine kıyasla daha düşük bir statüye sahip olarak kabul edildiği görülmektedir (Shin, 2003: 267-8 ve Hyun, 2013: 98’den aktaran Sung, 2022: 192-193). Tüm bu düşüncelerin ortak yanı Öz-oryantalist düşünce yapısıdır. Bu tip düşünceler geleneksel müziklerin eleştirilmesine ve müzik kültürlerinin yeniden şekillendirilmesine sebep olmuştur.

4. ÖZ-ORYANTALİST ÇERÇEVE; GELENEKSEL MÜZİĞİN ELEŞTİRİSİ

Modernleşme dönemlerinde geleneksel müziklere yöneltilen eleştirilerin çerçevesi benzerdir. Öncelikle yerel müziklerin geri kalmışlığının kabulü ile bunun sebeplerine ilişkin açıklamalar sunulur. Müzik, Batı müziği çerçevesinde tanımlanırken doğru ve yanlışın ölçütü Batı müziğinin kavramsal yapısına uygunluktur. Batı çalgıları teknolojik gelişmişliğin sonucu ve ulaşılması gereken nihai nokta olarak kabul edilir. Geleneksel müzikler yalnızca çağ dışı olarak görülmez aynı zamanda modern insanın eğitimi açısından da zararlı kabul edilir. Bu müzikler sanayi toplumunun gerektirdiği dinamizmden ve yüksek kültürün taşıdığı incelikten yoksun, keyfi kurallar üzerine inşa edilmiş, cahil kimselerin elinde gelişmiş ilkel eğlence araçları olarak görülür. Batı müziğinin üstünlüğünün sebepleri

² Gagaku, yalnızca bir müzik icrası olarak görülmemelidir. Japon müzik kültürü içerisinde drama ve dans büyük önem taşır ve çoğu durumda müzikten ayrılmaz. Bu durum gagaku da olduğu kadar, Noh tiyatrosu, kabuki ve kukla tiyatrosu (bunraku) için de geçerlidir. Yalnızca çalgı eşlikli şarkılarda dahi belirli metinlere ya da hikâyelere başvurma geleneği vardır. Japonya’da müziğin kökeni de Şinto mitine göre güneş tanrıçası Amaterasu’nun mağarasından çıkmasını sağlayan bir dansla ilişkilendirilmektedir (Malm, 2000).

açıklanır. Sonrasında geleneksel müziklerin “ıslah edilmesi” aşamasına gelinir. Yukarıda ifade edildiği gibi modern ancak bir ölçüde yerel görünen bir müziğe ihtiyaç vardır. Bunun için geleneksel müziklerin Batı müziği çerçevesine oturtulması ve gelişimini bu çerçeve içinde sürdürmesine ilişkin planlar sunulur. Bu eleştirileri getirenler toplumun elitleri veya modernleşme konusunda örnek alınan ülkelerde eğitim almış kimselerdir.

Japonya’da müziğin yapılandırılmasına ilişkin ilk önemli düşünceler Amerika Birleşik Devletleri’ne eğitim için gönderilmiş İzawa Shuji (1851-1917) ve buradaki Japon öğrencilerin müdürü olan Tanetaro Mekata (1853–1926) tarafından ifade edilmiştir. Japonya için Amerikan modelini temel alan Shuji, Japon müziğinin çağa uygun olmadığını belirtirken modern bir müzik kültürüne sahip olmanın gerekliliğini ve buna Batı müziği ve Japon müziği arasında bir sentezle ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Doğu ile Batı arasında bir orta yol olan yeni bir müzik yaratılacak, bu müziğin gelişimi için müzisyenler eğitilecek, müzik eğitimi okullara getirilecek ve Batı müziği çalgıları üretilecektir (Kitayama, 1990: 32-37; Komiya, 1969: 463). Shuji ve Mekata’nın düşüncelerinden hareketle yeni müziğin oluşumunda kullanılabilir, biri saray müziği olan ”zarif müzik” *gagaku*, diğeri ise “kaba müzik” olarak nitelenen *zokkyoku* olmak üzere iki tür belirlenir³. *Gagaku*, müzikal yapısının sıradan insanlar tarafından öğrenilmesindeki zorluk, diğeri ise şarkı söyleme açısından çok kaba ve zararlı bulunması sebebiyle uygun görülmemiş ve en iyi yöntemin Batı müziğine adapte olma ve bundan en iyi şekilde yararlanma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Japon halkı arasında yeni bir müzikal duyarlılık geliştirilmesi, Batı müziği ile geleneksel müziğin kısmen birleştirilmesi ile Japonya’da zengin ya da fakir herkesin şarkı söyleyip çalabilmesi hedeflenmektedir. Yeni müzik ideali *Kogaku* yani “ulusal müzik” olarak adlandırılır (Ishii ve diğeri, 2005: 71-72). Halka yönelik eğlence yerlerinde icra edilen şarkılar Meiji öncesi dönemde büyük bir popülerliğe ulaşmış olsa da “çok uzun zamandır cahil ve kaba kimselerin ellerine terkedilmiş, sığlaşmış ve bozulmuş” olarak tanımlanmıştır. Böylece bu müzik türleri müzisyenleri dışında sahipsiz kalır (Komiya, 1969: 366; Day, 2013: 266).

Geleneksel müziğin eleştirisi bakımından 20. yüzyılın başlarında Çin’deki durum da farklı değildir. Modernleşme eylemcilerinin söylemlerinde geleneksel müzikler yozlaşma ve çöküş ile bağdaştırılmaktadır. Geleneksel operalar veya anlatımlı şarkıların⁴ kişisel ihtiyaçlar dışında toplumun geneli açısından bir anlam taşımadığı, Çin müziğinin Batı müziğine göre çok basit, bilim dışı ve yeniliğe kapalı olduğu ve Çinli müzisyenlerin cahilliği vurgulanır. Çin müziği dünyevi, kaba ve kaygısız olarak kabul edilirken, Batı müziği rasyonel, bilimsel, düzenli ve ahlaki zihinleri yetiştirmek için uygun olarak görülmektedir. Batı müziği sayesinde Çin’in bozulmakta olan kültür ve toplumu yeniden canlandırılabilir (Ouyang, 2012: 65-66). Konfiçyus düşüncesinden hareketle müziğin sosyal fonksiyonunu bir ulusun ahlakını korumak, ailenin mutluluğunu arttırmak ve bir bireyin mizacını düzenlemek olarak kabul eden Zeng Zhimin, Batı müziğinin erdemliliği ile bireylerin kişiliklerini düzenleyeceğini ifade eder (aktaran, Ouyang, 2012: 85). Öğrenci lideri ve sosyal reformcu Wang Guangqi, Alman müzikal kültürünün zenginliği ile Alman modernleşmesinin bağlantılı olduğunu, Çin’in yeni müziğin ulusal ruhu yükseltecek niteliğe sahip olması gerektiğini vurgular (Gong, 2008: 54). Çin müziğinin Han zamanından beri yerinde saydığı ve geçmişi temsil ettiği, Batı müziğinin ise Batı teknolojisi gibi nesnel ve bilimsel kurallara dayandığı ve Çin müziğini Batı standartlarına getirmek gerektiği düşünülmektedir (Gild, 1998: 116-117, 123; Huang, 2011:164). Çin müziğinin zayıflığı; macera ruhundan yoksun ve gerileme eğiliminde olduğu, çalgıların gücünü gerektiği gibi kullanmadığı, çoğunluk yerine azınlığa yönelik olduğu ve arkasında bir teorik altyapı bulunmadığı şeklinde ifade edilmektedir (Liu, 2010: 31).

Müzisyen fikir önderleri Çin ve Batı müziği arasındaki gelişmişlik farkını teknik bir çerçevede açıklar. Örneğin Çin’de Batı tipi konservatuarın kuruluşuna öndelik eden kişilerden biri olan Xiao Youmei, Çin müziğinin Batıdan en az bin yıl geride olduğunu kabul ederek, klavyeli çalgılar, polifoni ve nota sistemi bulunmayışı, müzisyenlerin saygı görmemesi, şarkıcılık mesleğinin ve erken yaşta müzik eğitiminin yokluğunu sebep olarak açıklamakta, Çin müziğinin kurtuluşunun Batı notasyonu, armonisi, kontrpuanı ve kompozisyonunu kullanmaktan geçtiğini ileri sürmektedir. Yine Amerika’da eğitim alan Lieu Da-kun Çin müziğinin gam, perde çalgı ve kompozisyon bakımından standartları olmadığını ifade eder (Lingjun’dan aktaran, Gild 1998: 122; Gong, 2008: 57; Lam, 2008: 44). Besteci Xian Xinghai, Çin’in monoton müzik geleneğinin değişimini savunurken, müziği kontrpuanla zenginleştirme, koro, düet ve rondo formları oluşturma önerilerini sumaktadır (aktaran Ouyang, 2012: 141). Her ne kadar genel düşünce açısından radikal kalsa da bazı durumlarda sentez yerine asimilasyona daha sıcak bakanlar da bulunur. Bunlardan biri olan Shen Xingong, İlkokul Şarkıcılığı Pedagojisinin Çince çevirisine yazdığı girişte, Batı müziğinin geleneksel Çin müziğinin yerini almasını dört gözle beklediğini ve her ailenin guchin, guzheng ve sanxian’ı atacağı ve çocuklarına org ve diğer Batı çalgılarını öğreteceği günlerin çok uzak olmadığını “müjdelemiştir” (Ouyang, 2012: 83).

³ Japonya’da müzik türlerine yönelik getirilen bu sınıflandırma yalnızca modernleşme bağlamında kullanılabilirliği düşünülen müzik türleri ile ilişkilidir. Meiji dönemi öncesinde *gagaku* haricinde, Noh tiyatrosu, kabuki ve kukla tiyatrosu, Budist ve Şintoist müzik türleri gibi çok çeşitli bir müzik dünyası vardır. İfadelerden de anlaşıldığı üzere modernleşme döneminde birçok müzik türü dışlanmıştır.

⁴ Japon ve Çin müzik kültürlerinde, çalgı eşliğinde efsane, tarihi olay, kahramanlık öyküsü vb. konuları içeren anlatımlı şarkı geleneği bulunur.

Benzer düşünceleri Kore’de de görmek mümkündür. Avrupa ya da Batı ile ilişkili diğer şeyler gibi Avrupa müziği de evrensel, medeni, gelişimsel ve insani olarak algılanmış ve yüksek ve eğitilmiş sosyal sınıflara özgü bir statü sembolü haline gelmiştir. Kore müziğinin de dâhil olduğu Asya müziği ise geçmişle, bölgesellik, geri kalmışlık ve uygarlaşmamışlıkla ilişkilendirilmiştir (Kim, 2018: 185; Hwang, 2009: 65). “Eski ve bizim olan her şey kötü, yeni ve Batılı olan her şey iyi” düşüncesi temelinde (Hyun-kyung, 1996’dan aktaran, Howard, 2013: 327) Batı müziğinin üstünlükleri ve geleneksel müziğin eksiklikleri sıralanır. Besteci Nap Kugak geleneksel müziği durağan bularak, armoni ve formu olmamasıyla eleştirmiş, bir diğer besteci Na Unyo ise geleneksel müzikte armoni olmamasını bu müziğin geçmişte kalmasına bağlamıştır. Geleneksel çalgı taşımak bile eleştirilirken, Kore müziği akademisyenler arasında bile değer görmemiş ve 1970’lere kadar ortaöğretim müfredatlarına dâhil edilmemiştir (Howard, 2013: 327-328). Bu düşüncelerin yankıları günümüze kadar ulaşmıştır.

5. MÜZİK REFORMLARI

Reformların altyapısını oluşturan öz-oryantalist düşüncelerde “sorunlar” ve genellikle yapılacaklara ilişkin reçeteler sunulduğundan gözlemlenen reformların bu doğrultuda olması şaşırtıcı değildir. Doğu Asya’daki söz konusu üç ülkenin müzik reformları, müziğin ve müzikle bağlantılı etkinliklerin resmi ve toplumsal görünümünün modernleştirilmesi temelinde belirli temalar etrafında birleşir. Askeri bandoların kuruluşu, milli marşların bestelenmesi, modern ülkelere öğrenci gönderilmesi, eğitim müziğinin yapılandırılması, öğretmen ve sanatçı yetiştiren okulların kurulması, geleneksel müziklerin, çalgıların ve müzisyenliğin yeniden tanımlanması gibi uygulamalar farklı ülkelerde benzer şekillerde görülür. Ayrıca modernleşme öncesinde başlayıp bu süreçte ciddi oranda artan misyonerlikle bağlantılı müzik etkinliklerine de daha fazla alan tanınmıştır.

5.1. Bandolar ve Ulusal Marşlar

Bandolar, ordunun modernleştirilmesi çabasının bir parçası olmaları yanında, hem halkın Batı müziği ile ilk temas ettiği yer hem de modern bir toplumun, yöneticinin ve devletin simgeleri konumunda olmaları sebebiyle modernleşme hareketlerinde önemli bir yer tutar. Ayrıca Batılı tipte ilk müzik eğitimcilerinin yabancı bando şefleri olması, milli marşların ortaya çıkışının askeri bandolarla ilişkili olması, bandoda yer alan müzisyenlerin Batı müziğinin ilk yerli icracıları olması ve bu kişilerin ülkenin Batı müziğinin ilk yerel eğitimcileri arasında olmaları sebebiyle müzik reformlarında askeri bandoların önemini yadsımak imkânsızdır.

Meiji dönemindeki ilk Batılı müzik askeri alanda icra edilirken, Japonya tarafından talep edilen yabancı kadronun içinde bando şefleri de bulunmaktadır (Malm, 2000: 42). Demiryolu gibi ülkenin modernleşmesi açısından simgesel önem taşıyan tesislerin açılışı askeri bandolarla yapılmış, Batılılaşmanın başka bir simgesi şeklinde yeni kutlanmaya başlanan imparatorun doğum günü gibi etkinliklerde yine bu bandolar boy göstermiştir. Saraydaki törenlerin modernleştirilmesi çerçevesinde yeni görevler üstlenen geleneksel gagaku müzisyenleri ile saray bandosu kurulmuş ve bu kişiler batı müziği konusunda da eğitilmişlerdir. Ülkenin modern devletlerle ilişkilerinde kendisini temsil edecek bir marş sahip olmadığı da Batılı bando şefleri tarafından fark edilmiştir. Britanyalı bando şefi olan William Fenton İngiliz ulusal marşlarının sözlerinden ilhamla Japonya’nın ilk ulusal marşını bestelemiştir. Marşın sonraki ve günümüze ulaşan versiyonu saray müzisyeni Hiromori Hayashi’nin bir gagaku parçası üzerine yazdığı melodi ile oluşturulurken yine yabancı müzisyenler tarafından armonize edilmiş ve sentez fikrinin bir ifadesi haline gelmiştir (Tsukahara, 2013: 232).

Kore ve Çin modernleşmesinde de bandolar benzer roller üstlenir. Kore’de de Batı müziği misyonerlik etkinlikleri dışındaki ilk kez Bandolar aracılığı ile görülmüş, Batı müziği eğitimi alan ilk kişi yine bir bandocu olmuştur (No, 1989’dan aktaran, Dae-cheol 2009: 11-12). Japonya’da da görev yapan Franz Eckert burada da bando şefliği ve eğitimlik yapmış, Japonya’daki Fenton gibi Kore’nin ilk ulusal marşını bestelemiştir (Dae-cheol, 2009: 12). Bu marş da Britanya ulusal marşı ya da eski bir İskoç şarkısı olan *Auld Lang Syne*’dan esinlenilmiştir (Howard, 2013: 324-325).

Çin’in ilk bandosu 1885 yılında Robert Hart (1835-1911) adlı bir İrlandalı tarafından kurulmuştur. Ancak esas ilerlemeyi, büyük güçlerin saldırısı karşısında Japonya’nın Meiji reformundan esinle yeni bir ordu kurulması konusundaki karar sağlamıştır (Liu, 2010: 23, 26). Takip eden süreçte 20. Yüzyılın başlarında Pekin, Şangay ve Tianjin gibi büyük şehirlerde askeri bandolar ortaya çıkmıştır. Burada da halkın Avrupa müziği ile aşına olmasını sağlayan bandolar içinde bakır çalgılar bandosu orduda popüler olmuştur (Yang, 2017: 2; Lau, 2017: 270). Çin ulusal marşı bir Çinli tarafından bestelenmiş olsa da yine Batı müziği tarzında yazılmıştır. 1934 yılında Tian Han tarafından yazılan “Fırtına sırasında oğullar ve kızlar” (*Sons and Daughters in a Time of Storm*) adlı bir oyunun müziği olarak Nie Er tarafından bestelenmiş olan “gönüllülerin yürüyüşü” (March of the Volunteers) adlı parça sonradan ulusal marş olarak benimsenmiştir. Vatansızlık temasını işleyen bu oyun ve marş Çinlilerin Japonlara karşı bağımsızlık savaşı verdiği sırada yayılmış ilk kez 1949 yılında gayri resmi şekilde Çin ulusal marşı olarak kullanılmıştır (Liao ve diğerleri, 2010: 151).

5.2. Ulusal Müzik Eğitimi Hareketleri

Yeni bir müzik eğitimi sisteminin kurulması, toplumun ve gelecek nesillerin yeni kültüre adapte edilebilmesi açısından modernleşme mimarlarının üzerinde önemle durduğu bir konudur. Modernleşme öncesinde henüz ulusal çapta yaygın bir eğitim sistemine sahip olmayan bu ülkeler bir yandan eğitimi tüm halka açmaya çalışırken diğer yandan da bu eğitime yeni toplum ideolojisini yüklemişlerdir. Genellikle usta çırak ilişkisine dayanan mesleki çevrenin dışındaki kişiler için ulaşılması güç bir durumda olan müzik eğitimi, sıradan halkın çocuklarına açılırken onlarla birlikte evlerindeki ailelerini de eğitmeyi hedeflemiş, bu haliyle tüm toplumu etkilemiştir. Burada çocuk şarkılarına önem verilmesi uygulama kolaylığı ile yeni müzik kültürünü mümkün olduğu kadar çok kişiye ulaştırma hedefiyle bağlantılıdır. Gelecekte topluma yön verecek olan çocuklar yıllarca unutmayacakları şarkılar ile yalnızca müziği değil aynı zamanda onunla taşınan modernleşme düşüncesini de sonraki kuşaklara aktaracaklardır.

Ulusal eğitim hareketlerinin diğer önemli yönü müzik öğretmenlerinin yetiştirilmesidir. Bu öğretmenler Batılı tipteki ilk orkestraları ve konserleri teşkil edecekler ve geleceğin sanatçı kuşaklarının yetişmesinde de rol oynayacaklardır. Ulusal müzik eğitimi hareketlerinin geleneksel müziğe yönelik öz-oryantalist tavrın yaygınlaşması açısından önemli bir etkisi olduğu da şüphesizdir. Eğitim sürecinde Batılı çalgılar ve melodiler ile kullanılırken, sınırlı bir kullanım alanı bırakılan yerel müzik ve çalgılar yalnızca yeni müzikle uyumu çerçevesinde dikkate alınmıştır. Bandolarda olduğu gibi eğitim hareketlerinin de ilk rehberler olan yabancı uzmanlar müziğin ulusal eğitime yerleştirilmesinin olduğu kadar geleneksel müziğin kullanım koşullarına da etki etmişlerdir.

Japonya'da Meiji yönetimi gelişmiş Batılı ülkelerin okul müfredatında müzik ve şarkı söylemenin bulunduğunu fark edince Japon halkı için müzik eğitiminin gerekli olduğuna inanmaya başlamıştır. 1872'deki ilk eğitim yasası Gakusei (modern eğitim sistemi) okullarda şarkı söyleme ve müzik aleti çalmaya yönelik tavsiyeler içerse de eğitimde kullanılacak müziğin şekli konusunda belirsizlik bulunması ve şarkı söyleme ve müzik aleti çalmaya yönelik herhangi bir sistemin bulunmaması gibi sorunlarla yüzleşilir (Ishii ve diğerleri, 2005, 71-72). İisawa Shuji ve Tanetaro Mekata'nın eğitim bakanlığına sunduğu tavsiyeler tam da aranan çözümlü sunacaktır. Eğitimi Amerika'da sürdüren Shuji Japon müziğini çağ dışı bulurken burada gördüğü sistemin ülkesi için uygun olduğuna ikna olur. Japon müziğinin modernleşmesi Batı müziği ve geleneksel müzik arasındaki bir senteze bağlıdır. Bunun için uygun müzisyenler eğitilmeli, okullarda müzik eğitimi verilmeli ve Batı müziği çalgıları üretilmelidir. Bu düşüncelerini resmi olarak bakanlığa ileten Shuji'nin yönlendirmesiyle 1879'da Batı müziği araştırma enstitüsü ve daha sonra müzik eğitimi komitesi kurulur (Kitayama, 1990: 32-37; Komiya, 1969: 463). Bu komitenin üç temel amacı, Doğu ve Batı müziğinin kaynaşmasıyla yeni müzik parçaları oluşturmak, ulusal müzik için insanları eğitmek ve müziğin okullardaki müzik sınıflarına uygunluğunu değerlendirip, bunları uygulamak şeklinde tasarlanmıştır (Fujita, 2018: 142). Komite bu doğrultuda Japon, Çin ve Batı müziği konusunda araştırmalar yapmış, Japon müziği parçalarını notaya almış ve armonize etmiş, okullar için şarkı kitapları derlemiş ve müzik öğretmeni yetiştirmek için bir okul kurmuştur (Komiya, 1969).

Shuji'nin Amerika'daki öğretmeni olan Luther Whiting Mason Japon ulusal müzik eğitiminin birliktişisi olarak modernleşme çalışmalarında önemli bir rol üstlenir. Mason'un Boston müzik okulunda uyguladığı müfredat Japon okullarına da uygun görülmüştür. Okul şarkısı derleme çalışmalarında Mason'un "ulusal müzik planı" ve "ulusal müzik okuyucusu" adlı kitapları model alınarak okullarda okutulacak ilk kitap 1881 yılında ortaya çıkmıştır. Bu kitabın çoğunluğu Avrupa halk şarkılarına Japonca sözler yazılmasından ibarettir. Daha sonraki dönemlerde Shuji ve ekibi pentatonik gamlar üzerine yazılan parçalar ile öğrencileri Batı müziğine yavaş yavaş adapte edebilmenin yollarını arayacaktır (Kitayama, 1990: 32-37; Herd, 2004: 40-41). Komitenin derlediği şarkı kitapları 20. Yüzyılın başlarına kadar kullanılmış ve sonraki şarkılara da temel oluşturmuştur (Day, 2013: 265-292). Okul şarkısı repertuarı 20. Yüzyıl boyunca neredeyse değişmeden kalırken Japon kültürünün bir parçası haline gelir. Malm, 1970'lerde yaptığı bir yorumda bu durumu; genç bir Japon'un, "kahverengi saçlı Jannie" (*Jeannie with the Light Brown Hair*) şarkısının Japon ulusal şarkısı olduğunu iddia edebileceğini çünkü kendisinden önce babası ve dedesinin de aynı şarkıyı söylediğini ifade ederek açıklar (Malm, 1971: 275). Japonya'da *Shoka*, Kore'de *ch'angga* ve Çin'de *changge* olarak adlandırılan okul şarkıları Japon egemenliği altındaki Doğu Asya'da bir kültürlerarası şarkı öbeği yaramış olması bakımından ulus ötesi bir etkiye sahiptir (Chang, 2018: 158).

Komitenin müzik öğretmeni okulu 1880 yılında 22 öğrencisi ile eğitime başlar. Bu okulun amaçları arasında eğitimle birlikte okul şarkısı derleme çalışmalarında rol almak da vardır. Okula öğrenci seçiminde özellikle Japon müziğini de bilenler tercih edilmiştir. Bunların arasında saray müzisyenleri de bulunur. Şamisen ve saray müziği icracıları, yeni başlayanlarla birlikte eğitim görür. Piyano⁵, org ve keman gibi Batı çalgılarıyla eğitim verilse de okuldaki piyano

⁵ Shuji, piyanoyu her tür müziğin temeli olarak görmekte ve tüm müzik öğrencileri için zorunlu olmasının gerektiğini düşünmektedir (Ishii ve diğerleri, 2005: 72).

ve keman konusundaki eksiklik bunların bir ölçüde yerli eşdeğeri muamelesi gören koto ve kokyū⁶ ile giderilmeye çalışılır. Bu çalgılar yanında şarkı söyleme ve Batı müziği teorisi de öğretilmektedir. Uygulanan ilk programda hem Batı melodileri hem de düzenlenmiş gagaku ve koto melodileri kullanılmıştır. İlk öğrencilerinin çoğu Japon müziği konusunda eğitilmiş ve Batı ya da Japon çalgısında uzmanlaşma konusunda tercih hakkına sahipken⁷ öncelikli olarak Batı müziği ve Batı müziği sistemini öğrenmek durumundadır. Bu ikili eğitim modeli iyi bir fikir olarak görülse de öğrencilerin çoğunluğu için zor bir deneyim olmuş ve başarı oranı beklenilene vermemiştir. Okul, 1887 yılında Tokyo müzik okulu halini alarak öğretmen okulundan çok konservatuar yapısına bürününce okuldaki Japon müziği çeşnisi iyice azalmış yabancı öğretmenlerin gelişyle tamamen batılı tipte bir müzik okulu haline dönüşmüştür⁸. Okulun içinde Japon müziği çalışmalarına özgü bir komite kurulmuş olsa da bu komite temel öğrenci repertuarı oluştuktan çok sonra yani 1907 yılında aktif olabilmıştır (Komiya, 1969; Malm, 1971; 268-270). Okul, Japonya'nın Batılı tipte sanatçı yetiştiren ilk müzik okuludur.

Shuji ve Eğitim Bakanlığının planları teori de güzel görünse de uygulama da düşünüldüğü kadar kolay işlememiştir. Japon halkı yeni kültüre adapte olmaya sanıldığı kadar hazır değildir. Bunda yeni müzik sisteminin işitsel yapısına adapte olmanın zorluğu yanında toplumsal gelenekler de etkilidir. Batı tipi melodiler topluma oldukça yabancıdır özellikle yarım tonları söylemek çok zor gelmektedir. 20. Yüzyılın başlarındaki okul şarkılarının özellikle pentatonik diziler üzerine kurulmasında bu zorluğun etkisi olduğu düşünülmektedir (Fujita, 2018: 143). Öte yandan Tokugawa toplumunun sınıf ayrımına dayalı yapısından daha eşitlikçi bir topluma doğru atılan adım da henüz özümsememiştir. Önceki dönemde kültürel aktiviteler sosyal statülere göre tanımlanmış ve sınıfların katıldıkları etkinlikler arasında kesin bir çizgi çizilmiştir. Sıradan Japon halkı saray müziği ve Noh tiyatrosu gibi aristokratlara özgü müzik türlerini bile bilmemekteyken bir anda kendilerine tamamen yabancı olan Batı müziğini deneyimlemek durumunda kalmıştır (Herd, 2004: 41). Dolayısıyla yeni müziğe uyum zaman almış ve özellikle sanayi toplumuna dönüşle birlikte kentlerde gelişen orta sınıfın yükselişine kadar sınırlı bir ilerleme sağlanmıştır. Bu dönemden sonra Batı müziği ve yeni müzik anlayışları topluma hızla yayılacaktır.

Japonya'daki ulusal müzik eğitimi hareketi Çin'e de taşınır. Japonya müzik eğitiminde kendisine Batıyı örnek alırken Çinli aydınlar kültürel olarak kendisine daha yakın gördüğü ve başarılarından etkilendiği Japonya'yı bir model olarak görür. Bu bakımdan Çin'in deneyimi daha çok Japonya'nın yolundan gitmek şeklindedir. Komünist devrime kadar belirgin bir fark görülmezken Batı müziğinin dışlandığı kültür devrimi sırasında bile müzik sistemi ve tekniği bakımından Batılı çerçeveye bağlı kalınır. Değişen şey müziğin yönteminden çok siyasi içeriğidir.

Çin'deki reform hareketlerinde 1895 yılında Japonlara karşı alınan yenilgi önemli bir etken olmuş ve toplumsal değişim talepleri yükselmiştir. Bu dönemde eğitim ve müzik eğitimi konusunda da düşünceler ileri sürülür. Okullarda şarkı derslerinin yer almasını ilk savunanlardan biri ve 1898 reform hareketinin lideri olarak Çin'deki entelektüel gelişimin önemli figürlerinden biri olan Kang Youwei (1858–1927), 1898 yılında imparator Guangxu'ya sunduğu önergede, Almanya ya da Japonya'nın kesin bir şekilde örnek alınmasını ve vokal müziğin müfredatta yer alması gerektiğini savunmaktadır (Liu, 2010: 31; Lo, 2022). Bu reform hareketleri içinde yurt dışında eğitim gören öğrencilerin de ayrı bir önemi vardır. Japonya'da Shuji'nin Amerika'daki sistemi getirmek istemesi gibi Japonya'ya gönderilmiş Çinli öğrenciler de burada tanıştıkları müzik sistemini ülkelerine ithal etmek isterler (Kang, 2009: 19). Çinli öğrenciler 1896 yılından itibaren Japonya'da görülmeye başlanmış ve 1906'ya kadar sayıları sekiz bine kadar çıkmıştır. Ancak bu öğrenciler devlet desteğinden çok aydınlar ve orta sınıf aydınlarının çabasıyla gönderilmektedir (Ouyang, 2012: 59). Bu bakımdan Çin'de modernleşme ideolojisinin oluşumundaki ilk adımlar devletten çok bu kesimlerden gelmiştir. Japonya'da bir müzik araştırma topluluğu kuran Çinli önderler okul şarkıları oluşturmaya girişmişler, Japon ya da Batı menşeli melodilere Çince sözler yerleştirmişler ve ayrıca müzik teorisi kitapları derlemişlerdir (Congbao 1905'den aktaran, Gild, 1998: 119; Ouyang, 2012: 66).

1911 devriminden sonra çok sayıda okul şarkısı bestelenmiş ve Doğu Batı sentezi fikrini sürdürmüştür (Lau, 2004: 26). Çin okullarında Japon öğretmenler görevlendirilmiş, Japonca ders kitapları tercüme edilmiştir. Çinliler müziğin siyasi propagandada kullanılması fikrini de Japonlardan almıştır (Gong, 2008: 42-43). Japonya'da olduğu gibi yeni kurulan okul sistemi yeni kültürü överken eski dönemin yıkılışını kutlamaktadır (Jie, 2015: 129-130). Okul şarkıları 20. Yüzyılda Japonya'da olduğu gibi yeni müziğin ve modernleşme ideolojisinin topluma benimsetilmesi bakımından önemli bir rol oynamıştır. 1996 yılındaki bir sanat kongresi sırasında Çin devlet başkanı Jiang Zemin'in

⁶ Koto kanun benzeri telli bir çalgı olarak çok sesliliğe uygunluğu bakımından piyanoya benzetilmiştir. Kokyu ise yaylı çalgı olduğundan kemannın yerine konulmuştur. Eğitim sürecinde bu çalgılarla çalınan müziğin geleneksel kullanım şekli ile ilgisi olmadığı düşünülebilir.

⁷ Batı müziğinde ilerleyen öğrenciler yeni devlet okullarında öğretmen olarak iş bulabilirken, geleneksel Japon müziğini seçenler öğretici ya da icracı olabilmek için öncelikle kendilerine bir isim yapmak zorunda kalmıştır (Galliano, 2002).

⁸ Okul, 20. yüzyılın sonlarına kadar bu yapısını korumuş sonradan Batı müziği eğitimi yanında, koto, samisen, noh müziği ve Japon müzik tarihi gibi geleneksel Japon müziği konularında da eğitimi de verilmeye başlanmıştır Bugünkü adı Tokyo Güzel Sanatlar Üniversitesi'dir (Malm, t.y.).

çocukluğunda öğrendiği bir okul şarkısı olan “Akşam Şarkısını” (Xi Ge) söylemesi, bu müziğin ve taşıdığı fikrin ülkenin sonraki nesillerdeki yönetici kesimlerine kadar ulaştığını gösteren çarpıcı bir örnektir (Ouyang, 2012: 86).

Konservatuar eğitiminde de Japonya’ya benzer bir süreç yaşanır. 1927 yılında Şangay’da kurulan ve Ulusal Müzik Koleji adını alan konservatuar çoğunlukla Batı müziği teori ve uygulamalarından oluşmaktadır ve Çin müziğine karşı genel bir ilgisizlik hâkimdir. Çin’in ilk besteci, icracı, müzik eğitimcisi ve müzikologları burada eğitim görmüştür. Konservatuarın kuruluşunda Batı’da eğitim almış ve Çin’de aynı şekilde bir model yerleştirmek isteyen Xiao Youmei ve eğitimci Cai Yuanpei gibi besteci ve eğitimciler rol alır (Gong 2008: 49; Jie 2015: 132; Ouyang, 2012: 90).

Kore, Japon eğitim sistemini zorunlu olarak alması bakımından Çin’den ayrılır. Japonya burada bir tür Japonlaştırma projesi yürütmüştür. Dolayısıyla Kore’de modernleşmeyi Japon süzgecinden geçmiş haliyle deneyimler. Japonya 1910 yılındaki işgalinin ardından eğitim sistemini kendi toprağı olarak gördüğü Kore’ye de uygular. Müzik eğitimi de bu planın bir parçası olarak devlet okulları müfredatında yer alır. Japonya’daki okul şarkıları sistemi buraya getirilir ve bu şarkılar Kore’de de söylenmeye başlanır⁹. İlk kez müzik konusunda ders kitabı çıkarılır, bu kitapta ağırlıklı olarak Japon parçaları ve yer yer de Avrupa kaynaklı parçalar kullanılır. Bu dönemde Üniversite ve konservatuarlarda¹⁰ Batı müziği temel alınmaya başlanmış ve Japonya’ya öğrenci gönderilmiştir (Tokita ve Hughes, 2016: 6-7; Howard, 2018: 202-203, 2013: 326; Yoo, 2005: 19). Kore’deki Japon idaresi döneminde asimilasyon politikası çerçevesinde Kore kültürü dili ve müziği de baskılanmış, Kore müziği okul kitaplarına girememiştir¹¹ (Hebert, 2000: 102, Kim, 2018: 184; Oh, 2013: 19-23). Bu sebeple Koreliler için geleneksel müzik bir tercih olmaktan çıkmıştır. Koreli entelektüellerin derlediği ve Kuzey Amerikalı misyonerler tarafından yazılan Kore dilindeki ilahi kitapları ile Japon şarkı kitaplarını temel alan bir takım şarkı kitapları yönetim tarafından yasaklanmıştır. 1919 yılında Kore’nin Japonya’dan bağımsızlığını kazanması için kitlesel gösterilerin yapıldığı ve 1 Mart hareketi olarak tarihe geçen olaylar dizisi sonucunda idare değişmemekle birlikte baskı rejiminde yumuşa görülmüştür (Chang, 2018: 161, 167).

5.3. Geleneksel Müziklerin Yapılandırılması

19. yüzyıl dünya ölçeğinde geleneksel müzik kültürlerinin Batı kültürünün tsunamisi altında kaldığı bir dönemdir. Geleneksel kültürlerin bu süreçte deneyimlediği dönüşüm çoğunlukla eski kültürün yok oluşu veya geri dönüşmeyecek ölçüde bozulması ile sonuçlanır. Bu durum zamanla Batılı araştırmacılar için bir inceleme konusu haline gelmiş, Batı etkisinin sonuçları incelenmiş ve modernleşme öncesi geleneksel müzik kültürlerinin izleri sürülmüştür. Müzikolog Fritz Bose 1959’da yazdığı bir makalede Avrupa sanat müziğinin Asya müzik kültürlerini istila etmesi sonucunda bu kültürlerin kapsamlı şekilde zarar gördüğü ya da yok olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Çin gibi modernleşme öncesi yerel sanat müziği geleneğinin uzun süredir var olmadığı toplumların Batı etkisine daha fazla maruz kaldığını belirtir (aktaran, Ouyang, 2012: 89).

Geleneksel müzik kültürlerinin geçirdiği dönüşüm, genellikle yönetici ya da elitler eliyle yürütülen uygulamalar sonucunda yerel müzik kültürünün ve bununla bağlı geleneklerin Batı kültürü ve gelenekleri ile değiştirilmesi veya bunların Batı tekniği ve estetiğine uydurulmasını kapsar. Bu bağlamda Nettl’in Batı kültürünün diğer müzik kültürlerini etkileme biçimleri açısından çizdiği genel çerçeve Doğu Asya toplumları için de geçerli olan örnek bir şablon oluşturur. Batı armonisinin girişi ile eski ezgilerin armonizelenmesi, Batı müziğinin majör ve minör modlarına uyumlu eserlerin öne çıkması, Batı müziğinin ritimsel yapısına uyum için karmaşık ritmik kalıpların basitleştirilmesi, keman piyano ve gitar gibi batılı çalgıların müzik kültürüne girişi, doğaçlamanın yerine bestelemenin öne çıkması, kompozisyon kavramının değişimi, solo performansın toplu performansa doğru kayması, Batı notasyonuna geçilmesi, bir araya gelemecek türlerden oluşan halk konserleri, müzik topluluklarının kuruluşu, batı kaynaklı eğitim modelinin benimsenmesi, kitlesel eğitime geçilmesi ve çalgı üretiminde batı tekniklerinin kullanılması gibi temel bir yaklaşım söz konusudur¹² (Nettl, 1986: 362-363).

Japonya, Çin ve Kore gibi Doğu Asya ülkelerinde geleneksel müziğe ilişkin değişikliklerin başında müzik ve müzisyenlik kavramları gelir. Modernleşme öncesinde bu ülkelerde yaratıcı bir bireyi ifade eden Batılı anlamdaki besteci kavramı yoktur. Müzikte yaratıcılığın tanımı da Batıdaki şekilde sürekli yeniyi ve

⁹ Okul şarkılarına yönelik ilk kitap (Pot’ong kyoyuk ch’anggajip) 1910 yılında basılmıştır (Yi Yusön and Yi Sangman, 1984’den aktaran, Howard, 2018: 203).

¹⁰ Kore’nin ilk konservatuarı 1909’da Chosön Kurakpu adıyla kurulan ve daha sonra 1911’de Kore Saray Müzik Enstitüsüne dönüşen kurumsal yapıdır (Howard, 2018: 203)

¹¹ Bununla birlikte 1914’de koloni hükümetinin dört yıllık ilkokul eğitiminde öğretilmek üzere yayınladığı yeni şarkı koleksiyonunda ilkokul öğrencilerini Japoncaya daha kolay adapte etmek için Kore dili kullandığı da görülmektedir. Koleksiyonda yer alan kırk bir şarkıdan otuz beşi Japonca altısı Korece’dir (Chang, 2018: 158).

¹² Japonya, Çin ve Kore’nin modernleşme öncesi geleneksel müzik kültürleri kısmen benzerlikler içermekle birlikte müziğin işlevi, görünümü ve toplumdaki yaygınlığı arasında farklılıklar vardır. Örneğin Tokugawa döneminin eğlence yaşamının hızla gelişmesi, işsiz samurayların büyük şehirlere yerleşmesi gibi Japonya’nın siyasi olaylarıyla bağlantılı olduğundan Çin ve Kore’de aynı durumdan söz etmek mümkün değildir. Öte yandan modernleşme döneminin süresi ve yoğunluğundaki farklar da göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla geleneksel müziğin modernleştirilmesine yönelik uygulamaların önemli benzerlikleri yanında çeşitlilik ve yoğunlukları arasında farklar da beklenilebilir.

özgünü arayan bir süreç değildir. Tekrar etmek ve geleneği sonraki kuşaklara aktarmak yeni bir eser ortaya koymaktan üstün tutulabilmiş, eserler bestecilerinden çok gelenekle ilişkilendirilmiştir. Yine bu toplumlarda müziği dans, drama ve ritüel gibi işlevsel kullanımdan ayırmak her zaman mümkün değildir (Everet, 2004: 7). Müzik tek başına işitsel bir etkinlik olarak bağlamından ayrı bir şekilde görülmez. Dolayısıyla geleneksel müzikte çalgıların, müzik teorisinin veya icra şekillerinin yapılandırılması müzik kültüründeki değişimin ancak bir kısmını ifade eder.

Japonya’da geleneksel müziğin yapılandırılması sürecinde Batı müziğinin yaygınlaştırılması ve sentez fikirleri öne çıkmakla birlikte imparatorla ilişkilenen gagaku ve şintoist müzik geleneklerinin bir ölçüde muhafaza edilmesi, Şogun döneminin simgesi durumundaki türlerin ise baskılanması söz konusudur. Şogun soyluları ile özdeşleşen noh tiyatrosu ya da eğlence yerlerine yönelik kabuki ve kukla tiyatrosu müzikleri, şamisen eşlikli şarkılar ve samuray sınıfına kabul edilen fuke tarikatının şakuaçi müziği gibi Budizmle ilişkilenen türler hem geri kalmışlığı hem de rakip siyasi yönetimi çağrıştırdıklarından terk edilmiştir. Basit eserler çalmakla, ton içinde çalamamakla ve amatörlikle suçlanan bu müzik türlerinin icracıları farklı işlere yönelmek durumunda kalmıştır. Gagaku müzisyenleri ise statü kaybına rağmen saray dışına açılma¹³ imkânı bulmuş ancak aynı zamanda Batı müziğini de öğrenmek durumunda kalmıştır (Komiya, 1969; Day, 2013: 265-292; Tsukahara, 2013).

Batı tonal sisteminin ithaliyle birlikte geleneksel uygulamalar değişime ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Koto, şamisen, biwa gibi çalgıların birbirine göre akort edilmesi ve icralardaki tonal farklılıklara gösterilen hoşgörü kalkmış tampere sisteme göre sabitlenen akort yöntemleri benimsenmiştir (Atkins, 2017: 89). Benzer şekilde geleneksel çalgılar Batı müziği ile uyumu çerçevesinde bir hiyerarşiye maruz kalmıştır. Çoksesliliğe ve Batı tonal sistemine entegre edilebileceği düşünülen çalgılar benimsenirken diğerleri dışlanmış, geleneksel icra biçimleri de Batılı tarza dönüşmeye başlamıştır. Örneğin çoksesliliğe uygunluğu açısından benimsenen koto sol elin parmak penaları ile telleri çektiği, sağ elin ise tellere bastırarak koma oluşturduğu bir icra biçimine sahipken, sağ el sol elle benzer bir görev üstlenip piyano gibi bir icra tekniği getirilmiş, komalar yerine çokseslilik öne çıkarılmıştır (Adriaansz, 1973: 21). Çalgı yapım tekniklerinde de standartlaşmaya gidilmiş kendi çalgılarını kendileri yapan icracı geleneği sona ermiş, sonuç olarak eski çalgılar ve bunlara bağlı icra biçimleri ortadan kalmıştır (Day, 2013: 265-292). Öte yandan geleneksel çalgıların statüleri arasında geçmiş geleneklerle bağlantısı açısından da bir hiyerarşi kurulmuştur. Tokugawa dönemi şehirlerinde patlama yapan, çoğu eski samuraylardan oluşan müşterilere sahip eğlence mekânlarının vazgeçilmez çalgılarından biri olan şamisen, bu mekânların geçmiş dönemi çağrıştırması¹⁴ sebebiyle düşük statülü bir çalgı olarak görülmüştür. Örneğin “ulusun şanı” (glory of nation), adlı eserin bu çalgı yerine koto ile çalınması uygun görülmüştür (Adriaansz, 1973: 20).

Modernleşme döneminde Doğu-Batı sentezi fikrini geleneksel müzik türleri üzerinde uygulamaya çalışan yerel müzisyen ve besteciler ortaya çıkmıştır. Geleneksel icra biçimlerinde ustalaşmış bu kişiler tarzlarını yeni estetik çerçevesinde değiştirmeyi denerler. Önceleri tepki çeken ve başlangıçta “yeni Japon müziği” icracıları olarak etiketlenen bu müzisyenler zamanla geleneksel müziğin önemli isimleri arasında sayılmaya başlamış ve geleneğin tanımında değişiklik yaratmıştır. Bu kişiler arasında dikkat çeken bir isim olan Michio Miyagi (1894-1956) koto üzerinde önemli denemeler yaparak dönemin bu gözde yerel çalgısını arzu edilen şekle büründürmüştür (Şenel, 2018: 521). Meiji döneminde kotonun oktav yapısını genişletme konusunda genel bir istek vardır. Batı müziğinden esinle bir bas partisi ekleme fikri, “Rakuyo no odori” parçasında koto çalgı grubuna 17 telli bir bas koto¹⁵ ekleyen Michio Miyagi ile gerçekleşir (Malm, 1971: 298). Miyagi ayrıca çalgının kromatik olarak akort edilen 80 telli bir versiyonunu da yapar. Eserlerinde armonik soundlar yanında Batı müziğine özgü varyasyon gibi formlar kullanır. Batı orkestrası formasyonunu Japon çalgılarına uygulamaya çalışır ve farklı çalgılardan oluşan geleneksel orkestralar meydana getirir Koto ve orkestra için konçerto yazar. Şakuaçi ve koto için yazmış olduğu “ilkbaharda deniz” (Hara no Umi) adlı eserinin, Fransız kemancı Rene Chemet tarafından keman ve kotoya uyarlanmış haliyle yapılan kaydının batı ülkelerinde kazandığı başarı, müziğinin Batılı çerçeveye uyumundaki başarıyı da göstermektedir (Galliano, 2002: 52-53) Eserdeki koto piyano rolüne bürünmüştür.

Geleneksel müziğinde yeni bir yol arayan bir başka ülke olan Çin’de özellikle 1920 ve 30’lu yıllarda müzikte reform çabalarının yoğunlaştığı görülür (Gong, 2008: 53). Bu dönemde Çin müziğini yapılandırmayı amaçlayan çeşitli topluluklar kurulur. Bunlardan biri olan ve 1919 yılında Şangay’da kurulan Datong müzik topluluğu örneğinde geleneksel müziğin değişim trendini görmek mümkündür. Esasında qin ve se¹⁶ öğrenimi için kurulmuş ancak daha sonradan Çin müziğini koruma ve canlandırma amacına yönelen topluluğun hedefi; Batı müziğini öğrenip bunda uzmanlaşma ve Çin müziğini araştırma sayesinde Çin ve Batı müziğine ait niteliklerin birleştirilmesidir (Ge,

¹³ 19. Yüzyıla kadar saray çevresi dışında kimsenin izleyemediği gagaku ilk kez 1879 yılında sıradan halka sergilenmiştir. Burada amaç geleneksel kültürü korumaktan çok imparatorla bağdaşan gagakuyu bir siyasi simge olarak kullanmak ve sentez fikrinde cevher olacak türü göstermektir.

¹⁴ Şamisen, erotik danslar içeren kabuki tiyatrosunun da önemli bir parçasıdır.

¹⁵ Klasik koto 13 telli bir çalgıdır.

¹⁶ Koto benzeri parmak penası ile çalınan geleneksel Çin çalgıları.

2014'den aktaran Wong, 2020: 108). Topluluk, müzik notaları basıp Çin çalgılarını yeniden tasarlama yanında otuz iki icracıdan oluşan büyük bir orkestra kurmuş ve çalgıları; nefesli, yaylı, mızraplı ve vurmali çalgılar olarak ayırdığı orkestrasında Batı orkestrasının formasyonunu uygulamaya çalışmıştır (Xu, 1984: 115'den aktaran Wong, 2020: 108). Ayrıca bu dönemde geleneksel orkestrada parti ve tam partiyon notalarının kullanılması, şefin yer alması, orta ya da pes oktav gruplarına yönelik olarak Batılı çalgıların ya da yeniden tasarlanan Çin çalgılarının dâhil edilmesi ve 12 tonlu eşite tampere sisteme geçilmesi gibi uygulamalar görülmektedir (Wong, 2020: 107). Kontrpuan formunun pentatonik gam ile sentezlenmesi, pentatonik akor yapıları oluşturulması, çalgılarda Batı tekniklerinin kullanılması, liet benzeri bir şarkı formu oluşturulmaya çalışılması, kantat ya da senfoni formunda eserler yazılması söz edilebilecek diğer gelişmelerdir (Gong, 2008: 56).

Çalgıların yeniden tasarlanmasında perde kapasiteleri ve ses gürlüğünün arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, dizi'ye daha fazla delik; zheng¹⁷'e daha fazla tel eklenmek istenmiştir. Modülasyonun kolaylaştırılması açısından da Batı müziği sistemine uyulmaya çalışılmıştır. Bunun için dizi'ye metal kısımlar ve eklenti noktaları eklenmiştir. Benzer şekilde çalgılarda ipek yerine metal tel kullanılması gibi geleneksel malzemeler endüstriyel malzemeler ile değiştirilmiştir. 1958 yılında hafif sanayi bakanlığı (Ministry of Light Industry), Pekin ulusal çalgı fabrikası ve Pekin müzik çalgıları enstitüsü ile birlikte geleneksel müziğin endüstrileştirilebilmesi için ülke çapında geleneksel çalgı araştırması yaptırmıştır (Ouyang, 2012: 151-152).

Müzikolog Li Huanzhi'nin geleneksel çalgılarda gördüğü sorunlara yönelik 1962 yılında ileri sürdüğü görüşleri, geleneksel müziğin yapılandırılmasına ilişkin öz-oryantalist çabanın da resmini çizmektedir. Huanzhi'ye göre, bazı çalgılar yalnızca gür, bazıları ise yalnızca yumuşak pasajları etkili olarak çalabilmekte, bu da bestecinin farklı çalgı gruplarına uygun görebileceği ifadeleri kısıtlamaktadır. Farklı çalgıların tınları, birleşebilecekleri kadar homojen değildir, dolayısıyla orkestranın ürettiği armoni etkisi yetersiz kalmaktadır. Çalgı yapım teknikleri çağ dışı ve bilimsellikten uzak olduğundan kalabalık orkestralarda büyük bir entonasyon problemi oluşmaktadır (Wong, 2020: 111-112). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere modernleşme döneminin uzman ve müzisyenleri Çin müziğini tamamen Batı tekniği ve estetiği içerisine yerleştirmek istemektedir. Buradaki estetik kaygılar geleneksel müziğin kavramsal yapısı açısından sorgulamaya açıktır. Çalgıların homojenliği, entonasyonu veya gürlüğüne ilişkin olarak, Japon gagaku müziğinden örneği ile açıklamak gerekirse, çalgıların heterojen duyulması özellikle arzulanmakta bu durumun icraya zenginlik kattığı düşünülmektedir. Çin müziğinde böyle bir beklenti olup olmaması geleneksel estetiğin zorunlu değişimi bakımından farklılık oluşturmaz. Öte yandan armoni, geleneksel müziğin bünyesinde olmayan bir özelliktir. Çalgı yapım tekniklerinin standartlaştırılması da geleneksel müziğin icra biçimlerinde önemli değişimlere işaret etmektedir.

1979 yılında İngiltere'nin Durham Üniversitesinde gerçekleştirilen ikinci oryantal müzik festivaline katılan Çin merkez konservatuvarı ulusal müzik topluluğunun karşılaştığı tepki Çin müziğindeki Batılılaşma açısından kayda değer bir örnektir. Konseri izleyen Batılı müzikologlar topluluğun kendisinin geleneksel Çin müziğinin temsilci olduğunu iddia edemeyeceğini, icra edilen eserlerin gerçekten geleneksel olmadığını, Batılı tarz içerisinde özgünlüğünü kaybettiğini ve Çin yönetiminin modernleşme dürtüsü ile müzikte "ilerici" unsurları öne çıkarmak pahasına geleneksel olanı baskıladığını ifade etmişlerdir (Ouyang, 2012: 172). Bu düşüncenin diğer Doğu Asya ülkeleri için de geçerli olduğunu düşünmek mümkündür. İlginç olan, Batılı gözlemcilerin oryantalist düşünceden kurtulurken Doğuların halen bu düşünceyi korumasıdır.

Japonya'da imparatorlukla ilişkili olan türlerin korunması ve diğerlerinin dışlanmasına yönelik siyasi tavır, Çin'de de kültür devrimi sırasında bir ölçüde tekrarlanmıştır. Japonya'da Şogun döneminin istenmeyen çağrışımlarının yerini burada burvuja kültürü alır. Örneğin konfiçyusçu fikirlerin müzikteki karşılığı gibi görülen guqin çalgısı yeni döneme uygun bulunmaz. Guqin repertuarı sömüren sınıfa ait görülür. Kültür devrimi (1966-1976) sırasında kitleleri harekete geçirmeyen çalgılar ya da eserler faydasız bulunarak dışlanmıştır. Oda müziği çalgıları daha çok bir zevk nesnesi olarak görülmüştür (Tsai' 2016'dan aktaran Luo, 2018: 438). Dönemin kabul gören müzik anlayışı daha çok siyasi içerikli marşlar ve halkın kolay söyleyebileceği şarkılardır. Geleneksel müzik bu amacın içinde varlığı belli belirsiz bir malzeme olarak durur. Bu durum kültür devriminin sonuna kadar sürer.

Kore'de modernleşme dönemiyle birlikte geleneksel müzikle ilgili en önemli değişiklik müziğin bağlamı ve kavramsal yapısındadır. 19. Yüzyılda halk müziği gündelik yaşamla ilişkilidir ve amatör müzisyenler tarafından icra edilen vurmali grupları ve halk şarkılarının yanısıra profesyonel müzisyenler tarafından icra edilen hikâye anlatımlı şarkılar ve dağınık melodiler olmak üzere farklı şekillerde görülmektedir (Howard, 1999: 17'den aktaran Sung, 2022: 195). Bu müziklerin, mesaj iletmek, işçilerin birlikte çalışmasını kolaylaştırmak ve ritüellere zemin oluşturmak gibi işlevleri vardır. Batı müziğinin girişiyle birlikte bu gelenekler kaybolmaya başlar (Sung, 2022: 195). Öte yandan Batı müziği öncesinde Kore'deki müzisyenlerin toplumsal statüsünün çok düşük olduğu görülür. Toplumun en alt

¹⁷ Dizi, bir bambu flütüdür, zheng ise yine kanun benzeri bir çalgıdır.

tabakasını oluşturan müzisyenler, kasaplar, köleler ve hayat kadınları ile aynı statüde düşünülmektedir. Şarkı söylemeye ilgi duymanın utanç verici olduğu düşüncesi ile okul eğitimine müziğin dahil olması bile istenmemiştir (Choi, 1997: 78 ve Chay, 1981: 90'dan aktaran, Hebert, 2000: 99).

Modernleşme döneminde bestecilik¹⁸ ve orkestra şefliğinin girişiyle paralel olarak, Batı orkestralarını model alan geleneksel orkestralar ortaya çıkmış ayrıca orkestranın formasyonu da batılı tarza göre yapılandırılmıştır. Önceden yere oturan müzisyenler artık koltuklara oturduğundan çalgılar için stantlar yerleştirilmiştir. Geleneksel çalgılar, vokal teknikleri, gamlar, ritimler ve melodiler Batı müziği formları ile harmanlanmıştır. Çalgıların modifiyesi ile Batı tipi akort sistemleri getirilmiş, çalgılar diyatonik gamları çalabilecek şekilde yeniden tasarlanmıştır. Batı nota sistemi kullanılmaya başlanmıştır (Howard, 2013: 336, 340; Oh, 2013: 16, 24-26, Sung, 2022: 194).

6. MODERNLEŞME HAREKETLERİNİN SONUÇLARI

Ele aldığımız üç ülkedeki modernleşme hareketlerinin sonuçları bu ülkelerin siyasi tarihlerindeki farklılıklar dolayısıyla bazı farklar taşımakla birlikte buralarda görülen temel motif aynıdır; Batılılaşma ideolojisi bu ülkelerin geleneksel müzik kültürlerini belirgin bir şekilde değiştirmiş, geleneksel müzikler Batı anlayışına göre şekillenmiş ve Batı müziği yabancı bir kültür olmaktan çıkarak yerel kültürün önemli bir parçası haline gelmiştir. Japonya'da Meiji sonrası liberalleşme dönemi, ikinci Dünya savaşı dönemi ve sonrasındaki Amerikan işgali; Çin'de 1949 komünist devrimi, 1966 kültür devrimi ve 1977 sonrası dışı açılma dönemi; Kore'de Japon işgali sonrası ülkenin ikiye bölünüşü ve iki ayrı rejim kurulması gibi çalkantılı olaylar zaman zaman şiddetlenen milliyetçilik dalgalarına rağmen müzikte modernleşme hareketleriyle atılan tohumların büyümesine zemin oluşturmuştur. 20. Yüzyılın ikinci yarısında geleneksel müziğin canlandırılmasına yönelik bir eğilim görülmüşse de Batı kültürünün egemen konumu ve geleneksel kültürün yaklaşık yüz yıldır Batılı tarza doğru şekillenmesi sebebiyle bu eğilimin etkisi zayıf olmuştur. Batı müziği bir statü göstergesi haline gelmiş, Doğu Asya ülkelerinin orkestraları birbiriyle yarışmaya başlamış, Batılı tipte icracı, şef ve besteciler uluslararası arenada tanınır hale gelmişler, her yerde konservatuarlar ortaya çıkmış, Batı klasik veya popüler müziği, müzik sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Everet, 2004: 8).

Japonya'da Meiji reformlarının ardından Batı müziği giderek artan bir şekilde Japon kültürüne entegre olmuş ve yerel kültürün bir parçası haline gelmiştir. Japon müzik kültürü sosyal, kültürel ve bireysel katmanda Batı müziği ile değiştirilmiş (Fujita, 2018: 152), Meiji yönetiminin amaçladığı gibi “onların müziği”, “kendi müziğimizin” yerini almıştır. Bununla birlikte başlangıçta Batı müziğinin topluma yerleşmesinin belirli bir zaman aldığı görülür. Zorunlu eğitimin etkisi ve kapitalizmin yükselişiyle ortaya çıkan kentsel orta sınıf Batı müziğinin benimsenmesinde etkili olmuş ve Batı müziği 20. Yüzyılın başlarında günlük yaşama dâhil olmuştur. Yeni toplumsal kimlik aristokrat gagaku ya da kitlelerin zokkyokusu yerine “ulusal müzik” ile ifade edilmeye başlanmıştır (Ishii ve diğerleri, 2005: 73-75).

Taisho Dönemi¹⁹ (1912-1926) olarak adlandırılan Meiji sonrası dönem müzikte Batılılaşmanın ivmelendiği bir süreçtir. Bu dönemde Meiji döneminin otoriter yapısı eleştirilmiş ve daha liberal bir yönetim biçimi benimsenmiştir. Bununla birlikte Batı ile yaklaşma artmış ve Meiji döneminin Batılılaşma politikası daha da ileriye götürülmüştür. Müzik eğitiminde de Batılılaşmanın arttığı ve şarkı söyleme yanında Batılı bestecilerin eserlerinin de öğretildiği görülmüştür. Çocuklar için Batı müzik teorisi ile yazılmış eserler teşvik edilmiştir (Ishii ve diğerleri, 2005, 73).

Takip eden Showa dönemi (1926- 1989) popüler kültürün yükselişi ile birlikte milliyetçiliğin ve militarizmin tırmandığı bir dönemi ve 2. Dünya savaşı sonrasının ters yönden esen rüzgârlarını beraberinde getirmiştir. 1930'larda bir dönem modernleşmenin ve kültürel asimilasyonun sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Batı müziğinin Japon versiyonlarının ortaya çıkmasının yanında Japon müziği yeniden incelenmeye başlanmış ancak geleneksel müziğe dönüşten çok sentez yaratma üzerinde durulmuştur. Japon tarzının Batı müziği ile birleşimi popüler kültürde büyük rağbet görmüştür. İskoç ve Amerikan halk şarkılarına Japonca sözler eklemek doğal hale gelmiş, Tokyo'daki mağazalarda orkestralar belirmeye başlamış, kayıt, yayın ve çalgı yapım endüstrileri²⁰ orta sınıfa hizmet etmiştir. Popüler eğlence talebi artmış, Japon bestecilerin Batılı tarzdaki eserleri radyoda yayınlanmaya başlamıştır (Herd, 2004: 42-44).

İkinci dünya savaşı sırasında yükselen milliyetçilikle birlikte müzik eğitiminde Japon vurgusu arttırılmaya çalışılmıştır. Do, re, mi heceleri yerine geleneksel *i, ro, ha* hecelerinin getirilmesi gibi girişimler görülmüştür. Bununla birlikte temel Batılı çerçevede değişiklik yoktur. Askeri şarkılar bile halen Batılı bir tarzdadır ve müzik

¹⁸ Müzikolog Han Mayong bu durumu, Kore geleneğinde besteci kavramının olmadığı çünkü gelenekte yeni müziğin daima eski müzikten kaynaklandığı şeklinde açıklamıştır. Repertuar hangi kralın zamanında yazılmış olduğu ile tanımlanmıştır. 20. Yüzyılda Batılılaşmanın bir sonucu olarak Koreliler ilk kez yeni müzik yapma ihtiyacı hissetmiştir (aktaran, Howard, 2018: 206).

¹⁹ İmparator Taişo'nun tahtta olduğu dönem.

²⁰ Yamaha gibi firmaların Batı müziği çalgısı üretimi konusunda dünya çapında saygın bir konuma yükselmesi çalgı yapımında Japonya'nın ulaştığı seviyeyi gösterir.

teorisi aynıdır²¹. Savaştan sonraki Amerikan işgali döneminde Japon müziği eğilimi iyice azalmıştır. Meiji döneminin öz-oryantalist düşünceleri bu dönemde halen güçlüdür. Eğitim bakanlığı müzik müfredatı reformunda görev alan Moroi, yüksek standartlara sahip bir müzik kültürü oluşturmak için Avrupa halk şarkılarının kullanılmasını tavsiye etmektedir. 1970'lerde Eğitim müfredatına Japon geleneksel müziğinin dâhil edilmesine yönelik düşünceler de azalmıştır. Müzik öğretmenleri Japon müziği konusunda eğitilmiş değildir ve öğretmen olabilmek için geleneksel müziği bilmeye gerek yoktur. O dönemden itibaren Batı müziği açısından müfredatta belirgin bir değişiklik olmamıştır (Ishii ve diğerleri, 2005: 74, 77). 1998 yılında Japon Eğitim Bakanlığı 2002 yılından itibaren müzik eğitimi rehberinde değişiklik yapılacağını ve Japon geleneksel çalgılarının okullarda zorunlu olacağını duyurmuş olsa da geleneksel Japon müziği konusunda bilgili ve Japon çalgıları konusunda pratiği olan öğretmenlerin sayısının yetersiz olduğu görülmüştür²². Dolayısıyla Batı müziği, müzik eğitiminde halen egemen konumunu korumakta ve geleneksel Japon müziği yalnızca bir zevk meselesi olarak kalmaktadır²³ (Fujita, 2018: 146).

Çin'de modernleşme taraftarları eliyle 19. Yüzyılın sonlarında başlayan süreç 1911 devrimi ve 1949 komünist devriminde de hızla devam etmiş, kültür devriminde görünüşte gerileyen Batılılaşma arka planda ilerlemiş, 20. Yüzyılın son çeyreğinde ise yine ivme kazanmıştır. İlk modernleşme hareketleri ve kültür devrimi arasında müzik hakkındaki düşüncelerin iki farklı kampa ayrıldığı; bir grubun uluslararası alanda kabul edilmek için üstün olarak gördüğü Batı klasik müziğini benimsemenin gerekliliğini, diğer grubun ise müziğin köylü ve işçi sınıfını harekete geçirmek amacıyla kullanılmasını, bunun için de Çin müziğinin Batı tekniği ile güncellenmesini savunduğu görülmüştür (Kraus, 1989'dan aktaran Huang, 2011: 164). Her iki grup da geleneksel müziği olduğu haliyle kabul etmemekte ve çağ dışı bulmaktadır. Müziğin politik amaçlarla kullanımını savunan grup kültür devriminde baskın hale gelecek ve Batı müziği bir süre yasaklanacaktır²⁴. Mao 1942 yılında Yanan Forumunda edebiyat ve sanat üzerine yaptığı konuşmada; popüler eserlerin basit ve sade olması sebebiyle kitleler için uygun olduğunu, daha nitelikli eserlerin ise üretimi ve benimsenmesinin zor olduğunu ifade etmektedir²⁵ (Ouyang, 2012: 132-133).

Mao, 1966 yılında siyasi bir hamleyle kültür devrimini başlatır. Bu devrimin görünen amacı komünist idealler açısından burjuva düşüncesini ortadan kaldırmak olsa da esas amacı bu hareketle siyasi rakiplerini ortadan kaldırmaktır. Partiye ve rejime güçlük çıkartan entelektüel kesim, rejim yanlısı gruplarla değiştirilmek istenir (Gönder, 2018: 1736-1737). Bunun için bu kesimin düşünsel altyapısına saldırılır. Batı müziğinin sahiplenilmesi ve teşviki entelektüel kesimin önemli sembollerinden biri olduğundan sanatın diğer kolları gibi Batı müziğinin temsili de bu süreçten etkilenir. Devrimin propagandası, sömüren sınıf olarak tanımlanan burjuva idealinin edebiyat ve sanattan temizleneceği ve sosyalist işçi sınıfının çağının başlayacağı şeklindedir (Weakland, 1969: 10). Böylece Batı kültürüne ait sanat formları yasaklanırken bu kültürü icra edenler cezalandırılmaya başlanmıştır. Eğitim kurumları kapatılmış, uygun görülmeyen müzikal etkinlikler engellenmiş, Batı müziği besteci ve icracıları kötü muamele ile karşılaşmıştır²⁶ (Kang, 2009: 21-22). Paralel olarak geleneksel kültürde burjuvazi ya da aristokraziyle ilişkilenen unsurlara da aynı şekilde davranılmıştır. Geleneksel müziğin özgürleştirilmesi etiketi altında sıradan halktan müzisyenlerin uşak statüsünde görülmesi ya da müziklerinin eğlence kabul edilmesi gibi alışkanlıkların kaldırılması amaçlanmıştır (Lam, 2008: 44-45).

Her ne kadar Batı karşıtı bir dönem olarak görülse de kültür devrimi Batı müziğinin teknik çerçevesi ve formlarının korunduğu bir dönemdir. Müzik, burjuva görünümünden arındırılmaya çalışılmakla birlikte yapılmak istenen daha çok eserlerin salt estetik amaçlara yönelmesinin ve uzman dinleyiciye hitap etmesinin engellenmesidir. Bunun dışında yeni bir müzik yaratma çabası görülmez. Japon Meiji dönemi okul şarkılarına benzer şekilde, Batı müziği çerçevesine oturan bir sentezle kitlelere hitap etmek amaçlanmıştır. Bunun için örnek şablonlar belirlenmiştir. Örneğin Mao'nun eşi olan Jiang Qing devrimci kitle şarkıları, marşlar ya da Mao ve komünist partiyi öven orkestral eserlerden oluşan beş opera, iki bale ve bir senfoni yazılacak eserlere örnek teşkil etmesi amacıyla seçmiştir (Everet, 2004: 7). Öte yandan kültür devrimi sonlarında uluslararası siyasette değişen atmosfer sebebiyle Batı müziğine biraz alan açıldığı görülmüş ve Batı müziğinin yabancılarla kurulacak ilişkilerde bir köprü oluşturması düşüncesiyle ülkeye yabancı müzisyenler davet edilmiş ve konserler radyoda yayımlanmıştır (Ouyang, 2012: 163). Bu durum Batı müziği karşıtlığının özünde pragmatik olduğunu açıkça göstermektedir. Kültür devrimi sırasında modernleşme ile temeli

²¹ Eğitimde Japon bestecilerinin eserleri yerine Batı şarkılarının Japonca sözlü halleri kullanılmaya başlanmıştır (Shibuya, 1983'den aktaran Ishii ve diğerleri, 2005: 74).

²² Öğretmenlerin çoğunun kılavuzdaki değişikliğin getirdiği anlık trende bağlı olarak Japon müziği öğrettiği ancak bu müziğin anlamını tam olarak kavramaktan uzak oldukları bildirilmiştir (Sagawa, 2007: 93'den aktaran Fujita, 147).

²³ Japon müziği konusunda önemli bir uzman olan William P. Malm, Japon gençliğinin armoni temelli bir müzikle eğitiminin geleneksel tarzların müzikal potansiyellerini görmelerini engelleyen mental bloklar yarattığını düşünmektedir (Malm, 1971: 300).

²⁴ Mao "Sanat sanat içindir" düşüncesini gerçek dışı bularak edebiyat ve sanatın ideolojiye hizmet etmesi gerektiğini düşünmektedir (aktaran, Luo, 2018: 440)

²⁵ Mao 1953'de bu konuşmanın revize edilmiş bir versiyonunu yayımlar. Burada elitist fikrinden vazgeçerek sanatçıları daha incelikli ve usta işi eserler yazmaları konusunda cesaretlendirir ve popüler kültürün daha yüksek bir seviyede takdir edilmesini önerir (Ouyang, 2012: 160).

²⁶ Örneğin bir eleştiri karşısında Debussy'yi savunan Şanghay Konservatuvarı müdürü He Luting hapse atılmıştır (Ouyang, 2012: 160).

atılan Batı müziği kültürü arka planda gelişmeye devam etmektedir. Kraus'a göre Maoizm Çin'i silip süpürürken ve Avrupa klasikleri susturulmuşken Batılılaşma yeni bir ivme kazanmaktadır (aktaran, Ouyang, 2012: 161).

Mao'nun ölümü yalnız kültür devrimini değil Batı müziği ile ilgili baskı dönemini de sona erdirmiş, Batılı düşünceye yönelik eski sempati canlanmıştır (Kang, 2009: 23). Batı müziği ile ilgili sansürlerin kaldırıldığı bu dönemde eserlerin politikaya hizmet etmesi düşüncesinden vaz geçilmiş, Mao'dan sonra gücü eline geçiren ve tamamen farklı bir yönetim tarzı benimseyen Deng Xiaoping, hükümetin sanatçıların "nasıl" ve "ne" yarattığına müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Batı ile yakınlaşma ve dışa açılma politikasının izlendiği bu dönemde Batı müziği eski hegemonik konumuna da geri dönmüş, Batı müziğine yönelik öz-oryantalist düşünce de tekrar görünür hale gelmiştir²⁷. Piyano keman öğrenen çocukların sayısı artmış²⁸, opera binaları, konser salonları inşa edilmiştir (Ouyang, 2012: 163, 168-169). Konservatuar eğitimi ivme kazanmış, 1970'lerden itibaren Çin ezgilerini modal armoniler, kontrpuan ve diğer şekillerde sentezleyen eserler çalan şehir orkestraları belirlemiştir. Geleneksel müzik ise Batı müziğinin çeşitli teknik özellikleri ile yoğurulduğundan 1940 ve öncesinden çok daha farklı duyulmaktadır (Lam, 2008: 45-46).

Kore'de Japon işgali sonrası ülkenin 1948'de ikiye bölünmesi ve 1950-53 yıllarındaki Kuzey Güney savaşının ardından, Kuzeyde günümüze kadar gelen komünist yönetim, Güney'de ise 1961'deki darbe ile on sekiz yıl kadar süren askeri bir dönem ve yüzyılın sonlarına kadar süren çalkantılı siyasi olaylar dizisi görülmüştür. Siyasi gelişmelere ve ideolojik yönelimlere bağlı farklılıklar yüzünden 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren iki ülkedeki Batılılaşmanın yoğunluğu ve şekillerinde farklılık görülmektedir. Bununla birlikte her iki ülkede Japon işgali dönemlerinden kalan modernleşme mirası hala canlıdır. İki ülkenin geçmişi yorumlaması farklı olsa da temel düşünceler benzerdir; geleneksel müzik yeniden değerlendirilmeli ve çağa uygun hale getirilmelidir. Dolayısıyla ulusal ve etnik kimliğin bir sembolü olacak yeni ulusal müzik projeleri iki ülke için de ortaktır. Kuzey Kore'de "minjogeu" (ulusal müzik); Güneyde ise "Singugak" ya da "Changjakgugak" (yeni Kore müziği) adıyla geleneksel müziğin unsurlarının Batı müziğinkilerle birleştirildiği türler doğmuştur²⁹ (Noh, 2019: 21).

Japonya'dan Bağımsızlığını kazandıktan sonra Kuzey Kore'nin öncelikle Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içine girdiği ve 1949'da bir kültürel değişim anlaşması imzaladığı görülmektedir. Bu ilk yıllarda Batı müziğinin gelişiminde de Sovyetlerin örnek alındığı görülmektedir (Armstrong, 2003'den aktaran Howard, 2021: 256). Sonrasında müziğe bakışında Çin'e yaklaşan Kuzey Kore, giderek Çin'dekine benzer bir ulusal müzik anlayışına sahip olmuştur. Buna göre geleneksel müziğin eksik ve geri kalmış yönleri Batı müziği aracılığı ile giderilecek müzik, devletin ideolojisine uygun nitelikte ve işçi sınıfına yönelik olacaktır. Müziğin ulusal yönü vurgulanırken, kitlelere hitap etmesi, basitliği ve aristokrat izlerinden kurtulması üzerinde durulmuştur. Ayrıca 1967 yılında Çin ile eş zamanlı olarak bir kültür devrimi başlatılmış ve feodalizm ve geleneksel aile bağları gibi eski sistemlerin izlerinin kaldırması amaçlanmıştır (Kim 1992'den aktaran Noh, 2021:24). Bu çerçevede ulusal müziğin revizyonu ve gelişimi için 1960'da ulusal müzik enstitüsü kurulmuş, çalgıların kitlesel olarak elden geçirilmesi için müzisyenler besteciler ve çalgı fabrikaları ile işbirliği yapacak olan Kuzey Kore müzisyenler ligi kurulmuştur. 1960'larda müzikologlar, besteciler ve çalgı yapımcılarından yaklaşık 150 farklı tip geleneksel çalgıyı modifiye etmeleri istenmiştir. Çalgıların geleneksel müzikteki ton renginin korunması ancak Batı müziği çalgıları ve modern zevk ile uyumlu olması beklenmiştir. 1970'lerden itibaren modifiye edilmiş geleneksel çalgılar ile Batı çalgılarını birleştiren orkestralar kurulmuş yeni kompozisyonlar yaratılmıştır (Howard, 1996'dan aktaran Noh, 2021: 25). Öte yandan tarihsel olarak aristokratik kültürle ilişkilenen Geomungo gibi çalgılar kitlelere yönelik olmadığından kabul görmemiştir (Noh, 2021: 23-24).

Kuzey Kore'nin ilk komünist lideri olan Kim il Sung³⁰ 1960'larda müzik konusundaki düşüncelerini aktardığı detaylı bir kılavuz sunmuştur. Gerçek ulusal müziğin Batı müziğinde bulunan ilerici unsurlarla uyumlu olması gerektiğini savunan Kim'e göre müzik gençlerin zevklerine uygun olmalı, solo için yazılmış halk şarkıları koroya uyarlanmalı, halk şarkılarının feodal ve kolonyal geçmişle bağlantılı yönleri kaldırılmalı, halk şarkılarıyla marşlar düzenlenmeli ve geleneksel müzik Batı çalgıları ile çalınmalıdır. Kolay şarkı söylenebilmesi için Batı müziğinden önce geleneksel müzik öğrenilmeli ve müzik işçi sınıfının duygularına hitap etmelidir. Sınırlı melodik gamlara sahip ve armoniden yoksun olarak düşünülen geleneksel müzik Batı müziği sayesinde modernleşecektir. Bu kılavuzun Kuzey Kore müziği üzerindeki etkisi günümüze kadar devam etmiştir (Kim, 1968'den aktaran Noh, 2019: 24-25).

²⁷ Çinli orkestra şefi Li Delun düşüncesini; "Batı klasik müziği olmadan modernite olamazdı" şeklinde ifade eder (aktaran, Ouyang, 2012: 163).

²⁸ Lam, çocukların guzheng, erhu, ve pipa gibi geleneksel çalgılarda da eğitim gördüğünü belirtmekle birlikte piyano ve kemanın Batı müziğinin Çin'deki hegemonik konumu sebebiyle önemli bir yere sahip olduğunu belirtir (Lam, 2008: 47).

²⁹ Güney Kore'de müzik saray müziği ile Batı müziğinin birleşimi iken Kuzey Kore'de yalnızca çiftçi halk şarkıları gibi yönetilen sınıflara yöneliktir ve aristokrasi dışlamıştır (Noh, 2019: 21).

³⁰ Kuzey Kore'nin sonraki lideri Kim Jong-il'in babası ve ülkenin günümüzdeki lideri Kim Jong-un'un dedesidir.

İdeolojik ve siyasi olarak Batı ile yakın ilişki içerisinde gelişen Güney Kore’de müzik Batı müziğinin yayılımı ve elit sanata alan tanınması bakımından Kuzey’den ayrılır. Kuzey’de oldu gibi bağımsızlık sonrasındaki gelişiminde kendisine destek arayan Güney Kore Batılı güçlere başvurur. Japonlar gitmiş olsa da aynı derecede eğitilmiş insan gücü ve yerel ekipman kaynağı olmadığından özellikle Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batı ile ilişkiler güçlenmiştir. Bu durum Batı müziğinin doğrudan ithalini de arttır ve Batılı tipte müzik eğitimi, opera grupları, korolar, müzik toplulukları ve sanatçı eğitimleri teşvik edilmiş olur (Lee Yu-sön, 1985’den aktaran Kim, 2018: 187). Öte yandan aynı dönemde yükselen ulusalcı dalgayla birlikte yerel müzik ve Avrupa müziği kavramları yeniden değerlendirilmiş ve her kültürün kendisine özgü bir müziğe sahip olması gerektiği düşünülmeye başlanmıştır. Bu sebeple birkaç geleneksel müzik türü ulusu temsil etmesi için seçilirken geri kalmışlıkla ilişkilendirilen diğerleri dışlanmıştır. Böylece Avrupa müziği ve geleneksel müzik bu dönemde aynı anda görülmüştür. Bununla birlikte yine aynı dönem içinde, bir yönüyle geleneğin mirasını, diğer yönüyle de Avrupa kaynaklı besteleme pratikleri (nota sistemi, çalgılar ve çalma teknikleri gibi) sayesinde yeniliği temsil edecek olan; “shinkugak” ya da “changjakkugak” olarak bilinen (yeni Kore müziği ya da yeni bestelenmiş Kore müziği) bir tür belirtmiş ve Kore ulusunun yeni müziği olarak görülmeye başlanmıştır (Kim, 2018: 186-187).

20. yüzyıldan günümüze Japonya ve Çin’de olduğu gibi Güney Kore’de de geleneksel müziğin canlandırılması için girişimlerde bulunulmuştur. Geleneksel Kore müziği teşvik edilmiş, müfredatlara konulmasına çalışılmış, halka açık performanslar, genç besteciler ve yeni eserler desteklenmiş, ulusal enstitüler kurulmuş, profesyonel müzisyenler yetiştirilmiştir (Everet, 2004: 8-9; Sung, 2022: 192). Buna rağmen Güney Kore müzik kültüründe Batılılaşmanın etkisi oldukça belirgindir. Ülkenin ikiye ayrıldığı dönemden sonra Güney Kore’deki müzik eğitiminin büyük ölçüde Batılılaştığı ve müzik öğretmenlerinin geleneksel müzik hakkında çok az şey bildiği görülmektedir (Hebert, 2000: 102). Geleneksel müzik 1970’lere kadar müfredatta bir zorunluluk olmamıştır ve halen müzik öğretmenlerinin çoğu Batı müziğinde eğitilmektedir (Howard, 2018: 203). Geleneksel Kore müziği Batı müziğine kıyasla daha düşük bir statüde kabul edilmiştir. Koreliler toplumdaki prestiji ve kültürel gelişmişliği temsil ettiğinin düşünülmesi sebebiyle çocuklarına Batı müziği eğitimi aldirmişlardır (Shin, 2003: 267-268 ve Hwang, 2009: 26’dan aktaran, Sung, 2022: 192-193). Yüzyılın sonlarında günlük yaşamda geleneksel müzikten çok Batı tarzı pop müzik dinlenmiştir. Geleneksel ve Batılı çalgıların bir arada çalınması, geleneksel çalgılarla Batı pop ve klasik müziğinin çalınması ya da Batı tonaliteleri ile geleneksel müziklerin çalınması yaygınlaşmıştır (Sung, 2022: 194-195). Sonuç olarak 20. yüzyılın başlarından beri Kore’de baskın olan müzik Batı klasik ve popüler müziğidir. Batı müziği medyada, kayıt satışlarında ve konser kültüründeki egemenliğini hep korumuştur (Howard, 2018: 204).

7. SONUÇ

19. yüzyılda Batılı güçlerin bilimsel ve askeri gelişmişliği karşısında şaşkına dönen ve Batılılar ya da Batıyı model alan yakın komşularının etkisiyle siyasi ve kültürel tarihlerinde bir kırılma noktası yaşayan üç ülke olan Japonya, Çin ve Kore’de ortaya konulan modernleşme çabaları bu toplumlarının günümüze kadarki tarihlerine yön vermiştir. Sahip oldukları geleneksel kültürün geri kalmışlığın sorumlusu olduğuna ve modern rakipleriyle başa çıkmanın her alanda rakiplerine benzemekten geçtiğine yönelik ortak bir inançla güdülenen bu ülkelerin yönetici ve elitleri, devletin yönetim şeklinden halkın yaşamı ve geleneklere kadar uzanan topyekûn bir dönüşüm sürecini başlatmışlardır. Meiji Japonyası ile başlayan süreç Japonya’nın hızlı yükselişi ile kısa zamanda Çin ve Kore’yi de etkisi altına almış ve bu ülkeler doğrudan ya da dolaylı olarak Japonya’nın deneyimini paylaşmışlardır. Modernleşme ideolojilerine yön veren amaç ulusal kimliklerini yansıtacak ve aynı zamanda çağın gerekliliklerine uyacak bir kültüre sahip olmaktır. Yeni kültür, Batının gösterdiği bilimsel gerçeklikle uygun olacak ve o gerçeğe salt bilginin ithali ile değil kültürün ve geleneğin de değişimi ile ulaşılacaktır.

Toplumun Batılı görünümünün olduğu kadar modernleşmenin ve yeni dönemin ideolojisinin de sembolü olarak görülen müzik, Doğu Asya ülkelerindeki modernleşme hareketlerinde ön plandadır. Öz-oryantalist bir düşünce şekli ile modernleşmeyi Batılılaşma ile eş anlamlı gören ve kendi toplumlarına Batının penceresinden bakan dönemin aktörleri, müzikteki değişimi geleneksel müziklerini eleştirerek başlatmışlardır. Geleneksel müzik eski alışkanlıkları ve geri kalmışlığı hatırlatmasının yanında yeni dönemin siyasi anlayışına da aykırı görülmüştür. Dönemin müzik ideali bilimin sanat alanındaki tezahürü olarak görülen Batı estetiğinin yerel kültüre oturtulmasıdır. Bu sebeple geleneksel müzik Batı müziğinin bilimselliğine kanıt olarak gösterilen nota yazısı, gam, perde, çokseslilik, armoni gibi teknik unsurlara sahip olmaması bakımından eleştirilirken, temsil şekillerinden müzisyen nitelikleri ve davranışlarına kadar sorgulanmıştır.

Öz-oryantalist düşüncenin uygulama safhasını ifade eden müzik reformları; bandolar ve ulusal marşların teşkili, ulusal çapta müzik eğitimi hareketlerinin başlatılması, Batılı tipte sanatçı yetiştirilmesi ve geleneksel müziklerin yeniden yapılandırılması gibi birbiriyle ilişkili safhalarda gerçekleştirilmiştir. Halkın Batı müziği ile ilk temas noktaları olmalarının yanında yöneticinin ve ülkenin modernleşme hedefini de temsil eden Bandolar yabancı şefler eliyle Batı müziği eğitiminin de beşiği olmuş, Bando ve marş kültürü milli marşları yaratmış, geleneksel müzisyenleri

Batı müziği deneyimi ile tanıştırmıştır. Modern toplumun inşasında eğitime verilen önemin bir yansıması olarak ortaya çıkan ulusal müzik eğitimi hareketleri, Batıdan ithal edilen okul şarkıları modeli ile Batı müziğinin ve yeni ideolojinin topluma yayılmasını hedeflemiş, Batılı şarkılar ve geleneksel müziğin Batı müziği ile sentezlenmesiyle oluşturulan derlemeler toplumun yeni şarkı dağarcığını oluşturmuştur. Usta çırak ilişkisi yerine, Batılı modele uygun müzik öğretmeni yetiştirme kurumları oluşturulmuş, Batı çalgıları ya da Batı müziği ile uyumlu geleneksel çalgılar aracılığı ile eğitim verilmiş, bu kurumlar Batılı tipte konservatuarlara ve sanatçılara zemin hazırlamış, geleneksel müzik eğitimi ve öğretmenleri kurumsal eğitim alanına girememiştir. Hızla yayılan konservatuvarlar ve orkestralar yerel sanatçıların yetiştirilmesine ve uluslararası alanda boy göstermelerine zemin oluşturmuştur. Modernleşmenin ve yeni ulusal müziğin malzemesi olabilme potansiyeline göre süzgeçten geçirilen geleneksel müzikte, siyasi ve ideolojik amaçlar açısından kullanışlı görülen türler korunmuş ancak çağın düşüncesine uygun hale getirilmesine çalışılmıştır. Batı çalgıları ülkelere hızla girerken, geleneksel çalgıların standartlaştırılmasına çalışılmış, yapım teknikleri ile birlikte perde ve akort sistemleri değiştirilmiş, yeni müziğe teknik ve ideolojik açıdan uyumlu görülen çalgılar desteklenirken geleneksel çalgılar arasında statü hiyerarşisi kurulmuştur. Geleneksel çalma teknikleri yeniden yorumlanmış, Batı müziğinin icra stillerine yaklaşılmaya çalışılmış, Batı müziği formasyonuna uygun orkestralar kurulmuş, nota kullanımına geçilmiş, çalgıların dengesinde uyum ve homojenlik gibi Batılı kavramlar dikkate alınmıştır. Yeni eserler armoni, gam, çokseslilik ve form gibi özellikleri açısından Batı müziğine öykünmüş, geleneksel çalgılarla Batı müziğini kaynaştıran besteci ve icracılarla birlikte “yeni müzik” adını alan türler ortaya çıkmıştır. Müziğin yalnız şekli değil kullanım alanı, sunum şekilleri ve toplum yaşamındaki yeri de değiştirilmiş bestecilik ve müzisyenliğin tanımı ve statüsü de dönemin ideolojisine göre yeniden şekillenmiştir.

Üç Doğu Asya ülkesi 20. Yüzyılda deneyimledikleri karmaşık siyasi dönemlere ve zaman zaman yükselen milliyetçiliğe rağmen önceki yüzyılda temelleri atılan müzik kültürünün modernleştirilmesi hedeflerinde ilerlemeye devam etmişlerdir. Batı müzik kültürü giderek yerel kültürün ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve yabancı niteliğinden arınmıştır. Çin ve Kuzey Kore gibi Batı ile ideolojik bir çatışma halinde olan ülkelerde dahi geleneksel müziğin Batı müziğinin araçları ile geliştirilmesine ve sentezlemeye dayalı yeni bir yerel kültür oluşturulmasına çalışılmıştır. Müzik öğretmenleri geleneksel müziği öğrenmemiş ve geleneksel müzik müfredatlarda zorlukla yer edinebilmiştir. Batı müziği toplum içindeki prestijini korumuş ve çocuklara Batı müziği çalgısı öğretmek toplumsal statü ile ilişkilendirilmiştir. Çalgı yapım fabrikaları, kayıt şirketleri ve medya Batı müziğinin konumunu ve yayılımını desteklemiş, Batıdan yükselen popüler müzik dalgası ülkeleri etkisi altına almış, geleneksel çalgılar bu müziğin aracı haline gelmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren geleneksel müziğin canlandırılması yönünde adımlar atılmış olsa da bu adımların etkisi sönük kalmış ve geleneksel müzik ve çalgılar eski görünümlerinin soluk bir gölgesi halinde popüler kültüre dâhil olmuştur. Nihayetinde, Doğu Asya’da 19. Yüzyılda beliren öz-oryantalist dalga, etkileri günümüzde devam eden tarihsel bir kırılma yaratarak bu ülkelerin müzik kültürlerini kalıcı olarak değiştirmiştir.

KAYNAKÇA

1. Adriaansz, W. (1973). *The Kumiuta and Danmono Traditions of Japanese Koto Music*, University of California Press
2. Atkins, E. T. (2017). *A History of Popular Culture in Japan: From the Seventeenth Century to the Present*, Bloomsbury Academic
3. Bezci, B. ve Çiftçi, Y. (2012). “Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite Ve/Veya İçselleştirdiğimiz Modernleşme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1) 139-166.
4. Chang, H. K. H. (2018). “Colonial circulations: Japan's classroom songbooks in Korea, 1910–1945”, *Ethnomusicology Forum*, 27:2, 157-183
5. Chiang, G. Ü. (2017). “4 Mayıs Hareketi Ve Çin Edebiyatında Modernleşme: Modern Çin Edebiyatının Öncüsü Zhu Ziqing Ve Unutulmaz Eseri ‘Beiying’”, *folklor/edebiyat*, cilt: 23, sayı: 89, 2017/1, s. 37-53
6. Dae-Cheol, S. (2009). *Korean Music In The 19th Century. Working Papers in Korean Studies, School of Oriental and African Studies, University of London*, <https://www.soas.ac.uk/koreanstudies/soas-aks/soas-aks-papers/file55350.pdf> adresinden erişildi
7. Day, K. (2013). “The Effect of Meiji Government Policy on Traditional Japanese Music”, *Nineteenth-Century Music Review*, 10 (2013), pp 265–292, Cambridge University Press
8. Esenbel, S. (2012). *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul
9. Everet, Y. U. (2004). “Intercultural Synthesis in Postwar Western Art Music: Historical Contexts, Perspectives, and Taxonomy”, (Ed. Yayoi Uno Everett, Frederick Lau), *Locating East Asia in Western Art Music*, Wesleyan University Press

10. Fujita, R. (2018). "Music Education in Modern Japanese Society" (Ed. Reinhard Strohm), *Studies On a Global History of Music*, (ss.140-156), Routledge, New York.
11. Galliano, L. (2002). *Yogaku: Japanese Music in the 20th Century*, (Çev. Martin Mayes), Scarecrow press inc.
12. Gild, G. (1998). "Early 20th century 'reforms' in Chinese music. Dreams of renewal inspired by Japan and the West", *Chime Journal*, nos. 12-13: 116-123
13. Gong, H. (2008). "Music, Nationalism And The Search For Modernity In China, 1911-1949", *New Zealand Journal of Asian Studies*, 10, 2 (December): 38-69.
14. Gökçe, Ö. & Gökmen, E. (2016). "1897-1910 Kore'nin politik durumu ve Dehan İmparatorluğu", *DTCF Dergisi*, 56.2 (2016): 93-110.
15. Gönder, H. (2018). "1956-66 Pre-Cultural Revolution period and Mao's lack of self-criticism", *Opus uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8 (15): 1734-1748.
16. Hebert, D. G. (2000). "Tradition and Modernity in South Korean Music Education: A Critical Analysis", *Contributions to Music Education*, Vol. 27, no. 2: 95-108
17. Holcombe, C. (2021). *Doğu Asya Tarihi: Çin Japonya Kore: Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*, (Çev. Muhammed Murtaza Özveren), Dergah Yayınları. 3. Basım.
18. Herd, J. A. (2004). "The Cultural Politics of Japan's Modern Music: Nostalgia, Nationalism, and Identity in the Interwar Years" (Ed. Yayoi Uno Everett, Frederick Lau), *Locating East Asia in Western Art Music*, ss.40-56, Wesleyan University Press.
19. Howard, K. (2013). "Korean Music Before and After The West" (Ed. Philip V. Bohlman), *The Cambridge History of World Music*, ss.321-351, Cambridge University Press.
20. Howard, K. (2018). "Korean Music: Definitions and Practices" (Ed. Reinhard Strohm), *Studies On a Global History of Music*, ss.198-219, Routledge. New York.
21. Howard, K. (2021). "The Evolution Of Cultural Policy and Practice In North Korea, Seen Through The Journal Chosön Ŭmak" (Ed. Adrian Buzo), *Routledge Handbook Of Contemporary North Korea*, ss.251-265, Routledge.
22. Huang, H. (2011). "Why Chinese People Play Western Classical Music: Transcultural roots", *International Journal of Music Education* 30 (2): 161 –176
23. Hwang, O. (2009). No "Korean Wave" Here: Western Classical Music and the Changing Value System in South Korea", *Southeast Review of Asian Studies*, Vol. 31: 56-68
24. Ishii, Y.; Shiobara, M. & Ishii H. (2005). "Globalisation and national identity: a reflection on the Japanese music curriculum", *Globalisation, Societies and Education*. Vol. 3, No. 1: 67–82
25. Ishikawa, A. (2002). "Modernization: Westernization vs. Nationalism — A Historical Overview of the Japanese Case", *Development and Society*. Vol. 31, No. 2: 281-288
26. Jie, J. (2015). *Çin Müziği: Eski ve Modern Çağlardan Yankılar*, (çev. Hasan Böğün), Kaynak Yayınları.
27. Kang, L. (2009). "The Development of Chinese Piano Music, Asian Culture and History", vol. 1 no. 2: 18-33
28. Kim, J. (2018). "European Music"outside Europe? Musical Entagling and intercrossingin the case of Korea's Modern History" (Ed. Reinhard Strohm), *Studies On a Global History of Music*, ss.177-197, Routledge, New York.
29. Kitayama, A. (1990). "Historical Changes in the Objectives of Japanese Music Education", *Quarterly Journal of Music Teaching and learning* (1) 4: 32-37
30. Komiya, T. (1969). *Japanese Music and Drama in the Meiji Era*, (çev. Donald Keene), Toyo Bunko.
31. Lam, J. (2008). "Chinese Music and its Globalized Past and Present", *Macalester International*, 21: 29-77.
32. Lau, F. (2004). "Fusion or Fission The Paradox and Politics of Contemporary Chinese Avant-Garde Music", (Ed. Yayoi Uno Everett, Frederick Lau), *Locating East Asia in Western Art Music içinde*, ss.22-39, Wesleyan University Press.
33. Lau, F. (2017). "When a Great Nation Emerges: Chinese Music in the World" (Ed. Yang Hon-Lun, Michael Saffle), *China and the West: Music, Representation, and Reception*, ss.265-282, University of Michigan Press Ann Arbor.
34. Liao, T. F.; Zhang, G. & Zhang, L. (2010). "The Changing Fate of the Chinese National Anthem" (Ed. Mikyoung Kim, Barry Schwartz), *Northeast Asia's Difficult Past Essays in Collective Memory*", ss.147-165, Palgrave Macmillan Memory Studies.

35. Liu, C. (2010). *A Critical History of New Music in China*. The Chinese University Press.
36. Lo, J. (2022). Kang Youwei. <https://www.britannica.com/biography/Kang-Youwei> adresinden erişildi.
37. Luo, M. (2018). "Cultural policy and revolutionary music during China's Cultural Revolution: the case of the Shanghai Symphony Orchestra", *International Journal of Cultural Policy*, 24:4, 431-450.
38. Malm, W. P. (t.y.). *Japanese Music*. <https://www.britannica.com/art/Japanese-music> adresinden erişildi.
39. Malm, W. P. (1971). *Modern Music of Meiji Japan*, (Ed. Donald H. Shively), *Tradition and Modernization in Japanese Culture*, ss. 257-300, Princeton University Press.
40. Malm, W. P. (2000). *Traditional Japanese Music and Musical Instruments*, New Edition, Kodansha International.
41. Nettl, B. (1986). "World Music in the Twentieth Century: A Survey of Research on Western Influence", *Acta Musicologica*. Vol. 58-2: 360-373
42. Noh, A. S. (2019). "Cultural Policies for National Music in South and North Korea (1960s–70s): a Comparative Study", *International Journal of Cultural Policy*. 25:1, 20-32
43. Oh, J. (2013). "Fusion of Korean and Western Musical Styles in HaeSik Lee's Duremaji", doktora tezi, *University of Alabama, School of Music* http://acumen.lib.ua.edu/content/u0015/0000001/0001191/u0015_0000001_0001191.pdf adresinden erişildi.
44. Ouyang, Y. (2012). "Westernisation, Ideology and National Identity in 20th-Century Chinese Music", doktora tezi, Royal Holloway, University of London. <https://repository.royalholloway.ac.uk/items/8f19c444-ee12-c022-d86c-879118683355/7/> adresinden erişildi.
45. Said, E. (1998). *Oryantalizm*, (çev. Nezih Uzel), İrfan Yayıncılık & Tanıtım, İstanbul.
46. Sung, C. (2022). "Creating Our Culture Together: The Contemporary Audience For Traditional Korean Music" (Ed. Sojin Lim ve Niki J.P), *Routledge Handbook Of Contemporary South Korea*, ss.191-208, Alsford. Routledge.
47. Şenel, O. (2018). "Bir Müzik Kültürünün Politik Dönüşümü: Meiji Restorasyonu ve Japon Müzik Kültüründe Batılılaşma", *Müzik ve Politika Sempozyumu*, 22-24 Mart 2018, 513-529, Bursa.
48. Şenel, O. (2019). "Doğu Asya'da Batı Müziği Hegemonyası: Japonya, Çin ve Kore'de Müzik Reformları", *Etnomüzikoloji Dergisi*, 2(1): 97-116.
49. Tang, Y.(2016). *Anthology of Philosophical and Cultural Issues*, China Academic Library, Singapore
50. Tokita, A. M. & Hughes D. W. (2016). "Context and Change in Japanese Music" (Ed. Alison Tokita McQueen ve David W. Hughes), *The Ashgate Research Companion to Japanese Music*, ss.1-34, Routledge, New York.
51. Tsukahara, Y. (2013). "State Ceremony and Music in Meiji-era Japan, Nineteenth-Century Music Review", *Volume 10- 2: 223-238*.
52. Varley, P. (2000). *Japanese Culture*, University of Hawaii Press.
53. Ward, R. & Rustow, D.(1964). *Political Modernization in Japan and Turkey*, Princeton University Press.
54. Weakland, J. H. (1969). "Cultural aspects of china's 'cultural revolution'", technical report, *Mental Research Institute Palo Alto, California*, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD0696671.pdf> sitesinden erişildi.
55. Wong, J. Y. W. (2020). "Chinese Musical Culture in the Global Context – Modernization and Internationalization of Traditional Chinese Music in Twenty-First Century" (Ed. Kelly Kar Yue Chan, Chi Sum Garfield Lau), *Chinese Culture in the 21st Century and its Global Dimensions: Comparative and Interdisciplinary Perspectives*, ss.105-122, Springer.
56. Yang, H. (2017). "From Colonial Modernity to Global Identity: The Shanghai Municipal Orchestra" (Ed. Yang Hon-Lun, Michael Saffle), *China and the West: Music, Representation, and Reception*, ss. 49-64, University of Michigan Press.
57. Yoo, H. Y. (2005). "Western Music in Modern Korea: A Study of Two Women Composers" doktora tezi, *Rice University, Houston, Texas*, <https://scholarship.rice.edu/handle/1911/18850> adresinden erişildi.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 1008-1014

Arrival
11 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
64026
Article Serial Number
8

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64026>

How to Cite This Article
Kocamaz, M. & Erdoğan, M.
(2022). "Dersine Katılan
Öğrencilerin Korku ve
Depresyon Düzeylerinin
İncelenmesi", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):1008-1014

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open
access, peer-reviewed
international journal.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılan Öğrencilerin Korku ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi

Investigation of the Fear and Depression Levels of Students Attending Physical Education and Sports Class in the Covid-19 Pandemic

Muhammet Kocamaz Murat Erdoğan

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yönetimi ve Rekreasyon ABD, Eskişehir, Türkiye
Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Konya, Türkiye

ÖZET

2019 yılı içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve dünya ülkelerine ani şekilde yayılan koronavirüs salgını gündelik hayatta çeşitli sınırlandırmalar oluşturması sebebiyle birçok psikolojik problemlere neden olmuştur. Hastalığın kişiler arası bulaşma olasılığının minimum seviyeye indirilmesi amacıyla konulan tedbirlerden sosyal mesafenin korunması, izolasyon kurallarının yanı sıra normal hayata dönüş sürecinin ne kadar zaman alacağına bilinememesi insanlarda belirsizliğin doğurduğu korku ve kaygıya yol açmıştır. Bireylerin ev içerisinde geçirdiği zaman diliminin artış gösterip aktivitelerin azalması depresyon riskini yüksek seviyeye çıkarmıştır. Salgın sebebiyle online eğitime geçiş yapılması, okul müfredatında özellikle bire bir temas gerektiren beden eğitimi dersine karşı bir takım tedirginliklere de neden olmuştur. Bu çalışma 2020-2021 eğitim -öğretim yılında uzaktan eğitim derslerinde online beden eğitimi ve spor dersine katılan öğrencilerin covid-19 salgınına yakalanma korkusu ve depresyon seviyelerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın verileri, online formlar kullanılarak öğrencilerin kendi istekleriyle katılımı esas alınarak toplanmıştır. Çalışmada 'Demografik Bilgi Formu', 'Covid-19 Korku Ölçeği (KKÖ)' ve 'Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ)' veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Çalışmaya 56 erkek 62 kadın öğrenci olmak üzere toplam 118 kişi katılım sağlamıştır.

Sonuç olarak; cinsiyete göre Covid-19 korku düzeyi incelenmiş olup kadın bireylerin erkek bireylere göre Covid-19 korku düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Cinsiyete göre depresyon düzeyleri arasında anlamlı farklılığa ulaşılamamıştır. Sınıf düzeyine göre yapılan analiz sonucunda Covid-19 korku düzeyleri arasında anlamlı farklılığa ulaşılamamışken, depresyon düzeyleri arasında 6. sınıf ve 8. sınıf bireyler arasında anlamlı farklılığa ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi, Beden Eğitimi ve Spor, Korku, Depresyon

ABSTRACT

The coronavirus epidemic, which emerged in the city of Wuhan in the people's Republic of China in 2019 and spread rapidly to the countries of the world, caused many psychological problems due to various limitations in daily life. The protection of social distance, which is one of the measures taken to minimize the risk of interpersonal transmission of the disease, as well as the isolation rules, as well as the uncertainty of how long the process of returning to normal life will take, has led to fear and anxiety caused by uncertainty in people. The increase in the amount of time individuals spend at home and the decrease in activities have increased the risk of depression to a high level. The transition to online education due to the epidemic has also caused some uneasiness against the physical education lesson, which requires one-to-one contact from the school curriculum lessons. In this study, it was aimed to examine the covid-19 fear levels and depression levels of the students who participated in the online physical education and sports course in the 2020-2021 academic year during the pandemic process. The data for the study were obtained on a voluntary basis through online forms. In the study, 'Demographic Information Form', 'Covid-19 Fear Scale' and 'Beck Depression Scale' were used as data collection tools. 118 participants, including 62 female and 56 male, were included in the study.

As a result; Covid-19 fear level was examined according to gender, and the Covid-19 fear level of female individuals was higher than male individuals. There was no significant difference between depression levels by gender. As a result of the analysis made according to the class level, no significant difference was found between the Covid-19 fear levels, but a significant difference was reached between the 6th and 8th grade individuals in the depression levels.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Physical Education and Sports, Fear, Depression

1. GİRİŞ

WHO (Dünya Sağlık Örgütü) Çin Halk Cumhuriyeti ülke çalışma ofisi, 31 Aralık 2019 tarihinde, Çin Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde, gün geçtikçe artan zatürre vakalarını kamuoyuna bildirmiş ve 2020 yılı Ocak tarihinde ise, insanlarda hiç rastlanılmamış virüs tespit edilmiştir. Başlangıçta 2019-nCoV ismini alan bu bulaşıcı hastalık, süreç ilerledikçe Covid-19 olarak adlandırılmış ve üç aylık bir zaman diliminde bir çok ülkede görülmeye başlanmıştır. Ülkemiz'de 11 Mart 2020 tarihinde görülen ilk Covid-19 vakasının'dan 12 Mayıs 2020 tarihine kadar geçen sürede, Covid-19 Hastalığına yakalanan kişi sayısı toplam 141 bin 475 iken, 3 bin 894 kişinin Covid-19 hastalığı sonrası öldüğü ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 'nün yaptığı toplantı sonrasında dünyanın önemli bir sıkıntıya mağruz kaldığını ifade etmiş ve salgını, pandemi olarak duyurmuştur (WHO, 2020). Alınan karar dolayısıyla dünya ülkelerinde küresel çapta endişe ve korku meydana gelmiştir. Alınan karar sonrasında tüm dünya devletleri tarafından hastalığın yayılmaması için günlük hayatı etkileyen sokağa çıkma yasağı gibi kısıtlayıcı tedbirler almış ve birçok sosyal faaliyetler iptal edilmiştir. (Hellewell vd., 2020). Bu tedbirlere rağmen pandemiye bağlı ortaya çıkan vaka artış oranlarının kontrol edilememesi durumuna, salgının bitiş zamanının tahmin edilememesi de (Bao ve ark. 2020; Zandifar ve Badrfam, 2020) ilave edilince ilk etapta futbol olmak üzere bir çok sportif etkinliklere insanlar alınmadan oynanması kararına varılmıştır (Duarte, Muñoz ve Meyer, 2020).

Korku, bireyi tetikleyen olumsuz uyaranların ortaya çıkması sonucu meydana gelen duyuşsal ve bilişsel etkileri olan bir kavram olarak ifade edilir (de Hoog ve ark. 2008). Birçok hastalıkta olduğu gibi salgın hastalıklar da bireyde kaygı, korku gibi olumsuz duygular ortaya çıkarabilir. Kaygı ve korkunun bireyde kendine zarar vermeye gidebilecek kadar olumsuz sonuçları olabilmektedir (Goyal ve ark. 2020; Mamun ve Griffiths, 2020). Covid-19 hakkında bilinmeyen bir çok değişkenin olması insanlarda korkuya yol açmıştır (Egunjobi, 2020). Gündelik yaşantıyı değiştirmesine bağlı olarak Covid-19 pandemi sürecinde hastalığın insanlar üstünde bir çok bilişsel ve duyuşsal olumsuz etkisinin meydana geldiği ve insanlar üzerinde anksiyete, depresyon ve korkuların üzerine yapılacak çalışmaların insan bilimi açısından oldukça önemli olduğu çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Pakpour ve Griffiths, 2020). Bireylerin pandemi sürecinde izole olmalarına bağlı meydana gelen sıkıntı, kişi herhangi bir problemi olmasa bile çeşitli psikolojik problem seviyelerini arttırmakta, süreç öncesinde psikolojik sıkıntıları olan bireylerin belirtilerini arttırmaktadır (Shigemura ve ark. 2020). Kaygı bozukluğu (anksiyete) kavramı; vücutta çeşitli akut ve kronik etkiler gösteren (tansiyon, endişe vb) bedensel farklılıklar meydana gelme durumudur (Major ve ark. 2000). Pandemi süreçlerinde, kültür çeşitli sosyodemografik değişkenler dışında bağımsız olarak COVID-19 rahatsızlığına kapılma düşüncesi (Egunjobi, 2020), hastalık hakkında yeterli bilgi sahibi olunmaması, ölüm sayılarının anlık olarak kamuoyuna duyurulması, gelecek endişesi (Banerjee, 2020), yeterli tedbirlerin alınıp alınmadığı (Moghanibashi-Mansourieh, 2020) gibi değişkenler kaygıya yol açan etkenler olabilmektedir.

Depresyon yoğun ve ciddi bir duygu durum bozukluğudur (Karamustafalıoğlu ve Yumrukçal, 2021). Amerikan Psikiyatri Derneği (APA)' ne göre, kişinin düşünme becerisini, sosyal yaşantısındaki hareketlerini ve duygularını negatif yönde etkileyen psikolojik problemlerin başında depresyon gelmektedir. Ayrıca depresyon, kontrol altına alınmadığı takdirde kişiyi ölüme kadar sürükleyebilen ciddi rahatsızlıktır (Bertone, 2009). Truschel'e göre depresyondaki kişi, devamlı süregelen olumsuz duygular yaşar ve daha önce zevkle yaptığı etkinliklere karşı ilgisini kaybeder. Bireyler, depresyonun sebep olduğu duygusal sorunlara ilaveten, kalıcı ağrılar veya özümseme sorunları benzeri somatik belirtileri de yaşayabilir (Truschel, 2020).

Yaşamın çok farklı alanlarını olumsuz etkileyen Covid-19 pandemi süreci, eğitim-öğretim alanında da ağır etkiler bıraktığı bilinmektedir. Pandemi nedeniyle yüz yüze eğitime ara verilmesi, eğitim-öğretimin olmazsa olmazı olan yapıları değişkenleri etkilediği ve eğitim sistemine ağır tahribat verdiği görülmektedir. Eğitim bir süreç olduğundan Covid-19 salgınının eğitim ve öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerinin belirlenebilmesinin şu an için zor olduğu bilinmektedir. Uzaktan/ çevrimiçi eğitime geçişin aniden olması öğrenciler ve veliler için şok etkisi yaratmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde öğretim metotları, daha önce denenmemiş tarzda, bilgisayar, telefon gibi teknolojik aletler yardımının gerekli olduğu online programlar aracılığıyla öğrenciye sunulmaktadır. Uzaktan eğitim sebebiyle eğitimlere online olarak katılan bireylerin not değerlerinin daha önce bilinmeyen biçimde yapılması bazı belirsizliklere neden olmuştur. Bu durum eğitimde birçok karmaşanın ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Burgess ve Sievertsen, 2020). Daniel (2020), Covid-19 salgını süresince ve sonrasında eğitimin yönetilmesi için farklı seviyelerdeki öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması, uzaktan eğitim için pratik yaklaşımların keşfedilmesi, müfredatın uzaktan eğitim sürecine göre yeniden hazırlanması, sürekli aralıklarla değerlendirmelerin yapılması, Covid-19 sonrasında yüz yüze eğitime dönüş için çalışmaların yapılması ve yararlı kaynakların temin edilmesine dönük ciddi çalışmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Türkiye'de Covid-19 salgını esnasında bireylerin psikolojilerini güçlendirmeye yönelik araştırmaların (Tanhan vd., 2020) ve insanlara psikolojik destek sağlama anlamında güncel öğretim modellerinin adaptasyon sürecine ilişkin bilimsel çalıştaylar düzenlendiği bilinmektedir (Tanhan, 2020). Covid-19 ve eğitim açısından bakıldığında; Covid-19 pandemisinde eğitim-öğretimin yapı taşı olan öğrencilerin süreçten nasıl etkilendikleri, uzaktan eğitim metotlarına karşı algılarının nasıl olduğu, online eğitim öğreticilerinin pandemiden etkilenme seviyeleri ve standart hayata dönüş bakış açıları hususunda yeterli çalışmanın olmadığı görülmektedir (Tanhan, 2020). Konu hakkında yeterli çalışmanın olmaması Covid-19 ve eğitim hakkında bir problem alanının devam ettiğini göstermektedir.

Yapılan alan yazın taramasından toplanan verilerden hareketle çalışmanın amacı, Covid-19 salgınının başladığı tarihten bu yana okullarda yürütülmekte olan uzaktan eğitim sürecinde beden eğitimi ve spor derslerine katılım sağlayan öğrencilerin Covid-19 korku düzeyleri ve depresyon düzeylerinin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Çalışmamızda, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde yürütülen çalışmalarda, katılımcıların görüş, tutum ve özelliklerinin nicel olarak ortaya konması amaçlanır (Büyüköztürk vd., 2008). Bu çalışmada da, uzaktan eğitimle Beden Eğitimi ve Spor dersine katılım sağlayan ortaöğretim düzeyi öğrencilere anket uygulaması yapılmış ve öğrencilerin Covid-19 Korku Düzeyi ve depresyon düzeyleri belirlenmeye çalışılmış, çeşitli sosyodemografik özelliklere göre bu iki değişken incelenmiştir.

2.2. Çalışmanın Grubu

Çalışmanın evrenini, 2020-2021 eğitim –öğretim yılında uzaktan eğitimle beden eğitimi ve spor dersi alan ortaöğretim düzeyi öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise, ortaöğretim düzeyi (5, 6, 7, 8) öğrenim görmekte olan toplam 118 öğrenciye ulaşılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Form bireylerin yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyini öğrenmek amaçlı sorulardan oluşmaktadır. Bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Covid-19 Korkusu Ölçeği

Çalışmada, örneklem grubunun Covid-19 salgınına yönelik korku seviyelerini belirlemek amacıyla Ahorsu ve ark. (2020) tarafından tasarlanan ve Türkiye geçerliliği Bakioğlu ve ark. (2020) tarafından düzenlenen 'Covid-19 Korkusu Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçek tek boyuttan meydana gelmiş olup 7 maddeden oluşmakta ve ölçek maddelerinin puanlamaları 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arası değişkenlik göstermektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 35, en düşük ise 7'dir. Ölçek işaretlemeleri yapıldıktan sonra alınan puanın yüksek olması Covid-19 hastalığına yönelik korkunun fazlalığına işaret ederken düşük puan alınması Covid-19 korkusunun az olduğunu belirtmektedir. Ölçeği iç tutarlılık katsayısı mevcut araştırma için .84 olarak hesaplanmıştır.

Beck Depresyon Ölçeği

Beck Depresyon Ölçeği, öğrencilerin depresyon belirti düzeylerini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Beck (1961) tarafından tasarlanan ölçek 21 belirti seçeneğinden meydana gelmiştir. Ölçeğin her kategorisinden alınabilecek puan sayısı 0 ile 3 arasında değişiklik gösterir. Ölçeğin maksimum puanı 63 olup alınan puanın yüksek olması depresyon düzeyi şiddetiyle doğru orantılıdır. Ölçek toplam puanının seviyeleri sırasıyla 10- 17 puan hafif, 18-29 puan orta, 30-63 puan ciddi düzeyde depresyonu göstermektedir (Savaşır ve Şahin 1997). Ülkemizde ölçekten alınan 17 ve üzeri puanların %90 ihtimalle normalin üzerinde depresyon seviyesini gösterdiğini bildirmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasının Cronbach alfa katsayısı .74, bu çalışma için .86 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırma probleminden hareketle, katılımcıların aritmetik ortalama değerleri, ardından standart sapma değerler hesaplanmış, ardından online Beden Eğitimi ve Spor dersine katılım sağlayan öğrencilerin Covid-19 korku düzeylerinin ve depresyon düzeylerinin, çeşitli sosyodemografik özelliklere göre farklılıklarını belirlemek amacıyla Anova ve T testi analizleri tercih edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında Spss 25.0 paket programı kullanılmıştır. Analizlerin ilk aşamasında bireylerden alınan verilerle Covid-19 korku düzeyi ve depresyon düzeyi ortalamaları incelenmiştir.

Tablo 1. Covid-19 Korku Düzeyi Ortalamaları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Covid-19 Korku Düzeyi	118	3,38	1.106

Çalışmaya katılan bireylerin Covid-19 Korku Düzeylerini ortaya koyan N, Ortalama ve Standart Sapma değerleri tablo 1'de gösterilmiştir. Analiz sonuçlarına göre çalışmaya katılan bireylerin Covid-19 korku düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 2. Depresyon Düzeyi Ortalamaları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Depresyon Düzeyi	118	2,03	0,64

Çalışmaya katılan bireylerin depresyon düzeylerini ortaya koyan N, Ortalama ve Standart Sapma değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Analiz sonuçlarına göre çalışmaya katılan bireylerin depresyon düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3. Cinsiyete göre Covid-19 Korkusu Farklılaşmasına İlişkin T Testi Tablosu

	Grup	N	Ortalama	Standart	t	sd	p
--	------	---	----------	----------	---	----	---

Covid-19 Korkusu Toplam Puanı				Sapma			
	Erkek	56	3,63	0,99	2,41	116	.000
	Kadın	62	3,15	1,15			

Cinsiyete göre Covid-19 Korku düzeyine ilişkin verilerin analizi için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Analizlere ait veriler tablo 3' te gösterilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde cinsiyete göre Covid-19 Korku düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin Covid-19 Korku Düzeylerinin kadın bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca iki grubunda Covid-19 Korku Düzeylerinin ortalama altında olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre Covid-19 Korku Düzeyine İlişkin One Way Anove Analiz Tablosu

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	f	p
Gruplararası	10,956	3	3,65	3,14	,028
Grup içi	132,215	114	1,16		
Toplam	143,171	117			

Sınıf düzeyine göre Covid-19 Korku Düzeyine ilişkin verilerin analizi için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Sınıf düzeyine göre gruplararası ve grup içi Covid-19 Korku düzeylerinin karşılaştırılması için gruba ait kareler toplamı, serbestlik derecesi, kareler toplamı f ve p değerleri tablo 4'de gösterilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde sınıf düzeyine göre Covid-19 Korkusu düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 5. Cinsiyete Göre Depresyon Düzeyine İlişkin T Testi Tablosu

Cinsiyete Göre Depresyon Düzeyi Toplam Puan	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p
	Erkek	56	2,18	0,61	2,53	116	.748
	Kadın	62	1,89	0,64			

Cinsiyete göre depresyon düzeyi farklılığının belirlenebilmesi için bağımsız gruplarda t test uygulanmıştır. Tablo 5 incelendiğinde çalışmaya katılan bireyler arasında cinsiyete göre depresyon düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0.05$). Ortalama değerler incelendiğinde iki grubun yakın değerlerde depresyon düzeyine sahip olduğu görülmekte, aldıkları ortalama değerlerin yüksek olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 6. Sınıf Düzeyine Göre Depresyon Düzeyine İlişkin One Way Anova Tablosu

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	f	p
Gruplararası	4,212	3	1,40	3,65	,000
Grup içi	43,847	114	0,385		
Toplam	48,058	117			

Sınıf düzeyine göre Depresyon düzeyine ilişkin verilerin değişimini belirlemek için tek yönlü varyans analizinden faydalanılmıştır. Sınıf düzeyine göre gruplararası ve grup içi depresyon seviyelerinin karşılaştırılması için gruba ait değerler tablo 6' da gösterilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde sınıf düzeyine göre depresyon düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0.05$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna ulaşmak için Post Hoc Analizlerinden Tukey Testi uygulanmıştır.

Tablo 7. Post Hoc Analiz Sonuçları

Grup		Ortalama Fark	P
5	6	-,23638	,526
	7	-,00062	1,000
	8	,25160	,532
6	5	,23638	,526
	7	,23576	,408
	8	,48797*	,007
7	5	,00062	1,000
	6	-,23576	,408
	8	,25221	,429
8	5	-,25160	,532
	6	-,48797*	,007
	7	-,25221	,429

Tukey testine ait grup, Ortalama fark ve p değerleri Tablo 7' de gösterilmiştir. Analiz sonucu elde edilen sonuçlara göre sınıf düzeyine göre depresyon seviyelerindeki farklılığın 6. ve 8. sınıflar arasında olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Buna göre 6. sınıf düzeyindeki bireylerin depresyon düzeyi 8. sınıfta öğrenim gören bireylere göre daha yüksektir.

4. TARTIŞMA

Çalışma bulguları kapsamında, Covid-19' un sebep olduğu uzaktan eğitim esnasında Beden Eğitimi ve Spor dersine katılım sağlayan bireylerin Covid-19 korku düzeyi ve depresyon düzeylerinde bazı sosyodemografik özelliklere göre anlamlı farklılığa ulaşılmıştır. Öğrencilerden toplanan verilerin sonuçlarının genel ortalamalarına göre; öğrencilerin Covid-19 Korku Düzeylerinin ve Depresyon düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Örneklemin cinsiyet grubuna göre; Covid-19 Korku Düzeyi toplam puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılığa ulaşılmıştır. Buna göre Beden Eğitimi ve Spor dersine katılım sağlayan öğrenciler arasında kadınların erkeklere göre Covid-19 Korku Düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre depresyon düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır. Literatür incelendiğinde; cinsiyet değişkenine göre ulaşılan sonuçların bazı çalışmalarla paralel sonuçları gösterirken, bazı çalışmalarla zıt yönde olduğu söylenebilir. Wang ve arkadaşları (2020)' nın Çin' de yaşayan bireyler üzerinde yapmış olduğu çalışmada bireylerin Covid-19 salgınının sebep olduğu çeşitli psikososyal ve duyuşsal bozuklukların semptomlarını inlecemiş çalışma sonucunda kadın bireylerin Covid-19 korku düzeyinin erkeklere göre daha yüksek çıktığı ifade edilmiştir. Kırmızı ve arkadaşları (2021) yapmış oldukları çalışmada, araştırmamızın sonuçları ile paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Frank ve arkadaşları (2020), Covid-19' un depresyon ve bağımlılık ile bağlantısını incelediği çalışmasında bireylerin Covid-19 pandemisinde depresyon düzeylerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Çalışma Covid-19 pandemisinde Beden Eğitimi ve Spor dersine katılım sağlayan bireylerden oluştuğundan farklı sınıf düzeylerine ait veriler toplanmıştır. Aynı çalışmadan elde edilen verilerin sonuçlarına göre; bireylerin Covid-19 Korku düzeylerinde sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılığa ulaşılamamıştır. Çalışmadan elde edilen başka bir sonuca göre; bireyler arasında sınıf düzeylerine göre depresyon düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşılmış olup, 6. ve 8. sınıfta öğrenim görmekte olan bireyler arasında depresyon düzeyi bakımından farklılık tespit edilmiştir. Buna göre 6. sınıfta öğrenim gören bireylerin 8. sınıftaki bireylere göre depresyon düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç doğrultusunda Covid-19 pandemi sürecinin bireylerin eğitim yaşantısını etkilediği, çeşitli sınıf düzeyinde depresyon gibi çeşitli psikolojik problemlerine yol açtığına dair alan yazında çalışmalar mevcuttur. Czeisler ve arkadaşları (2020) yapmış oldukları çalışmada eğitim seviyesi farketmezsiniz Covid-19' un öğrencilerin depresyon düzeyini arttırdığını ve çeşitli psikolojik rahatsızlıklara yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bir çok çalışmada Covid-19 rahatsızlığı ile bağıntılı olarak bireylerde psikolojik problemlerin arttığı belirtilmektedir (Singh, 2020; Karataş, 2020). Ayrıca Covid-19 pandemi sürecinde ABD' de anksiyete belirtilerinin sıklığı, 2019 yılının ikinci kısmında ortaya çıkan kaygı bozukluğu vakalarından yaklaşık üç kat daha fazla olduğu belirtilmiştir. Bu sonuçtan hareketle COVID-19 pandemisinde yaşanan belirsizliklerin yanı sıra kısıtlamalar, eğitim-öğretime belirli süre ara verilmesi gibi etkenler öğrencilerin psikolojisini etkilemiş olabilir (Mukhtar, 2020).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür incelenmesi sonrası elde edilen bilgilerde Covid-19 pandemi sürecinde, pandemi sürecinin etkilerine dair bir çok çalışma yapılmış ancak ortaokul seviyesinde öğrenim görmekte olan bireyler için çok çalışma yapılmadığı belirlenmiştir. Ortaokul dönemi bireyler yetişkinlik dönemine geçiş seviyesinde olduklarından pandemi sürecinin kişiliklerinin etkilerini ortaya koymanın yanı sıra okullarda uygulama olarak uygulanan Beden Eğitimi ve Spor dersinin bu süreçten ne şekilde etkileneceğini açığa çıkarmak düşüncesi ile yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre; Beden eğitimi ve spor dersine düzenli olarak katılım sağlayan öğrenciler arasında kadın bireylerin Covid-19 korku düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha sedanter bir yaşam süremesi, pandemi sürecinde kadın öğrencilerin ev meşguliyetleri ile daha fazla zaman geçirip kendi kişisel yaşantıları için zaman ayıramaması bu duruma yol açmış olabilir. Bu durum yüz yüze eğitim sürecinde Beden Eğitimi ve Spor dersinde kadın öğrencilerin aktivitelere katılımlarını zorlaştırıp grupla yapılacak ders aktivitelerinde adaptasyonlarının zorlaşmasına sebep olabilir. Katılımcıların sınıf düzeylerine göre Covid-19 korku düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Öğrencilerin bu süreçte eğitimin devam etmemesi ve günlük zamanlarının büyük bölümünü bireysel işlerle geçirip sınıf seviyesi farketmeksizin genel çerçevede benzer günlük yaşantı sürmesi Covid-19 korku seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık olmamasına yol açmış olabilir. Bu sonuçtan hareketle Beden Eğitimi ve Spor derslerinde Covid-19 hakkında sınıf seviyesi farketmeksizin planlanacak etkinliklerin benzerlik göstermesini sağlayabilir.

Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlardan hareketle; öğrencilerin cinsiyete bağlı olarak depresyon düzeyleri arasında anlamlı farklılığa ulaşılamamıştır. Bu sonuç bireylerin okuldan uzak kalmasından hareketle günlük aktivitelerinin benzerlik göstermesi ve yaş gruplarının depresif bir yaşantının başlangıcında olmasından kaynaklanabilir. Ayrıca çalışmanın kırsal bir bölgede yapılmasından hareketle öğrencilerin doğa ve aktif yaşamla iç içe olmaları depresyon düzeyinin düşük olup herhangi bir grubun anlamlı farklılık göstermemesi sonucunu doğurabilir. Sınıf düzeyine göre depresyon düzeyleri incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılığa ulaşılmış olup bu farklılık yapılan analiz sonucunda 6. sınıf düzeyi ve 8. sınıf düzeyi öğrenciler arasında, 8. sınıf düzeyinde bireyler lehine çıkmıştır. Bu durum yaşları gereği 8. sınıfta öğrenim gören bireylerin yaşantı ve hastalıklara karşı daha bilgili olmalarının yanı sıra pandemi sürecinde yaşa bağlı olarak bireysel aktivitelerinin artmasından kaynaklı olabilir.

Salgın sürecinin bitimi bilinmediği için özellikle okullarda Covid-19 ile birlikte yaşamın önemi bireylere anlatılmalıdır. Ayrıca okullarda Covid-19 hakkında seminerler düzenlenip bireylerin bu konu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Beden Eğitimi dersi uygulama bir ders olduğu için Covid-19 sürecinde bu ders planlamasının tekrar yapılması ve bireylerin ders esnasında dikkat etmesi gereken hususlar konusunda Bireysel Eğitim Planları hazırlanmalıdır. Öğrencilerin sınıf düzeyi farketmeden çerçeve bir plan oluşturulup derslerin pandemi sürecinde bu planla birlikte yürütülmesi, Beden Eğitimi ve Spor derslerinde sınıf düzeylerine göre Covid-19 tedbirlerini içeren aktiviteler yaptırılıp öğrencilerin süreçten psikolojik olarak etkilenmeden geçiş yapmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 scale: development and initial validation. *International journal of mental health and addiction*, 1-9.
2. Bakioğlu, F., Korkmaz, O., & Ercan, H. (2020). Fear of COVID-19 and positivity: Mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International Journal of Mental Health and Addiction*. doi: 10.1007/s11469-020-00331-y
3. Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., & Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: address mental health care to empower society. *The Lancet*, 395(10224), e37-e38. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30309-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30309-3)
4. Beck, A. T., Ward, C., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. J. A. G. P. (1961). Beck depression inventory (BDI). *Arch Gen Psychiatry*, 4(6), 561-571.
5. Bertone-Johnson ER. (2009) Vitamin D and the occurrence of depression: causal association or circumstantial evidence? *Nutr Rev*; 67: 481-492.
6. Burgess, S., & Sievertsen, H.H. (2020). "Schools, skills, and learning: The impact of COVID-19 on education" *VoxEu.org*, 1.
7. Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri.
8. Czeisler MÉ, Rashon IL, Petrosky E. (2020) Mental health, substance use, and suicidal ideation during the COVID19 pandemic. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep* 2020; 69: 1049-1057.
9. Daniel, S. J. (2020). "Education and the COVID-19 pandemic", *Prospects*, ss. 1-6.
10. de Hoog, N., Stroebe, W., & de Wit, J. B. (2008). The processing of fear-arousing communications: How biased processing leads to persuasion. *Social Influence*, 3(2), 84-113. <https://doi.org/10.1080/15534510802185836>
11. Duarte Muñoz, M., & Meyer, T. (2020). Infectious diseases and football—lessons not only from COVID-19. *Science And Medicine In Football*. Vol. 4, NO. 2, 85–86 <https://doi.org/10.1080/24733938.2020.1749422>
12. Egunjobi, J. P. (2020). The Perception of Covid-19 as a Fear Factor in the Preparation for the Pandemic Aftermath.
13. Ekiz, T., İlman, E., Dönmez, E. (2020). Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri İle Covid-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 139-154.
14. Frank, A., Fatke, B., Frank, W., Förstl, H., Hölzle, P., (2020). Depression, dependence and prices of the COVID-19-Crisis. *Brain Behav., Immunity*. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.04.068>.
15. Goyal, K., Chauhan, P., Chhikara, K., Gupta, P., & Singh, M. P. (2020). Fear of COVID 2019: First suicidal case in India. *Asian Journal of Psychiatry*, 49, e101989. doi: 10.1016/j.ajp.2020.101989
16. Karamustafalıoğlu O, Yumrukçal H. (2011) Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*; 45: 65-74.
17. Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.
18. Kırmızı, M., Yalçınkaya, G., & Şengül, Y.S. (2021). Gender differences in health anxiety and musculoskeletal symptoms during the COVID-19 pandemic. *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation*, 34(2), 161–167.
19. Major, B., Cozzarelli, C., Horowitz, M. J., Colyer, P. J., Fuchs, L. S., Shapiro, E. S., ... & Waldo, C. R. (2000). *Encyclopedia of psychology*: 8 volume set.

20. Mamun, M. A., & Griffiths, M. D. (2020). First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia: Possible suicide prevention strategies. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102073. doi: 10.1016/j.ajp.2020.102073
21. Moghanibashi-Mansourieh, A. (2020). Assessing the anxiety level of Iranian general population during COVID-19 outbreak. *Asian journal of psychiatry*, 102076. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102076>
22. Mukhtar S., (2020). Mental Health and Psychosocial Aspects of Coronavirus Outbreak in Pakistan: Psychological Intervention for Public Mental Health Crisis, *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102069. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102069>
23. Pakpour, A. H., & Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*.
24. Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E., & Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, doi: 10.101007/s11469-020-00294-0
25. Savaşır I, Şahin N.H. (1997). Bilişsel- davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler. *Türk Psikologlar Derneği yayınları*. Ankara
26. Shigemura, J., Ursano, R. J., Morganstein, J. C., Kurosawa, M., & Benedek, D. M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: Mental health consequences and target populations. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 74(4), 281. doi: 10.1111/pcn.12988
27. Singh S, Dixit A, Joshi G. (2020). Is compulsive social media use amid COVID-19 pandemic addictive behavior or coping mechanism?. *Asian J Psychiatry* 2020; 54: 102290.
28. Tanhan, A. & Strack, R. W. (2020). "Online Photovoice To Explore and Advocate for Muslim Biopsychosocial Spiritual Wellbeing and Issues: Ecological Systems Theory and Ally Development", *Current Psychology*, ss. 1-16. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00692-6>.
29. Tanhan, A. (2020). "COVID-19 sürecinde online seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması. [Utilizing online photovoice (OPV) methodology to address biopsychosocial spiritual economic issues and wellbeing during COVID-19: Adapting OPV to Turkish.]", *Turkish Studies*, 15(4), 1030-1086.
30. Truschel, J. (2020) Depression definition and DSM-5 diagnostic criteria. Retrieved from: <https://www.psychom.net/depression-definition-dsm-5-diagnostic-criteria/>
31. Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International journal of environmental research and public health*, 17(5), 1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
32. World Health Organisation, Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak (2020). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novelcoronavirus-2019>, (Erişim Tarihi: 26.02.2020).
33. Zandifar, A., & Badrfam, R. (2020). Iranian mental health during the COVID-19 epidemic. *Asian journal of psychiatry*, 51, 101990. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.101990>

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 1015-1020

Arrival
11 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
64027
Article Serial Number
9

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64027>

How to Cite This Article
Şahin, S. (2022). "Bir Kamu Kurumunun Dönüşümü: Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı Tecrübesi", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(55):1015-1020

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Bir Kamu Kurumunun Dönüşümü: Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı Tecrübesi

A Public Institution's Transformation: Social Security Institution Provincial Organization Experience

Serdar Şahin

Dr., Siyaset Bilimci, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Sosyal Güvenlik kavramının ortaya çıkışı sanayileşme ile ilgilidir. Sosyal Güvenlik modern devletin önemli bir gündemidir. Türkiye'de 1980 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, kamu yönetimi anlayışı da bu çerçevede değişikliğe uğramıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu bu dönüşümlerin derin bir biçimde etkilediği kurumlardan bir tanesidir. Sosyal güvenliğin temelde sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi alanları kapsayan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Bu makalenin amacı, Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaşanan dönüşümü Sosyal Güvenlik Kurumu taşra teşkilatı örneği üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır. Bu kapsamda, Sosyal Güvenlik Kurumu personeli olarak uzun süredir edinilen tecrübelerle istinaden yaşanan sorunlara yönelik bazı çözüm önerilerinde bulunmaya çalıştık. Makalenin ilk bölümünde Türkiye'de sosyal güvenliğin kilometre taşlarına göz attık. İlerleyen bölümlerde 2006 yılındaki sosyal güvenlik reformu ile gerçekleşen birleşmeyi ele aldık. Son bölümde ise Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı'nda yaşanan sorunlara ve çözüm önerilerine eğildik. Sosyal güvenlik; Devletin, vatandaşlarını sağlığı ve geleceğini teminat altına almasını sağlayan düzenlemeler bütünü olarak ifade edilebilir. Sosyal güvenlik alanında yapılacak yeni ve yetkin çalışmalara duyulan ihtiyaç ise açıktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenlik Kurumu, Taşra Teşkilatı, Dönüşüm, Reform

ABSTRACT

The emergence of the concept of Social Security is related Industrialization. Social security is an important agenda of the state. In the post-1980 period in Turkey, the public administration affected by the developments in the World has changed significantly. Social Security Institution is one of these institutions. Social Security consist of social insurance, social assistance and social services in general.

The aim of this article is to try to evaluate the transformation experienced in Turkey especially since the 2000s, through the example of the Social Security Institution provincial organization. The article consists of three parts. In the first part, the milestones of social security in Turkey are examined. In the second part, the Social Security Reform in 2006 is discussed. In the third chapter, the problems experienced in the Provincial Organization of the Social Security Institution and the solution proposals are presented. Competent studies in the field of Social Security are clear.

Keywords: Social Security, Social Security Institution, Provincial Organization, Transformation, Reform

1. GİRİŞ

Sosyal Güvenlik, sanayileşme sonrası dünyada ortaya çıkan önemli kavram ve kurumlardan bir tanesidir. Bu yönüyle sosyal güvenlik modern devletin önemli bir gündemidir. Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'da ortaya çıkıp, dünya çapında etkili olan yeni toplumsal düzen ve çalışma şartları sosyal güvenlik mekanizmalarının ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir. Sosyal güvenlik uygulamaları, dünya çapında özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlamıştır. ABD, Almanya ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki uygulamalar Batı dışı ülkeler tarafından takip edilmiş ve benzer sistemlerin kurulması için çalışmalar yürütülmüştür. Sosyal güvenlik bir kavram olarak ilk kez 1935 yılında Amerikan Sosyal Güvenlik Kanunu'nda (The Social Security Act) kullanılmıştır. Sosyal Güvenlik Hakkı'na Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. Maddesinde yer verilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kimi geçişkenlikler ve denemeler gözlenmekle birlikte 1980'li yıllara kadar devletçi bir politika izlenmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren ise, dünyadaki gelişmelerle ilişkili olarak serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve liberal politikaların tercih edildiği bir döneme girilmiştir. Kamu yönetimi anlayışı da bu politikalar çerçevesinde yeniden düzenlenmiş ve bu kapsamda kamu kurumlarında ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Bu noktada kamu yönetiminde dönüşümün merkezinde yer alan kurumlardan bir tanesinin Sosyal Güvenlik Kurumu olduğu söylenebilir. Çünkü Sosyal Güvenlik Kurumu söz konusu dönüşümlerin derin bir biçimde etkilediği kurumlardan bir tanesidir.

Bu makalenin amacı Türkiye'de kamu yönetimi alanında özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaşanan dönüşümü, Sosyal Güvenlik Kurumu taşra teşkilatı örneği üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır. Bu kapsamda Sosyal Güvenlik Kurumu taşra teşkilatında görevli bir personel olarak uzun bir süreç içerisinde edindiğimiz tecrübelerle

istinaden yaşanan sorunlara yönelik bazı çözüm önerilerinde bulunmaya çalışacağız. Sosyal Güvenlik Kurumu Türkiye’de ve yurt dışında yaşayan tüm Türk vatandaşlarına hizmet sunan bir kurumdur. Bu sebeple Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu’nun dönüşümü ve hizmet kalitesi kamu yönetiminin değerlendirilmesi açısından önemli bir meseledir. Makalenin ilk bölümünde Türkiye’de sosyal güvenliğin kilometre taşlarına göz atacak, ilerleyen bölümlerde 2006 yılındaki reform ile gerçekleşen birleşmeyi ele alacak, son bölümde ise Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı’nda yaşanan sorunlara ve çözüm önerilerine eğileceğiz. Sosyal güvenlik modern devletin önemli bir gündemidir.

Sosyal güvenlik; Devletin, vatandaşlarını sağlığı ve geleceğini teminat altına almasını sağlayan düzenlemeler bütünü olarak ifade edilebilir.

2. TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİĞİN KİLOMETRE TAŞLARI

Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti’nden “modern anlamda” bir sosyal güvenlik sistemi devralıp almadığı yönünde farklı görüş ve tartışmalar bulunmaktadır. Bu makale kapsamında söz konusu tartışmalara girmeksizin, Cumhuriyet dönemi sosyal güvenlik sisteminin kilometre taşlarına göz atacağız. Türk sosyal güvenlik sistemi sosyal sigortalar üzerine kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarına göz atıldığında 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu’nun bu alana ilişkin ilk önemli gelişme olarak göze çarptığı söylenebilir. Sosyal güvenlik alanındaki asıl önemli gelişmeler ise, II. Dünya Savaşı’nın ardından dünya çapında başlayan uygulamalara koşut olarak yaşanmıştır. Bu noktada Türkiye’de 1946-1960 arasında sosyal güvenlik alanında yaşanan önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir;

- ✓ Tek Parti Döneminde; 4772 sayılı kanun ile iş kazası, meslek hastalıkları ve analık (1945),
- ✓ 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu (1946),
- ✓ 5417 sayılı kanun ile ihtiyarlık (1949),
- ✓ 5502 sayılı kanun ile hastalık ve analık düzenlenmiştir. (1950)
- ✓ Demokrat Parti döneminde, 1957 tarihli 6900 sayılı kanun ile maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortaları düzenlenmiştir.
- ✓ 1949 yılında kabul edilip, 1950 yılında yürürlüğe giren, 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu’yla, memurlara tek çatı altında sosyal güvence sağlanmıştır.

1961 Anayasası sosyal güvenlik alanında bir dönüm noktası olmuştur. 1924 Anayasa’sında sosyal güvenliğe ilişkin bir madde bulunmamaktaydı. Bu anlamda, 1961 Anayasa sosyal güvenlik açısından bir ilki teşkil etmektedir. 1961 Anayasası’nın 48. maddesinde sosyal güvenlik, 49. maddesi sağlık hakkına yer verilmektedir.

“Madde 48: Herkes; sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir.

Madde 49: Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.

Devlet, yoksul veya dar gelirlili ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.” (1961 Anayasası: Madde 48,49)

1960-1980 döneminde Soğuk Savaş gündeminin belirlediği sosyalizm tartışmaları ve Avrupa’daki sosyal devlet olgusu Türkiye’yi de etkilemiştir. Sosyal devletin toplumun refah koşullarını iyileştirme amacı ile sosyal güvenlik kurumları oluşturma ve adaleti yaygınlaştırma temelinde şekillendiği söylenebilir. (Aydın, Çakmak,2017:1)

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu (1964) bu noktada vurgulanması gereken bir adımdır. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu’yla, her bir sigorta kolu için ayrı ayrı uygulanan kanunlar birleştirilerek, kanunu uygulamaktan sorumlu kurumun ismi Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) olarak değiştirilmiş, kapsamı genişletilmiştir. 1971 yılında yürürlüğe giren 1479 sayılı BAĞ-KUR Kanunu ise, esnaf, sanatkâr ve sair bağımsız çalışanlara yönelik bir kanundur. 1976 yılında çıkarılan 2022 sayılı kanun, 65 yaş ve üzerindeki muhtaç durumdaki vatandaşlara devlet tarafından maaş bağlanmasını sağlayan önemli bir sosyal güvenlik ve sosyal devlet uygulamasıdır.

24 Ocak 1980 Kararları ve aynı yıl yaşanan 12 Eylül 1980 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin devletçi bir ekonomik ve politik modelden, serbest piyasa ekonomisine geçişe işaret etmekteydi. Sosyal güvenlik sisteminin de bu değişimlerden etkilenmemesi mümkün değildi.

Bununla birlikte esaslı dönüşümlerin 2000’li yıllarda gerçekleştiği söylenebilir. Sosyal güvenlik alanında 1980-2000 arasında yaşanan gelişmelere göz atıldığında bu gerçek anlaşılacaktır. Söz konusu dönemde sosyal güvenlik alanındaki önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir;

1982 Anayasa’sında 1961 Anayasa’sında olduğu gibi sosyal güvenliğe ilişkin maddeler yer almıştır;

1982 Anayasa’sının 60. Maddesinde; “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” ifadesi yer almaktadır.

Anavatan Partisi Dönemi’nde (ANAP), 1983-1984 yıllarında 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu ve 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu kabul edilmiştir. 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu ile muhtaç çocuk, yaşlı ve engellilere yönelik hizmet verilmesi amaçlanmıştır.

1986 yılında 3294 sayılı kanunla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur.

1992 yılında DYP-SHP Koalisyonu döneminde (49. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti) 3816 sayılı Yeşil Kart Kanunu’yla sosyal devlet ilkesi çerçevesince yoksul vatandaşlara devlet hastanelerinde ücretsiz sağlık hizmeti vermeye başlanmıştır.

1999 yılında Anasol-M Koalisyonu döneminde, 4447 sayılı kanun ile İşsizlik Sigortası uygulaması oluşturuldu. Bu kanun çerçevesinde emeklilik yaşının düzenlenmesi bugün tartışılmakta olan EYT (Emeklilikte Yaşa Takılanlar) meselesinin başlangıcı olarak tespit edilebilir. Sosyal güvenlik açıklarının ulaştığı boyut ve emekli maaşlarının ödenmesinde doğan güçlükler, 17 Ağustos 1999 Depremi’nin etkisiyle yarattığı yıkımla birlikte bu yönden bir kanunun çıkarılmasının temel sebepleri olarak sıralanabilir. 2001 yılında Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’yla (4362 sayılı kanun), Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde tamamlayıcı sosyal güvenlik uygulamalarının devreye girmesi yönünde adım atılması 2001 Ekonomik Krizi sonrasında ortaya çıkan şartların bir yansıması olarak okunabilir.

Neo-liberal ekonomi politikalarının geçerli olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, küresel rekabet şartlarına için ücretlerin düşük tutulmaktadır. Buna ek olarak kayıt dışı istihdam yaygın bir yöntemdir. Sosyal güvenlik primlerinin etkin bir biçimde toplanamaması ve sistemdeki boşluklar devasa boyutlarda sosyal güvenlik açıklarına sebep olmakta bu durum sosyal güvenlik sistemlerini kronik olarak sorunlu hale getirmektedir. Türkiye’de 2006 yılında AK Parti döneminde gerçekleştirilen reform ile hem sosyal güvenlik sistemlerindeki bu kronik sorunlara hem de önemli bir sorun alanı olarak çok başlılığa engel olunmak istenmiştir.

3. 2006 YILINDAKİ REFORM ÇERÇEVESİNDE SOSYAL GÜVENLİK KURUMU

Türkiye’de sosyal güvenlik alanında bugüne kadar yaşanan en büyük reform 2006 yılında gerçekleştirilmiştir. 2006 yılında çıkarılan, Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu’yla (5502 sayılı kanun) SSK Başkanlığı, BAĞ-KUR Genel Müdürlüğü ve Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü tek bir çatı ve Sosyal Güvenlik Kurumu adı altında birleştirilmiştir. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun işleyiş ve işlemleri 5502 sayılı kanunun yanı sıra, yine 2006 yılında çıkarılan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na göre yürütmektedir.

“Bu Kanunun amacı, sosyal sigortalar ile genel sağlık sigortası bakımından kişileri güvence altına almak; bu sigortalardan yararlanacak kişileri ve sağlanacak hakları, bu haklardan yararlanma şartları ile finansman ve karşılanma yöntemlerini belirlemek; sosyal sigortaların ve genel sağlık sigortasının işleyişi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir.” (5510 sayılı Kanun Madde 1)

Sosyal güvenlik sistemi, kısa vadeli ile uzun vadeli sigorta kollarından oluşmaktadır. Kısa vadeli sigorta kolları; hastalık, iş kazası, meslek hastalığı ve analık sigortasını kapsamaktadır. Uzun vadeli sigorta kolları ise; ölüm, yaşlılık ve malullük sigorta kollarını içermektedir.

5502 sayılı Kanunun 3. Maddesi’nde Sosyal Güvenlik Kurumu’nun amacıyla görevleri sıralanmaktadır.

4. SOSYAL GÜVENLİK KURUMU TAŞRA TEŞKİLATI: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu bölümde Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) taşra teşkilatının genel yapısı, taşra teşkilatında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde duracağız. İlk olarak Kurumun genel yapısına göz atalım. 5502 sayılı Kanunun 4. Maddesinde Sosyal Güvenlik Kurumu’nun organları sıralanır;

- ✓ Genel Kurul
- ✓ Yönetim Kurulu
- ✓ Başkanlık

(Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu; Madde 4)

Başkanlık teşkilatı, Merkez ve Taşra teşkilatından meydana gelir.

(Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu; Madde 8)

Bu makalenin temel meselesini teşkil eden “taşra teşkilatı” Kanununun 27. Maddesinde ele alınmaktadır;

“Başkanlığın taşra teşkilatı; her ilde kurulan sosyal güvenlik il müdürlükleri ile sosyal güvenlik il müdürlüklerine bağlı olarak kurulacak sosyal güvenlik merkezlerinden oluşur. İl ve ilçelerde nüfus, sigortalı ve genel sağlık sigortalısı sayısı, işyeri sayısı, işlem yoğunluğu ve belirlenecek diğer kriterler doğrultusunda yeteri kadar sosyal güvenlik merkezi kurulabilir veya kaldırılabilir.”

(Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu; Madde 27)

Taşra teşkilatını oluşturan Sosyal Güvenlik Merkezleri idari işlemler açısından dört kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; Sosyal Güvenlik Merkezleri, Mali Hizmetler Sosyal Güvenlik Merkezleri ve Sağlık Sosyal Güvenlik Merkezleridir. Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı yapılanmasını belirlemek ve görev tanımlarını yapmak amacıyla 01.10.2010 tarih ve 27716 sayılı Resmi Gazete’de “Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (Ateş,2018:46)

72 maddeden oluşan bu yönetmelik incelenerek Sosyal Güvenlik Kurumu’nun Taşra Teşkilatı’nın işleyişi anlaşılabilir. Yönetmeliğin giriş kısmında hemen sonra 4. Maddede Sosyal Güvenlik Merkezleri’nin hangi nüfus yoğunluklarında nerelerde kurulabileceği açıklanmaktadır.

Sosyal güvenlik merkezinin organizasyonuna yer verilen 8. maddede; Sosyal güvenlik merkezi bünyesinde kurulacak servisler sıralanmaktadır. Yönetmeliğin 10-34. Maddelerinde Sosyal Güvenlik Birimlerinin ve Sosyal Güvenlik Merkezlerindeki servislerin görev ve yetkileri sıralanmaktadır. (Dördüncü ve Beşinci Bölümler)

Altıncı bölümde taşra teşkilatı personelinin, yedinci bölümde komisyonlar ile kurulların görev ve sorumlulukları belirtilmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumu’nun yapısının anlaşılması için merkezlerin ve sayısına ve personel istatistiklerine göz atmak yerinde olacaktır;

Tablo1. 2020 Yılı Sosyal Güvenlik Merkezleri İstatistikleri

Sosyal Güvenlik Merkezleri (Toplam)	558
Sosyal Güvenlik Merkezi	412
Sağlık Sosyal Güvenlik Merkezi	36
Mali Hizmetler Sosyal Güvenlik Merkezi	82
Rehberlik Sosyal Güvenlik Merkezi	28

Tablo 1’e göz atıldığında Sosyal Güvenlik Merkezi sayısının 412 olduğu görülmektedir. Türkiye’de 911 ilçe bulunmaktadır. Her ilçeye bir Sosyal Güvenlik Merkezi kurulması uzun vadeli bir hedef olarak ortaya konulabilir. Bu noktada daha “acil” bir gündem olarak İstanbul’daki sosyal Güvenlik Merkezleri’nin yoğunluğu ele alınabilir. İstanbul gibi 20 milyona yaklaşan nüfusa sahip bir metropolde 39 ilçede sosyal güvenlik merkezi kurulması ihtiyacına karşılık, bazı Sosyal Güvenlik Merkezlerinin birkaç ilçeye yani birkaç milyon kişiye hizmet vermesi hizmet sunumunda sorunlara sebep olmaktadır. Anadolu’da birkaç bin kişinin hizmet aldığı kimi ilçelerde Sosyal Güvenlik Merkezi bulunurken, İstanbul’da yüzbinlerce kişinin hizmet alacağı ilçelerde Sosyal Güvenlik Merkezi bulunmamaktadır. Kısacası yaşanan sorunlara bir çözüm önerisi olarak İstanbul’da 39 ilçeye 39 Sosyal Güvenlik Merkezi kurulması uygundur. Ayrıca Mali Hizmetler, Sağlık ve Rehberlik Sosyal Güvenlik Merkezleri’nin sayısının artırılması ve coğrafi dağılımının düzenlenmesi yerinde olacaktır.

Tablo 2: 2020 Yılı Sosyal Güvenlik Kurumu Personel İstatistikleri

TEŞKİLAT	KAMU PERSONELİ	DİĞER ÇALIŞANLAR	TOPLAM
MERKEZ TEŞKİLATI	3.598	1.376	4.974
TAŞRA TEŞKİLATI	22.267	5.528	27.795
TOPLAM	25.865	6.904	32.769

Tablo 2’de Sosyal Güvenlik Kurumu personel istatistiklerine bakıldığında 2020 yılı itibarıyla 33 bine yaklaşan personel sayısı içerisinde yaklaşık 28 bin personelin taşra teşkilatında görev yaptığı görülmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumu Türkiye’de yaşayan her bir bireye hizmet sunan stratejik bir kurumdur. Türkiye’nin nüfusunun 84 milyon olduğu ve birkaç milyon yabancı uyruklunun da ülkemizde ikamet ettiği göz önüne alındığında personel sayısının yetersiz olduğu aşikardır. Bu sebeple, özellikle Sosyal Güvenlik Kurumu taşra teşkilatında görev yapmakta olan yetişmiş personel sayısının ivedi bir biçimde artırılması önemli bir hedef olarak belirlenebilir.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun personel istihdamında Sosyal Güvenlik bölümlerine öncelik verilmesi, Meslek Yüksek Okulları'ndaki Sosyal Güvenlik bölümlerinin eğitim kalitesinin artırılması bir stratejik bir adım olarak ifade edilebilir. Sosyal Güvenlik Kurumu'nda görev yaptığı süre içerisinde yaptığı işte uzmanlaşan personelin özlük hakları ve maaşların yetersizliği sebebiyle iş/meslek değiştirmesi yetişmiş personelin kaybedilmesine yol açmaktadır. Taşra teşkilatında görev yapan kurum personelinin özlük haklarının ve maaşlarının düzeltilmesi yıllar içerisinde yetişen personelin başka kurumlara ya da başka sektörlere geçişlerinin azaltılması yönünden önemlidir. Kurum içi yükselme sınavlarının niteliğinin artırılması ve objektif kriterlere bağlanması personelin kuruma bağlılığının artırılması açısından elzemdir.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun taşra teşkilatında ortaya çıkan sorunların önemli bir kısmı, gerek başta 5502 ve 5510 sayılı kanunlar olmak üzere ilgili kanunların, gerekse de SGK iş ve işlemlerinin yürütülmesinde amir olan sair mevzuatın (genelge ve yönetmelikler) karmaşık bir yapıya sahip olmasına dayanmaktadır. Bu durum uygulamada yorum farklılıklarına, dolayısıyla uygulama birliğinin sağlanamamasına yol açmaktadır.

Bu noktada, ilgili mevzuatın dil ve anlam olarak açık bir Türkçe ile yeniden düzenlenmesi, personele yönelik mevzuat eğitimlerinin nitelik ve niceliğinin artırılması bir çözüm önerisi olarak sunulabilir. Elbette ki bu yönde bir farkındalığın oluşması, bir politika belirlenmesi ve irade ortaya konulması sunduğumuz bütün çözüm önerilerinin olduğu gibi bu önerinin gerçekleşmesi noktasında da önem arz etmektedir.

Hizmetlerin sunumunda vatandaş odaklılık yeni kamu yönetimi anlayışında önemli bir unsur olarak belirmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu'nda 2006 yılındaki reform sonrasında vatandaş odaklı bir politika izlenmesi amaçlanmıştır. E-Devlet uygulaması, CİMER, ALO 170, Açık Kapı gibi teknolojik altyapıya dayanan uygulamalar bu hedefin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Vatandaşlarda bu uygulamalara yönelik farkındalık arttıkça Sosyal Güvenlik Merkezleri'nin iş yoğunluğunun azalması ve Kuruma yönelik vatandaş memnuniyetinin artması beklenebilir.

Sosyal Güvenlik açıkları, Türkiye'nin kronik problemlerinden birisidir. Yıllar içerisinde artış ve azalış göstermekle birlikte bu soruna kalıcı bir çözüm üretilmemiştir.

Kayıt dışının sebeplerinin ortadan kaldırılması sosyal güvenlik açıklarının minimize edilmesine katkı sağlayacaktır. Böylece hem Sosyal Güvenlik Kurumu'nun işleyişi düzelmiş hem de Türkiye'nin çok boyutlu kronik sorunlarından birisinin olumsuz etkileri azaltılmış olacaktır. Elbette ki bu hedefe sadece Sosyal Güvenlik Kurumu'na yönelik çalışmalarla değil uzun vadeli ve vizyoner ulusal politikalarla ulaşılabilir.

Prim toplama görevinin, Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan alınarak tek elden ve Maliye Bakanlığı tarafından yürütülmesi dönem dönem gündeme getirilen bir konudur. 2012 yılından itibaren Sosyal Güvenlik Merkezleri'ndeki veznelerin kaldırılması yerinde bir adımdır. Öncesinde Sosyal Güvenlik Merkezleri içerisinde vatandaş yoğunluğu oluşmaktaydı.

Kayıt dışı istihdamın azaltılması Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin rayına oturması önemli bir stratejik hedefdir. Türkiye'de kayıt dışı istihdam oranının gelişmiş ülkelerin oldukça üzerinde olup, %30-40 düzeyinde seyretmektedir. Bu oranın azaltılması Sosyal Güvenlik Kurumu taşra teşkilatının önemli bir ayağı olan Sosyal Güvenlik Denetmenleri'nin nitelik ve niceliğinin artırılması gerekmektedir. Bunun için Sosyal Güvenlik Denetmenliği'nin yeniden ele alınması eğitim ve uygulama süreçlerinin netleştirilmesi, Sosyal Güvenlik Kurumu içerisinde yetişmiş personelden sınav yoluyla denetmen alımı bu konuda atılacak bir adım olabilir. Ayrıca vatandaşların sosyal güvence farkındalığı bilincinin yükseltilmesi için sözlü, yazılı ve sosyal medyanın etkin kullanımı yoluyla bir politika yürütülmelidir.

Sosyal Güvenlik Kurumu 2008 sonrasında önemli teknoloji altyapı yatırımları yapmıştır. Sağlık Provizyon Aktivasyon Sistemi (SPAS), Mali Yönetim Sistemleri Otomasyonu (MOSİP), Medula Eczane gibi gelişmiş sistemler sayesinde işlemler hızlı bir biçimde yürütülmektedir. Bu programlarda ilk yıllarda sıklıkla yaşanan teknik arızaların ilerleyen yıllarda azaltıldığı söylenebilir. Bu tarz teknolojik altyapı yatırımlarının Sosyal Güvenlik Kurumu için ilerleyen dönemler için artarak devam etmesinin önem arz ettiği ifade edilmelidir.

5. SONUÇ

Sosyal Güvenli Türkiye'de yaşayan her bir bireye hizmet sunan stratejik öneme sahip kurumdur. Bu makalede, Türk kamu yönetimi sistemindeki dönüşümün önemli bir örneği olarak Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2006 reformu ile büründüğü yeni yapı içerisinde taşra teşkilatında yaşanan sorunlara işaret ederek, bazı çözüm önerilerinde bulunmaya çalıştık. 2006 yılında SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı'nın Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında birleştirilmesini öngören 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu özellikle ilk yıllarda uygulamada bu kurumların ayrı ayrı hizmet sunduğu bir yapıda devam etmekteydi. Hatta fiziki olarak bile kurumlar tek bir çatı altında birleşmemiş, sadece tabelalar değişmişti. İlerleyen dönemde bu

konuda yaşanan sorunların belli ölçüde azaltıldığı ve kurumsal bir kimlik olarak Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kimliğinin hizmet alan ve hizmet sunanlarda belirginleştiği söylenebilir.

Sosyal Güvenlik açıkları meselesi Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve kalkınması ile siyasal istikrarından bağımsız olarak ele alınmaz. Türkiye'de belli aralıklarla yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlık dönemleri sosyal güvenlik açıklarının artmasına sebep olmaktadır. Bu itibarla, Türkiye'de sosyal güvenliğin geleceğine ilişkin ulusal bir vizyon ortaya konulması kronik bir mahiyet arz eden sorunların giderilmesi açısından elzemdir.

Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı'nda görev yapan personelin özlük hakları ve mali durumunun iyileştirilmesi, yetişmiş personelin iş motivasyonu ve kurumsal bağlılığının artırılması devamlılık ve tecrübe esaslı bir alan olan sosyal güvenliğin hizmet sunumunda kalitenin artmasını sağlayacaktır. Bugüne kadar yapılan teknoloji yatırımlarının artarak devam etmesi ve online hizmet sunumunun genişletilmesi bir başka gündem maddesidir. Sosyal Güvenlik Kurum bu noktada önemli adımlar atmış olmakla birlikte, taşra teşkilatında görev yapan personelin kullanmakta oldukları sistemlerin yenilenmesi ve geliştirilmesi hizmet sunumunda etkinlik ve verimliliğin artırılması açısından önem arz etmektedir.

Sosyal Güvenlik mevzuatının açık, anlaşılır ve belirsizliklerden uzak bir dille yenilenmesi hem alan ve hizmet sunanların problemlerinin çözülmesi açısından önemlidir. Türkiye gibi mühim bir iş gücüne buna mukabil kronik işsizlik sorununa sahip olan ülkelerde kayıt dışı istihdam meselesi ekonomik ve siyasal sebepleri olduğu kadar sosyal ve kültürel sebepleri de olan bir meselelerden birisidir.

Kayıt dışı istihdamı azaltılması ve denetimlerin nitelik ve nicelik olarak standardının yükseltilmesi önemli bir meseledir. Bu noktada gerek Sosyal Güvenlik Kurumu uygulamalarının geliştirilmesi gerekse de vatandaşların konuya ilişkin farkındalık ve bilinç seviyesinin artırılması için yürütülecek çalışmalar her bir bireyin hayat kalitesinin yükselmesi açısından önem arz etmektedir. Üniversiteler içerisinde meslek yüksekokullarında yer alan bir bölüm olarak, sosyal güvenlik bölümlerinin eğitim kalitesinin artırılması ve bu bölümlerden Sosyal Güvenlik Kurumu'na personel istihdamının kolaylaştırılması Kurumun taşra teşkilatının güçlendirilmesi için atılacak önemli adımlardan birisidir. Sosyal güvenlik alanında bugüne kadar önemli akademik çalışmalar yapılmış olmakla birlikte yapılacak yeni ve yetkin çalışmalara duyulan ihtiyaç ise aşikardır. Bu kapsamda lisansüstü çalışmalarda sosyal güvenliğin yeri ve öneminin vurgulanmasına ilişkin teşvik amaçlı uygulamalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. 1961 Anayasası, Madde 48,49.
2. 1982 Anayasası, Madde 60
3. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu, Madde 4,8,27.
4. 5510 sayılı Kanun Madde 1.
5. Sosyal Güvenlik Kurumu Taşra Teşkilatı Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği
6. Aydın M. Kemal, Çakmak Eyüp Ensar, Sosyal Devletin Temelleri, Bilgi (34), 2017 Yaz s.1.
7. Ateş Nursel, Kamu Çalışanlarının İş Tatmini ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi: Tekirdağ Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğünde Bir Araştırma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2018.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 1021-1028

Arrival
11 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
64034
Article Serial Number
10

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64034>

How to Cite This Article
Korkmaz Yıldırım, N. & Kansu,
A.F. (2022). "Narsistik Kişilik
Bozukluğunun Tedavisinde
Psikodinamik Terapi", Journal Of
Social, Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):1021-1028

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Narsistik Kişilik Bozukluğunun Tedavisinde Psikodinamik Terapi

Psychodynamic Therapy of Narcissistic Personality Disorder

Nuran Korkmaz Yıldırım Ayça Ferda Kansu

Dr., NPL Psikolojik Danışmanlık, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Narsistik kişilik bozukluğu günümüzün yeni sınır kişilik bozukluğu olarak dikkat çekmektedir. Özellikle son dönemlerde oluşan gelişmeler narsistik kişilik bozukluğunu yakından incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada narsisizm bir kişilik bozukluğu olarak ele alınmakta ve bu bağlamda meydana gelen gelişmeler ele alınarak psikoterapinin bozukluğun tedavisine ilişkin önerilecekleri değerlendirilmektedir. Çalışmada öncelikle narsisizm kavramı kısaca tanımlanarak, kavramın bir kişilik bozukluğu olarak ele alınmasının tarihçesine değinilmektedir. Daha sonra narsisizmin bir kişilik bozukluğu olarak özellikleri ve tedavisine ilişkin perspektifler incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde psikodinamik terapinin temel kavramlarının narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde oynayabileceği roller değerlendirilmektedir. Bu bölümde tartışma hem teorinin hem de uygulamanın sunduğu potansiyel katkılar incelenmektedir. Çalışma psikoterapinin narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde nasıl faktör olabileceğini içeren ortak bir çerçeve tartışması ile sonlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Narsistik Kişilik Bozukluğu, Tedavi, Psikodinamik Terapi

ABSTRACT

Narcissistic personality disorder attracts attention as the new borderline personality disorder of the day. Especially recent developments make it necessary to examine narcissistic personality disorder closely. In this study, narcissism is treated as a personality disorder and the developments in this context are discussed and what psychotherapy can offer regarding the treatment of the disorder is evaluated. In the study, first of all, the concept of narcissism is briefly introduced and the history of the concept as a personality disorder is reviewed. Then, the characteristics of narcissism as a personality disorder and perspectives on its treatment are examined. In the last part of the study, the roles that the basic concepts of psychodynamic therapy can play in the treatment of narcissistic personality disorder are evaluated. This section discusses the potential contributions of both theory and practice. The study concludes with a common framework discussion on how psychotherapy can be a factor in the treatment of narcissistic personality disorder.

Keywords: Narcissistic Personality Disorder, Treatment, Psychodynamic Therapy

1. GİRİŞ

Çağımızın yeni kişilik bozukluğu narsistik kişilik bozukluğuna olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Kişilik bozuklukları alanında yapılan son 30 yıllık gelişmelerden sonra Narsistik kişilik bozukluğu yeni bir inceleme ve tedavi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Schalkwijk vd., 2021). Narsistik kişilik bozukluklarına olan ilgi aynı zamanda, kişilik çalışmalarında da görece yeni bir yönelime tekabül etmektedir. Beşli-faktör kişilik modelinin baskın olduğu kişilik çalışmalarında daha çok örgüt psikolojisi ve iş ile ilgili kavramsallaştırmalar ön plan çıkmaktadır (Hau ve Bing, 2018). Paulhus ve Williams'ın (2002) ortaya attığı kişiliğin karanlık üçlüsü modeli ile birlikte, kişilik çalışmalarında persona'nın karanlık yönlerine olan ilgi artmıştır. Makyavelizm, psikopati ile birlikte üçlüyü oluşturan narsisizme olan ilgi görece daha fazladır.

Bu ilgi oldukça geniş bir yelpazeye sahip gibi görünmektedir. Kuramsal yaklaşımlar (Krizan, 2018; Pincus ve Lukowitsky, 2010; Levy Ellison, ve Reynoso, 2011), sınıflandırma çalışmaları (Weiss ve Miller, 2018; South, Eaton ve Krueger, 2011; Pincus ve Roche, 2011), ölçme ve tanı çalışmaları (Foster vd, 2018; Watson ve Bagby, 2011; Tamborski, ve Brown, 2011), epidemoloji ve etiyoloji çalışmaları (Horton, 2011; Twenge, 2011), komorbidite ve ilişki çalışmaları (Widiger, 2011; Lynam, 2011), kişilerarası ve içsel çalışmalar (Foster ve Brunell, 2018; Turner ve Webster, 2018; Wallace, 2011; Hogan ve Fico, 2011) ve tedavi çalışmaları (Magnavita, 2018; Diamond, Yeomans ve Levy, 2011; Behary ve Dieckman, 2011; Higgitt, 1992) son dönemlerde narsisizmin incelenen farklı boyutları arasındadır. Bu inceleme çalışması özellikle tedavi alanında yapılan çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Görece olarak daha az gelişen tedavi alanının geldiği son nokta, alanda kullanılan tedavi yöntemleri ve psikodinamik terapi alanında meydana gelen son gelişmeleri incelemek bu çalışmanın amacıdır.

Makalenin ilki bölümü narsisizm kavramına ve bir kişilik bozukluğu olarak narsisizmi, özelliklerini, türlerini ve tanısını kısaca incelemektedir. Daha sonra narsistik kişilik bozukluğunda kullanılan tedavilere ve terapilere değinilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü psikodinamik terapinin narsisizmin tedavisinde kullanılma

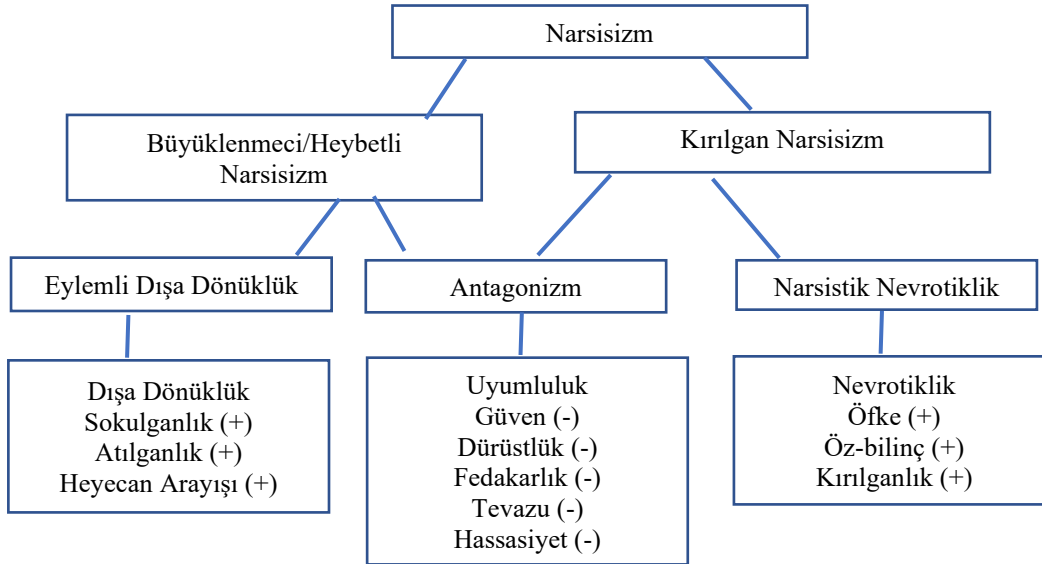
yöntemlerine ve tedavinin sonuçlarına odaklanmaktadır. Makale psikodinamik terapinin narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde nasıl bir faktör olabileceğini tartışan bir çerçeve önerisi sonlanmaktadır.

2. NARSİZİZM: ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ

Narsisizm kavramının kökeni kendi yansısına hayran olan mitolojik Yunan karakteri Narcissus'a kadar uzanır. Özellikle psikanalistlerin kavramsallaştırmaları ile birlikte yüz yılı aşan bir süredir, psikolojinin önemli bir kavramı haline gelmiştir (Ellis, 1898; Freud, 1914; Kernberg, 1975; Kohut, 1968). Erken dönem psikanalistlerin (Ellis, 1927; Freud, 1914; Sadger, 1908) cinsellik bağlamında ele aldıkları kavram, temel olarak kişinin kendisine duyduğu arzu bağlamında kavramsallaştırılmıştır. Daha sonra Kohut (1968; 1976) ve Kernberg (1967) gibi araştırmacıların çalışmaları ile birlikte narsisizmin sağlıklı bir gelişimin normal bir evresi olarak ele alınmış ve gelişimin bozukluğunun patolojik bir durum olabileceğine dikkat çekilmiştir. Kernberg'in (1975) çalışmaları özellikle önemlidir zira onun çalışmaları ile birlikte narsisizmin patolojik halinin bir kişilik bozukluğu olarak ele alınmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda Kernberg'in (1975) narsistik bireyler betimlemesi önemlidir:

Bu hastalar, diğer insanlarla etkileşimlerinde alışılmadık derecede kendilerini referans gösterirler, başkaları tarafından sevilme ve takdir edilme konusunda büyük bir ihtiyaç duyarlar... Duygusal yaşamları sığdır. Başkalarının duygularına karşı çok az empati kurarlar, başkalarından aldıkları övgüler ya da kendi büyüklük fantezileri dışında hayattan çok az zevk alırlar ve dışarıya geçince ve hiçbir yeni kaynak onları beslemediğinde huzursuz olurlar ve sıkılırlar. Başkalarını kıskanırlar... Genel olarak, diğer insanlarla ilişkileri açıkça sömürücü ve bazen asalaktır. Sanki başkalarını kontrol etme ve onlara sahip olma ve onları suçluluk duygusu olmadan sömürme hakkına sahip olduklarını hissederler... Çoğu zaman bu tür hastalar, başkalarından çok fazla ilgiye ve hayranlığa ihtiyaç duydukları için bağımlı olarak kabul edilirler, ancak daha derin bir düzeyde, başkalarına karşı derin güvensizlikleri ve değersizlikleri nedeniyle gerçekten kimseye güvenemezler... (ss. 227-28, YÇ)

Bugün geldiğimiz noktada Kernberg'in betimlemesi oldukça önemlidir, zira bu çalışma ile birlikte narsisizm bir kişilik bozukluğu olarak tanınmıştır ve DSM-III'ün (APA, 1980) narsistik kişilik bozukluğu kriterlerini derinden etkilemiştir. Narsisizmin DSM-III ile birlikte bir kişilik bozukluğu olarak tanınması ile birlikte konuya olan ilgi de artmıştır. Bu ilgi klinik psikoloji, psikiyatri, sosyal psikoloji ve örgüt psikolojisi gibi farklı disiplinler ve alanlarda narsisizmin tanımına ve ölçülmesine ilişkin belli tutarsızlıklara da yol açmıştır (Pincus ve Lukowitsky, 2010). Bugün geldiğimiz noktada narsisizmin patolojisine ilişkin farklı sınıflandırmalar olmak ile birlikte narsisizmin genel olarak iki ana tür ve bunlara ait faktörlü bir modeli olduğu kabul edilmektedir. Şekil 1'de bu model ve özellikleri izlenmektedir.

Şekil 1: Narsisizmin hiyerarşik yapısı (Miller vd, 2021).

Şekil 1'de izlenen narsisizmin üç faktörlü model büyüklenmeci narsisizmin ve kırılğan narsisizmin ortak ve farklı yönlerini göstermesi açısından oldukça yararlıdır. Eylemli dışa dönüklük büyüklenmeci narsisizme ve nevroitiklik kırılğan narsisizme özgüken, antagonizm her iki türdeki ortak özellikleri kapsamaktadır. Şekilde görülen - ve + ise ilişkilimleri göstermektedir. Buna göre büyüklenmeci narsislerde sokulganlık, atılganlık ve heyecan artışı artmaktayken, nevroitik narsislerdeyse öfke, öz-bilinç ve kırılğanlık artmaktadır. Güven, dürüstlük, fedakarlık, tevazu ve hassasiyet gibi uyumlu olma ile ilgili özellikler her iki grupta da azalmaktadır. Kibirli, teşhirci, bencil, kıskanç, ilgiye ihtiyaç duyan ve empati kurmaktan yoksun narsislere ilişkin tanı kriterleri hem narsis birinin genel özelliklerini hem de tedavinin yönünü belirleyen niteliktedir. DSM-5' te listelenen bu tanı kriterleri kısaca şu şekilde sıralanır: (i)

büyükleme, (ii) kendi kapasitesi ile ilgili yanılsamalar, (iii) özel olduğunu hissetme ve hissettirilme isteği, (iv) beğenilme arzusu, (v) hak etme duygusu, (vi) başkalarını kullanma, (vii) eş duyumsuzluk, (viii) kıskançlık ve (ix) saygısızlık (APA, 2013: 669-70). Bu listelenen kriterlerin beşine ya da daha fazlasına sahip bireylere narsistik kişilik bozukluğu tanısı koymak mümkündür. Tanısı konan kişinin tedavisi ise bambaşka bir hikayedir. Sonraki bölümde narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde kullanılan yöntemlerin gelişimi ve konu ile ilgili güncel araştırmalar incelenmektedir.

3. NARSİZMİN TEDAVİSİ

Narsisizmin tedavisi konusu görece olarak daha az araştırılmış bir konu olduğundan tedavi konusunda bir fikir birliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Henüz kavramsal bağlamının da tam olarak oturmadığı ve tedavi ile ilgili görgül araştırmaların azlığı (Magnavita, 2018) göz önüne alınırsa durumun klinisyenler için yarattığı zorluk biraz daha anlaşılabilir olmaktadır. Bu bölümde narsisizmin tedavinde kullanılan yöntemler incelenmektedir ancak öncesinde tedavisi oldukça problemlili olan bu kişilik bozukluğunun tedavi önünde yarattığı zorluklara kısaca değinmekte yarar vardır.

Kuramsal ve uygulama kaynaklı yaklaşımların azlığının yanı sıra, narsisizmin doğası gereği yarattığı birtakım zorluklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki narsistik patolojiye sahip birinin tedaviye ihtiyacı olduğuna ikna olması meselesidir. Patolojisine uygun olarak kendisini olduğundan daha büyük olarak ve kendisinde herhangi bir yanlışlık olduğuna inanmayan birisinin tedavi amaçlı psikoloğa gitme olasılığı oldukça düşüktür. Bir diğer zorluk ise, patolojik narsisizme eşlik eden depresyon, kaygı bozukluğu, utanma veya mükemmeliyetçilik gibi duygu durum bozukluklarıdır. Bu tarz rahatsızlıkların varlığı narsisizmin tedavisini güçleştirmektedir (Yakely, 2018). Tüm bu sebeplerden dolayı narsisizmin tedavisinde kullanılan yöntemlerin hastalara ancak kısmen faydalı olmakta ve çoğu zaman tedaviler eşlik eden rahatsızlıkların semptomik tedavisini önceleyen stratejilerden oluşmaktadır (Ronningstam ve Weinberg, 2013). Patolojik narsisizm ilerleme eksikliği ya da olumsuz tedavi çıktısı ile ilişkilenebilir (Weinberg ve Ronningstam, 2020). Yine narsistik kişilik bozukluğunun tedavi hizmetlerinden yararlanmamayı, tedavinin aniden sonlandırılmasını ve tedavi sonrası yüksek semptom direncini yordadığı raporlanmaktadır (Weinberg ve Ronningstam, 2020). Bu zorluklara kullanılan tedavi yönteminden bağımsız olarak rastlanmaktadır.

Narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde, terapi türünden bağımsız hedeflenen beş genel alandan söz etmek mümkündür (Ronningstam ve Weinberg, 2013). Kişilerarası ve mesleki işlevler bu alanlardan ilkidir. Bu işlev alanı temel olarak gerçekliğe uygun ilişki kurma ve yürütme, iş birliği ve müzakere gibi becerileri kapsar. Özne/eyleme hissi hedeflenen bir diğer alandır. Bu alanda kişinin içsel kontrolünün, başarısızlıkları kabullenme kapasitesinin ve eleştiriye tahammül etme gibi beceriler hedeflenir. Duygu düzenleme becerileri üçüncü alan olarak karşımıza çıkar. Burada kişinin kendi duygularını olduğunu gibi kabul etmesi ve geliştirilmesi gereken duygusal alanları belirleme ve geliştirme becerileri hedeflenir. Dördüncü alan yansıtma yeteneği ile ilgilidir. Burada kişinin kendine güven, kendisine ve başkalarına ait perspektiflerin tanınması ve içsel huzurunu sağlaması için gerekli becerilerin geliştirilmesi hedeflenir. Terapilerde hedeflenen son alan ise yas tutma becerisi ile ilgilidir. Burada da temel olarak hedeflenen kişinin kayıp duygusu ile baş etmesini sağlayacak becerilerinin geliştirmektir. Terapi türünden bağımsız olarak bu alanların hedeflenmesi ve geliştirilmesi narsistik kişilik bozukluğuna sahip kişinin tedavisinde kritik öneme sahiptir. Genellikle alanda kullanılan farklı psikoterapiler de bu alanları birini ya da daha fazlasını hedeflemektedir.

Narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde kullanılan farklı psikoterapiler bulunmaktadır. Bu yöntemleri psikanalitik/psikodinamik terapi (Rosenfeld, 1987; Kernberg, 1975; Kohut, 1968), bilişsel-davranışçı terapi (Beck, Davis ve Freeman, 2015), şema terapi (Young vd, 2003) ve meta-bilişsel terapi (Dimaggio ve Attina, 2012) olarak sıralanabilir. Sonraki bölümde bu terapiler ve bunların patolojik narsisizmin tedavisinde kullanımını incelenmektedir.

3.1. Patolojik Narsisizmin Tedavisinde Kullanılan Psikoterapiler

Yukarıda adı geçen yaklaşımlar patolojik narsisizmin tedavisinde kullanılan başlıca terapilerdir ancak bu yaklaşımların hiçbiri deneysel bir teste tabi tutulmamıştır (Weinberg ve Ronningstam, 2020). Dolayısı ile bu terapilerin etkinliği ölçen veriler elimizde bulunmamaktadır. Buna rağmen alanda bu yaklaşımların yaygın olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu bölümde bu yaklaşımlara kısaca değinilmekte ve önemli görülen noktaların altı çizilmektedir. Bu yaklaşımlardan psikanalitik terapi daha sonra daha detaylı incelendiğinden öncelikle diğer yaklaşımlar gözden geçirilmektedir.

Bilişsel-Davranışçı Terapi: Ellis (1961), Beck (1975) ve Beck, Davis ve Freedman (2015) geliştirdikleri yaklaşım ile terapi alanında büyük bir çığır açmışlardır. Davranışçıların uyarıcı-tepki bağlamında kavramsallaştırdıkları davranışın temelinde aynı zamanda davranışa şekil veren düşünceler ve inançlar olduğu fikrinden hareketle ortaya attıkları bilişsel-davranışçı terapi önemli bir yöntem haline gelmiştir. Bu yaklaşımda esas olan davranışa sebep olan uyumsuz inanç ve düşünceyi değiştirmektir. Narsistik patolojinin tedavisinde terapi, “hastanın davranışlarını ve

bilishlerini değiştirmeye, başkaları için empatiyi artırmaya ve terapide yaygın görölen sorunları azaltmaya (güçlü bir terapötik ittifak oluşturma, yıpranmayı azaltma ve eşlik eden tanılara hedefleme) odaklanır” (Cukrowitz, Poindexter, ve Joiner, 2011: 458). Bilişsel davranışçı terapide ana hedefler (i) uyumsuz başa çıkma modlarının belirlenmesi ve bunların baskınlığını azaltma; (ii) duygu düzenleme becerilerinin geliştirilmesi; (iii) diğerlerinin duygularına saygı duyma ve empati yeteneklerinin geliştirilmesi; (iv) kendi güçlü yönlerini ve yeteneklerini geliştirme; ve (v) müteakabiliyet becerisini artırma şeklinde sıralanır (Behary ve Davis, 2015: 313). Bu hedefler yukarıda da özetlenen ilkeler ile uyumludur. Bu hedeflerin geliştirilmesi kendini tanımadada, tanımlamada ve başkaları ile olan ilişkilerde daha sağlıklı bireysel oluşlara katkıda bulunmaktadır.

şema Terapi: Patolojik narsisizmin tedavisinde kullanılan bir diğer yöntem şema terapisi (Seavey ve Moore 2012; Behary ve Dieckmann, 2011). Bu yöntemde terapist kişinin kendisi ve diğerleri ile ilişkili olan zihinsel modelleri tanımlamayı ve iyileştirmeyi amaçlar. Terapide, başkalarına güvenli bağlanma, bir kimlik hissi, kendi kendini yönetme/yönlendirme kapasitesi, sınırları belirleme ve rahatsızlıklara tahammül etme ve esneklik ve optimizm olmak üzere beş adet gelişimsel alan hedeflenir (Behary ve Dieckmann, 2011). şema terapisi erken dönemde (çocukluk gibi) oluşan uyumsuzluk yaratan şemaların ortaya çıkarılmasını ve bu şemaların değiştirilmesini hedefler. Bu terapide mesaj aslında oldukça basittir: “Bu senin suçun değil, ancak sağlıklı ve kalıcı ilişkilere sahip olmak istiyorsan, bu alışkanlıkları belirlemek ve değiştirmek senin sorumluluğundadır” (Behary ve Dieckmann, 2011: 454). Narsistik patolojinin erken dönem yaşantılardan maruz kalınan duygu ve empati noksanlığından kaynaklandığını ve bunun sonucunda kendini olduğundan büyük gören, ilgi arayan ve aşırı kontrolcü bir kişilik meydana geldiğini savunan şema terapisi, duygusal deneyimleri düzeltmeyi, kısıtlı bir ebeveynlik yapma ve empati kurma gibi teknikler ile bu özelliklerin kişilikteki ağırlığını azaltmayı hedefleyerek daha sağlıklı işleyen bir birey oluşturmayı amaçlar.

Meta-Bilişsel Terapi: Meta-bilişsel terapi narsistik kişilik bozukluğunu için geliştirilmiş özel bir terapi türüdür. Narsisizmin belli noktalarına odaklanan bu terapi genel olarak DSM-5’te betimlenen süreçleri ve semptomları hedefler. Bu hedefler arasında kendilik ve kendilik-öteki şemaları, azalmış eylemlilik ve hedef belirleme, ve bozulmuş meta-biliş ve empati bulunur (Diamaggio ve Attina, 2012). Terapi süreci iki ana bölümden oluşur. Birinci bölüm sahnenin ayarlanması olarak adlandırılırken, ikinci bölün değişim teşvikidir. Beş farklı aşamadan oluşan birinci bölümde şu adımlar izlenir: detaylı otobiyografik hikayenin alınması, kendi zihinsel durumlarını anlaması için hastayı teşvik etmek ve yönlendirmek, katı kişiler arası ilişki şemalarını ortaya çıkarmak için yeterli düzeyde otobiyografik malzeme toplamak, kişiler arası ilişkilerde tekrar eden örüntülerin farkına varma ve son olarak derinden tecrübe edilmiş içsel arzulara göre davranmanın zorluğunu gösterme (Diamaggio ve Attina, 2012: 4). İkinci aşamada ise farkına varılan sıkıntılı örüntülerin ve problemlerin giderilmesi için değişim teşvik edilir. Bu bölümde şu adımlar izlenir: Hastaya fikirlerinin gerçeği yansıtmayabileceğini ve gerçeğliğin başka açılardan farklı görünebileceğini gösterme, hastanın kendisi ile ilgili sağlıklı öz-yönlerine ulaşmasını destekleme ve hastanın içsel arzularına uygun yeni davranışları teşvik etme, eksi şemalara eleştirel bir duruş teşvik etme, ve insanları nasıl düşündükleri, hissettikleri, ve davrandıklarına ilişkin daha detaylı bir anlamayı teşvik etme (Diamaggio ve Attina, 2012: 4-5). Meta-bilişsel terapide ana hedef eski davranışlara ve bu davranışlara kaynaklık eden fikirlere eleştirel bir tutum kazandırmak ve bu tutumdan hareketle kişiler arası ilişkiler için yeni düşünme ve hissetme şemaları oluşturma.

Yukarıda değinilen yaklaşımların hepsi patolojik narsisizmin tedavisinde faydalı olabilecek elementler içermektedir. Yine bu yaklaşımların hiç biri rassal kontrollü deney ile test edilmemiştir, dolayısı ile elimizde bu yaklaşımların etkinliğine ilişkin klinik veri pek bulunmamaktadır. Çoğunlukla vaka çalışmasına konu edilerek kullanılan bu yaklaşımların narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde umut verici olduğunu belirtmek gerekir. Kısmen yeni sayılabilecek bu yaklaşımlara karşın, psikanalitik yaklaşım yaklaşık 100 yıldır narsisizm ile ilişkili olarak kullanılmaktadır. Son bölümde patolojik narsisizmin tedavisinde psikanalitik yaklaşımların kullanımı incelenmektedir.

4. PATOLOJİK NARSİSİZMİN TEDAVİSİNDE PSİKANALİTİK/PSİKODİNAMİK TERAPİ

Narsistik bozuklukların tedavisinin, kavram ile derinden uğraşan Freud (1966) ile başladığını belirtmek yerinde olacaktır. Freud’un psikanalitik modeli narsistik savunma mekanizmaları yolu ile baskılanan dürtü ve duyguları ortaya çıkarmaya yönelik bir yaklaşımken, analistin tarafsız duruşu çoğu zaman terapiyi ideal olmaktan çıkaran bir yaklaşımdı. Reich (1949) ve Kohut (1968) gibi diğer psikanalistler psikanalizi uyarlayarak patolojik narsisizmin tedavisinde psikodinamik terapiyi kullanmışlardır. Reich narsistik savunmaları tekrar yapılandırma yolu tedavi yoluna giderken, Kohut uyum meselesini ön plana çıkarmıştır.

Daha önce de ifade edildiği üzere patolojik narsisizmin tedavisine ilişkin rassal kontrollü klinik çalışmaların eksikliği, psikodinamik yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Özellikle Kohut’un (1968) çalışması bu anlamda öncü bir rol oynamıştır. Kohut ise sorunun kökenini ve dolayısı ile çözümlü başarısız bir ebeveyn-çocuk ilişkisinde aramıştır. Kohut terapistin onaylayan, idealize edilen ebeveyn rolüne girmesinin önemine değinmiştir. Bundan hastanın

arzularının onaylanması anlamı çıkarılmamalıdır daha ziyade durumun yorumlanmasına vurgu yapar. Kohut'un yaklaşımı, erken çocukluk döneminde ait narsistik imgelerin (büyüklenmeci benlik ve idealize edilmiş ebeveynlik imgesi) ortaya çıkmasına izin verir ve bunlar ortaya çıktığında da müdahale eder. "Büyüklenmeci benliğin ortaya çıktığı yerde, analist, hastanın çocukluk döneminde almadığı "ayna aktarımını", benlik-nesneye hizmet edecek şekilde hastanın büyüklenmeci tavırlarına ayna tutarak sağlar. Analist, hastanın özellik ve hayran olunma ihtiyacını karşılamak amacıyla kendini yüceltmesini yansıtır" (Schmidt, 2019: 140). İdealize edilmiş ebeveynlik imgesinin ortaya çıktığı durumlarda ise analist, hastanın analisti idealize edilmiş ebeveynine dönüştürmesine olanak tanır. Bu sürecin amacı "hastanın analistin işlevini içselleştirmesi ("analistin psikik yapısının öğelerinin dönüştürülerek içselleştirmeleri") ve bununla birlikte yavaş yavaş sağlıklı bir benlik algısına izin verecek bir psikik yapı geliştirmesini sağlamaktır" (Schmidt, 2019: 140). Kohut'un yaklaşımındaki ana fikir gelişmemiş ya da uyumsuz şekilde gelişmiş bu çocukluk dönemine ait imgeleri yeniden yapılandırarak sağlıklı bir benlik geliştirmektir.

Kernberg (1970) narsistik kişilik bozukluğu üstüne çalışmalar yapan bir diğer önemli figürdür. Özellikle hastanın yardım almasını engelleyen gıpta kavramını, hastanın saldırganlığını ve rekabetçiliğini ön plana çıkarmıştır. Kernberg terapistin bu duygu durumları ile yüzleşmesi gerektiğini ifade eder. Bu yaklaşımda nihai hedef hastanın bütünlük kuramamış temsillerinin entegrasyonunu desteklemek ve yukarıda ifade edilen olumsuz duygu durumlarının tolere edilmesine yardımcı olmaktır (Crisp ve Gabbard, 2020). Kernberg'e göre patolojik narsisizm üç ana yapıyı yeterince entegre edememiştir. "İdeal benliğin, ideal nesnenin ve gerçek benliğin imgeleri karıştığı için, ego ve süperego doğru şekilde ayrıştırılamaz. Bu kaynaşma dayanılmaz dış gerçekliğe karşı bir savunma görevi görür" (Schmidt, 2019: 139). Bu karışık giderilmesi için Kernberg analistin olumsuz ve yıkıcı yönlerine odaklanmasını savunur. Bu odaklanma ile birlikte hasta saldırganlığı ile yüzleşebilecektir. Dolayısı ile Kernberg hastanın korku, nefret ve kıskançlık gibi saldırgan duygularını analiste yansıtmasına izin verir. "Hasta bunun, annesinin neden olduğu bebeklik hayal kırıklıklarının sebep olduğu yansıtma olduğunu fark eder. Bu noktada hasta aynı zamanda ideal benlik kavramının kendisini bu gibi korkutucu ilişkilerden koruyan ve kendi içinde ideal anne ve sevgisinin özlemine gizleyen bir fantezi olduğunu farkına varır" (Schmidt, 2019: 139). Kernberg (1970) terapi sırasında kullanılacak tekniklerden söz eder. Buna göre analistin aktarımların kalitesine odaklanmsı ve hastanın terapi sürecini değersizleştirme ve herşeyi kontrol etme çabalarına karşı durmalıdır. İkinci teknik analistin terapi sürecinde gelişen uzun-erimli karşı-aktarımları dikkatle izlemesidir. "Örneğin, hasta uzun bir süre boyunca analistin tüm yorumlarını sistematik olarak reddettiğinde, analist bunun sonucunda ortaya çıkan iktidarsızlık duygularını fark edebilir ve hastaya, kendisini mağlup ve iktidarsız hissetmesini sağlamak istiyormuş gibi davrandığını hastaya ifade edebilir" (Kernberg, 1970: 70-71). Kernberg'in yaklaşımı zamanla evrilerek aktarım-odaklı terapiye dönüşmüştür (Crisp ve Gabbard, 2020:147). Bu yaklaşım temel olarak kurulamayan bütünleşik ve sağlıklı kendilik temsillerinin yeniden oluşmasını teşvik eder. Aktarım-odaklı terapi tek bir terapinin bütün hastalara uymayacağını belirtir ve bu yüzden hastanın deneyimini anlamak için uzun uğraşlar verir ki bu da yaklaşımın esnek olmasını gerektirir.

5. SONUÇ: TERAPİDE ORTAK İLKELER VE TEKNİKLER

Yukarıda ele alınan terapi yaklaşımların narsistik kişilik bozukluğunun tedavisinde yeteri kadar teste tabi tutulmadığı bir gerçektir. Her yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri bulunmakta ve bundan dolayı da hastalara uygulanacak terapinin hastanın özellikleri göz önüne alınarak belirlenmesi önemlidir. Kullanılan yaklaşımdan bağımsız olarak terapistin tedavide uyması gereken birtakım ilkeler bulunmaktadır. İşbirlikçi bir ilişki kurmak ve sürdürmek; farklı müdahale kombinasyonlarını kullanan kapsamlı bir tedavi hazırlamak; desteğin, empatinin ve doğrulamanın parçası olduğu terapötik koşullara vurgu; terapötik uyumsuzluklara derhal müdahale etmek; (5) sorunları sunmak için esnek bir şekilde uyarlanmış terapi; mesafeli ve pasif bir duruşa karşı terapötik duruş; ve umut aşımak ve değişim için motivasyonu sürdürmek gibi ilkeler patolojik narsisizmin tedavisinde terapistin izlemesi gereken ilkelerdir (Magnavita, 2018:476).

Her terapi yaklaşımın kendine ait yol ve yordamları olsa da ortak noktaları bulunmaktadır. Tedavinin zamanından önce bitmesini engellemek için analistin patolojik narsisizm ile ilgili sorunlara ilişkin yeteri düzeyde bilgi sahibi olması önemlidir. Terapinin başlangıcında hastanın hikayesini doğru anlama ve hastayı desteklemek hastanın güvende hissetmesine katkıda bulunacaktır. "Hasta kendini güvende hissettiğinde, bu bozuklukta örtük olan kırılganlık, utanç, saldırganlık, mükemmeliyetçilik ve ayrıca büyüklenmecilik ele alınabilir" (Fjermestad vd, 2019: 27). Güven ortamı oluşturulduktan sonra, terapist empatik bir tutum geliştirerek hastanın olumlu yaşam değişimleri gerçekleştirmesine katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

1. Alonso, A. (1992). The shattered mirror: Treatment of a group of narcissistic patients. *Group, 16*, 210–219.
2. American Psychiatric Association. (1980). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (3rd ed.). Washington, DC: APA.

3. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: APA.
4. Beck, A. T., Davis, D. D., & Freeman, A. (2015). *Cognitive therapy for personality disorders*. New York, NY: Guilford Press.
5. Behary, W. & Davis, D. (2015). Narcissistic personality disorder. In A.T. Beck, D. Davis, & A. Freeman (Eds.), *Cognitive therapy of personality disorders* (3 rd. Ed). New York: Guilford
6. Behary, W.T. and Dieckmann, E. (2011). Schema Therapy for Narcissism. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch40>
7. Crisp, H., & Gabbard, G. O. (2020). Principles of Psychodynamic Treatment for Patients With Narcissistic Personality Disorder. *Journal of personality disorders*, 34(Suppl), 143–158. <https://doi.org/10.1521/pedi.2020.34.supp.143>
8. Cukrowicz, K.C., Poindexter, E.K. and Joiner, T.E., Jr. (2011). Cognitive Behavioral Approaches to the Treatment of Narcissistic Personality Disorder. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch41>
9. Diamond, D., Yeomans, F. and Levy, K.N. (2011). Psychodynamic Psychotherapy for Narcissistic Personality. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch38>
10. Dimaggio, G., & Attina, G. (2012). Metacognitive interpersonal therapy for NPD and associated perfectionism. *Journal of Clinical Psychology*, 68, 922–934.
11. Ellis H. (1898). Auto-eroticism: a psychological study. *Alienes Neurol.* 19:260–99
12. Fjermestad-Noll, J., Ronningstam, E., Bach, B. *et al.* Psychotherapeutic Treatment of Depressive Symptoms in Patients with Narcissistic Disturbances: A Review. *J Contemp Psychother* 50, 21–28 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10879-019-09437-4>
13. Foster, J.D., Brantley, J.A., Kern, M.L., Kotze, J.L., Slagel, B.A., Szabo, K. (2018). The Many Measures of Grandiose Narcissism. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_12
14. Foster, J.D., Brunell, A.B. (2018). Narcissism and Romantic Relationships. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_34
15. Freud S. (1914/1957). On narcissism: an introduction. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, ed. J Strachey, 7:66–102. London: Hogarth
16. Freud, S. (1966). *The complete introductory lectures on psychoanalysis* (trans: Strachey, J.). New York: Norton.
17. Hau, T. C., & Bing, K. W. (2018). Relationship Between Big Five Personality Traits and Work Engagement Among Private University Academic Staff. *International Journal of Education, Psychology and Counseling*, 3(15), 79-85.
18. Higgitt, A.; Fonagy, P. (1992). *Psychotherapy in borderline and narcissistic personality disorder*. *The British Journal of Psychiatry*, 161(1), 23–43. doi:10.1192/bjp.161.1.23
19. Hogan, R. and Fico, J. (2011). Leadership. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch35>
20. Horton, R.S. (2011). Parenting as a Cause of Narcissism. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch16>
21. Kernberg OF. 1967. Borderline personality organization. *J. Am. Psychoanal. Assoc.* 15:641–85
22. Kernberg, O. F. (1970). Factors in the psychoanalytic treatment of narcissistic personalities. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 18(1), 51–85. <https://doi.org/10.1177/000306517001800103>
23. Kernberg, O. F. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York, NY: Jason Aronson.
24. Kohut H. 1968. The psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders: outline of a systematic approach. *Psychoanal. Study Child.* 23:86–113

25. Kohut, H. (1976). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press.
26. Krizan, Z. (2018). The Narcissism Spectrum Model: A Spectrum Perspective on Narcissistic Personality. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_2
27. Levy, K.N., Ellison, W.D., Reynoso, J.S. (2011). A Historical Review of Narcissism and Narcissistic Personality. Campbell, W. Keith; Miller, Joshua D. (Ed.). *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder (Theoretical Approaches, Empirical Findings, and Treatments)*, 1–13. doi:10.1002/9781118093108.ch1
28. Links, P. S., & Stockwell, M. (2002). The role of couple therapy in the treatment of narcissistic personality disorder. *American Journal of Psychotherapy*, 56, 522–538.
29. Lynam, D.R. (2011). Psychopathy and Narcissism. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch24>
30. Magnavita, J.J. (2018). The Treatment of Trait and Narcissistic Personality Disturbances. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_51
31. Miller, J. D., Back, M. D., Lynam, D. R., & Wright, A. G. C. (2021). Narcissism today: What we know and what we need to learn. *Current Directions in Psychological Science*, 30(6), 519–525. <https://doi.org/10.1177/096372142111044109>
32. Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556–563.1
33. Pincus, A.L. & Roche, M.J. (2011). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability. W. K. Campbell & J. D. Miller (Ed.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 31-40). John Wiley & Sons Inc.
34. Pincus, Aaron L.; Lukowitsky, Mark R. (2010). *Pathological Narcissism and Narcissistic Personality Disorder. Annual Review of Clinical Psychology*, 6(1), 421–446. doi:10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215
35. Reich, W. (1949). *Character analysis* (3rd ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux.
36. Ronningstam, E., & Weinberg, I. (2013). Narcissistic personality disorder: Progress in recognition and treatment. *Focus: The Journal of Life-long Learning in Psychiatry*, 11, 167–177. <https://doi.org/10.1176/appi.focus.11.2.167>
37. Rosenfeld, H. (1987). *Impasse and interpretation*. London, UK: Routledge.
38. Sadger, I. (1908). Psychiatrisch-Neurologisches in psychanalytischer Beleuchtung. *Zentralblatt für das Gesamtgebiet der Medizin und ihrer Hilfswissenschaften*, 7–8.
39. Schalkwijk F, Luyten P, Ingenhoven T and Dekker J (2021). Narcissistic personality disorder: Are psychodynamic theories and the alternative DSM-5 model for personality disorders finally going to meet? *Front. Psychol.* 12:676733. doi: 10.3389/fpsyg.2021.676733
40. Schmidt, A. (2019). Kernberg ve Kohut'un narsistik kişilik bozukluğu kuramlarının karşılaştırması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 30(2), 137-141.
41. Seavey, A., & Moore, T. M. (2012). Schema-focused therapy for major depressive disorder and personality disorder: A case study. *Clinical Case Studies*, 11(6), 457–473.
42. South, S.C., Eaton, N.R. and Krueger, R.F. (2011). Narcissism in Official Psychiatric Classification Systems. Campbell, W. K., & Miller, J. D. (Ed) *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments*. John Wiley & Sons, Inc.
43. Tamborski, M. and Brown, R.P. (2011). The Measurement of Trait Narcissism in Social-Personality Research. W. Keith; Miller, Joshua D. (Ed.). *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder (Theoretical Approaches, Empirical Findings, and Treatments)*, 133-140, <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch11>
44. Turner, I.N., Webster, G.D. (2018). Narcissism and Dark Personality Traits. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_21

45. Twenge, J.M. (2011). Narcissism and Culture. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch18>
46. Wallace, H.M. (2011). Narcissistic Self-Enhancement. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch27>
47. Watson, C. and Bagby, R.M. (2011). Assessment of Narcissistic Personality Disorder. W. Keith; Miller, Joshua D. (Ed.). *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder (Theoretical Approaches, Empirical Findings, and Treatments)*, 117-132 <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch10>
48. Weinberg, I., & Ronningstam, E. (2020). Dos and don'ts in treatments of patients with narcissistic personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 34(Supplement), 122-142. <https://doi.org/10.1521/pedi.2020.34.supp.122>
49. Weiss, B., Miller, J.D. (2018). Distinguishing Between Grandiose Narcissism, Vulnerable Narcissism, and Narcissistic Personality Disorder. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_1
50. Widiger, T.A. (2011). *The Comorbidity of Narcissistic Personality Disorder with Other DSM-IV Personality Disorders*. In *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder* (eds W.K. Campbell and J.D. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118093108.ch22>
51. Yakeley, J. (2018). Current understanding of narcissism and narcissistic personality disorder. *BJPsych Advances*, 24(5), 305-315. doi:10.1192/bja.2018.20
52. Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (1993). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York, NY: Guilford Press.

e-ISSN: 2630-6417

International Journal of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 1029-1037

Arrival
11 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
64135
Article Serial Number
11

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64135>

How to Cite This Article
Tatar, A.; Zekioğlu, A. &
Çamkerten, S. (2022).
"Fiziksel Aktivite, Sorumluluk
ve Çok Boyutlu Erteleme
İlişkisi", Journal Of Social,
Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):1029-1037

International Journal of
Social, Humanities And
Administrative Sciences is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open
access, peer-reviewed
international journal.

Fiziksel Aktivite, Sorumluluk ve Çok Boyutlu Erteleme İlişkisi

Relation of Physical Activity, Conscientiousness and Multidimensional Procrastination

Arkun Tatar Aylin Zekioğlu Sami Çamkerten

Doç.Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Manisa, Türkiye
Doç.Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Manisa, Türkiye
Psikolog, Manisa, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada ertelemenin sporcu olmayan grupta fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın özgün yanlarını, ertelemenin çok boyutlu olarak ele alınması, büyük bir katılımcı grubuna uygulama yapılması ve fiziksel egzersiz yapma ile erteleme ilişkisine bakılması oluşturmaktadır. Çalışmaya 18-73 yaşları arasında (ort. = 27,84 ± 11,16 yıl) 662 kadın (% 59,2) ve 457 erkek (% 40,8) olmak üzere toplam 1119 kişi katılmıştır. Çalışmada, üç boyutlu yapıyla değerlendirilen A Erteleme Ölçeği-15 ve Büyük Beş-50 Kişilik Testi'nin Sorumluluk faktörü kullanılmıştır. Fiziksel egzersiz yapma durumu, Sorumluluk faktör toplam puanı ve sosyo-demografik özellikler bağımsız değişkenler olarak alınarak, çok değişkenli lojistik regresyon analizi kullanılarak erteleme düzeyi grupları yordanmıştır. Ayrıca erteleme ölçeği alt boyut toplam puanları fiziksel egzersiz yapma durum grupları açısından çok değişkenli varyans analiziyle (MANOVA) karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre davranışsal erteleme, fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk faktörü, medeni durum ve çalışma durumu; bilişsel erteleme, fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk faktörü, yaş ve çalışma durumu; duygusal erteleme, sorumluluk faktörü, medeni durum ve çalışma durumu; erteleme geneli / bütünü ise fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk faktörü, yaş, medeni durum ve çalışma durumu tarafından yordanmıştır. Düzenli fiziksel egzersiz yapan grubun diğer gruplardan davranışsal ve bilişsel erteleme düzeyinin düşük, duygusal erteleme düzeyinin ise yüksek olduğu görülmüştür. Sonuçlar, ertelemenin farklı türlerinin yordanmasında farklı değişkenlerin etkili olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Erteleme, Bilişsel Erteleme, Duygusal Erteleme, Sorumluluk

ABSTRACT

In the present study, the purpose was to examine the relationship of procrastination with physical exercise, conscientiousness, and socio-demographic variables in the non-athlete group. The original sides of the study were the multidimensional approach of procrastination, the application to a large group of participants, and the examination of the relationship between physical exercise and procrastination. A total of 1119 individuals, 662 of whom were female (59.2 %) and 457 were male (40.8 %), aged between 18 and 73 (mean age = 27.84 ± 11.16 years) participated in the study. The conscientiousness factor of the A Procrastination Scale-15 and the Big Five-50 Personality Test, which are evaluated with a 3D structure, were used in the study. The procrastination level groups were predicted by using the Multivariate Logistic Regression Analysis, taking physical exercise status, conscientiousness factor total score, and socio-demographic characteristics as the independent variables. Also, the sub-dimension total scores of the procrastination scale were compared with Multivariate Analysis of Variance (MANOVA) for physical exercise status groups. According to the results, behavioral procrastination, doing physical exercise, conscientiousness factor, marital status, and working status; cognitive procrastination, doing physical exercise, conscientiousness factor, age and working status; emotional procrastination, conscientiousness factor, marital status, and working status were predicted by procrastination overall/whole, on the other hand, was predicted by doing physical exercise, conscientiousness factor, age, marital status, and employment status. It was found that the behavioral and cognitive procrastination level of the group that did regular physical exercise was lower than the other groups, and the level of emotional procrastination was higher. The results showed that different variables were effective in predicting different procrastination types.

Key Words: Behavioral Procrastination, Cognitive Procrastination, Emotional Procrastination, Conscientiousness

1. GİRİŞ

Kuramsal olarak ele alındığında, ertelemeyi kişilik özellikleri, durumsal faktörler ve görev özellikleri olmak üzere üç temel faktör etkilemektedir (Gupta ve ark., 2012). Birinci faktör olarak kişilik özelliklerinin ertelemeyi etkilediğini ortaya koyan pek çok çalışma bulunmaktadır (Lee ve ark., 2006; Ljubin-Golub ve ark., 2019; Lonergan ve Maher, 2000; Ocansey ve ark., 2020; Zhou, 2020). Bu çalışmalarda erteleme ile ilişkileri açık bir şekilde ortaya konan ise negatif yönlü olarak öz-denetim / sorumluluk (Argiropoulou ve Ferrari, 2015; Lee ve ark., 2006; Ljubin-Golub ve ark., 2019; Pearlman-Avniyon ve Zibenberg, 2018; Wang ve ark., 2021) ve pozitif yönlü olarak da duygusal denge faktörleridir (Argiropoulou ve Ferrari, 2015; Gupta ve ark., 2012; Ocansey ve ark., 2020; Pearlman-Avniyon ve Zibenberg, 2018; Wang ve ark., 2021). Ancak farklı bir yaklaşım olarak duygusal dengenin ertelemeye etkisinin olmadığı (Steel ve Klingsieck, 2016) ve erteleme üzerindeki etkisine tamamen öz-denetim / sorumluluğun aracılık ettiği de ifade edilmektedir (Lee ve ark., 2006). Bir başka yaklaşım ise davranışsal ve karar verme ertelemesi olarak farklı erteleme türlerinin öz-denetim / sorumluluk ve duygusal denge gibi farklı kişilik özellikleriyle ilişkili olduğu yönündedir (Milgram ve Tenne, 2000). Benzer doğrultuda erteleme ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye yönelik

bu şekilde gözlenen tutarsız sonuçların bulunmasının erteleme kavramsallaştırılmasında ve ölçümünde ayırımın yapılmamasına bağlanmaktadır (Tatar ve ark., 2019; Zhou, 2020).

Kişilik perspektifinden ele alındığında erteleme bir yönüyle dikkat, öz-disiplin, sorumluluk gibi özelliklerde ortaya çıkan öz-denetim düşüklüğü olarak kavramsallaştırılmakta ve öz-denetimle olan korelasyonel ilişkisi nedeniyle de öz-denetimle açık bir şekilde yordanabilmektedir (Kim ve ark., 2017; Lay, 1997; Sirois ve Tosti, 2012; Zhou, 2020). Bu yönüyle erteleme zararlı sonuçları olan bir öz-düzenleme başarısızlığı olarak kabul edilmektedir (Chowdhury ve Pychyl, 2018; Mann, 2016). Ertelemenin, bir irade zayıflığı, bireyin kendini düzenleme başarısızlığı ya da zaman yönetim sorunu olarak bireylerde ekonomik sıkıntılara, iş yaşamında da olumsuz sonuçlara neden olmasının yanı sıra tedavinin geciktirilmesi gibi fiziksel ve / veya ruhsal sorunlara da yol açtığı görülmektedir (Pychyl ve Flett, 2012; Sirois, 2007; Sirois ve Tosti, 2012; Stead ve ark., 2010). Bu doğrultuda sadece sağlığa olan olumsuz etkileri açısından bakıldığında ise erteleme, bazı insanlar için kırılabilirliği artırıcı özelliğiyle ya düzensizlik ve işlev bozukluğunun merkezinde yer almakta ya da diğer sorunların şiddetini artıran bir etki göstermektedir (Pychyl ve Flett, 2012). Diğer yandan erteleme, çatışma ve kararsızlıkla başa çıkmanın bir yolu olarak da değerlendirilmektedir (Mann, 2016). Ancak kuramsal çerçevede yine de erteleme olumlu sonuçlarından daha ağır basan potansiyel olumsuz sonuçlarla karakterize gönüllü bir etkinlik olduğu görüşü ağır basmaktadır (Klingsieck, 2013).

Durumsal faktörler ve görev özellikleri açısından değerlendirildiğinde ise erteleme bir görevi veya kararı yerine getirmeyi geciktirme olması nedeniyle gecikmenin yarattığı zaman baskısı zor görevlerde dakikliği ve / veya kaliteyi azaltabileceğinden, performans olumsuz etkilediği varsayılmaktadır (van Eerde, 2003). Gecikmeye rağmen olumlu sonuçlarla sonuçlanan görevlerin bilinçli olarak son dakikaya bırakılması şeklinde tanımlanan aktif erteleme, bir öz-düzenleme başarısızlığı olarak görülmesi de bu olgu erteleme değil amaca yönelik kasıtlı bir gecikme olarak da yorumlanmaktadır (Chowdhury ve Pychyl, 2018). Bu nedenle çevresel baskı / stres kaynakları uyarılmayı artırarak düşük performansla yol açmaktadır (Ferrari, 2001). Ancak kolay görevlerin yerine getirilmesinde daha fazla bilgi veya düşünme bir kararın kalitesini iyileştirebileceği için zaman baskısı verimliliğin artmasına da neden olabilmektedir (van Eerde, 2003). Benzer doğrultuda yüksek erteleme, düşük öz kontrol, isyankarlık, düşük özgüven, öz saygı, depresyon, sosyal kaygı, unutkanlık, düzensizlik, rekabet eksikliği, işlevsiz dürtüsellik, davranışsal katılık ve enerji eksikliği ile de ilişkili bulunmuştur (Argiropoulou ve Ferrari, 2015).

Sosyo-demografik değişkenler açısından el alındığında cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve medeni durum grupları arasında erteleme düzeyi farklılıkları gözlenmektedir (Gupta ve ark., 2012; Steel ve Ferrari, 2013; van Eerde, 2003; Zhou, 2020). Erteleme yaygınlığı, erkekler ve kadınlar arasında benzer oranda gözlenirken (van Eerde, 2003) erteleme düzeyi açısından ise bazı çalışmalar erkeklerin daha fazla erteleyici olduklarına yönelik sonuçlar sunmakta (Khan ve ark., 2014; Mandap, 2016; Tamiru, 2008; van Eerde, 2003) diğer bazı çalışmalar ise gruplar arasında farklılık olmadığını belirtmektedir (Gupta ve ark., 2012; Lai ve ark., 2015). Ancak her koşulda öz-denetim / sorumluluk faktöründeki kadın ve erkek arası farklılıklar erteleme önemli bir yordayıcısı olarak kabul edilmektedir (Dominguez-Lara ve ark., 2019). Bununla birlikte, erteleme yaşla negatif yönlü ilişkili olduğu ve yaş ilerledikçe daha az erteleme eğilimi olduğu da görülmektedir (Gupta ve ark., 2012).

Akademik erteleme diğer değişkenlerle ilişkileri çok çalışılan bir konu olmasına karşın öğrenci olmayan grupta genel erteleme eğiliminin görece daha az çalışmaya konu olduğu izlenmektedir (Mann, 2016). Özellikle erteleme konusundaki Türkçe ölçüm araçlarının yetersizliği ise bu çalışma sayılarına olumsuz etki yapmaktadır (Tatar ve Özdemir, 2019; Tatar ve ark., 2019). Ayrıca belirli bir bağlamda ara sıra erteleme işlevi olmayabilir. Ancak erteleme herhangi bir görevde ortaya çıkacak kadar genel olduğunda, bu çalışma bağlamında ele alındığı şekliyle sportif performansa olumsuz etki edebilir (van Eerde, 2003). Bu çalışmada bu sunulanlar doğrultusunda, erteleme sporcu olmayan grupta fiziksel egzersiz yapma ile ilişkisi bağlamında betimsel bir çalışmasının yürütülmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın özgün yanlarından birini erteleme çok boyutlu olarak ele alınması oluşturmaktadır. Bu çalışmadaki diğer özgün yan, büyük bir katılımcı grubuna uygulama yapılarak benzer çalışmalara karşılaştırma olanağı sağlanması amacıyla normatif veri gibi işlev görececek bir verinin sunulmasıdır. Çalışmadaki bir diğer özgün yan da spor psikolojisi alanında az çalışılan bir olgu olarak erteleme ele alınmasıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Çalışmaya 18-73 yaşları arasında (ort. = 27,84 ± 11,16 yıl) 662 kadın (% 59,2) ve 457 erkek (% 40,8) olmak üzere toplam 1119 kişi katılmıştır. Çalışmada dışlama kriteri olarak profesyonel sporcu olma ve sportif ortamda çalışıyor olmak (antrenör, masör vb.) alınmıştır.

2.2. Gereçler

Çalışmada, anket formu, A Erteleme Ölçeği-15 ve Büyük Beş-50 Kişilik Testi'nin Sorumluluk faktörü kullanılmıştır.

2.2.1.A Erteleme Ölçeği-15

Ölçek, önce 20 madde olarak geliştirilmiş (Tatar ve Özdemir, 2019) daha sonra gözden geçirme çalışmasıyla kısaltılmıştır (Tatar ve ark., 2019). 15 maddeden oluşan ve Duygusal, Davranışsal, Bilişsel alt boyutlarından oluşan gözden geçirilmiş form, öz bildirim türü bir ölçektir. Ölçek beş maddesi ters yönlü puanlanan 5'li Likert tipi cevap seçeneği içermektedir. Yüksek puanın ertelemenin fazlalığına işaret ettiği ölçeğin, gözden geçirilmiş formu için iç tutarlılık güvenirlik katsayısı Duygusal alt boyutu için 0,864, Davranışsal alt boyutu için 0,822, Bilişsel alt boyutu için 0,850 ve bütünü için 0,912 olarak bildirilmiştir (Tatar ve ark., 2019).

2.2.2.Büyük Beş-50 Kişilik Testi Sorumluluk Faktörü

Büyük Beş-50 Kişilik Testi Goldberg, (1992) tarafından geliştirilmiş ve Tatar (2017) tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Test, her biri 10 maddeli beş faktör içeren ve toplamda 50 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır. 5'li Likert tipi cevap seçeneği ile cevaplanan testin bu çalışmada sadece Sorumluluk faktörü alınmıştır. Bu faktör için Türkçe'ye çeviri çalışmasında iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,794, test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise 0,783 olarak belirtilmiştir (Tatar, 2017).

2.3.Uygulama

Çalışmanın uygulaması iki yıllık süre içerisinde katılımcılara basılı formların verilmesi yoluyla toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından yönetilen bir ekip tarafından yapılan uygulamada, kolay örnekleme tekniği ile ulaşılabilen ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişiler alınmıştır. Çalışmaya profesyonel sporcu ve / veya sportif ortamda çalışan kişiler alınmamıştır. Bir kişilik uygulama yaklaşık 5-10 dakika sürmüştür.

2.4.Verilerin Analizi

Çalışmada önce katılımcı grubun betimleyici istatistikleri, daha sonra kullanılan ölçme araçları için iç tutarlılık güvenirlik analizleri, toplam puanlar arasında Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Daha sonra da çok değişkenli lojistik regresyon modelinin kullanılması için A Erteleme Ölçeği-15'in alt boyutları ve bütünü için toplam puan ortalamaları kullanılarak ortalama altı erteleme yapmayan ve ortalama üzeri erteleme yapanlar olmak üzere ikişer grup oluşturulmuştur. Oluşturulan bu gruplar, fiziksel egzersiz yapma durumları, Sorumluluk faktör puanı ve sosyo-demografik özelliklere kullanılarak yordanmıştır.

2.5.Sonuçlar

A Erteleme Ölçeği-15'in üç alt boyutu, genel toplamı ve Sorumluluk faktör puanı için betimleyici istatistikler, iç tutarlılık katsayıları ve toplam puanlar arası korelasyon katsayıları belirlenerek (Tablo 1), erteleme ölçümlerine ilişkin toplam puanı ortalama değerlerinin altında ve üzerinde yer alanlar olarak her puan için iki grup oluşturulmuştur.

Tablo 1. Ölçeklere ilişkin betimleyici istatistikler, iç tutarlılık katsayıları ve toplam puanlar arası korelasyonlar

n = 1119	Cronbach Alfa	Ort.	s	1	3	4
1. Sorumluluk Faktörü	0,79	3,66	0,73			
2. A Erteleme Ölçeği-15 Genel Toplamı	0,90	37,03	12,27	-0,67		
3. A Erteleme Ölçeği-15 Davranışsal Alt Boyutu	0,84	11,92	4,63	-0,55		
4. A Erteleme Ölçeği-15 Bilişsel Alt Boyutu	0,85	12,48	4,80	-0,55	0,82	
5. A Erteleme Ölçeği-15 Duygusal Alt Boyutu	0,83	12,63	5,15	-0,59	0,47	0,41

Daha sonra ayrı ayrı olacak şekilde erteleme gruplarının yordanması amacıyla Wald İleriye Doğru (Forward Wald) yöntemiyle çok değişkenli lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Nicel sürekli bağımsız değişkenler olarak yaş ve Sorumluluk faktör puanı, kategorik bağımsız değişkenler olarak da egzersiz yapma durumu (düzenli egzersiz yapan (n =209, %18,7); düzenli egzersiz yapmayan (n=383, %34,2)), cinsiyet (kadın (n= 62, % 59,2), erkek (n=457, %40,8)), eğitim durumu (lise ve altı eğitim düzeyi (n=273, %24,4), ön lisans ve üzeri eğitim düzeyi (n=846,% 75,6), medeni durum (bekar (n=782, % 9,9), evli / boşanmış / dul (n =,337 %30,1)), gelir durumu (ortalamanın altında gelire sahip olanlar (n=710, % 63,4), ortalamanın üzerinde gelire sahip olanlar (n = 409, % 36,6)) ve gelir getirecek bir işte çalışma durumu (gelir getirecek bir işte çalışmayanlar (n=758, %67,7), gelir getirecek bir işte çalışanlar (n=361,% 2,3)) alınmıştır.

Davranışsal erteleme gruplarının yordanması için oluşturulan modelin Hosmer ve Lemeshow testi ile uyum iyiliği incelenmiş ve model uyumu gözlenmiştir (χ^2 HL(8)=4,59; $p>0,05$). Nagelkerke sözde R^2 değeri modelin toplam varyansın %40,2'sini açıkladığını göstermiştir. Bu sonuç katılımcı grupta, yordayıcı bağımsız değişkenler kümesinin davranışsal erteleme düzeyi düşük ve yüksek grupları ayırabildiğini göstermektedir. Şans eseri doğru sınıflandırmanın orantılı yüzdesindeki (%53,0) artışla genel isabet oranı %74,5 olarak belirlenmiştir. Davranışsal erteleme düzeyi düşük grup için %71,3 ve yüksek grup için ise %77,4 doğru tahmin oranları bulunmuştur. Wald testi, bağımsız değişkenler olarak fiziksel egzersiz yapmanın (χ^2 Wald (2) = 26,71; $p<0,001$), Sorumluluk faktörü toplam

puanının (χ^2 Wald(1)=193,84; $p<0,001$), medeni durumun (χ^2 Wald(1)=29,69; $p<0,001$) ve çalışma durumunun (χ^2 Wald(1)=8,49; $p<0,01$) davranışsal erteleme düzeyi düşük ve yüksek gruplarından birinde yer almanın istatistiksel olarak anlamlı yordayıcıları olduğunu göstermiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Davranışsal Erteleme Gruplarının Yordanması için Lojistik Regresyon Analizi Sonucu

Nagelkerke Sözde $R^2 = 40,2$	β	S.H.	Wald	s.d.	p	Exp(β)	Exp(β)'nin Güven Aralığı (% 95)
Egzersiz Yapma - Düzenli Yapan			26,71	2	0,000		
Egzersiz Yapma - Zaman Zaman Yapan	-1,12	0,22	26,69	1	0,000	0,33	0,21 - 0,50
Egzersiz Yapma - Yapmayan	-0,43	0,17	6,71	1	0,010	0,65	0,47 - 0,90
Sorumluluk	-1,73	0,12	193,84	1	0,000	0,18	0,14 - 0,23
Medeni Durum	0,97	0,18	29,69	1	0,000	2,64	1,86 - 3,75
Çalışma Durumu	0,50	0,17	8,49	1	0,004	1,64	1,18 - 2,29
Sabit	5,86	,50	137,53	1	0,000	349,80	

Bilişsel erteleme gruplarının yordanması için oluşturulan modelin Hosmer ve Lemeshow testi sonucuna göre model uyumu vardır (χ^2 HL (8) = 4,62; $p>0,05$). Nagelkerke sözde R^2 değerine göre model toplam varyansın %34,8'ini açıklamaktadır. Genel isabet oranı şans eseri doğru sınıflandırmanın orantılı yüzdesindeki (%50,7) artışla %71,6 olarak gerçekleşmiştir. Bilişsel erteleme düzeyi düşük grup için %70,9 ve yüksek grup için ise % 2,3 doğru tahmin oranları bulunmuştur. Wald testi sonucuna göre bağımsız değişkenler olarak fiziksel egzersiz yapma (χ^2 Wald(2) = 25,98; $p < 0,001$), Sorumluluk faktörü toplam puanı (χ^2 Wald(1) = 173,64; $p < 0,001$), yaş (χ^2 Wald(1) = 15,35; $p < 0,001$) ve çalışma durumunun (χ^2 Wald(1) = 7,01; $p < 0,01$) bilişsel erteleme düzeyi düşük ve yüksek gruplarından birinde yer almanın istatistiksel olarak anlamlı yordayıcıları olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Bilişsel Erteleme Gruplarının Yordanması için Lojistik Regresyon Analizi Sonucu

Nagelkerke Sözde $R^2 = 34,8$	β	S.H.	Wald	s.d.	p	Exp(β)	Exp(β)'nin Güven Aralığı (% 95)
Egzersiz Yapma - Düzenli Yapan			25,98	2	0,000		
Egzersiz Yapma - Zaman Zaman Yapan	-1,06	,21	25,86	1	0,000	0,35	0,23 - 0,52
Egzersiz Yapma - Yapmayan	-0,32	,16	4,16	1	0,041	0,72	0,53 - 0,99
Sorumluluk	-1,55	,12	173,64	1	0,000	0,21	0,17 - 0,27
Yaş	-0,03	,01	15,35	1	0,000	0,97	0,96 - 0,99
Çalışma Durumu	0,44	,17	7,01	1	0,008	1,55	1,12 - 2,15
Sabit	6,48	,51	158,49	1	0,000	653,49	

Duygusal erteleme gruplarının yordanması için oluşturulan modelin Hosmer ve Lemeshow testi sonucuna göre model uyumu vardır (χ^2 HL (8) = 11,64; $p > 0,05$) ve Nagelkerke sözde R^2 değerine göre model toplam varyansın % 40,2'sini açıklamaktadır. Genel isabet oranı şans eseri doğru sınıflandırmanın orantılı yüzdesindeki (% 50,8) artışla % 75,7 olarak gerçekleşmiştir. Duygusal erteleme düzeyi düşük grup için % 72,9 ve yüksek grup için ise % 78,4 doğru tahmin oranları belirlenmiştir. Wald testi sonucuna göre bağımsız değişkenler olarak Sorumluluk faktörü toplam puanı (χ^2 Wald(1) = 220,43; $p < 0,001$), medeni durum (χ^2 Wald(1) = 8,87; $p < 0,01$) ve çalışma durumu (χ^2 Wald(1) = 7,01; $p < 0,01$) duygusal erteleme düzeyi düşük ve yüksek gruplarından birinde yer almanın istatistiksel olarak anlamlı yordayıcıları olarak tespit edilmiştir. Fiziksel egzersiz yapma durumu ise duygusal erteleme gruplarının yordanmasında etkili bir değişken olarak ortaya çıkmamıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Duygusal Erteleme Gruplarının Yordanması için Lojistik Regresyon Analizi Sonucu

Nagelkerke Sözde $R^2 = 40,2$	β	S.H.	Wald	s.d.	p	Exp(β)	Exp(β)'nin Güven Aralığı (% 95)
Sorumluluk	-1,90	0,13	220,43	1	0,000	0,15	0,12 - 0,19
Medeni Durum	0,53	0,18	8,87	1	0,003	1,69	1,20 - 2,39
Çalışma Durumu	0,45	0,17	7,01	1	0,008	1,57	1,13 - 2,20
Sabit	6,32	0,50	158,43	1	0,000	555,71	

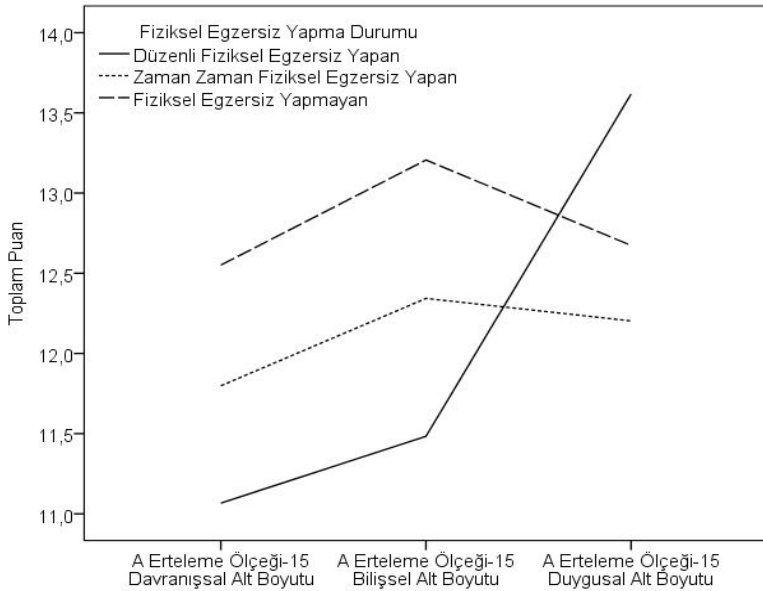
Erteleme genel toplam puanı üzerinden oluşturulan grupların yordanması için yürütülen analizde oluşturulan modelin Hosmer ve Lemeshow testi sonucuna göre model uyumu vardır (χ^2 HL (8) = 6,24; $p > 0,05$) ve Nagelkerke sözde R^2 değerine göre model toplam varyansın % 52,7'sini açıklamaktadır. Genel isabet oranı şans eseri doğru sınıflandırmanın orantılı yüzdesine (% 51,0) oranla % 28,5'lik bir artışla % 79,5 olarak belirlenmiştir. Erteleme düzeyi düşük grup için % 77,6 ve yüksek grup için ise % 81,4 doğru tahmin oranları tespit edilmiştir. Wald testi sonucuna göre de fiziksel egzersiz yapma (χ^2 Wald(2) = 10,76; $p < 0,01$), Sorumluluk faktörü toplam puanı (χ^2 Wald(1) = 242,33; $p < 0,001$), yaş (χ^2 Wald(1) = 4,66; $p < 0,05$), medeni durum (χ^2 Wald(1) = 6,17; $p < 0,05$) ve çalışma durumu (χ^2 Wald(1) = 9,97; $p < 0,01$) erteleme düzeyi düşük ve yüksek gruplarından birinde yer almanın istatistiksel olarak anlamlı yordayıcıları olan bağımsız değişkenlerdir (Tablo 5).

Tablo 5. Erteleme Gruplarının Yordanması için Lojistik Regresyon Analizi Sonucu

Nagelkerke Sözde $R^2 = 50,8$	β	S.H.	Wald	s.d.	p	Exp(β)	Exp(β)'nin Güven Aralığı (% 95)
Egzersiz Yapma - Düzenli Yapan			10,76	2	0,005		
Egzersiz Yapma - Zaman Zaman Yapan	-0,71	0,23	9,18	1	0,002	0,49	0,31 - 0,78
Egzersiz Yapma - Yapmayan	-0,46	0,18	6,51	1	0,011	0,63	0,44 - 0,90
Sorumluluk	-2,36	0,15	242,33	1	0,000	0,09	0,07 - 0,13

Yaş	-0,03	0,01	4,66	1	0,031	0,97	0,95- 1,00
Medeni Durum	0,69	0,28	6,17	1	0,013	2,00	1,16 - 3,44
Çalışma Durumu	0,60	0,19	9,97	1	0,002	1,82	1,25 - 2,63
Sabit	8,83	0,75	138,94	1	0,000	6826,33	

Çalışmada son işlem olarak fiziksel egzersiz yapma durumuna göre oluşturulan üç grubun erteleme ölçeğinin üç alt boyutu toplam puan ortalamaları tek yönlü çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) ile karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre erteleme ölçeği alt boyutları için fiziksel egzersiz yapma durumu gruplarının etkisi (Wilk's $\lambda = 0,96$; $F(6, 2228) = 7,70$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,02$) istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuçlar erteleme ölçeğinin üç alt boyutu için ayrı ayrı incelendiğinde ise farklılığın kaynağının, davranışsal erteleme ($F(2, 1116) = 7,37$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,013$), bilişsel erteleme ($F(2, 1116) = 9,22$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,016$) ve duygusal erteleme ($F(2, 1116) = 5,70$, $p < 0,01$, $\eta^2 = 0,010$) olmak üzere her üç alt boyut toplam puanında da olduğu görülmüştür. Tukey-B çoklu karşılaştırma test sonucuna göre grup ortalamalarının görsel gösterimi için grafiği çizildiğinde açıkça görüldüğü gibi ertelemenin davranışsal ve bilişsel boyutlarında, fiziksel egzersiz yapma miktarındaki artış erteleme miktarındaki düşüşle ters yönlü olarak paraleldir ve her iki alt boyutta da üç grup arasında istatistiksel düzeyde farklılık vardır. Ancak ertelemenin duygusal alt boyutunda belirgin bir kırılma vardır ve düzenli egzersiz yapanların erteleme miktarı zaman zaman fiziksel egzersiz yapan ve fiziksel egzersiz yapmayan diğer iki gruptan istatistiksel olarak anlam düzeyinde daha yüksektir. Ancak zaman zaman fiziksel egzersiz yapan ve fiziksel egzersiz yapmayan iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur (Şekil 1).

Şekil 1. Fiziksel Egzersiz Yapma Durumuna Göre Erteleme Ölçeği Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları

3. TARTIŞMA

İlgili çalışmalarda çoğunlukla akademik ertelemeyi incelemesi, katılımcı grup olarak öğrencilerin alınması, (Mann, 2016) erteleme konusundaki Türkçe ölçüm araçlarının yetersizliği, ölçme araçlarının ertelemeyi çoğunlukla tek boyutlu olarak ele almaları (Tatar ve Özdemir, 2019; Tatar ve ark., 2019) ve spor yapma ile erteleme ilişkisinin çalışılmayan bir konu alanı olması gerekçeleri doğrultusunda bu çalışmada, ertelemenin, sporcu olmayan grupta fiziksel egzersiz yapma ile ilişkisi bağlamında sorumluluk kişilik özelliği ve sosyo-demografik değişkenlerin etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yetişkin verisine dayanan, büyük sayıda katılımcı veri setinin kullanıldığı, fiziksel egzersiz yapmanın etkilerinin değerlendirildiği, ertelemenin çok boyutlu olarak ele alındığı, erteleme ile ilişkileri daha önce bildirilen öz-denetim / sorumluluk kişilik özelliği, yaş değişkenlerinin test edildiği bir çalışma tasarlanmıştır.

Yakın tarihli çalışmalar, kişilik ve erteleme arasındaki ilişkinin, öngörülenden daha karmaşık olduğunu ileri sürmektedir. Bu karmaşıklık sadece kişilik yapılarının özelliklerinden değil ertelemenin yapısı ve ertelemenin kavramsallaştırılmasından da kaynaklanmaktadır. Ayrıca her iki olguya etki eden başka faktörlerin bulunması da bu karmaşık duruma katkı sağlamaktadır (Mann, 2016). Ancak erteleme ile en güçlü bağlantıyı öz-denetim / sorumluluk kişilik faktörlerinin göstermesi ve diğer kişilik faktörlerinin bu faktörün özünü belirleyici özellikler göstermesi nedeniyle, öncelikle ertelemenin öz-denetimle / sorumlulukla ilişkisi bağlamında incelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Steel ve Klingsieck, 2016). Erteleme, gerekli ve önemli görevlerin başlamasını ve / veya tamamlanmasını geciktirme şeklindeki öz-düzenleme güçlükleri ile karakterizedir (Mann, 2016). Erteleme ve öz-denetim / sorumluluk arasındaki negatif yönlü ilişki temel yapı olarak kabul edilmekte, bu bağlamda öz-denetim /

sorumluluğun, ertelemenin derecesini belirlediği ve Beş Faktör Kişilik Modeli ölçümleri olarak diğer dört faktörün ise sadece bunun nasıl ifade edildiğine katkı sağladığı öne sürülmektedir (Steel, 2016). Bu çalışmada da bu belirtilenler doğrultusunda Beş Faktör Kişilik Modeli ölçümlerinin tümü değil sadece “Sorumluluk” faktörü alınmıştır.

Çalışmada çok değişkenli lojistik regresyon analizi ile elde edilen sonuçlara göre, davranışsal erteleme, fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk, medeni durum ve çalışma durumu; bilişsel erteleme, fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk, yaş ve çalışma durumu; duygusal erteleme, sorumluluk, medeni durum ve çalışma durumu ile yordanmaktadır. Erteleme geneli ise fiziksel egzersiz yapma, sorumluluk, yaş, medeni durum ve çalışma durumu ile yordanmıştır. Sonuçlarda hem üç erteleme alt boyutunu hem de erteleme genel toplam puanını sadece sorumluluk ve çalışma durumunun yordadığı belirlenmiştir.

Tüm erteleme puanlarının yordanmasında sorumluluk düzeyi arttıkça erteleme düzeyinin düştüğü ve çalışmayanların çalışanlardan daha fazla erteleyici oldukları görülmüştür. Medeni durum, davranışsal erteleme, duygusal erteleme ve erteleme genel toplam puanın yordanmasında yer almıştır. Her üç puan türünde de bekarların evlilerden daha fazla erteleyici oldukları görülmüştür. Yaş, bilişsel erteleme ve erteleme genel toplam puanın yordanmasında yer almıştır. Her iki puan türünde de yaş arttıkça erteleme düzeyinin düştüğü görülmüştür. Fiziksel egzersiz yapma durumu ise davranışsal erteleme, bilişsel erteleme ve erteleme genel toplam puanın yordanmasında yer almıştır. Her üç puan türünde de düzenli fiziksel egzersiz yapanların en düşük, fiziksel egzersiz yapmayanların ise en yüksek erteleme düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Duygusal erteleme gruplarının yordanmasında fiziksel egzersiz yapma durumu etkili bir değişken olarak belirlenmemiştir. Bu ilişkisel yapılarla varyans açıklama oranları, davranışsal erteleme için % 40,2, bilişsel erteleme için % 34,8, duygusal erteleme için % 40,2 ve erteleme geneli için ise % 50,8 olarak gerçekleşmiştir.

Fiziksel egzersiz yapma durumuna göre oluşturulan üç grubun erteleme ölçeğinin üç alt boyutu toplam puan ortalamalarının MANOVA ile karşılaştırma sonuçları ise lojistik regresyon analizi sonuçlarıyla elde edilenleri doğrular nitelikte gerçekleşmiştir. Davranışsal erteleme ve bilişsel erteleme alt boyut toplam puanlarında fiziksel egzersiz yapma gruplarının her üçü arasında da farklılık varken, duygusal erteleme alt boyut toplam puanında düzenli egzersiz yapanların erteleme miktarı zaman zaman fiziksel egzersiz yapan ve fiziksel egzersiz yapmayan diğer iki gruptan yüksektir. Ancak zaman zaman fiziksel egzersiz yapan ve fiziksel egzersiz yapmayan iki grup arasında farklılık yoktur.

Bazı çalışmalar erkeklerin daha fazla erteleyici olduklarını bildirmektedir (Khan ve ark., 2014; Mandap, 2016; Tamiru, 2008; van Eerde, 2003). Ancak diğer bazı çalışmalarda da kadın ve erkek grupları arasında farklılık olmadığı belirtilmektedir (Gupta ve ark., 2012; Lai ve ark., 2015). Bu çalışmada ise sonuçlar, ertelemenin çok boyutlu olarak yordanmasında cinsiyetin etkili olmadığını göstermiştir. Cinsiyet gruplarının hem üç erteleme alt boyutunun hem de erteleme genel toplamının yordanmasında yer almamıştır. Cinsiyet dışında diğer sosyo-demografik değişkenler olarak yaş, eğitim durumu ve medeni durum grupları arasında erteleme düzeyi farklılıkları bildirilmektedir (Gupta ve ark., 2012; Steel ve Ferrari, 2013; van Eerde, 2003; Zhou, 2020). Bu çalışmada cinsiyet değişkeninde olduğu gibi eğitim durumunun da ertelemenin çok boyutlu olarak yordanmasında etkili olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, ertelemenin yaşla ilişkisi daha önce bildirilen doğrultuda (Gupta ve ark., 2012) ancak sadece bilişsel erteleme ve erteleme genel toplam puanının yordanmasında yer alacak şekilde, negatif yönlü ve yaş ilerledikçe daha az erteleme eğilimi gösterir nitelikte gerçekleşmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları, pek çok çalışmada ortaya konulan (Argiropoulou ve Ferrari, 2015; Lee ve ark., 2006; Ljubin-Golub ve ark., 2019; Pearlman-Avni ve Zibenberg, 2018; Wang ve ark., 2021) erteleme ile negatif yönlü olarak ilişkili olan öz-denetim / sorumluluk kişilik özelliğine ilişkin kavramsallaştırmayı destekleyerek fiziksel egzersiz yapma bağlamında bilinenleri daha da güçlendirmiştir. Bu sonuç, çok sayıda çalışmada erteleme ve öz-denetim / sorumluluk arasındaki ortalama korelasyonun ($r = -0,62$) (Steel, 2007) orta düzeyde bir ilişki olarak bildirildiği ($r = -0,64$) (Mann, 2016) sonuçla büyük oranda benzer şekildedir. Bu çalışmada da belirtilen ilişki katsayısı $r = -0,67$ olarak belirlenmiştir ve bu katsayı ertelemeyi öngörmeye kişilik özelliği olarak öz-denetim / sorumluluğun etkili olduğunu göstermektedir. Öz-denetim / sorumluluğun ertelemeyi öngörmedeki bu işlevi, Beş Faktör Kişilik Modeli ölçümleri içerisinde ertelemeyi önemli ölçüde yordayan tek faktör olduğu yönündeki görüşleri de (Lee ve ark., 2006; Steel ve Klingsieck, 2016) destekler niteliktedir.

Erteleme belirli bir bağlamda ara sıra gerçekleştiğinde işlevsiz olmayabilir. Ancak herhangi bir görevde ortaya çıkacak kadar genel olduğunda işlevsiz olacak ve performansı olumsuz etkileyecektir (van Eerde, 2003). Ertelemenin bilişsel yönleri, bu şekilde işlevsiz olmayan erteleme düzeylerini ve buna bağlı öz-denetim / sorumluluk eksikliklerini azaltmak için tasarlanmış müdahalelerin etkinliği hakkında bilgi vermektedir (Pychyl ve Flett, 2012). Bu çalışmada ertelemenin bilişsel, davranışsal ve duygusal ölçümlerinin ayrı ayrı alınmış olması ve fiziksel egzersizin bu üç farklı

erteleme ölçümüne yaptığı katkının farklı şekilde elde edilmiş olması da bu doğrultuda önemli görünmektedir. Çünkü bu çalışma sonuçları, fiziksel egzersiz ile bilişsel erteleme ilişkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Özellikle fiziksel egzersiz yapmanın duygusal ertelemeye katkısının olmaması da bu sonucu desteklemektedir. Bu doğrultuda yukarıda belirtildiği şekliyle işlevsel olmayan erteleme düzeylerini ve buna bağlı öz-denetim / sorumluluk eksikliklerini azaltmak için tasarlanacak müdahale etkinliklerinde fiziksel egzersiz yapmanın da dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle fiziksel egzersiz yapmanın, işlevsel olmayan erteleme düzeylerini azaltmaya katkı sağlayacağı öngörülebilir ya da bireylerin fiziksel egzersiz yapmalarına yardımcı olmak, erteleme eğilimlerini azaltabilir. Aynı doğrultuda sorumluluğun ertelemenin önemli bir yordayıcısı olduğu göz önüne alındığında (Argiropoulou ve Ferrari, 2015; Lee ve ark., 2006; Ljubin-Golub ve ark., 2019; Pearlman-Avniyon ve Zibenberg, 2018; Wang ve ark., 2021) bireylerde kişilik özelliği olarak öz-denetim / sorumluluk düzeyine bağlı yapılacak müdahaleler de bireylerin erteleme düzeylerinin düşürülmesini kolaylaştırabilir. Diğer yandan fiziksel egzersiz yapma ile erteleme düzeylerinin düşürülmesi ilişkisindeki bağlantı ampirik olarak test edilmeye muhtaç olsa da kabaca fiziksel egzersiz yapmanın erteleme düzeyi üzerindeki neden olduğu düşünülerek dolaylı olarak performans artışına yol açacak şekilde işlev göreceği de düşünülebilir.

Bu çalışmada istenilen sayıya ulaşılamayacak olunması nedeniyle profesyonel sporcu / aktif spor yapan bireylerin çalışmaya dahil edilmemiş olması, spor, erteleme ilişkisinin incelenmesi bağlamında bir sınırlılık olarak gözlenmektedir. Ancak kolay örnekleme yolu ve kesitsel tasarımın bir sınırlılığı olarak ortaya çıkan bu sorunun başka çalışma modelleriyle çözümlenebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada ortaya çıkan diğer bir sınırlılık ise erteleme ile ilişkilerini belirleme bağlamında alınan sorumluluk ve fiziksel egzersiz yapma durumunun kullanılan kesitsel tasarım nedeniyle neden-sonuç ilişkisine cevap vermemesidir. Diğer bir ifadeyle bu çalışmada kullanılan kesitsel tasarım modeli nedensellik testine izin vermemekte, değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının standardize edilmiş regresyon katsayısıyla sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, değişkenler arasındaki nedenselliğin incelenmesi ileriye dönük çalışma projeksiyonu olarak boylamsal araştırma tasarımını gerektirmektedir.

Kısıtlılıklara rağmen, bu çalışma, özellikle spor psikolojisi alanında erteleme özelliğinin yapısı ve kişilik özellikleri bağlamında sorumlulukla ilişkisine daha fazla ışık tutmaktadır. Bu çalışma, ilgili literatürde görüldüğü ve bilindiği kadarıyla, çok boyutlu erteleme, fiziksel egzersiz ve kişilik ilişkisini ampirik olarak test etmeye yönelik ilk girişimdir ve sorumluluk kişilik özelliği ile fiziksel egzersiz yapıp yapmamanın ertelemenin ölçümlenen farklı yönleri için önem düzeylerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçların genellenebilirliği, aktif spor yapan farklı branşlardan alınacak sporcular üzerinde incelemeye açıktır. Bunun yanı sıra sporcu olan ve sporcu olmayan bireylerin aynı çerçevede karşılaştırılması da başka bir odak noktası olarak durmaktadır. Ayrıca kişilik, erteleme ilişkisinde olduğu gibi erteleme ile ilişkileri incelenecek olgulara etki eden stres, kaygı, durumsal koşullar gibi pek çok karıştırıcı değişkenin de hem etkilerinin belirlenmesi hem de kontrol edilerek etkilerinin sınırlandırılması yoluyla ele alınmaları konuyla ilgili projeksiyonlardan bir diğeridir. Belirtilen bu olası çalışma konu alanları ise erteleme ile spor yapma ilişkisine ilişkin bilinenleri genişletecek nitelikte görünmektedir.

KAYNAKÇA

1. Argiropoulou, M. I., & Ferrari, J. R. (2015). Chronic procrastination among emerging adults: Factor structure of the Greek version of the general procrastination scale. *Hellenic Journal of Psychology*, 12(2), 85-104.
2. Chowdhury, S. F., & Pychyl, T. A. (2018). A critique of the construct validity of active procrastination. *Personality and Individual Differences*, 120, 7-12. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.08.016>
3. Dominguez-Lara, S., Prada-Chapoñan, R., & Moreta-Herrera, R. (2019). Gender differences in the influence of personality on academic procrastination in Peruvian college students. *Acta Colombiana de Psicología*, 22(2), 125-147. <http://www.doi.org/10.14718/ACP.2019.22.2.7>
4. Ferrari, J. R. (2001). Procrastination as self-regulation failure of performance: effects of cognitive load, self-awareness, and time limits on 'working best under pressure'. *European Journal of Personality*, 15(5), 391-406. <https://doi.org/10.1002/per.413>
5. Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 26-42.
6. Gupta, R., Hershey, D. A., & Gaur, J. (2012). Time perspective and procrastination in the workplace: An empirical investigation. *Current Psychology*, 31(2), 195-211. <https://doi.org/10.1007/s12144-012-9136-3>
7. Khan, M. J., Arif, H., Noor, S. S., & Muneer, S. (2014). Academic procrastination among male and female university and college students. *FWU Journal of Social Sciences*, 8(2), 65-70.

8. Kim, S., Fernandez, S., & Terrier, L. (2017). Procrastination, personality traits, and academic performance: When active and passive procrastination tell a different story. *Personality and Individual Differences*, 108, 154-157. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.021>
9. Klingsieck, K. B. (2013). Procrastination: when good things don't come to those who wait. *European Psychologist*, 18(1), 24-34. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000138>
10. Lai, C. S., Badayai, A. R., Chandrasekaran, K., Lee, S. Y., & Kulasingam, R. (2015). An exploratory study on personality traits and procrastination among university students. *American Journal of Applied Psychology*, 4(3), 21-26. <https://doi.org/10.11648/j.ajap.s.2015040301.14>
11. Lay, C. H. (1997). Explaining lower-order traits through higher-order factors: the case of trait procrastination, conscientiousness, and the specificity dilemma. *European Journal of Personality*, 11(4), 267-278. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0984\(199711\)11:4<267::AID-PER281>3.0.CO;2-P](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0984(199711)11:4<267::AID-PER281>3.0.CO;2-P)
12. Lee, D. G., Kelly, K. R., & Edwards, J. K. (2006). A closer look at the relationships among trait procrastination, neuroticism, and conscientiousness. *Personality and Individual Differences*, 40(1), 27-37. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.05.010>
13. Ljubin-Golub, T., Petricevic, E., & Rovan, D. (2019). The role of personality in motivational regulation and academic procrastination. *Educational Psychology*, 39(4), 550-568. <https://doi.org/10.1080/01443410.2018.1537479>
14. Lonergan, J. M., & Maher, K. J. (2000). The relationship between job characteristics and workplace procrastination as moderated by locus of control. *Journal of Social Behavior and Personality*, 15, 213-224.
15. Mandap, C. M. (2016). Examining the differences in procrastination tendencies among university students. *International Journal of Education and Research*, 4(4), 431-436.
16. Mann, L. (2016). Procrastination revisited: a commentary. *Australian Psychologist*, 51(1), 47-51. <https://doi.org/10.1111/ap.12208>
17. Milgram, N., & Tenne, R. (2000). Personality correlates of decisional task avoidant procrastination. *European Journal of Personality*, 14, 141-156. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0984\(200003/04\)14:2<141::AID-PER369>3.0.CO;2-V](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0984(200003/04)14:2<141::AID-PER369>3.0.CO;2-V)
18. Ocansey, G., Addo, C., Onyeaka, H. K., Andoh-Arthur, J., & Oppong Asante, K. (2020). The influence of personality types on academic procrastination among undergraduate students. *International Journal of School & Educational Psychology*, 10(3), 360-367. <https://doi.org/10.1080/21683603.2020.1841051>
19. Pearlman-Avni, S., & Zibenberg, A. (2018). Prediction and job-related outcomes of procrastination in the workplace. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 46(3), 263-278. <https://doi.org/10.1080/10852352.2018.1470418>
20. Pychyl, T. A., & Flett, G. L. (2012). Procrastination and self-regulatory failure: an introduction to the special issue. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 30(4), 203-212. <https://doi.org/10.1007/s10942-012-0149-5>
21. Sirois, F. M. (2007). "I'll look after my health, later": A replication and extension of the procrastination health model with community-dwelling adults. *Personality and Individual Differences*, 43, 15-26. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.11.003>
22. Sirois, F. M., & Tosti, N. (2012). Lost in the moment? An investigation of procrastination, mindfulness, and well-being. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 30, 237-248. <https://doi.org/10.1007/s10942-012-0151-y>
23. Stead, R., Shanahan, M. J., & Neufeld, R. W. (2010). "I'll go to therapy, eventually": Procrastination, stress and mental health. *Personality and Individual Differences*, 49(3), 175-180. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.028>
24. Steel, P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133(1), 65-94. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.1.65>
25. Steel, P., & Ferrari, J. (2013). Sex, education and procrastination: An epidemiological study of procrastinators' characteristics from a global sample. *European Journal of Personality*, 27(1), 51-58. <https://doi.org/10.1002/per.1851>

26. Steel, P., & Klingsieck, K. B. (2016). Academic procrastination: Psychological antecedents revisited. *Australian Psychologist*, 51(1), 36-46. <https://doi.org/10.1111/ap.12173>
27. Tamiru, T. (2008). Academic procrastination and causal perception of labor. *African Research Review*, 2(2), 34-55. <https://doi.org/10.4314/afrev.v2i2.41040>
28. Tatar, A. (2017). Büyük Beş-50 Kişilik Testinin Türkçeye Çevirisi ve Beş Faktör Kişilik Envanteri kısa formu ile karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(1), 51-61. <https://doi.org/10.5455/apd.220580>
29. Tatar, A., & Özdemir, H. (2019). Madde yanıt kuramıyla A Erteleme Ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5(20), 1011-1022. <https://doi.org/10.31576/smryj.301>
30. Tatar, A., Saltukoğlu, G., & Özdemir, H. (2019). Gözden geçirilmiş A Erteleme Ölçeği-15 formunun geliştirilmesi ve faktör yapısının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 195-204. <https://doi.org/10.31461/ybpd.610231>
31. van Eerde, W. (2003). A meta-analytically derived nomological network of procrastination. *Personality and Individual Differences*, 35, 1401-1418. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00358-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00358-6)
32. Wang, Y., Gao, H., Liu, J., & Fan, X. L. (2021). Academic procrastination in college students: The role of self-leadership. *Personality and Individual Differences*, 178, 110866. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110866>
33. Zhou, M. (2020). Gender differences in procrastination: The role of personality traits. *Current Psychology*, 39(4), 1445-1453. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9851-5>